سلام پوهنتون
SALAM UNIVERSITY

سلام

مجلۀ علمیِ پوهنتون سلام

مجلۀ علمی و تحقیقیِ شش ماهه

سال هشتم، دور دوم، شماره ۳ بهار ۱۴۰۲ هـ ش

در این شماره:

- مقدمه / پیلیزه
- په اوسنیو حالاتو کې د افغانستان د بهرني اړیکو اړوند لومړیتوبونه
- د مبارک آیت {وَقَرنَ فِي بُيُوتِكُنَّ} راجح تفسير
- رقابت های غیر قانونی تجارتی و التزامات قانونی آنها
- د مصنوعي زیرکتیا د پدیدې سپړنه
- بررسی چگونگی اجراءات محاکم امارت اسلامی در قضایای مدنی در روشنایی فرامین و متحدالمآل ها
- بررسی و ضعیت آلوده گی هوای شهر کابل و ارتباط آن با تغییر اقلیم
- مشروعیت بیمه از دیدگاه فقه و ماهیت حقوقی آن
- غرس سیخ در کانکریت؛ روش های علمی و تجارب عملی
- د پیسو په ارزښت کې بدلون اود پورونو په ادا کولو کې یې اغیزې

مجلۀ علمیِ پوهنتون سلام
چهارراهی گل سرخ (بُست)،
کلوله پشته،کابل - افغانستان

سلام

مجلۀ علمیِ پوهنتون ســلام

مجلۀ علمی و تحقیقیِ شش ماهه

سال هشتم، دور دوم، شماره ۳ بهار ۱۴۰۲ هــ ش

سلام یک مجله علمی و تحکیم شده است که از طرف وزارت تحصیلات عـالـی افغانستان اعتبـار اکـادیمیـک را به دسـت آورده و بـه شمارۀ (RCTD-PNJR-00+9-21) ثبت گردیده اسـت، ایـن مجـله بـحث مـای علمی را بعـد از پروسه تحکیم در علوم اجتماعی به نـــشر می‌سپارد، و در شش ماه یک بار از طرف پوهنتون سـلام، کابل به نشر می رســد.

سال هشتم، دور دوم، شماره ۳ بهار ۱۴۰۲ هـ ش

مجلة علمية، محكمة مسجلة لدى وزارة التعليم العالي برقم (RCTD-PNJR-00+9-21)، تعنى بنشر- البحوث العلمية بعد تحكيمها وتصدر كل ستة أشهر من جامعة سلام في العاصمة الأفغانية – كابل، الدور الثاني: ۳، ١٤٤٥ هـ ق..

آدرس :

د مجلې سره مراسلات به د تحریر د مدیر په نوم وی

پوهنتون ســـلام، چهار راهی گل سرخ (بّست)، کلوله پشته، کابل - افغانستان

شماره های تماس:

(۰)۲۰۲۲۳۰٦٦۴

۰۷۷۸ ۱۵۰ ۱۵۰

ایمیل:

salamjournal@salam.edu.af

ویب سایت :

www.salam.edu.af

پوهنتون سلام
۱۳۸۸ هـ ش
SALAM UNIVERSITY

سلام

مجلۀ علمیِ پوهنتون ســلام

هیئت تحریر

رئیس تحریر

استاد دکتور مصباح الله عبد الباقی

رئیس پوهنتون

مدیر تحریر

استاد دکتورفصیح الله عبدالباقی

استاد برنامه ماستری، پوهنتون سلام

اعضاء هیئت تحریر

- **استاد ابوبکر مدقق** معاون علمی، پوهنتون سلام
- **پوهاند محمد اسماعیل لبیب بلخی** استاد برنامه ماستری، پوهنتون ســلام
- **استاد نصیر احمد نویدی** رئیس مرکز تحقیقات پوهنتون سلام
- **پوهنمل دکتور رفیع الله عطاء** رئیس پوهنتون بین المللی افغان، کابل
- **پوهندوی دکتور نجیب الله صالح** استاد پوهنځی شرعیات و قانون، پوهنتون ننگرهار
- **پوهندوی دکتور عبد الخبیر علیم** استاد پوهنځی انجنیری، پوهنتون ســلام
- **پوهنوال امین الله معتصم** استاد پوهنتون البیرونی
- **استاد عبد الله صادق** رئیس پوهنځی اقتصاد، پوهنتون سلام

بسم الله الرحمن الرحيم

په سلام څېړنيزه مجله کې د څېړنو د نشرولو ضوابط:

- مجله د نشر لپاره په ملي ژبو سربېره په عربي او انګليسي ژبو څېړنې او علمي بحثونو د نشر لپاره مني، مګر په دې شرط چې چې په نورو ژبو د ليکل شوو بحثونو لنډيز د ملي ژبو څخه په يوې ژبې، او په ملي ژبو د ليکل شوو بحثونو لنډيز په عربي او انګليسي ژبه د بحث د ليکوال لخوا د بحث تر څنګ مجلې ته وسپارل شي.
- مجله په کال کې دوه ګڼې خپريږي.
- مجله د بېلابېلو ټولنيزو او علمي ډګرونو پورې اړوند هغه څېړنې خپروي چې په منهجي لحاظ سمې او درستې، په علمي او فکري لحاظ اصالت ولري (د بل چا څخه نه وي اخيستل شوي).
- سلام مجله يوازې هغه څېړنې خپروي چې مخکې د کتاب په بڼه او يا په کومې مجلې او يا هم د کومې بلې لارې نشر شوي نه وي.
- د بحث د پاڼو شمېر بايد د ۸ پاڼو (A4سايز) څخه کم او له ۳۰ پاڼو ډېر نه وي، له دغه شمېر څخه د پاڼو د کموالي او ډېروالي په صورت کې به د تحرير د مدير هوکړه اړينه وي.
- تر هغه چې د بحث ظاهري بڼه سمه او درسته نه وي او لومړني شرطونه يې نه وي پوره کړي د تحکيم لپاره به نه اخيستل کيږي.

د بحث د نشرولو اجراءات:

- کومه څېړنه او بحث چې په مبدئي لحاظ د نشر وړ وي، ليکوال يې بايد د سافټ کاپي سربېره پرنټ کړې درې نسخې د څېړونو مرکز ته وسپاري.
- مجله هره څېړنه اړونده متخصصينو ته د تحکيم لپاره (ددې پريکړې لپاره چې بحث په مجله کې د نشر وړ دی او که نه دی) ليږي.
- د بحث په هکله د متخصصينو رايه وروستۍ يا نهايي بلل کيږي.
- د تحکيم څخه وروسته که بحث د نشر وړ کڼل شوی وي، او څه تعديل او بدلون ته په کې اړتيا ليدل کيږي، نو ليکوال ته به د هغه تعديلاتو د اجراء لپاره بېرته ليږل کيږي.
- د تصحيح نه وروسته ليکوال بحث د بريښنالیک له لارې او يا هم په سي ډي کې د يوې کاپي سره د څېړنو مرکز ته سپاري، تر څو د نشر لپاره چمتو شي.
- هغه بحثونه او څېړنې چې په مجله کې د نشر څخه پاتې شي بېرته يې ليکوال ته سپارل د مجلې مسؤوليت نه دی.

په دې ګڼه کې د ليکوالانو لنډه پېژندنه

- دکتور مصباح الله عبد الباقی
  استاد برنامه ماستری و رئیس پوهنتون سلام
  misbah.abdulbaqi@gmail.com
- استاد نصیر احمد نویدی
  عضو کادر علمی پوهنځی حقوق و علوم سیاسیِ پوهنتون سلام
- استاد حسیب یوسفزاده
  عضو کادر علمی پوهنځی انجنیری پوهنتون سلام
  haseeb1368@gmail.com
- استاد مختار احمد معصومی
  عضو کادر علمی پوهنځی انجنیری پوهنتون سلام
  mokhtarmasoomi@gmail.com
- استاد عبدالحمید رفعت
  استاد پوهنځی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون سلام
  abdulhamidrafat@gmail.com
- استاد احمد صمدی
  استاد و رئیس پوهنځی حقوق و علوم سیاسیِ پوهنتون سلام
  ahmadsamadi26@gmail.com
- استاد پرویز ستانکزی
  عضو کادر علمی پوهنځی حقوق وعلوم سیاسی و آمر بخش تضمین ارتقای کیفیت پوهنتون سلام.
  parwizstanekzai@gmail.com
- انعام الله رحمانی
  عضو کادر علمی پوهنحی شرعیات پوهنتون سلام.
  enrahmane1998@gmail.com
- استاد فیض الرحمن نظامی
  عضوی کادر علمی پوهنځی حقوق و علو م سیاسی پوهنتون سلام
  Faizurrahmannizami001@gmail.com
- استاد محمد طارق سیار
  عضو کادر علمی پوهنځی حقوق و علوم سیاسیِ پوهنتون سلام
  tariq.sayar@gmail.com
- استاد محمد آصف کوچی
  عضو کادر علمی پوهنځی شرعیات پوهنتون سلام
  asifkochai@gmail.com
- استاد عبدالله غلام نبی
  عضو کادر علمی و رئیس پوهنځی اقتصادِ پوهنتون سلام
  abdullah.sadiq88@salam.edu.af
- استاد زرماش ګردیوال
  عضو کادر علمی و رئیس پوهنځی کمپیوترساینس پوهنتون سلام
  zarmash29@gmail.com
- استاد محمد نعیم جلیلی
  عضو کادر علمی پوهنځی شرعیات پوهنتون سلام
- استاد عبدالملک ثاقب
  استاد و رئیس پوهنځی شرعیات پوهنتون سلام
- پوهاند دوکتور محمد قاسم صدیقی
  عضو کادر علمی پوهنځی انجنیری پوهنتون سلام
  seddeqy@kpu.edu.af

فهرست

صفحه	عناوین
۱	مقدمه / پیلیزه
۱۱	په اوسنیو حالاتو کې د افغانستان د بهرنیو اړیکو اړوند لومړیتوبونه
۳۲	د مبارک آیت (وَقَرنَ فِي بُيُوتِكُنَّ) راجح تفسير
۵۶	رقابت های غیر قانونی تجارتی و التزامات قانونی آنها
۷۱	د مصنوعي زیرکتیا د پدیدې سپړنه
۹۲	بررسی چگونگی اجراءات محاکم امارت اسلامی در قضایای مدنی در روشنایی فرامین و متحدالمآل ها
۱۰۵	بررسی و ضعیت الوده گی هوا ی شهر کابل و ارتباط آن با تغیر اقلیم
۱۱۷	مشروعیت بیمه از دیدگاه فقه و ماهیت حقوقی آن
۱۳۶	غرس سیخ در کانکریت؛ روش های علمی و تجارب عملی
۱۴۷	د پیسو په ارزښت کې بدلون او د پورونو په ادا کولوکې یې اغیزې

ملخصات البحوث باللغة العربية

العناوين	الصفحة
الأولويات المتعلقة بالعلاقات الخارجية الأفغانية في الظروف الراهنة	١٦٤
التفسير الراجح لقوله تعالى "وقرن في بيوتكن".	١٦٥
المنافسة التجارية غير المشروعة ومستلزماتها القانونية	١٦٥
تحليل ظاهرة الذكاء الاصطناعي:	١٦٦
إجراءات محاكم الإمارة الإسلامية في القضايا المدنية في ضوء المراسيم والمكاتيب الإرشادية	١٦٦
دراسة حالة تلوث الهواء في مدينة كابول وعلاقتها بالتغير المناخي	١٦٧
المشروعية الفقهية للتأمين، والماهية القانونية له	١٦٨
غرس السيخ في الخرسانة	١٦٨
التغيرات في قيمة العملات المالية	١٦٩

بسم الله الرحمن الرحیم

د پیل خبرې

د رئیس تحریر په قلم

الحمد لله رب العلمین والصلاة والسلام علی سید الأنبیاء والمرسلین وعلی آله و آصحابه

د سلام پوهنتون علمي مجلې دا ګڼه په داسې حال کې د درنو لوستونکو مخ ته ږدو چې په افغانستان کې په بېلابېلو ډګرونو کې یو له بل څخه متفاوتې تجربې سرته رسېږي، هر څوک چې هر څومره وړتیا لري د هماغې په اندازه کارونه سرته رسوي، څوک ښه روان دي او د نورو په نسبت ښې لاسته راوړنې لري او څوک یواځې د دې کوښښ کوي چې ورسپارل شوې ادارې فعالې وساتي، او یو شمېر خو د دې توان هم نه لري چې حتی ورسپارل شوې ادارې فعالې وساتلی شي.

لومړی: د اقتصادي ازادۍ لپاره د یوې استراتېژۍ د ترسیم اړتیا

په دې لړ کې د ریاست الوزرا اقتصادي مرستیال ښاغلی ملا عبد الغني برادر یو له هغو شخصیتونو څخه دی چې په تیره موده کې یې تر خپل توان پورې هڅه کړې چې د افغانستان د اقتصادي پرمختګ لپاره مهمې او بنسټیزې پروژې په لاره واچوي، او یا هم د پخواني نظام څخه ورپاتې مهمې پروژې بشپړې کړي، او دا ټول په دې موخه چې افغانستان د اقتصاد له پلوه پر خپلو پښو ودرېږي او خپله اقتصادي ازادي ترلاسه کړي، په ځان بسیا وي او د خپلو بنسټیزو اړتیا په اړه چا ته محتاج پاتې نه شي، همدا راز د هېواد د بودیجې لپاره داسې عواید برابر کړی شي چې هېواد د خپلو عادي او پراختیايي مصرفونو او بودیجې لپاره بل چا ته اړ نه وي، دا یو استراتېژیک او مثبت فکر دی.

د هېواد او نظام د فوري اړتیاو د پوره کولو لپاره اوس زیات ترکیز د کانونو په پلورلو او اجاره ورکولو دی، په دې لړ کې د ۱۴۰۲ هـ ل کال د وږي د میاشتې په لومړیو ورځو کې د کانونو او صنایعو وزارت له لورې د شا او خوا اوه ملیاردو ډالرو په ارزښت د کانونو د استخراج قراردادونه د بهرنیو او داخلي شرکتونو سره لاسلیک شول، د هېواد د فوري او عاجلو اقتصادي ستونزو د هوارولو لپاره دا یو ښه او دستاینې وړ ګام دی خو یو داسې حل نه دی چې په اوږد مهال کې زموږ د هېواد اقتصادي ستونزې هوارې کړی شي.

له همدې امله د هېواد د اقتصادي ستونزو د بنسټیز حل لپاره د دې اړتیا ده چې د اقتصادي پراختیا لپاره په یوې ملي استراتیژۍ فکر وشي او یوه مدونه وثیقه ترتیب کړی شي چې بیا د هغې په رڼا کې د اقتصادي سکتور اړوند وزارتونه خپلې استراتېژیانې جوړې کړي، او بیا د هر کال په پلان کې دې استراتېژیکو اهدافو ته ځای ورکړي او د هر کال په دوران کې یې د یوې برخې اهدافو د لاس ته راوړلو کوښښ وکړي.

په دې استراتېژي کې باید لاندې امور په نظر کې ونیول شي

لومړی: تر هر څه دمخه باید د دې لپاره لرلید وټاکل شي او هغه دا چې د څو کالو په جریان کې باید افغانستان په داسې یو هېواد بدل شي چې په اقتصادي توګه په ځان بسیا وي، د خپلې تشغیلي او پراختیایي بودیجې لپاره د هیڅ بهرني هېواد او مؤسسې مرستې ته اړ، نه وي.

دویم: د لویو اقتصادي پروژو په پلي کولو کې یواځې د هېواد لوی اقتصاد په نظر کې نه وي، هغه خو به په طبیعي توګه د لویو پروژو د پلی کولو سره پرمختګ کوي خو باید کاري فرصتونو او انفرادي او وړو کاروبارونو ته هم د دې په ضمن کې فرصت برابر کړی شي، ځکه چې دا یو د هغو بنسټیزو لارو څخه یوه ده چې د هغې له لارې عامو خلکو او د هېواد وګړو ته د اقتصادي پراختیا او ودې، ښېګڼې رسېږي.

دریم: د اقتصادي استراتیژۍ د جوړولو او پلی کولو څخه مخکې باید داسې قوانین جوړ شي چې په متوازن ډول د پانګې اچوونکو او همدا راز د ګټې اخیستونکو (مستهلکینو)، دواړو ګټې په کې په نظر کې وساتل شي، دا قوانین باید داسې نه وي چې یواځې د پانګه والو ګټې خوندي کوي، او نه یواځې داسې وي چې د ګټې اخیستونکو (مستهلکینو) ګټې خوندي کوي او پانګه وال په پانګه اچونې پښېمانه کړي، بلکې باید متوازن قوانین وي، دا قوانین ډېر تخصصي او منسجم کار ته اړتیا لري، په دې کې باید د نورو هېوادونو له تجربو څخه هم ګټه پورته کړی شي.

څلورم: په دې استراتېژۍ کې باید د دې خیال وساتل شي چې د هېواد د طبیعي زېرمو څخه د استفادې په وخت کې د راتلونکو نسلونو حق هم په نظر کې وساتل شي، ځکه په دې زېرمو کې د هېواد راتلونکي نسلونه هم شریک دي او الله تعالی د عدل او انصاف حکم کوي، او عدل دې ته ویل کېږي چې حق دار ته خپل حق وسپارل شي.

پنځم: د اقتصادي پراختیا لپاره زیربنا جوړول د یوې کامیابې استراتېژۍ بنسټیزه اړتیا ده، که زیر بناوې جوړې نه شي هر ډول پلانونه او استراتېژیانې د کاغذ پرمخ کرښې پاتې کېږي او څه پرې نه مرتبېږي، د اقتصادي زېربناو څخه مو هدف دا دی چې په هر اقتصادي ډګر کې د پرمختګ لپاره اړینې او بنسټیزې اړتیاوې برابرې کړی شي، چې تر ټولو اړین یې د انرژۍ سرچینې دي لکه بریښنا، ګاز او داسې نور، د سرکونو جال خپرول، د صنعتي لویو کارخانو او پروسس ځایونو رامنځته کول، توریزم (سیاحت) لپاره د هوټلونو جوړول، د سفري اسانتیاو برابرول او ډېر داسې نورې اسانتیاوې چې له شتون پرته یې اقتصادي پراختیا نه شي رامنځته کېدلی، له نیکه مرغه د سرکونو جوړولو ته په تېر نظام کې ډېره پاملرنه شوې ده، خو کوم سرکونه چې ترمیم ته اړتیا لري هغه باید ترمیم شي او ښه معیار سره وساتل شي، د انرژۍ په برخه کې ډېرې پاملرنې ته اړتیا ده، د بریښنا د بندونو جوړول چې د کرهنې د ابو لګولو سیستم هم ورسره پراختیا مومي، د بادي بریښنا، او لمریزې بریښنا پروژې په لاره اچول ډېر اړین دي، تر څو بریښنا نه وي هیڅ ډول اقتصادي پراختیا ممکنه نه ده.

د اقتصادي استراتېژۍ بنسټيز ډګرونه

هغه ډګرونه چې د هېوادونو اقتصاد په ښنو درولځ شي ګڼ شمېر کېدلی شي، خو په افغانستان کې که موږ په لاندې ډګرونو ترکيز وکړو او د اقتصادي پراختيايي استراتېژۍ برخه يې وګرځوو، کېدلی شي په دې برخو د اهتمام په نتيجه کې موږ د اقتصادي پراختيا او دوامداره پرمختګ موخو ته ژر ورسېږو، دا ډګرونه چې په دې اقتصادي استراتېژۍ کې بايد ځای ورکړی شي په لاندې ډول دي:

لومړی ډګر: کرهنه او مالداري

کرهنه له پخوا راهيسې د افغانستان د اقتصاد لويه برخه جوړوي، يو وخت د افغانستان اقتصاد ۷۵٪ په کرهنې او مالدارۍ ولاړ وه، په دې اړه بايد موږ تر هر څه دمخه دا هدف وټاکو چې د څو کالو په جريان کې خپل خوراکي توکي د هېواد په دننه کې پيدا کړو، په ټولو خوراکي توکو کې بايد په ځان بسيا شو، د دې تر څنګ د هېواد څخه بهر ته د خوراکي توکو د صادرولو هدف هم د ځان سره ولرو، په اوسنيو حالاتو کې موږ، په کور دننه د خپلې اړتيا بنسټيزې غلې دانې هم په ډېر کم مقدار پيدا کوو، د بېلګې په توګه غنم چې کله موسم ښه وي بيا هم موږ خپلې اړتيا د ۵۰ څخه تر ۵۵ فيصدو پورې پيداوار لرو او کله چې وچکالي وي نو دا فيصدي نوره هم ښکته راځي[1]، بله بنسټيزه غله وريجې دي سره له دې چې زموږ هېوادوال وريجې زياتې استعمالوي خو سره له دې هم ډېره کمه اندازه د هېواد په دننه توليدېږي، د نورو غلو لکه دالونه، نخود، لوبيا او نور ډېر خو تقريبا په بشپړ ډول له بهر څخه واردېږي، موږ په افغانستان کې ډېره زياته بوره استعمالوو خو د توليد کچه يې صفر ده، همدا حال د غوړو او خوارکي تيلو هم دی چې په بشپړ ډول له بهر څخه واردېږي او د هېواد يوه لويه برخه بهرني استراتېژيک اسعار په دې کې مصرفېږي، دا اوسنی حالت د افغانستان په څېر يو هېواد لپاره د منلو وړ نه دی، ځکه د کرهنې ډېر زيات فرصتونه لري.

په کرهنه او مالدارۍ کې په ځان د بسيا کېدلو لپاره د دې اړتيا ده چې موږ خپله کرهنه او مالداري د کرهنې او مالدارۍ معاصرو طريقو ته واړوو، ماشيني کرهنې ته په افغانستان کې رواج ورکړو، د وړو وړو مساحتونو پر ځای په لويو مساحتونو کې کښت وکړو، د ماشينونو له لارې يې راټول کړو او ټول پروسس يې د ماشينونو له لارې سرته ورسېږي، مالداري بايد زياته او منظمه شي، تر څو د کرهنې لپاره هم د طبيعي سرو څخه هم ممکنه شي او د کيمياوي سرو څخه د توان تر بريده ځان وساتو.

دې ته هم اړتيا ده چې موږ د خپلو اوبو سم مديريت وکړو، هغه مقدار اوبه چې د واورو او بارانونو له لارې د الله تعالی د يو لوی نعمت په توګه موږ ته راکول کېږي، او بيا د سيندونو او ويالو په شکل بهېږي او له هېواد څخه بهر ته وځي، دا اوبه بايد د خپلې کرهنې او مالدارۍ لپاره د هېواد په دننه کې

---

[1] - په افغانستان کې د څه شمارياتو له پلوه افغانستان څه دپاسه اوه ميلونه ميټريک ټنو غنمو ته اړتيا لري او زموږ د کور دننه پيداوار څلور ميلونه ميټريک ټنه دی.

په منظم ډول ذخیره کړو، بریښنا ترې تولید کړو او د اړتیا په وخت کې ترې استفاده وکړو، په دې لړ کې د قوش تېپې کانال ډېره د قدر وړ پروژه ده، دا ډول نورې پروژې هم باید په کار واچول شي.

په دې لړ کې دې ته هم باید متوجه وه اوسېږو چې د اصلاح شوو تخمونو څخه د استفادې ترڅنګ خپل سنتي او روایتي تخمونه هم وساتو، د افغانستان د زراعتي توکو د امتیاز یوه نقطه هم همدا ده چې زیات زراعتي توکي او مېوې یې طبیعي دي او تر اوسه د اصلاح شوو تخمونو څخه زیاته استفاده نه کېږي.

د هغه مېوو او ترکاریو لپاره باید سړې خونې جوړې کړو چې په موسم کې خو زموږ له اړتیا څخه زیاتې وي او کروندګر یې باید په ډېره کمه بیه خرڅې کړي، خو ډېر لږ وخت وروسته موږ د هماغه شیانو بېرته واردولو ته اړ یو، د بېلګې په توګه په مېوو کې انګور، مڼې او داسې نور په موسم کې یې ډېر په ټیټه بیه پلورل کېږي او بیا لږ وروسته یې د نورو هېوادونو څخه د ډېرو پیسو په مقابل کې واردوو، همدا د ترکاریو حالت هم دی، موږ په موسم کې رومیان، پیاز، آلوګان، ګازرې او داسې نور په ډېره کمه بیه خرڅوو، د بېلګې په توګه سږ کال زموږ په کلي کې پیاز چې په ګاونډیو هېوادونو کې هم شهرت لري «د مزینې پیاز» یو من «اوه کیلو» له پنځلس افغانیو څخه تر شلو افغانیو پورې خرڅېدل، له دې امله چې موږ یې د ساتلو لپاره سړې خوني نه لرو نو لږ وخت وروسته یې په څو چنده بیه بېرته له ګاونډیو هېوادونو څخه بېرته واردوو، که د دې لپاره موږ د یو منظم پلان له مخې ترتیبات ونیسو، سړې خونې ورته جوړې کړو، او په موسم کې د خپلې اړتیا څخه زیاتې مېوې او ترکارۍ په کې وساتو نو ډېره زیاته سرمایه سپمولی شو.

د دې ترڅنګ د هېواد د شرقي سرحد سربېره د خپلو مالونو د لېږد لپاره بدیلې لارې هم لټول پکار دي، ځکه که موږ نړیوال مارکیټ ته خپل مالونه ورسولی شو نو دا به د کروندګر لپاره د تشویق یوه لویه وسیله وي، او له دې لارې به د تجارت انډول را ښه کړی شو، د افغانستان په څېر یو هېواد چې بحر ته لار و نه لري دې ته اړتیا لري چې متبادلې لارې ولري، ځکه د کرهنیزو توکو د صادراتو وخت ډېر محدود وي او کله چې دا محدود وخت له لاسه لاړ شي بیا د کروندګر د ټول فصل محصولات او خواري ضایع کېږي.

که بیا هم څه کرهنیز محصولات پاتې کېږي او نړیوالو مارکیټونو ته یې نه شو رسولی، او د خپل داخلي مارکیټ له اړتیا څخه هم زیات وي نو بیا د هغه لپاره وړې او لویې د خوراکي موادو د پروسس کارخانې او واحدونه رامنځته کول پکار دي چې په علمي طریق یې د وچولو او له تازه مېوو څخه د نورو مصنوعاتو (د مېوو اوبه، مرباګانې، خواږه خواږه، وچې کړی شوی مېوې) د جوړولو په اړه ګټه پورته شي، او په دې توګه یې موږ عمر زیات کړی شو، ا و بیا د هغه مصنوعاتو څخه د خپل مارکیټ د اشباع کولو لپاره هم کار واخیستل شي، او همدا راز بیرون د صادرولو لپاره ترې هم کار واخیستل شي، د بېلګې په توګه د خربوزې، خټکي، انځر، شفتالو، زردالو، ګازرو او داسې نورې مېوې که پاکې او د معیارونو سره سمې وچې شي او په ښه پیکنګ کې نړیوالو ته وړاندې شي نو د افغانستان مېوې به په نړیوال مارکیټ

کې حتما خپل ځای ولري، همدا راز یو شمېر نور کرهنیز محصولاتو څخه د مېوو اوبه په ښه پیکنګ کې خلکو ته وړاندې کولی شو لکه د هندوانې او شفتالو اوبه او داسې نور، همدا راز د یو شمېر مېوو څخه مرباګانې جوړولی شو، او په دې توګه به موږ خپل کرهنیز محصولات په بشپړ ډول خلکو ته رسولی وي، همدا راز د غنمو څخه نور محصولات جوړول چې زموږ د ورځیني خوراک برخه ګرځېدلې دي لکه آش او ماکروني او داسې نور د دې ډول محصولات د تولید لپاره دلته ګامونه پورته کول په کار دي.

که مو دا کارونه وکړل موږ به کرهنه د صنعت سره تړلی وي، او یو به بل تقویه کوي، صنعت کاران به د کروندګرو کرهنیز توکی له مخکې اخلي، او په دې توګه به په آرام او مطمئن زړه خپل کار او انتاج ته ادامه ورکوي، دا تشویش به ورسره نه وي چې محصولات به څنګه کېږي؟ او چېرته به یې خرڅوم؟ او کله چې دهقان مطمئن شو نو بیا به محصولات هم ډېر وي او ټولنه به خوشحاله وي.

دویم ډګر: د افغانستان له لارې د توکو لېږد رالېږد (Transit)

د افغانستان د خلکو او دولت لپاره د عایداتو یو بل لویه منبع د بهرنیو هېوادونو د سوداګریزو مالونو او د خپلو اړتیا وړ توکو تګ راتګ دی، دا هم باید د اقتصادي استراتېژۍ یوه مهمه برخه وي، او په ټوله کې باید د دې لپاره هم یوه ملي استراتېژي ترسیم شي، د دې اهمیت له هیڅ چا هم پټ نه دی، دې ته هم باید جدي پاملرنه وشي، د دې راکړې ورکړې لپاره چې څه اړین دي باید تر سره شي، چې خلک په مطمئن زړه خپل توکي د افغانستان له لارې نورو هېوادونو ته ورسوي، د ترانزیت (د مالونو تګ راتګ) څخه یوازې په موټرو بار توکي نه دي سره له دې چې دا یې یو بنسټیز عنصر دی، بلکې له دې څخه د برېښنا، ګاز او نورو پایپ لاینونو تېرېدل هم شامل دي خو د دې کار، د ښه سرته رسولو لپاره څو شیانو ته اړتیا ده چې باید تر سره شي، که دا کارونه تر سره نه شي بیا د دې برخې پراختیا ممکنه نه برېښي:

- د ټولو هېوادونو او په ځانګړې توګه د ګاونډیو سره ښې او مثبتې اړیکې ساتل.
- داسې قوانین جوړول چې د ترانزیت (د مالونو د تېرېدلو راتېرېدلو) کار اسان کړي او د سوداګرو لپاره په کې اسانتیاوې وجود ولري.
- زیر بناوې جوړول او هغه د سیمه ایزو او نړیوالو معیارونو سره سم ساتل او حفاظت یې کول، لکه سرکونه، هوایي میدانونه او د اورګاډې پټلۍ او داسې نور.
- په کور دننه د امن او امان حالت په دائمي توګه مستقر ساتل، چې هیڅوک د خپلو مالونو د لیږد رالېږد په وخت کې د هیڅ ډول تشویش سره مخ نه وي.

دریم ډګر: صنعت او د کانونو استخراج

دا یو هغه بل ډګر دی چې باید د افغانستان د اقتصادي پراختیا د ملي استراتېژۍ برخه وي، د دې برخې اهمیت له دې امله هم ډېر دی چې د نړۍ د ټولو هېوادونو سترګې په افغانستان باندې ښخې دي، هر څوک غواړي په دې کې دلته پانګونه وکړي، دا طبیعي زېرمې چې له یوې لورې د افغانستان لپاره یوه لویه پانګه ده خو له بل پلوه که په درست ډول مدیریت نه کړی شي یو لوی سرخوږی هم ترې جوړېدی شي، د کانونو په اړه د نړیوالو ځواکونو ترمنځ د ناوړه سیالیو له امله افغانستان بیا د عدم

استقرار لور ته تللی شي، نو له دې امله په دې اړه ډېر ژور فکر په کار دی، په دې اړه یوه مستقله استراتیژي جوړول اړین دي چې د دی ډګر اړوند ټول قضایا په کې په تفصیل سره بحث او وڅېړل شي، د دې استراتېژۍ بنسټیزه موخه باید دا وي چې موږ څرنګه د نورو موخو ترڅنګ د کانونو د استخراج څخه په افغانستان کې صنعت ته وده ورکولی شو، څرنګه د نورو هېوادونو کمپنۍ دې ته هڅولی شو چې په افغانستان کې د صنعت په پراختیا کې پانګونه وکړي، چې له دې لارې خلکو ته کاري فرصتونه برابر شي، خو په ابتدایي شکل باید دا لاندې قضیې په پام کې ولرو:

- موږ باید د کانونو تقسیم بندي وکړو، د بیلګې په توګه یو هغه کانونه دي چې یوازې د سون د موادو په توګه ترې کار اخیستل کېږي او په خپله د کوم صنعت لپاره د خام موادو حیثیت نه لري، چې پروسس شي او نور د استفادې وړ شیان ترې جوړ شي، او بل هغه کانونه دي چې د پروسس څخه وروسته ترې نور مواد جوړېږي، د لومړي ډول کانونو په اړه یو ډول سیاست خپلولو ته اړتیا ده او د دویم ډول کانونو په اړه بل ډول سیاست پلي کولو ته اړتیا ده.
- هغه کانونه چې د نورو صنعتونو لپاره خام مواد برابروي، او هغه کانونه چې که په ناخالص ډول یې څوک خرڅ کړي یو قیمت لري او که په خالص ډول خرڅ کړی شي بل ډول قیمت لري، د دې کانونو لپاره باید بنسټیز اهداف دا وټاکل شي چې دیو اوږد مهاله پلان له مخې، د دې موادو څخه د سمې ګټه اخیستنې له لارې، موږ باید افغانستان ته په صنعتي ډګر کې پرمختګ ورکړو، په بل عبارت سره، په ورو، ورو هغه کارخانې باید هیواد ته راوستل شي، چې دا مواد همدلته پروسس کړي او جوړ شوي توکي یې بهرنیو هېوادونو کې وپلورو، او په پیل کې دا شرط هم پرې کېږدو چې د فني کارکوونکو څخه پرته نور کارګران به د افغانستان وګړي وي، زمونږ هیواد وال وي، په اوږد مهاله کې به په اړوند ډګر کې فني تجربه هم افغانانو ته انتقالوي.
- د کانونو د استخراج پروژې باید یو هېواد ته ور نه کړو تر څو د هماغې یو هېواد په ولکه کې و نه لوېږو، سره له دې چې که د هغه هېواد قرارداد موږ ته ارزان هم پرېوزي، په عام ډول د مسلمانو هېوادونو په ځانګړی توګه د هغه مسلمانو هېوادونو کامیابو شرکتونو ته فرصت ورکړو چې موږ سره په ګاونډ کې نه وي او استعماري کړنې هم و نه لري، په دې توګه به موږ د نورو غیر مسلمانو هېوادونو د اتباعو له ناوړو اغېزو څخه هم محفوظ پاتې شو او هم به مو د یو نوي استعمار په دام کې د پریوتو د امکاناتو مخه نیولې وي.
- د پروژو په ورکولو کې باید د افغاني شرکتونو ګډون او مشارکت اړین شرط وګرځوو، او په افغاني شرکتونو دا شرط کېږدو چې په یوې مشخصې مودې کې به د بهرنیو شرکتونو څخه فني زده کړې بشپړوي.
- دې ته هم باید متوجه وه اوسېږو چې په دې سکتور کې د مافیایي کړیو د جوړېدو مخه ونیسو، ځکه دا هماغه د احتکار حالت دی چې شریعت د ډېرو مصالحو له امله په خوراکي توکو کې ناروا ګرځولی دی.

څلورم ډګر: سیاحت او توریزم

افغانستان لرغونی تاریخ لري، په نړیوال تمدن کې یی غوښنه برخه درلوده،، او زیات شمېر ډېر مشهور شخصیتونه یې نړۍ ته وړاندې کړي دي، د دې مشهورو شخصیتونو او ورسره د مشهورو سیمو او ښارونو نومونه لکه بلخ، فاریاب، بست، هرات او داسې نور یې په پرله پسې توګه د تاریخ، رجالو او د نورو علومو په کتابونو کې په تکرار سره یادېږي، همدا راز په تېرو څلوېښتو کلونو کې په پرله پسې توګه د رسنیو سر ټکی پاتې شوی دی، له دې امله د نړۍ ډېر خلک افغانستان ته د راتګ لپاره لیوالتیا لري .

له دې فرصت څخه ګټه اخیستل په کار دي، او توریزم او سیاحت ته وده ورکول پکار دي، او د نورې نړۍ په څېر له دې څخه د هېواد د اقتصاد لپاره د یوې منبع په توګه ګټه اخیستل اړین دي، او دا ځکه چې توریزم، هېواد ته لویه سرمایه د ځان سره راوړي، خو په عین حال کې د خپل ځان سره څه کلتوري ستونزې هم راوړي، که موږ په دې وتوانېږو چې د ستونزو څخه یې مخنیوی وکړو او مثبت اړخونه یې ترویج کړو نو دا د هېواد د اقتصاد لپاره یوه لویه منبع ګرځېدلی شي، خو د دې توریزم څخه د مثبتې ګټې اخېستنې لپاره باید یوه دقیقه استراتېژي وټاکو، همدا راز باید د دې لپاره اړوند اسانتیاوې برابرې کړو، لکه هوټلونه، هغه سیمو ته ښه سرکونه چې خلک ورته تلل غواړي، د هېواد هغه سیمو ته چې ښه چاپېریال او پاکه هوا لري د ځنګلونو او طبیعي ښکلا بېرته ورګرځول، د امن او امان حالت په دقیق ډول مستقر ساتل، که دا کارونه سرته ورسېدل نو موږ له دې څخه په اقتصادي او هم په کلتوري میدان کې ډېره ګټه پورته کولی شو.

پنځم ډګر: خدمات

زموږ د هېواد د پانګې یوه لویه برخه په بهرنیو هېوادونو کې د هغوی د خدماتو څخه د استفادې په موخه په مصرف رسېږي، په ځانګړي ډول د صحت، تعلیم، چاپ، اداري اسانتیاو، انترنت، د توکو د لېږد را لېږد او نورو ډېرو ډګرونو کې موږ نورو ته اړ یو، نه یوازې دا چې د بهرنیو هېوادونو څخه په دې ډګر کې سرمایه نه شو را جذبولی بلکې خپلو هېوادوالو ته هم مطلوب خدمات نه شو برابرولی، او دا یو داسې حالت دی چې هیڅ یو با شهامته هېواد یې د ځان لپاره نه خوښوي.

د دې ترڅنګ نور هېوادونه د خدماتو په لړ کې نورو هېوادونو ته ماهر کارګران (Skilled labour) لېږي او له دې لارې هغه کارګران د خپلو کورنیو سره د مرستې لپاره لویه سرمایه هېواد ته را لېږي، له بده مرغه زموږ چې کوم هیوادوال بهرنیو هېوادونو ته ځي له دې امله چې هیڅ مهارت نه لري نو تر ټولو سخت او شاقه کارونه همدوی ته ور تر غاړې وي، موږ اړتیا لرو چې نورو هېوادونو ته ماهر کارګران ولېږو، اول باید ماهر کارګران د مسلکي انستیتیوتونو څخه فارغ کړو بیا هغوی ته په بهرنیو هېوادونو کې د کار فرصتونه برابر کړو، له یوې لورې به مو خلک په کار لوېدلي وي او له بل پلوه به مو د خپل هېواد لپاره زیاته پانګه را جلب کړې وي.

د دې لپاره یوه اوږد مهاله استراتېژۍ جوړولو ته اړتیا ده چې موږ څنګه کولی شو د څو کلونو په دوران کې نه یوازې دا چې خپلو هېوادوالو ته اړین خدمات برابر کړو او ډېره زیاته سرمایه چې د افغانستان څخه د دې غرض لپاره بهر ته ځي، بېرته را وګرځوو او د هېواد په دننه کې دا ډول خدمات

خپلو هېوادوالو ته وړاندې کړو، بلکې د بهرنیو هېوادونو اتباعو ته دلته ښه خدمات وړاندې کړو او دا د خپل هېواد د اقتصادي ځواکمنتیا پیاوړې وسیله وګرځو.

داسې ډګرونه به نور هم وي چې موږ یې د اقتصادي ځواکمنتیا لپاره په جوړېدونکي استراتېژۍ کې ځای پر ځای کړو، که مو یوه اوږد مهاله دا ډول استراتېژي وټاکله او داسې مخلص خلک مو چمتو کړی شول چې ګام په ګام دا استراتېژي تعقیب کړي نو لرې به نه وي چې موږ په ډېره لنډه موده کې د پرمختګ لوړو څوکو ته ورسېږو، او که د پلان او استراتېژۍ څخه پرته روان ؤ نو نه به حرکت منظم وي، نه به راته دا معلومه وي چې په اوږد مهاله کې موږ څه غواړو، او اوس په کوم حالت کې قرار لرو، او دا به داسې یو ورک حالت وي چې هیڅوک یې د ځان لپاره نه خوښووي.

دویم: د دې ګڼې مضامین

د سلام د علمي مجلې د طبیعت سره سم په دې ګڼه کې هم متنوع مضامین نشر ته سپارل کېږي، په دې کې ټول داسې موضوعات دي چې ټولنه ورته اړتیا لري، د فقهې، تفسیري، ټولنیزو، انجنیري او سیاسي چارو اړوند مضوعات په کې ځای پر ځای شوی دي.

لومړی موضوع چې د «په اوسنیو حالاتو کې د افغانستان د بهرنیو اړیکو اړوند لومړیتوبونو» تر عنوان لاندې د سلام پوهنتون رئیس محترم دکتور مصباح الله عبد الباقي او سلام پوهنتون د تحقیقاتو د مرکز د رئیس محترم استاذ نصیر احمد نویدي له لورې لیکل شوی ده، د یوې طرحې په توګه د اسلامي امارت مشرتابه ته وړاندې شوی، او دا په کې په ګوته شوي چې موږ په کومو بنیادونو، خپلې بهرنۍ اړیکې رغولی شو، او دا چې څرنګه د ځان سره نور هېوادونه په مثبت ډول ښکېلتیا ته اړ کولی شو، او دا چې کله پراخې اړیکې رامنځته شي نو بیا باید ترې په کومو موخو کې ګټه پورته کړی شي، یوه مهمه موضوع ده چې زموږ ټولنه او هېواد ورته اړتیا لري.

دویمه موضوع د سلام پوهنتون د شرعیاتو د پوهنځي د اسلامي تعلیماتو د دیپارتمنت غړي او د ماسترۍ استاذ محترم محمد نعیم جلیلي او د شرعیاتو د پوهنځي محترم رئیس استاذ عبد الملک ثاقب له لورې د (د «وقرن في بیوتکن» مبارک ایت راجح تفسیر) تر عنوان لاندې لیکل شوی ده، دا هم د یو مبارک ایت راجح تفسیر په ګوته کوي، د دې ایت هغه تفسیر چې یو شمېر علماو کړی دی خلکو ته داسې انګېرنه ورکوي چې ګویا ټول امت د الله تعالی کتاب پرې ایښی دی، ځکه که هغه مرجوح تفسیر مراد شي نو په هیڅ ډول به ښځو ته د کور څخه بهر وتلو جواز نه درلودی، سره له دې چې ټول امت د الله په کتاب عمل هم کړی دی او ښځو ته یې په پرده کې د کور څخه د بهر وتلو اجازه هم ورکړې، دا راجح تفسیر څه دی، همدا قضیه په دې بحث کې په دقیقه توګه څېړل شوی ده.

دریمه موضوع چې د (رقابت های غیر قانونی تجارتی والزامات قانونی آن ها) تر عنوان لاندې د محترم استاذ احمد صمدي د حقوقو د پوهنځي رئیس او محترم استاذ عبد الحمید رفعت (چې د حقوقو په پوهنځي کې د قضا او څارنوالۍ د دیپارتمنت آمر دی) له خوا لیکل شوی ده، یوه مهمه څېړنه ده چې په سوداګرۍ کې غیر قانوني سیالۍ څه قانوني نتائج لري، په تجارت کې سیالۍ ته اړتیا ده،

ځکه احتکار په شریعت کې ناروا دی، خو دا سیالي باید یو چوکاټ ولري، او د سیالۍ په نوم داسې کارونه و نه کړای شي، چې نورو سیالو شرکتونو او اشخاصو ته زیان ورسوي، خو که څوک له دې چوکاټونو بهر کېږي نو باید څه نتائج د ځان سره ولري، دا چوکاټونه جوړول او ټاکل د قانون کار دی، اوس که څوک د دې چوکاټونو التزام نه کوي هغه باید څه مسؤولیتونه ولري، څه جزا ورته قانون ټاکي، او قانون په څه شکل پانګه والو ته د پانګې مصئونیت تضمینوي؟ په دې اړه دا څېړنه بحث کوي.

څلورمه څېړنه د (د مصنوعي زیرکتیا د پدیدې سپړنه«افسانې، واقعیتونه، او د ټیکنالوژیکي پرمختګونو بدلېدونکی منظره») تر عنوان لاندې د سلام پوهنتون د اقتصاد د پوهنځي محترم رئیس استاذ عبد الله صادق او د کمپیوتر ساینس پوهنځي محترم رئیس زرماش ګردیوال له لورې لیکلې ده، په دې څېړنه کې یې د مصنوعي زیرکتیا په اړه څه واقعیتونه، هغه اندیښنې چې د خلکو په ذهنونو کې پرتې دي، او همدا راز په بازار کې شته د مصنوعي زیرکتیا سافټویرونه او په ځانګړې توګه هغه چې ژبني ماډلونه بلل کېږي، او خلک ترې عملا ګټه پورته کوي، په ځانګړې توګه په څېړنو او لیکنو کې د دې سافټویرونو او پروګرامونو څخه څه استفاده ممکنه ده، او دا څه نیمګړتیاوې لري دا ټول په دې توصیفي څېړنه کې د لوستونکو مخ ته ایښودل شوي دي.

پنځمه موضوع د (بررسی چگونگی اجراءات محاکم امارت اسلامی در قضایای مدنی در روشنی فرامین و متحد المال ها) چې د حقوقو پوهنځي محترم استاذانو هر یو استاذ فیض الرحمن نظامي او استاذ محمد طارق سیار (د سلام د تحقیقاتي مرکز معاون) له لورې لیکل شوی ده، یوه مهمه موضوع یې څېړلی ده، او هغه دا چې له دې امله چې د اسلامي امارت د قضا پروسه ډېرو خلکو ته څرګنده نه ده، نه دوی کوم ځانګړي قوانین لري او نه کوم پروسیجرونه ټاکل شوي دي، او مدني حقوقي قضیې ډېرې زیاتې دي نو خلک د یو مبهم حالت سره مخ دي، له دې امله دې ته اړتیا لیدل کېږي چې دا وڅېړل شي چې د مدني قضیو د محاکمې پروسه څنګه ترسره کېږي او په دې اړه صادر شوي وثائق څه دي؟ همدا قضیه په دې څېړنه کې سپړل شوی ده.

شپږمه څېړنه په دې مجله کې د (وضعیت آلوده گی هوای شهر کابل و ارتباط آن با تغییر اقلیم) چې محترم پوهاند محمد قاسم صدیقي د سلام پوهنتون د انجینرۍ د پوهنځي استاذ لیکلی ده، په دې اړه یې بحث کړی چې په ژمي کې د دوبي، مني او پسرلي په پرتله په کابل کې د هوا ککړتیا زیاته وي، د دې لاملونه څه دي؟ او دا څنګه باید کنترول کړی شي؟ دا هغه سوالونه دي چې په دې څېړنه کې یې ورته ځوابونه ویلي دي، له دې امله چې دا د خلکو د ژوند سره تړلی موضوع ده نو اهمیت یې ډېر زیات دی، او باید اړونده ادارې یې سپارښتنې عملي کړي.

اوومه موضوع چې د (مشروعیت بیمه از دیدگاه فقه وماهیت حقوقی آن) چې د حقوقو د پوهنځي استاذ د سلام پوهنتون د تضمین کیفیت د ادارې آمر محترم استاذ پرویز ستانکزي او محترم استاذ انعام الله رحماني د سلام پوهنتون د شرعیاتو پوهنځي استاذ په قلم لیکل شوی ده، یوه مهمه موضوع یې څېړلی ده، د بیمې په اړه د فقهاو نظریات متفاوت دي، څوک یې په بشپړ ډول ناروا بولي، څوک یې

په ټولو صورتونو کې روا بولي او څه داسې دي چې کوم صورتونه يې چې شرعي ممانعت نه لري هغه روا او نور صورتونه يې ناروا بولي، دا قضيه په دې څېړنه کې په تفصيل سره بحث شوی ده، همدا راز دا هم بحث شوی ده چې د بيمې قانوني حيثيت څه دی، په قانون کې دا د کوم ډول عقودو څخه شمېرل شوی ده، د دې موضوع اهميت په دې کې دی چې دا دولت لپاره د عوايدو يو مهم مورد دی، خو اوس دې ته اړتيا ده چې اسلامي امارت په دې اړه څه نظر غوره کوي؟

اتمه څېړنه د (غرس سيخ در کانکريت؛ روش های علمی وتجارب عملی) تر عنوان لاندې محترم استاذ انجنير مختار احمد معصومی او محترم انجنير صاحب محمد حسيب يوسفزاده چې دواړه د سلام پوهنتون د انجنيری د پوهنځي استاذان دي ليکل شوی ده، په دې څېړنه کې ليکوالانو د يوې داسې قضيې لپاره د حل لارو د وړاندې کولو هڅه کړې ده چې خلک بالفعل ورسره مخ دي، او هغه دا چې کله کانکريټ سخت شي او بيا هغه سيخونه چې د بل منزل د وصل کولو لپاره پرېښودل شوي ؤ غوڅ کړی شي، او بيا وغواړي چې بل منزل پرې جوړ کړي په دې سخت شوي کانکريټ کې د سيخونو د وصل کولو او د دې سيخونو د ټومبلو لارې چارې څه دي؟ داسې لارې چارې چې تعمير د خطر سره مخ نه کړي، همدا هغه قضيه ده چې په دې څېړنه کې ورته ځوابونه لټول شوي دي، په تعميراتي ډګرکې دا يوه لويه ستونزه ده چې خلک ورسره لاس او ګريوان دي، په دې اړ د تعميراتو انجينران له دې علمي څېړنې پوره ګټه پورته کولی شي.

نهمه څېړنيزه مقاله په دې ګڼه کې د (د پيسو په ارزښت کې د بدلون او د پورونو په ادا کولو يې اغېزې) تر عنوان لاندې د سلام پوهنتون د شرعياتو پوهنځي استاذ محترم محمد آصف کوچي له لورې ليکل شوې ده يوه مهمه او د ټولنې د ضرورت وړ موضوع يې څېړلی ده، او هغه دا چې د پور د اخيستلو له وخت څخه د پور د ادا کولو تر وخت پورې که د پيسو په ارزښت کې تفاوت رامنځته شي نو څه کول په کار دي؟ که قرض ورکوونکي ته د قرض د ادا کولو د وخت په نرخ قرض ادا کړی شي نو هغه ډېر تاواني کېږي، نو په داسې حالاتو کې څه کول په کار دي، په لنډه توګه چې د دې په ځواب کې څه ويل شوي دي په لاندې توګه دي، که د پيسو په ارزښت کې تفاوت لږ وه نو هغه ته اعتبار نشته نو بايد په هماغه اندازه پيسې ورکړي چې د قرض ورکوونکي څخه يې اخيستې وی، او که دا تفاوت زيات وه نو بايد هغه تفاوت د با تجربه خلکو له لورې محاسبه شي او تفاوت بايد د قرض د اصل مبلغ سره قرض ورکوونکي (دائن) ته ورکړی شي، او دا اضافي پيسې سود او ربا نه بلل کېږي.

دا څېړنې د درنو لوستونکو مخ ته ږدو، او هيله مو دا ده چې دا او داسې نور څېړنيز بحثونه په ټولنه کې يو علمي حرکت او خوځښت را منځته کړي، موږ همداسې يو خوځښت ته اړتيا لرو چې زموږ ټولنه د علم او معرفت لور ته سوق کړي، او دا به هغه وخت ممکن وي چې دا علمي څېړنې ولوستلې شي او که څوک يې په اړه څه نظر لري نو په علمي توګه يې نقد کړي، موږ به ان شاء الله د سلام د علمي مجلې د پاڼو له لارې د علمي نقدونو خپرولو ته تل هر کلی وايو.

و سبحانك اللهم وبحمدك نشهد أن لا إله إلا أنت نستغفرك ونتوب إليك.

په اوسنيو حالاتو کې د افغانستان د بهرني اړيکو اړوند لومړيتوبونه

دکتور مصباح الله عبدالباقی[۲]
misbah.abdulbaqi@gmail.com
استاد نصير احمد نويدی[۳]
nnawidy@gmail.com

لنډيز

په دې لنډه مقاله کې د دې هڅه شوی چې په اوسنيو حالاتو کې د افغانستان د بهرني سياست اړوند لومړيتوبونه وڅېړل شي، او په لنډ ډول د يوې طرحې په توګه واکمنانو ته وړاندې کړی شي، د بهرنيو اړيکو اړوند لومړيتوبونه څو ډول دي، لومړی يې د بهرنيو اړيکو د اهدافو او موخو اړوند لومړيتوبونه دي، دويم يې د بهرنيو اړيکو د رامنځته کولو اړوند لومړيتوبونه دي، او درېيم يې د نورې نړۍ سره د اسلامي امارت د مثبتې ښکېلتيا اړوند لومړيتوبونه دي.

په لومړی برخه کې د بهرنيو اړيکو د موخو او اهدافو اړوند لومړيتوبونه څېړل شوي، او دا تر ټولو مهم لومړيتوبونه ځکه دي چې دا د افغانستان د بهرني سياست سمت ټاکي، او هغه قبله ورته مشخصه کوي چې دا اړيکې بايد د هغه په لور ولاړې شي، په دې لړ کې ډېر په لنډ ډول د مشخصو نکتو په شکل د دې لومړيتوبونو يادونه شوی ده، او غوښتنه مو دا ده چې د هېواد ټولې سياسي نمايندګۍ بايد دا لومړيتوبونه په نظر کې وساتي.

له دې وروسته په مقاله کې د بهرنيو اړيکو د رامنځته کولو اړوند لومړيتوبونه په ګوته شوي، په دې اړه پنځه لومړيتوبونه په ګوته شوي چې د (د بهرنيو اړيکو په اړه د اسلامي امارت د مشرانو ترمنځ د عامې همغږۍ اړتيا) او (د بهرنيو اړيکو او نورو ګامونو ترمنځ د شرعي موازناتو او لومړيتوبونو په نظر کې نيول) او (د شکلي اړيکو پر ځای د اعتماد فضاء رامنځته کولو) او (د خپل مصداقيت د ساتلو) او (د متوازنو اړيکو يا بې پرې سياست خپلولو) څخه عبارت دی.

د مقالې په اخيرنۍ برخه کې د نورو هېوادونو سره د اسلامي امارت د مثبتې ښکېلتيا اړوند لومړيتوبونه څېړل شوي، او دا په ګوته شوي چې اسلامي امارت د اړيکو د رامنځته کولو او نورو هېوادونو سره د ښکېلتيا ډېر مهم مسايل د ځان سره لري، چې په دې اړه بايد لاندې قضيو ته لومړيتوب ورکړي: (سيمه ييز اتصال) (متقابلې اقتصادي ګټې) (د اوبو اړوند قضيې) (د بهرنيو مسلحو جهادي ګروپونو او امنيت اړوند قضيې) (د نړيوالې اجنډا د نه درلودلو په اړه ډاډ ورکول) (د سرحدونو

---

۲. د شرعياتو د پوهنځي د علمی کدر غړی او د سلام پوهنتون رئيس

۳. د حقوقو او سياسي علومو د پوهنځي د علمي کدر غړی او د سلام پوهنتون د تحقيقاتو د مرکز رئيس

لانجې) (غیر قانوني هجرتونه) او داسې نور شامل دي، د دې لومړیتوبونو په نظر کې نیولو سره موږ د نړۍ ډېر هېوادونه په مثبت ډول د ځان سره په اړیکو کې ښکېل کولی شو.

که دا لومړیتوبونه په ټولو مراحلو کې رعایت شي، په اوسنیو حالاتو کې د افغانستان نړیوالې اړیکې پر مستحکمو بنسټونو درېدلی شي، خو که دا لومړیتوبونه رعایت نه کړای شي نو بیا د کامیابو بهرنیو اړیکو توقع درلودل به د خیال څخه پرته بل څه نه وي.

سریزه

الحمد لله رب العلمین والصلاة والسلام علی سید الأنبیاء والمرسلین وعلی آله و أصحابه أجمعین، وبعد.

د موضوع اهمیت

د یو هېواد لپاره بهرنۍ اړیکې حیاتي ارزښت لري، هیڅ هېواد له دې اړیکو پرته خپل عادي ژوند پرمخ نه شي وړی، ځکه چې هیڅ یو هېواد هم خپلې ټولې اړتیاوې په ځانته ځان نه شي پوره کولی، نو په دې اړه په نورو هېوادونو باندې اعتماد کولو ته اړ کېږي، همدا راز د سولې او امنیت اړوند مسایل د جرایمو اړوند قضیې، د اقتصاد او سوداګرۍ، پانګونې، د هجرتونو او سفرونو، کلتوري اړیکو او نورو ډېرو مسایلو لپاره هر هېواد نورو هېوادونو سره اړیکو ته اړتیا لري.

دا اړیکې د ټولو هېوادونو لپاره اړینې دي، خو په دې اړه د هېوادونو لومړیتوبونه توپیر لري، د یو چا لپاره به په یو وخت کې یو لړ قضیې مهمې وي او د بل هېواد لپاره به نورې قضیې مهمې وي، له همدې امله دا لومړیتوبونه د یو وخت څخه بل وخت ته او د یو هېواد څخه بل هېواد ته متفاوت وي، که موږ په اوس مهال کې د خپلو بهرنیو اړیکو د مقاصدو او بنسټیزو اهدافو اړوند لومړیتوبونه وټاکو، او د دې اړیکو د پیاوړتیا او رامنځته کېدو اړوند لومړیتوبونه مشخص کړو، او دا وټاکلې شو چې موږ باید نور هېوادونه د کومو لومړیتوبونو پر بنسټ د ځان سره په مثبت ډول ښکېل کړو، نو کېدای شي چې موږ د خپلو بهرنیو اړیکو لپاره ښه بنسټونه برابر کړی شو، چې په دې لیکنه د همدې لومړیتوبونو په اړه وړاندیزونه شوي دي.

دا خو څرګنده خبره ده چې د افغانستان لپاره بهرنۍ اړیکې د تاریخ په دې پړاو کې خورا مهمې او بنسټیزې دي، او دا هم مهمه خبره ده چې دا اړیکې په سم لور حرکت وکړي، نو له دې امله په دې اړه لومړیتوبونه ټاکل هم اړین دي، تر څو د دې لومړیتوبونو په نتیجه کې د دې اړیکو په رامنځته کولو او صحیح لور حرکت ورکولو کې موږ سره مرسته کوي.

د دې لیکنې بنسټیزه موخه

په اوس مهال کې افغانستان د بهرنیو اړیکو پراختیا او استحکام ته اړتیا لري، خو په عملي توګه د نظام د بدلون څخه دوه کاله وروسته هم دا اړیکې په ډېر ښه حالت کې قرار نه لري، د دې اړیکو د پراختیا په مخ کې کوم خنډونه پراته دي، د دې په ګوته کول او په عملي توګه له منځه وړل د دې څېړنې لومړۍ موخه ده.

د بهرنیو هېوادونو سره د اړیکو په مخ کې پراته خنډونه په دوه ډوله دي، لومړی هغه خنډونه دي چې د افغانستان د داخلي سیاستونو سره تړاو لري، او دویم هغه خنډونه دي چې په ظالمانه ډول د نورو هېوادونو له لورې اعمال کېږي، کوم خنډونه چې زموږ د داخلي سیاست سره تړاو لري د هغوی لرې کول او له منځه وړل به د نړۍ با انصافه خلک دې ته اړ کړي چې د ظالمو ښکېلاکګرو هېوادونو په مقابل کې د افغانستان سره ودرېږي، او دریغ یې تأیید کړي، له دې امله دا خنډونه له منځه وړل (چې په له منځه وړلو کې یې د اسلام د ثوابتو څخه هیڅ ډول تنازل نشته) د هېواد د تاریخ په دې پړاو کې د هېواد لپاره ډېر اړین دي.

په عامه توګه دا فکر کېږي چې د یو هېواد بهرنی سیاست د بهرنیو هېوادونو سره د اړیکو پر محور را څرخېږي، مګر د نړۍ محترم هېوادونه په بهر کې د خپلو مېشتو اتباعو مسایل هم د خپلو بهرنیو اړیکو یو بنسټیز محور ګڼي، او په دې کار سره د ملت جوړنې پروسه پرمخ وړي، موږ هم د تاریخ په دې پړاو کې چې یو لوی شمېر هېوادوال مو په بهر کې ژوند کوي، دې ته اړتیا لرو چې د هر ډول تبعیض څخه پرته د هغوی مسایلو ته ځان ورسوو، او د حل کولو کوښښ یې وکړو، او د ملت ترمنځ د اعتماد جوړونې پروسه پرمخ یوسو، په دې څېړنه کې دا هم د یوې بنسټیزې موخې په توګه وړاندې شوی ده.

د دې ترڅنګ د ډېرو هېوادونو سفارتونه او سیاسي نمایندګۍ یوازې نمایشي بڼه لري، خو موږ باید د دوی لپاره خپل ځانګړي اهداف ولرو، او دا باید زموږ د لومړیتوبونو پر بنسټ ټاکل شوي وي، دا لومړیتوبونه څه کېدلی شي، په دې اړه هم په دې څېړنه کې وړاندیزونه شوي دي.

د څېړنې میتود او د بحث تشه

د دې څېړنې له لارې د افغانستان د بهرنیو اړیکو د اوسني وضعیت تحلیل وړاندې شوی، او دا خو یو څرګند حقیقت دی چې د وضعیت پېژندنه او د هغه تحلیل او د هغه اړوند وړاندیزونه وړاندې کول تر ډېره حده ابتکاري بڼه لري، او د موضوع په اړه د لیکوال پر خپل تحلیل باندې ولاړ وي، نو له دې امله چې دا څېړنه ابتکاري ده او په دې اړه مخکې ډېر څه نه دي لیکل شوي، نو له همدې امله هغه مراجع او مصادر هم ډېر کم دي چې په دې څېړنه کې ورته مراجعه شوی وي، په بل عبارت د لیکنې طبیعت د دې غوښتنه نه کوي چې د مراجعو او مصادرو څخه دې په کې استفاده وشي.

له بل پلوه دا څېړنه یوه وصفي او تحلیلي څېړنه ده، د بېلابېلو لومړیتوبونو اړوند چې کوم وړاندیزونه په دې څېړنه کې شوي دي دا د وضعیت په توصیف باندې بنا دي، چې د هغه یادونه له دې امله دلته نه ده شوې چې له یوې خوا ټولو ته څرګند دی، او له بل اړخه د مقالې د اوږدېدو لامل ګرځېده، له دې وروسته چې کوم لومړیتوبونه ټاکل شوي او وړاندې شوي دي د وضعیت د توصیف په تحلیل باندې بنا دی، په دې معنی چې د بهرنیو اړیکو له پلوه د افغانستان اوسنی حالت په مطلوبه مستوی کې قرار نه لري، دا حالت بدلون ته اړتیا لري، نو که په دې حالت کې مثبت بدلون غواړو نو باید د دې اړیکو اړوند بېلابېلو اړخونو کې لومړیتوبونه وټاکو او په عمل کې یې د پیاده کولو کوښښ وکړو، پر همدې بنسټ د بهرنیو اړیکو د موخو اړوند لومړیتوبونه ټاکل شوي، همدا راز د بهرنیو اړیکو د پیاوړتیا اړوند لومړیتوبونه

ټاکل شوي، او بیا د اسلامي امارت له لورې د نورو هېوادونو سره د مثبتې ښکېلتیا لپاره لومړیتوبونه ټاکل شوي دي.

د څېړنې تنظیم او ترتیب

څېړنه په لاندې درېو بنسټیزو برخو ویشل شوی ده: لومړۍ برخه یې د بهرني سیاست او د بهرنیو اړیکو د موخو او اهدافو اړوند لومړیتوبونه څېړي، په دې ترکیز کوي چې په دې اړخ کې د اسلامي امارت د بهرنیو چارو وزارت څه په پام کې باید ولري، او څه ته باید لومړیتوب ورکړي.

دویمه برخه د بهرنیو اړیکو د رامنځته کولو اړوند لومړیتوبونه را په ګوته کوي، او په دې اړه بحث کوي چې د دوه کلونو په تېرېدو سره هم اسلامي امارت د بهرنیو اړیکو د غښتلتیا مطلوبې مرحلې ته و نه رسېده، د افغانستان اسلامي امارت څه شیان د لومړیتوبونو په توګه په نظر کې باید ونیسي چې دا اړیکې پیاوړې او غښتلې شي، په دې اړه ډېرو مهمو قضیو ته اشاره شوی، چې لنډیز یې دا دی چې د هر هېواد بهرنۍ اړیکې تل د هغه هېواد د داخلي سیاست او د داخلي سیاست د ترسیمونکو ادارو او شخصیتونو د نظریاتو څخه اغېزمن کېږي، له دې څخه د افغانستان اسلامي امارت هم مستثنی نه دی، نو که موږ غواړو چې پیاوړې بهرنۍ اړیکې ولرو (چې دا یو داسې اړتیا ده چې له دې پرته د یو هېواد لپاره په امن او استقرار کې پاتې کېدل ممکن نه دي) نو بیا دې ته اړتیا لرو چې د داخلي سیاست په یو لړ قضیو بیا کتنه وکړی شي، او په دې اړه یوه عمومي همغږي رامنځته کړی شي.

درېمه برخه له دې څخه بحث کوي چې د افغانستان اسلامي امارت داسې څه مسایل د ځان سره لري چې نور هېوادونه د ځان سره په مثبتو اړیکو کې را ښکېل کړي؟ څېړنه وایي چې بلې! اسلامي امارت ډېر داسې مسایل لري چې د نورو هېوادونو لپاره د اهمیت درلودونکي دي، که اسلامي امارت په دې اړه خپل لومړیتوبونه وټاکي نو له دې څخه به ځان وساتلی شي چې نور هېوادونه یې داسې څه ته اړ کړي چې د هېواد د ګټو سره به اړخ نه لګوي، نو په دې اړه هم لومړیتوبونو ټاکلو ته اړتیا ده، او په دې برخه کې د دې لومړیتوبونو څخه یو شمېر د نمونې په توګه وړاندی شوي دي، چې نور یې باید د ملت مشرانو او پوهانو ترمنځ د مناقشو او بحثونو له لارې مشخص کړی شي.

د الله تعالی څخه دعا کوم چې دا څېړنه د دې لامل وګرځوي چې موږ خپل هېواد د اسلام د درست فهم سره سم د امن، استقرار او پرمختګ لوړو پړاوونو ته ورسوو.

وسبحانك اللهم وبحمدك نشهد أن لا إله إلا أنت نستغفرك ونتوب إليك

اولا: د بهرنیو اړیکو د موخو او اهدافو اړوند لومړیتوبونه

د بهرنیو اړیکو موخې او اهداف له یو هېواد څخه بل هېواد ته او له یو وخت څخه بل وخت توپیر مومي، په اوسمهال کې د اسلامي امارت د بهرنیو اړیکو موخې او اهداف څه کېدلی شي؟ دا خو یو لوی سوال دی، په دې اړه خو په کار دا ده چې د بهرنیو چارو د وزارت او یا هم د کوم بل جهت له لورې د هېواد د اهل نظر او تخصص درلودونکو وګړو څخه نظر واخیستل شي او بیا په دې اړه پالیسي وټاکل شي، او لومړیتوبونه مشخص کړی شي، خو زما په نظر په اوسنیو ظروفو او حالاتو کې د هېواد د بهرنیو

اړیکو بنسټیز اهداف لاندې کېدلی شي، چې د افغانستان د بهرنیو چارو وزارت یې باید د لاسته راوړلو لپاره هلې ځلې وکړي:

۱. د هېواد د ځمکنۍ بشپړتیا او خپلواکۍ ساتنه، او په بهر کې په ټولو فورمونو کې د هیواد د اسلامي حیثیت مؤثر استازیتوب کول.

۲. د هېواد په اقتصادي پیاوړتیا کې مرسته او همکاري.

۳. امنیت او سوله؛ په دې معنی چې موږ د خپل هېواد امنیت ته رامخته کېدونکي ګواښونه د مثبتو بهرنیو اړیکو له لارې دفعه کړو، همدا راز د نړۍ او سیمې هېوادونو ته د دې ډاډ ورکړو چې افغانستان به د هیڅ هېواد امنیت ته ګواښ نه متوجه کوي او د نورو څخه هم هیله لرو چې زموږ امنیت ته ګواښ جوړ نه کړي.

۴. د افغانستان او ګاونډیو هېوادنو ترمنځ د موجوده شخړو سره داسې تعامل کول چې که شخړې پر خپل حال پاتې هم شي خو چې د اړیکو د خرابېدو او د ستونزو د رامنځته کېدو لامل و نه ګرځي.

۵. د سیمې او ګاونډیو هېوادونو سره داسې پیاوړې سیاسي او اقتصادي اړیکې رامنځته کول چې افغانستان په سیمه کې د اتصال نکته وګرځي، او په دې توګه د «قلب آسیا» په حیث چې د کوم غیر معمولي جیوپولیتیکي حیثیت څخه برخمن دی، د دې مرکزیت څخه اعظمي استفاده وشي.

۶. د اسلامي نړۍ سره دیني، علمي، کلتوري او سیاسي اړیکو ته وده ورکول، او د نړۍ د ټولو هېوادونو، نړیوالو او سیمه ییزو سازمانونو سره کلتوري، بشري، سیاسي او د هر ډول اړیکو د پیاوړتیا له لارې د هېواد مؤثریت لا زیاتول.

۷. د هېواد څخه بهر مېشتو افغانانو سره اړیکو ته پراختیا ورکول، او د دوی ترمنځ د داسې فعالیتونو د مخنیوي هڅې کول چې د هېواد او هېوادوالو د بدنامۍ لامل ګرځي، د بهر میشتو افغانانو د حیثیت او انساني کرامت څخه دفاع کول، د افغاني پاسپورت د حیثیت ساتنه او له دې حیثیت څخه دفاع کول.

۸. د بهر مېشتو افغانانو مرسته او د هغوی د عزت او حیثیت ساتنه باید د بهرني سیاست د لومړیتوبونو څخه وشمېرل شي، د افغانستان سیاسي نماینده ګۍ او سفارتونه باید په هغه هېوادونو کې افغانان پر ځان راټول او هلته مېشت افغانان یې خپل کور وګڼي.

۹. د افغانانو لپاره د سفر د اسانتیاو، د ویزو د ترلاسه کولو او سوداګریزو معاملاتو اسانتیا باید د ډیپلوماسۍ یو لومړیتوب وي، همدا رنګه داسې ګامونه پورته کول چې په نړۍ کې د افغانستان د پاسپورټ حیثیت او احترام لوړ کړي باید د بهرنۍ ډیپلوماسۍ یوه هدف وي.

۱۰. د تعلیمي فرصتونو برابرول او د علمي کادرونو او شخصیتونو د روزلو لپاره اسانتیاوی برابرول باید د بهرنیو اړیکو یو لومړیتوب وي.

د بهرنیو اړیکو د لومړیتوبونو د ټاکلو په وخت کې باید دا په نظر کې ونیول شي چې له دې لارې بېلا بېلو جهتونو او اړخونو ته پیغام ورکړی شي، د بیلګې په توګه له دې لارې هغه هېوادونو ته باید پیغام ورکړ شي چې غواړي د تهدیدونو او تجاوزونو له لارې افغانستان تر اغېز لاندې ولري، دا هېوادونه

باید پیغام تر لاسه کړي چې نور د دې وخت تللی دی چې څوک افغانستان د زور له لارې تر اغېز لاندې راولي، همدا راز هغه هېوادونه چې غواړي د افغانستان سره ښه، مثبتې او د متقابل احترام پر بنسټ ولاړې اړیکې ولري له دې لارې مثبت پیغام تر لاسه کړي، او تر څنګ یې خپلو هېوادوالو ته هم ډاډ ورکړ شي چې په بهر کې د خپلو هېوادوالو روا ګټې ساتل او د هغوی څخه دفاع کول د اسلامي امارت مسؤولیت دی چې د بهرنیو چارو وزارت یې په خپلو لومړیتوبونو کې شمېري، په دې لړ کې لاندې تفصیلي قضیې باید په نظر کې ونیول شي:

لومړی: بهرنۍ اړیکې د افغانستان د خپلواکۍ او اسلامي حیثیت د خوندیتوب وسیله ده، او دې اړیکو ته باید مسؤولین په همدې سترګه وګوري.

دویم: دا د افغانستان د هر ډول جایزو ګټو د خوندي کولو او لاس ته راوړلو تر ټولو مؤثره وسیله ده، او د همدې لپاره باید ترې ګټه پورته کړی شي.

دریم: له دې لارې باید د نړۍ هېوادونو او سیمه ییزو قوتونو ته پیغام ورکړل شي چې افغانستان د هیڅ چا لپاره تهدید نه دی خو دا چې د چا له لورې د تهدید سره مخ شي، افغانستان سیمه ییز او نړیوال امنیت ته ډېر اهمیت ورکوي، او په دې لړ کې د خبرو اترو او تفاهم له لارې د هر هېواد د تشویشونو د رفع کولو لپاره اماده دی.

څلورم: له دې لارې باید ملت ته د دې ډاډ ورکړ شي چې د بهرنیو چارو وزارت او په بهرنیو هېوادونو کې د افغانستان سفارتونه او نماینده ګۍ دنده لري چې د افغانستان د اتباعو د حقوقو او انساني کرامت څخه دفاع وکړي، د افغاني پاسپورټ حیثیت وساتي، او په دې اړه هر راز هلې ځلې خپل مسؤولیت ګڼي.

که په دې توګه موږ د بهرنیو اړیکو لپاره د موخو او اهدافو اړوند لومړیتوبونه وټاکل او په مؤثره توګه مو د هغو نماینده ګیو او سفارتونو څخه استفاده وکړه چې هېواد یې په واک کې لري نو موږ به تر ډېره حده د هېواد ګټې خوندي کړي وي او هغه اهداف به مو لاس ته راوړي وي چې په دې شرایطو کې یې ملت د هېواد د بهرنیو چارو د وزارت څخه لري، خو اوس سوال دا را ولاړېږي چې موږ څرنګه کولی شو چې لومړی دا اړیکې رامنځته کړو، او بیا هغه کوم تفصیلي ګامونه دي چې په دې لار کې باید واخیستل شي، لاندې کرښې همدې سوالونو ته د ځواب لټولو لپاره لیکل شوي دي.

ثانیا: د اړیکو د رامنځته کولو او پیاوړي کولو اړوند لومړیتوبونه

دا یو منل شوی حقیقت دی چې بهرنی سیاست او بهرنۍ اړیکې هغه وخت په سم ډول تنظیمېدلی شي چې د کور دننه سیاست په سم ډول عیار شوی وي، او په هېواد کې دننه هغه حالت رامنځته کړی شوی وي چې د بهرنیو هېوادونو او سازمانونو د اعتماد وسیله وګرځي، هغه جوړښتونه رامنځته کړی شوی وي چې د خپل برخلیک په ټاکلو او مخته وړلو کې د ملت ګډون یقیني کوي، قانوني خلا ګانې وجود و نه لري، او ټول بهرني هېوادونه په دې یقین وکړي چې هغوی د حاکم نظام د استازو له لارې د ټول ملت سره تعامل کوي، او کومې ژمنې چې کوي او یا ورسره کېږي هغه د ټول ملت

سره ژمنې دي، دا د بهرنيو اړيکو د رغولو لپاره لومړی شرط دی، له دې پرته د بهرنيو اړيکو رغول ممکن نه دي، نو له هر څه د مخه د خپل کورني سياست د سمولو لپاره جدي گامونه پورته کول په کار دي.

او د بهرنيو اړيکو د اهميت په اړه د اسلامي امارت د مسؤولينو ترمنځ د شريعت د مقاصدو او د لومړيتوبونو او موازناتو فقهي اصولو ته په کتو او د السياسة الشريعة (مصالحو او مفاسدو) د اصولو سره سم يو اصولي او علمي بحث په لاره اچول پکار دي، د دې بحث او مناقشې په پايله کې بايد مسؤولين د کورنيو چارو د سمون په لړ کې په لاندې څو ټکو اتفاق ته ورسېږي، څکه د کور دننه حالات جوړول د بهرنيو اړيکو لپاره بنسټ برابروي:

لومړی: د بهرنيو اړيکو د اهميت په اړه عمومي همغږي

د بهرنيو اړيکو په اړه بايد د اسلامي امارت د قيادت په کچه يوه عمومي همغږي رامنځته شي، دې قضيې ته بايد په مثبت نظر وکتل شي، دې ته يوازې په دې نظر و نه کتل شي چې د دې په پايله کې موږ د خپلو اهدافو څخه تنازل ته اړ کېږو، او يا دا چې له دې امله موږ د محدوديتونو لاندې راځو، بلکې په دې اړه هغه مقاصدو ته وکتل شي چې د ښو بهرنيو اړيکو په پايله کې يې موږ لاس ته راوړلی شو، دې اړيکو ته د هغه اړتياو او ضرورتونو په رڼا کې کتل پکار دي چې د دې اړيکو په پايله کې ورته هېواد او ملت لاس رسی پيدا کولی شي.

د همدې مناقشې په پايله کې بايد د اسلامي امارت د مشرانو له نظره د بهرنيو اړيکو د لومړيتوب کچه هم مشخصه کړی شي، په دې معنی چې کله د دې اړيکو د پياوړتيا او څه نورو اهدافو ترمنځ تعارض واقع شي نو کوم يو ته بايد د شرعي او فقهي قواعدو په رڼا کې ترجيح ورکړی شي، او دا چې که دا اړيکې د کور دننه سياست کې د څه بدلونونو غوښتنه کوي نو کوم يو ته بايد ترجيح ورکړی شي؟ دا بدلونونه ومنل شي چې پرې لويې گټې ولاړې دي او که يوازې د دې بهانې له امله و نه منل شي چې نور خلک يې له موږ څخه غوښتنه کوي؟

که دا لومړيتوبونه مشخص نه کړی شي او د نظام دننه يو اړخ د کورنيو چارو د رغولو په مخ کې خنډ گرځي او په هغه څه اصرار کوي چې د اړيکو د له منځه تللو لامل گرځي، او د بهرنيو چارو وزارت يې د رغولو هڅې کوي، په داسې حالت کې به موږ هيڅکله پياوړې بهرنۍ اړيکې ونه لرو، څکه داسې نه شي کېدلی چې يو جهت (د بهرنيو چارو وزارت) د دې اړيکو د رغولو لپاره هڅې وکړي او نور يې د له منځه وړلو او ورانولو لپار لاس په کار وي، څکه د بهرنيو چارو وزارت د کور دننه د هغه سياستونو، پاليسيانو، حالاتو او ظروفو ايجادونکی او رامنځته کونکی نه دی چې د بهرنيو اړيکو د ښه کېدو او خرابېدو بنسټ گرځي، بلکې د بهرنيو چارو وزارت يوازې په هېواد کې د موجودو حالاتو ترجماني کوي، نو که په هېواد کې دننه حالات برابر نه وي که د بهرنيو چارو وزارت هر څومره فعال او مؤثر وي څه به پرې مرتب نه شي، خو که کورني حالات برابر وي، د کور دننه سياستونه په داسې توگه عيار شوي وي چې د ملت غوښتنه هم ده او بهرني هېوادونه او سازمانونه يې د اړيکو د ښه کولو لپاره اړين بولي نو بيا د بهرنيو چارو د وزارت د دومره فعاليتونو سره ډېرې ښې پايلې لاس ته راتللی شي.

که افغانستان غواړي چې د نړیوالې ټولنې یو فعال او مؤثر غړی وه اوسي نو اړینه ده چې خپل د کور دننه حالات د دې د غوښتنو سره عیار او هغه خنډونه چې د دې په مخ کې مانع ګرځي له منځه یوسي، که دا کار و نه شي او موږ هر څومره په یو طرفه ډول هڅې وکړو کېدای شي کومه زړه پورې پایله و نه لري.س

دویم: د بهرنیو اړیکو په اړه د شرعي موازناتو په نظر کې نیول

هغه پرېکړې چې د هېواد په دننه کې کېږي، او هغه فرمانونه او قوانین چې په داخل کې اجراء کېږي او د بهرنیو اړیکو په مخ کې خنډونه ایجادوي، بلکې جوړې اړیکې هم له منځه وړي، باید په مقایسوي ډول وڅېړل شي چې په شرعي لحاظ کوم لومړیتوب لري؟ د دې فرمانونو اجراء او که بهرنۍ اړیکې؟ که په دې فرمانونو کې داسې کارونه وي چې د «تحسینیاتو»[٤] له جملې څخه وي او په مقابل کې پرې «حاجیات»[٥] له لاسه ورکوو نو په دې اړه باید یو اتفاقي دریځ غوره کړی شي چې د موازناتو د فقهې د اصولو سره سم باید «حاجیاتو» ته په «تحسینیاتو» ترجیح ورکړی شي، همدا راز که دا تعارض د «مصلحت» او «مفسدې» ترمنځ وي او یا د دوو «مفسدو» ترمنځ وي، په دې اړه په اسلامي فقه کې موږ زیات قواعد لرو چې د هغوی سره سم باید دا قضیه بحث کړی شي، د دې قواعدو له جملې څخه دا لاندې قواعد یوازې د نمونې په توګه دلته لولو:

د دوو مصلحتونو ترمنځ د تعارض په صورت کې:

١. الأکثر مصلحة أولی بالتقدیم علی الأقل مصلحة (په کوم څه کې چې زیاته ګټه وي هغه پر هغه وړاندې او مقدم دی چې د هغه په نسبت کمه ګټه ولري).
٢. تقدم المصلحة المتیقنة علی المصلحة المظنونة أو الموهومة. (هغه ګټه چې یقیني وي هغه پر هغه ګټه باید مقدمه او وړاندې وګڼل شي چې غیر یقیني ګټه ولري او یا ګټه ونه لري بلکې یوازې د ګټې وهم وي).
٣. تقدم المصلحة الکبیرة علی المصلحة الصغیرة. (لویه ګټه پر وړې ګټې باید مقدمه وګڼل شي)
٤. تقدم مصلحة الجماعة علی مصلحة الفرد. (د جماعت ګټه د فرد پر ګټه باید مقدمه او وړاندې وګڼل شي).
٥. تقدم مصلحة الکثرة علی مصلحة القلة. (د زیاتو خلکو ګټې ته د کمو خلکو پر ګټه باید لومړیتوب ورکړی شي)
٦. تقدم المصلحة الدائمة علی المصلحة العارضة أو المنقطعة. (دائمي ګټه د مؤقتې او د له منځه تلونکې ګټې په مقابل کې مقدمه ګڼل کېږي).

---

[٤]. دا یوه اصولي اصطلاح ده چې په شرعي لحاظ د مکلفینو د افعالو مراتب په ګوته کوي، تحسینیات د حاجیاتو او ضروریاتو څخه لاندې مرتبه ده.

[٥]. حاجیات د تحسینیاتو څخه لوړه مرتبه ده.

۷. تقدم المصلحة الجوهرية والأساسية على المصلحة الشكلية والهامشية. (بنسټيزه او مهمه ګټه د ظاهري او سرسري ګټې په مقابل کې لومړيتوب لري).
۸. تقدم المصلحة المستقبلية القوية على المصلحة الآنية الضعيفة. (د راتلونکې اړوند قوي ګټه د فوري ضعيفې ګټې په مقابل کې لومړيتوب لري).

د مفسدې او مصلحت ترمنځ د تعارض په صورت کې:

۱. أن درء المفسدة مقدم على جلب المصلحة. (د تاوان دفع کول د ګټې په لاسته راوړلو لومړيتوب لري)
۲. أن المفسدة الصغيرة تغتفر من أجل المصلحة الكبيرة. (وړوکی تاوان د لويې ګټې لپاره بخښل کېږي)
۳. تغتفر المفسدة العارضة من أجل المصلحة الدائمة. (مؤقت تاوان د دائمي ګټې لپاره بخښل کېږي)
۴. ولا تترك مصلحة محققة من أجل مفسدة متوهمة. (يقيني ګټه د يو وهمي او غير حقيقي تاوان له امله بايد پرې نه ښودل شي).

د دوو مفسدو ترمنځ د تعارض په صورت کې:

۱. لا ضرر ولا ضرار. (نه چا ته تاوان رسول پکار دي او نه د ضرر رسولو په ځواب کې چا ته ضرر رسول پکار دي)
۲. الضرر يزال بقدر الإمكان. (تاوان او ضرر بايد د امکان تر کچې له منځه يوړل شي)
۳. الضرر لا يزال بضرر مثله أو أكبر منه. (ضرر بايد د هغه د مماثل ضرر او يا د هغه څخه د لوی ضرر له لارې له منځه نه وړل کېږي).
۴. يرتكب أخف الضررين وأهون الشرين. (د دوو ضررونو او د دوو بدو څخه چې هر يو کم وي د هغه ارتکاب په کار دی).
۵. يحتمل الضرر الأدنى لدفع الضرر الأعلى. (کم ضرر د لوی ضرر د له منځه وړلو لپاره د تحمل وړ دی).
۶. يحتمل الضرر الخاص لدفع الضرر العام. (خاص ضرر د عام ضرر د له منځه وړلو لپاره د تحمل وړ دی)[٦].

---

[٦]. دا قواعد په بېلابېلو کتابونو کې ذکر شوي دي، د الأشباه والنظائر کتابونه، همدا راز د فقهي قواعدو کتابونه خو د نمونې په توګه وګورئ: فقه الأولويات دراسة في الضوابط، د سلسلة الرسائل الجامعية (۲۲) ګڼه، ليکوال: محمد الوکيلي، د المعهد العالمي للفكر الاسلامي چاپ، ورجينيا- امريكا، لومړی چاپ، کال ۱۹۹۷م، په ځانګړې توګه پنځم فصل چې عنوان يې دی «ضوابط الأولويات في حالة التزاحم» ص ۱۹۷، همدا راز وګورئ: معلمة زايد للقواعد الفقهية والأصولية ج۴ ص ۱۱۷، الباب الخامس: قواعد الموازنة والترجيح بين المصالح، لومړی چاپ ۲۰۱۳م، د مؤسسة زايد بن سلطان آل نهيان چاپ.

د دې معنی هیڅکله هم دا نه ده چې افغانستان دې د خپلو دیني اصولو او ملي مصالحو څخه تنازل وکړي، بلکې د دې معنی به دا وي چې موږ سرې کرښې وضع کړو چې له دې څخه تنازل نشته او نورې قضیې د موازناتو او مصالحو او مفاسدو د قواعدو تابع دي، دا به هغه جهتونو ته د فعالیت ډګر پرانیزي چې د دې اړیکو د رغولو لپاره کار کوي.

دریم: د شکلي اړیکو پر ځای د هېوادونو سره د اعتماد فضا رامنځته کول

دریمه قضیه چې باید موږ سره بالکل واضح او څرګنده وي، هغه دا ده چې په دې حالاتو کې د افغانستان لپاره یوازې په رسمیت پېژندل کفایت نه کوي، او یوازې دا بسنه نه کوي چې موږ دې په نورو هېوادونو کې سفارتونه ولرو، او یا دې نور هېوادونه په افغانستان کې سفارتونه ولري، درسته ده چې دا لومړی پړاو دی خو دا نهایي هدف هیڅکله نه دی، بلکې موږ باید د کامیابې ډیپلوماسۍ له لارې هېوادونه دې ته قانع کړو چې د افغانستان سره د مشترکو ګټو پر بنسټ تعامل وکړي، مثبتې اړیکې ورسره ولري، ځکه نړۍ ځینې هېوادونه په رسمیت پېژني خو تعامل ورسره نه کوي (لکه د سوډان پخواني حکومت، او یا هم د ایران اوسنی نظام) موږ د داسې بهرنیو اړیکو متحمل کېدی نه شو چې د نړۍ د هېوادونو د مقاطعې او یا هم د نړیوالې ټولنې د بندیزونو سره په کې مخ یو، موږ باید د نړۍ د هېوادونو او نړیوالو سازمانونو سره قوي او فعالې اړیکې تأمین کړو.

د دې معنی دا ده چې موږ باید د هر څه دمخه د هېواد په داخل کې هغه بستر جوړ کړو چې پر بنسټ یې موږ بهرنۍ اړیکې پیاوړې کولی شو، د قیادت په کچه هغه همغږي رامنځته کړو چې د پیاوړو بهرنیو اړیکو لپاره د مناسب بستر په رامنځته کولو کې مهم رول ولري، تر څو چې دا ډول همغږي رامنځته نه شي دا ډول پیاوړي اړیکي جوړول یوازې د بهرنیو چارو د وزارت د توان څخه پوره نه دي، د بېلګې په توګه که موږ د خلاصو دروازو بهرنۍ سیاست غوره کوو چې د ټولو هېوادونو سره د تګ راتګ اړوند او د تعامل اړوند هیڅ ډول قیود نه وضع کوو او د هېواد په دننه کې ورته په قانوني لحاظ اړین کارونه سرته نه وي رسېدلي نو په داسې حالت کې به دا ډول سیاست پلی کول نا ممکن وي، همدا راز که موږ غواړو هېواد د سیمې لپاره د اتصال نقطه وګرځوو خو زموږ قانوني سیستمونه د دې لپاره نه وي جوړ دا به هم یوازې یو شعار پاتې وي او په عمل کې به هیڅکله پیاده نه شي، د دې تر څنګ دا اړینه ده چې هېواد د قوانینو او قانونمندۍ په لحاظ داسې حالت ته ورسېږي چې بهرني هېوادونه د افرادو پر ځای د نظام او سیستم سره تعامل وکړي، او دا تشویش ورسره نه وي چې که یو فرد د یو مسؤولیت څخه لیرې کېږي نو د هغوی د تفاهماتو پایله به څه وي؟

د بهرنیو اړیکو لپاره دا بستر هغه وخت رامنځته کېدلی شي چې د نظام د مسؤولینو په شمول د هېواد د مخلصو خلکو د مشورې او بحث مباحثې په پایله کې د راتلونکو شلو کلونو لپاره استراتېژیک اهداف وټاکل شي، او دا بیا په کلونو وویشل شي، او د بهرنیو چارو د وزارت په شمول ټولو وزارتونو او ادارو ته مشخص اهداف ورکړل شي چې د هر کال په تېریدو سره یې باید ترلاس کړي، همدا اهداف د هر وزارت د کامیابۍ او ناکامۍ معیارونه او شاخصونه وي، دا وزارتونه او ادارې د همدې اهدافو د تحقق او عدم تحقق پر بنسټ محاسبه شي، هېواد د جمعي ادارې په لور یوړل شي، وزارتونو ته ټارګېټونه

ورکړل شي، او بیا د هغوی د تحقق لپاره ورته د فعالیت ازادي ورکړی شي، او په وړو وړو کارونو کې د چا له لوري مداخله و نه شي، خو د کال په پای کې د ټاکلو اهدافو د تحقق او عدم تحقق په اړه واقعي راپور وړاندې شي چې په پایله کې یې باید د وزارت په مسؤولیت کې د وزیر د پاتې کېدو او نه پاتې کېدو په اړه باید فیصله وشي.

څلورم: خپل مصداقیت ساتل

څلورمه قضیه چې ډېره مهمه ده هغه د خپلو وعدو مصداقیت ساتل دي، د بهرنیو اړیکو د قوي کولو لپاره یوه بنسټیزه اړتیا د خپلو وعدو مصداقیت ساتل دي، که د بېلابېلو قضیو په اړه هغه څه عملي نه کړی شي چې د بهرنیو هېوادونو سره پرې ژمنه کېږي دا به په اوږد مهال کې د بهرنیو چارو وزارت مصداقیت ته ډېر زیان ورسوي، چې دا به په پای کې یوازې د بهرنیو چارو د وزارت حیثیت زیانمن نه کړي بلکې د ټول اسلامي امارت حیثیت به د ستونزو سره مخ کړي.

پنځم: متوازنې اړیکې یا بې پرې سیاست

په دې کې شک نشته چې نړۍ د یو قطبي حالت څخه د وتلو په حال کې ده، او د څو قطبي کېدو حالت ته روانه ده، په داسې حالاتو کې یو طرفه سیاستونه د افغانستان په څېر یو د هېواد لپاره ډېر زیانمن ګرځي چې ډېر ځانګړی جیوپولیتیک موقعیت لري، داسې یو موقعیت چې د دې قطبونو څخه د هر یو لپاره ډېر اړین برېښي، د امریکا متحده ایالتونه فکر کوي چې د چین د اقتصادي کنټرول لپاره، همدا راز د ایران او منځنې ختیځ سره د چین د اړیکو د پیاوړتیا د مخنیوي، او د چین د لوی پروژې (یو کمر بند یوه لار) د بېلابېلو نښلوونکو لارو د کنټرول لپاره د افغانستان سره ښې اړیکې اړینې دي، تر څو له دې لارې وکولی شي چې د چین اقتصادي پراختیا کنټرول کړي، او په ورته مهال کې په افغانستان کې د معادنو او نورو سکتورونو کې د پانګونې څخه یې مانع وګرځي، او په دې توګه یې د نړۍ د قیادت پر سر په سیالۍ کې وروسته پرې ږدي، همدا راز په افغانستان کې د موجودیت له لارې د منځنې ختیځ په لور د چین د پراختیا او غزېدو مخه ونیسي، او په منځنې ختیځ کې د انرژۍ د سرشارو سرچینو له استفادې څخه یې محروم کړي.

د دې تر څنګ امریکا د متحده ایالتونه په سیمه کې د مؤثریت له لارې غواړي چې د چین د اقتصادي پرمختګ د کنټرول لپاره د هغه هېواد په داخل کې ستونزې او شخړې رامنځته کړي، چې د چین لپاره تر ټولو ستره بالقوه ستونزه په شمالي ترکستان کې د ایغوري مسلمانانو ستونزه کېدلی شي، د مسلمانانو په مقابل کې د چین د غلطو سیاستونو له امله دا قضیه د چین لپاره لوی سر درد جوړولی شي، او د امریکا متحده ایالتونه له دې حالت څخه پوره ګټه پورته کول غواړي، او له مودو راهیسې د دې لپاره کار کوي، او د امریکا د متحده ایالتونو له نظره د دې کار د سرته رسولو لپاره یو تر ټولو غوره سنګر افغانستان کېدلی شي، د همدې لپاره یې په تېرو کلونو کې په افغانستان کې د خپلو دایمي اډو د جوړولو هڅې کولې او کله به یې په لوړه کچه د خپل استخباراتي وجود په دوام ټینګار کاوه، همدا د امریکا د متحده ایالتونو د پخواني جمهور رئیس ډونلډ ټرامپ له څرګندونو څخه هم څرګندېږي.

د دې په مقابل کې چین غواړي چې د (One Belt One Road) سترې پروژې[۷] له لارې د نړۍ هېوادونه له ځان سره ونښلوي، او د دې کار لپاره ورته يو تر ټولو بهترینه نښلوونکی لار د افغانستان څخه تېرېږي، چين غواړي د ایران او منځني ختيځ سره خپلې اړيکې د افغانستان له لارې نږدې کړي، او په دې توګه د منځني ختيځ د انرژۍ د زېرمو څخه استفاده وکړي، چې تر ټولو بارز مثال يې د چين او ایران ترمنځ پنځه ويشت کلن تړون دی چې په پايله کې به يې ایران په ارزانه بيه چين ته ګاز او نفت ورکوي او په بدل کې به چين په ایران کې ۴۰۰ مېلیارده ډالر پانګونه کوي[۸]، همدا راز د چين په منځګړیتوب د ایران او سعودي ترمنځ د تفاهم رامنځته کېدل د دې هڅو يوه کړۍ ده.

د دې معنی دا ده چې دا سيمه لکه د پخوا په څېر د نړۍ د سترو ځواکونو لپاره جذابيت لري، او دا ستر هېوادونه دلته مؤثر پاتې کېدل غواړي، خو د متوازنو اړيکو غوښتنه دا ده چې موږ د دې ټولو ستر ځواکونو سره ښې او مثبتې اړيکې ولرو، خو په يو طرفه ډول د هيڅ يو ستر ځواک په لمن کې و نه لوېږو، بلکې خپله ازادي وساتو، خپلې فيصلې د خپلو ګټو پر بنسټ پخپله وکړو، بل چا ته پر دې فيصلو د اغېز اجازه ور نه کړو، په دې لړ کې دا بايد په ذهن کې ولرو چې چين يو داسې ممسک او بخيل هېواد دی چې هيڅکله به هم د دې بخل او امساک سره د نړۍ د قيادت وړتيا ترلاسه نه کړی شي، له بل پلوه چين د تمدن په توګه ـ په غالب ګمان ـ هيڅکله هم د نورو تمدنونو سره د مقابلې توان و نه لري، ځکه چين په حقيقت کې داسې کومې تمدني ځانګړتياوې نه لري چې د نورو لپاره جذابيت ولري، خو د يو لوی اقتصادي ځواک په حيث بلکې د نړۍ د ستر اقتصادي او نظامي ځواک په حيث شايد رامخ ته شي، او دا خو ښکاره خبره ده چې تمدن يوازې د اقتصادي او نظامي ځواکمنتيا نوم نه دی، بلکې د دې تر څنګ د علم معرفت، اخلاقياتو، فلسفې، تعامل او د نرم ځواک په در لودلو سره يو تمدن او يو هېواد د نورو لپاره د منلو وړ ګرځي.

نو يوازې د چين او د چين محوره ایتلاف سره د اړيکو جوړول او پياوړي کول نه زموږ د اقتصادي ستونزو په حل کې همکاري کولی شي، او نه د سياسي اړيکو په پراختيا کې مؤثر رول لوبولی شي، خو په ورته مهال کې چين زموږ په ګاونډ کې پروت يو ستر نظامي او اقتصادي ځواک هم دی چې ورسره د اړيکو خرابېدل افغانستان د ستونزو سره مخ کولی شي، خو بشپړ اعتماد پرې هيڅکله هم نه شي کېدلی، ځکه نه د اعتماد وړ ملګری دی او نه د مصرف لپاره لوی زړه لري، بلکې اړيکې هم بايد ورسره په ډېر احتياط وه پالل شي چې خدای مه کړه د دې اقتصادي اړيکو په پايله کې په راتلونکې کې افغانستان د يو بل ډول استعمار سره مخ نه شي.

---

[۷]. د چين د دې سترې پروژې په اړه د تفصيلاتو لپاره وګورئ: د ويکي پېډيا انګليسي پاڼه چې په ډېر تفصيل سره يې نوموړې پروژه معرفي کړې ده، (Belt and Road Initiative - Wikipedia).

[۸]. د دې لپاره وګورئ: خبر ګزاری تسنيم (منافع سند همکاری ۲۵ساله با چین برای ایران/ ۴۰۰میلیارد دلار سرمایه گذاری در راه است- اخبار اقتصاد ایران - اخبار اقتصادی تسنیم Tasnim (tasnimnews.com)) د ۱۴۰۱هـ ش کال د دلوې د مياشتې ۲۵ نېټه.

چین په سیمه او نړۍ کې د اقتصادي پراختیا لپاره په طبیعي توګه د همکاریو او اړیکو د پراختیا لپاره لیوالتیا لري، په ورته مهال کې د سیمې څخه د امریکا د متحده ایالتونو د لرې ساتلو په هڅه کې هم دی، تر څو ورته په داخل کې امنیتي ستونزې را ولاړې نه کړي، له دې امله د چین سره د اړیکو د پراختیا او پیاوړتیا په لړ کې شاید ډېر کوښښ او جهد ته اړتیا نه وي، خو دې ته اړتیا ده چې په ډېر مهارت باید مخ ته ولاړ شو، تر څو خدای مکړه په افغانستان کې د سریلانکا او څه نورو افریقایي هېوادونو تجربه تکرار نه شي چې په چین باندې د اعتماد له امله یې ازادي هم د ګواښ سره مخ شوه، د چین سره د اقتصادي اړیکو په اړه د مهاتیر محمد په وخت کې د مالیزیا تجربه هم د څېړنې وړ تجربه ده.

له بل پلوه، سره له دې چې د امریکا متحده ایالتونه یو ظالم او ښکېلاکګر هېواد دی، خو تر اوسه هم په نړۍ کې اغیزمن رول لري، د نړۍ د اوسني ستر هېواد سره ښې اړیکې هم د هېواد د اقتصادي ستونزو په کمولو کې اغیزمن رول لوبولی شي او هم په سیاسي ډګر کې پرې ډېرې ګټې مرتبېږي، او د هغه سره خرابې اړیکې ډېرې ستونزې هم رابرسېره کولی شي، خو په دې فکر په کار دی چې د چین د کنټرول پرته او د نورو هېوادونو ته د ضرر رسولو پرته هغه کوم میدانونه دي چې د نړۍ د دې ستر هېواد سره د افغانستان مشترکات کېدلی شي، دا باید ولټول شي چې هغه کوم ګډ میدانونه دي چې په کې د امریکا د متحده ایالتونو سره د اړیکو د جوړولو امکانات وجود لري، زما له نظره خو داسې میدانونه شته چې د ګډو همکاریو وسیله ګرځېدلی شي (په دې اړه بحثونو ته اړتیا شته چې دا میدانونه مشخص کړی شي)، او د دې میدانونو لټول له دې امله اړین دي چې موږ خو په هر حال د امریکا د متحده ایالاتو سره ښو اړیکو ته اړتیا لرو خو د دې اړیکو محور باید هیڅکله هم دا نه وي چې افغانستان د هغه هېواد د لاس آله وګرځي تر څو یې د نورو پر ضد استعمال کړي، له دې پرته باید موږ هغه میدانونه مشخص کړو چې د امریکا د متحده ایالتونه په کې خپلې ګټېویني او دلچسپي په کې لري، د دې دوامداره دلچسپۍ رامنځته کول د هېواد اړتیا ده، همدې ته موږ متوازنې اړیکې وایو چې د نړۍ د سترو ځواکونو دلچسپي په افغانستان کې دوامداره وساتو خو د دوی ترمنځ په روانو شخړو کې د هیڅ یو طرف و نه نیسو، د اړیکو په اړه بې پرواه پاتې کېدل، او د دې سترو ځواکونو سره د اړیکو په اړه بې تفاوته پاتې کېدل هیڅکله هم د توازن معنی نه افاده کوي.

سره له دې چې په اوسنیو شرایطو کې د امریکا د متحده ایالتونو لومړیتوب به دا وي چې که په سیمه کې خپل مؤثر استخباراتي شتون یقیني کړي تر څو دا مهمه سیمه د هغه له نفوذ څخه وتلې نه وي، او د چین محوره ایتلاف او امریکا د متحده ایالتونو ترمنځ د نړۍ د قیادت پر سره په دې مسابقه کې ډېر امکانات په لاس کې ولري، خو که دلته داسې استخباراتي شتون حفظ نه کړی شي، نو بیا به یې ترجیح دا وي چې دلته په دې سیمه کې داسې جنګونه رامنځته کړي چې منطقه بې ثباته کړي، او خپل حریف هېوادونه په دې جنګونو کې رانښکیل کړي، او خپل حریف هېوادونه په هغه حالت کې ښکیل کړي چې د افغانستان څخه له وتلو مخکې په کې امریکا پخپله ښکیل وه، د افغانستان د بهرنیو اړیکو یو بنسټیز هدف باید دا وي چې د امریکا متحده ایالتونه په مثبت ډول په افغانستان کې ښکېل

وساتي، هغه میدانونه ولټول شي چې په هغه کې ښکېلتیا د امریکا د متحده ایالتونو لپاره هم ګټور دي او افغانستان د نیابتي جنګونه ډګر هم نه ګرځوي.

دې هدف ته د رسېدلو لپاره د اوسني ښه فرصت څخه باید ښه استفاده وکړو، او هغه داسې چې د امریکا متحده ایالتونه په اوسنیو شرایطو کې د ډېر نظامي فشار د واردولو ډېر واک او ځواک په لاس کې نه لري، ځکه چې د افغانستان ګاونډي او د سیمې نور هېوادونه په سیمه کې د جنګ او بې امنیو څخه په تنګ دي، همدا راز په سیمه کې د امریکا د متحده ایالتونو پوځي شتون ټول هېوادونه په خپل زیان بولي، (خو د دې امکان شته چې د پاکستان د اقتصادي ستونزو د حل په بدل کې د پاکستان اردو او استخبارات د بیا لپاره په افغانستان کې د امنیتي ستونزو د رامنځته کولو لپاره په کار واچول شي، خو د دې تدارک ممکن دی) په دې توګه په افغانستان باندې د امریکا د متحده ایالتونو لپاره د فشار د واردولو ډېره زیاته زمینه نه ده برابره، خو د دې معنی دا نه ده چې اوس دا زمینه نه ده برابره نو دا فرصت به موږ همېشه په لاس کې ولرو، بلکې دا حالات بدلېږي را بدلېږي، نو موږ باید د دې فرصت څخه داسې ګټه پورته کړو چې له یوې لورې په خپل هېواد د بل جنګ د مسلط کولو مخه ونیسو او له بلې لورې د داسې حل لارو د مسلط کولو مخه ونیسو چې د نورو په خوښه به پر موږ مسلط کېږي، او دا کار د دوه ګامونو په پورته کولو کولی شو:

لومړی: موږ باید د نړۍ د هېوادونو سره متوازنې اړیکې وساتو، موږ باید د امریکا د متحده ایالتونو او غرب سره اړیکې سړېدو ته پرې نهږدو، بلکې د نړۍ د ټولو هېوادونو او په ځانګړې توګه د غربي نړۍ سره د دپلوماتیکو اړیکو په جوړولو تر اخیري بریده ټینګار وکړو، ځکه یوازې د چین او روسیې د محور سره اړیکې پیاوړې کول موږ بیا یو غیر متوازن حالت ته وړلی شي، موږ باید د دې دواړو محورونو سره متوازنې اړیکې ولرو.

دویم: په هېواد کې داسې حالت رامنځته کړو چې د ملت د زیاتې برخې همکاري او اعتماد را جلب کړو، په ملي مشروعیت کار وکړو، او د یو څو سیاسي او نمایشي کارونو پر ځای د ټولنې عام وګړي را خپل کړی شي، هغه خلک چې ټولنه بې ثباته کول غواړي عام خلک باید د هغوی څخه را جلا کړل شي، او دا کار باید مخکې له دې وشي چې د ظروفو او حالاتو د فشار په پایله کې ورته اړ کېږو.

د دې ترڅنګ زموږ په سیمه کې د سیمې د هېوادونو ترمنځ کړکېچونه دې ته زمینه برابروي چې د خپلو ستونزو حل او د حساباتو تصفیه د افغانستان په خاوره سره وکړي، تر څو خپل جنګونه د خپلو هېوادونو د سرحدونو څخه بهر پرمخ یوسي، په دې لړ کې د هند او پاکستان ترمنځ ستونزې دواړه دې ته هڅوي چې په افغانستان کې مؤثر رول ولري، او د افغانستان د خاورې څخه یو د بل پر ضد استفاده وکړي.

همدا راز د سیمې نور هېوادونه په خپلو کې ستونزې لري، خپلې شخړې لري، او غواړي له هرې ممکنې لارې خپلو ګټو ته ځان ورسوي، چې یو ډېر څرګند مثال یې د ایران او سعودي عربستان ترمنځ ستونزې دي (د سلفي او رافضي سیاسي جګړې) بل مثال یې د قطر او سعودي ترمنځ ستونزې، او د

عربي اماراتو او قطر ترمنځ ستونزې اوشخړې دي، موږ د دې ټولو هېوادونو سره متوازنې اړيکې غواړو او بايد د دې لپاره کار وکړو، خو په هيڅ قضيه کې بايد د هيڅ چا لپاره آله و نه ګرځو، او نه بايد چا ته د دې فرصت ورکړو چې نه په لنډمهال کې او نه په اوږد مهال کې د يو هېواد لپاره د بل هېواد پر ضد کړنې تر سره کړو، زموږ دريځونه او اړيکې بايد داسې ترسيم شي چې زموږ د هېواد او ملت لوړې ګټې خوندي کړي، او همدا يې بايد تر ټولو بنسټيز معيار وي، وروسته له دې چې دا وکتل شي چې په کې شرعي محظور وجود و نه لري.

د متوازنو اړيکو کوم سياست چې اوس مخ ته وړل کېږي دا د وخت اړتيا او د هېواد ضرورت دی، او د سياست په اړه يوه ډېره په زړه پورې تګلاره ده، خو دا تګلاره هغه وخت کاميابېدلی شي چې د دې تګلارې اړتياوې په نظر کې ونيسو، او د دې تر ټولو بنسټيزه اړتيا دا ده چې خپله د ضعف نقطه د بل چا په لاس کې پرې نه ږدو، او د ضعف تر ټولو ستره نقطه دا ده چې نورو هېوادونو ته دا فرصت تر لاسه وي چې خپل افغانان را ته په لاس کې ونيسي، او دا هغه وخت نورو هېوادونو ته په لاس ورځي چې موږ ټول افغانان په نظام کې را ټول نه کړی شو!.

ثالثا: د نورو هېوادونو سره د مثبتې ښکېلتيا اړوند لومړيتوبونه

په اوسنيو شرايطو کې يو لړ قضيې دي چې د هېواد لپاره استراتيژيک حيثيت لري او بايد چې د بهرني سياست د اهتمام مرکز وي، بايد په اوس مهال کې د بهرني سياست لومړيتوبونه وه اوسېږي، په ورته مهال کې دا هغه قضيې دي چې موږ له دې لارې د نړۍ بېلابېل هېوادونه د افغانستان سره د مثبتو اړيکو درلودلو ته هڅولی شو، له دې امله دې ته موږ د نورو هېوادونو سره د اسلامي امارت د مثبتې ښکېلتيا لپاره لومړيتوبونه وايو، له همدې پلوه دا قضيې ستراتيژيک حيثيت لري او له دې امله هم دا قضيې مهمې دي چې دا زموږ د هېواد او هېوادوالو په ژوند مثبت او منفي اغېز لري، په دې کې دا لاندې قضيې ډېرې مهمې دي.

لومړی: سيمه ييز اتصال

په افغانستان کې د با ثباته او دائمي امنيت لپاره دا اړين دي چې موږ بايد په دې هېواد کې آرامي، امنيت او استقرار د سيمې د هېوادونو ضرورت وګرځوو، په دې معنی چې د سيمې د ټولو هېوادونو حياتي ګټې د افغانستان سره وتړو تر څو دلته د امنيت د خرابېدو په صورت کې د دې هېوادونو خپلې حياتي ګټې اغېزمنې شي، تر څو د افغانانو څخه دوی د افغانستان د امنيت په اړه زيات فکرمند وه اوسېږي، او هيڅکله هم په افغانستان کې د ګډوديو د رامنځته کولو تصور هم و نه کړي، او دا کار موږ په دې توګه کولی شو چې افغانستان د سيمه ييز اتصال په مرکز بدل کړو، افغانستان بايد د منځنۍ آسيا او جنوبي آسيا ترمنځ د وصل نکته وګرځي، همدا راز د چين او ايران، د چين او منځني ختيځ ترمنځ د اتصال نکته وګرځي، افغانستان بايد د دې سيمو پر امنيت مثبت اغېز ولري، په امنيتي ترړونونو کې مثبت رول ولري، افغانستان بايد منځنۍ آسيا، چين، منځني ختيځ او د جنوب ختيځې آسيا او نورو سيمه ييزو کلتورونو لپاره د التقاء نقطه وګرځي.

د افغانستان له لارې باید د دې سیمو ترمنځ سوداګریز توکي تبادله شي، افغانستان باید د اورګاډي د پټلۍ او سوداګریزو لارو په وسیله د سیمې هېوادونه سره ونښلوي، افغانستان باید په سیمه کې په یو سوداګریز مرکز «Hub» بدل شي، همدا راز افغانستان باید د هغه هېوادونو څخه چې د انرژۍ (برق، نفت او ګاز) زیاتې زیرمې او امکانات لري هغه هېوادونو ته د انرژۍ د انتقال لپاره د اتصال په مرکز بدل شي چې د نړۍ په کچه د انرژۍ په مصرف کې تر ټولو ستر هېوادونه شمېرل کېږي، لکه هند او چین.

د دې ترڅنګ دا سیمه ییز اتصال د افغانستان په اقتصادي وضعیت باندې خورا ستر اغېز لري، ځکه کله چې افغانستان د تجارتي مالونو، انرژۍ او ترانسپورتي خدماتو په مرکز بدل شي نو دلته به د دې په پایله کې د افغانستان د خلکو لپاره بې شمېره کاري فرصتونه برابرېږي چې دا د افرادو او کورنیو په اقتصادي وضعیت ډېره زیاته اغېزه لري، همدا راز د ترانزیت څخه چې کوم عوائد لاس ته راتللی شي هغه د هېواد د بودیجې لپاره یو ستر مصدر ګرځېدلی شي.

کله چې د کوم هېواد اقتصاد مستحکم وي، او د اقتصادي پیاوړتیا اثرات عام وګړي ته ورسېږي، په هېواد کې کاري فرصتونه وجود ولري، د خلکو ژوند هوسا وي هلته بیا څوک په اسانۍ سره لاس وهنه هم نه شي کولی، او نه د هغه هېواد ځوانان څوک بې لارې کولی شي.

نو په اوسنیو شرایطو کې د هېواد د بهرنیو چارو د وزارت یو ستر مسؤولیت دا دی چې د دې پورته هدف د لاس ته راوړلو لپاره کار وکړي، خو دا یاد ساتل په کار دي چې دا کار هغه وخت شونی دی چې د هېواد او نظام په دننه د دې لپاره ذهني امادګي وجود ولري او د نظام د بېلا بېلو برخو ترمنځ همغږي وجود ولري.

دویم: اقتصاد محوري

یو د هغه قضیو څخه چې زموږ د بهرنیو اړیکو د مثبتې ښکېلتیا لپاره لومړیتوب وګرځول شي د افغانستان د اقتصادي اړیکو پیاوړتیا او د اقتصاد په رغونه کې مؤثر رول لوبول دي، د اقتصادي سکتوري وزارتونو (د اقتصاد وزارت، د معادنو او پترولو وزارت، د تجارت وزارت او داسې نورو) لپاره د اقتصادي اړیکو د پیاوړي کولو زمینه برابرول دي، د دې هدف د لاسته راوړلو لپاره باید اقتصادي اړیکې، سوداګریزه ډپلوماسي، د نړۍ د هېوادونو سره په عام ډول او د ګاونډیو هېوادونو سره په ځانګړې توګه سوداګریزې اړیکې جوړول، بانکي سیستمونه اعاده کول، د بیروني پانګونې راجلبول مهم ګامونه ګڼل کېږي، په دې اقتصاد محوره او تجارت محوره بهرنیو اړیکو کې بې شمېره ګټې پرتې دي چې شاید دلته یې یادونې ته اړتیا نه وي ځکه دا یو څرګند حقیقت دی، د دې هدف د لاسته راوړلو لپاره دا اړین دي چې د کور دننه موږ د دې هدف د لاس ته راوړلو لپاره ظروف او حالات برابر کړي وي، که موږ دا هدف وټاکو خو د کور دننه سیاست مو د دې د غوښتنو سره سم نه وي عیار کړی بیا دا هدف نه شي ترلاسه کېدلی، د دې تر څنګ د دې هدف د لاسته راوړلو لپاره لاندې کارونه اړین دي چې باید په اوسنیو شرایطو کې د بهرنیو اړیکو لپاره د لومړیتوبونو په توګه وټاکل شي:

۱. د اړونده ادارو، وزارتونو او د افغانستان بانک په همکارۍ د افغانستان د بانکي سیستمونو فعالول، او د بهرنیو هېوادونو د بانکي سیستمونو سره د افغانستان د بانکونو د اړیکو عادي کول، تر څو په عادي توګه د نړۍ سره راکړه او ورکړه اسانه شي.

۲. د افغاني تولیداتو لپاره بازار موندنه باید یو د هغه اهدافو څخه وي چې د اړوند وزارتونو په همکارۍ او همغږۍ د افغانستان د بهرنیو اړیکو په لومړیتوب کې قرار ولري، موږ باید هغه زراعتي تولیدات بهرنیو مارکیټونو ته ورسوو چې زموږ بزګران یې په ډېرو ستونزو د ځمکې څخه ترلاسه کوي، همدا راز که موږ دلته تولیدي کارخانې ولرو د هغوی محصولات هم باید په بهرنیو مارکیټونو کې عرضه کړو، تر څو د سوداګرۍ انډول کنټرول کړو، او یوازې یو استهلاکي ملت نه اوسو.

۳. بهرنۍ ډیپلوماسي باید د دې لپاره په کار واچولی شي چې موږ لوی شرکتونه د خپلو شرطونو سره سم پانګونې ته وهڅوو، په ځانګړې توګه په مهمو خدماتي سکتورونو کې لکه د انرژي سکتور، د خدماتو سکتور، د زیربنا په برخه کې، د زراعت، مالدارۍ او صنعت په برخه کې، او عمومي پالیسي باید دا وي چې موږ د خامو موادو د خرڅولو پر ځای د هېواد په دننه کې تولیدي اقتصادي فعالیتونه تشویق کړو، او خلک په صنعت کې پانګونې ته وهڅوو.

۴. په دې برخه کې باید دې ته متوجه واوسو چې د بیا لپاره په یو هېواد په ځانګړې توګه په داسې یو هېواد چې په دیني لحاظ زموږ ټولنه زیانمنه کوي بشپړ اعتماد ونه کړو، که لږ یې په صراحت سره ووایو چې یوازې په چین باندې په دې لړ کې اعتماد به زموږ هېواد د یو بل بهرني یرغل په درشل کې ودروي، همدا راز دا به په اقتصادي لحاظ د افریقایي هیوادونو او جنوب شرق آسیا د هیوادونو په ځانګړې توګه د سریلانکا تجربه تکرار کړي.

۵. د افغانستان بهرنۍ سیاسي نماینده ګۍ باید د پانګونې د تسهیل په مراکزو بدل شي که وکولی شو چې په سفارتونو او نماینده ګیو کې داسې وړ کسان وګمارل شي چې د اړوند هېوادونو شتمن خلک د بېلا بېلو پروګرامونو له لارې په افغانستان کې پانګونې ته تشویق کړي.

۶. په اوسنیو شرایطو کې د هېوادونو د عایداتو د سترو سرچینو څخه یو هم سیاحت او توریزم دی، موږ ډېر غني تاریخ لرو، دا د عامو مسلمانانو سره د اړیکو د جوړولو لپاره هم ښه وسیله ده

۷. په داخل کې باید د داسې قانون جوړونې لور ته ولاړ شو چې د بهرنۍ پانګونې د را جلبولو وسیله وګرځي، داسې قانون سازي چې له یو پلوه د پانګونې لپاره ښه بستر مهیا کړي، او له بل پلوه د پانګونې او د سرمایې د انتقال لارې چارې ساده او اسانې کړي، او په ورته مهال کې هغه ویره له منځه یوسي چې پانګوال یې په عام ډول د ځان سره لري، په عربي کې یو متل دی چې وایي: "رأس المال جبان" سرمایه ډېر بې زړه شی دی، یعنې چېرته چې لږ ګواښ هم ورته متوجه وي هلته نه ځي، نو موږ باید د قانون جوړونې له لارې د پانګوالو وېره له منځه یوسو.

دریم: د اوبو قضیه

یو له هغه قضیو څخه چې د ګاونډیو هېوادونو سره زموږ د اړیکو د خرابېدو لامل ګرځي د افغانستان د اوبو د کنټرول قضیه ده، دا باید په اوس مهال کې د مثبتې ښکېلتیا لپاره لومړیتوب ولري، د اوبو قضیه که له یوې خوا امنیتي ستونزې او مشکلات زیږوي له بلې خوا د اوبو او بریښنا په بندونو او

تأسیساتو کې د نړیوالو ادارو د پانګونې په مخ کې خنډ ګرځي، د ایران، پاکستان او منځنۍ آسیا د هېوادونو سره د اوبو شخړه باید یو د هغه بنسټیزو قضیو څخه وي چې د بهرنیو اړیکو محور تشکیل کړي، د دې کار لپاره تر هر څه دمخه اړینه ده چې یوه داسې علمي کمیټه تشکیل شي چې د اوبو اړوند متخصصینو او د اوبو اړوند نړیوالو قوانینو کې تخصص لرونکي شخصیتونه په کې ګډون ولري، دا ملي کمیټه باید یوه داسې پالیسي ترتیب کړي چې زموږ د ملي ګټو ساتونکې وي او د نړیوالو قوانینو سره هم په ټکر کې نه وي، او بیا پرې د ملت د مخورو خلکو تأیید هم واخیستل شي، دا سند باید د اوبو اړونده مذاکراتو کې موږ لپاره لارښوونکي اصول وټاکي او په دې اړه سره خطونه معلوم کړي چې په هیڅ صورت ترې باید تنازل و نه شي، او د همدې ملي سند د روح سره سم موږ باید د اوبو اړوند شخړو ته د پای ټکی کېږدو.

څلورم: د عسکریت او مسلحو مقاومتونو او تروریزم قضیه

د نورو هېوادونو اړوند د مسلحو مقاوتي ډلو قضیه د مثبتې ښکېلتیا لپاره یوه بله مهمه قضیه ده، او اسلامي امارت یې ورته باید په لومړیتوبونو کې ځای ورکړي، دا قضیه یوه داسې مهمه قضیه ده چې د افغانستان راتلونکې ورسره تړلې ده، په دې معنی چې هېوادونه او په ځانګړې توګه د سیمې هېوادونه دې ته سترګې په لاره دي چې په دقیق ډول په دې پوه شي چې اسلامي امارت به د هغه ډلو په اړه څه دریځ غوره کوي چې په خپلو هېوادونو کې د مسلح مقاومت او یا هم د عسکري فعالیتونو له لارې بدلون راوستل غواړي، دا ډول عسکري فعالیتونه به د اسلامي امارت لپاره د منلو وړ وي؟ که اسلامي امارت به د دوی په اړه کوم بل ډول دریځ غوره کوي؟

په دې کې شک نشته یو شمېر هغه خلک چې نړیواله اجنډا لري او په اسلامي نړۍ کې د دوی په اصطلاح د غرب د ګوډاګي رژیمونو پر ضد او په اسلامي نړۍ کې د امریکا د متحده ایالتونو د موجودیت پر ضد د مسلح مقاومت او عسکري فعالیتونو پر تګلاره روان دي خو عموما خارجي او تکفیري فکر نه لري، د مقاومت په موده کې د دې ډلو سره اړیکو ډېرې منفي پایلې نه درلودې. خو د نظام د جوړېدو وروسته څه داسې التزامات او مسؤولیتونه د نظام او دولت پر اوږو را برېوځي چې زړه به یې نه غواړي خو د نظام د ساتلو لپاره به اړین او ضروري وي، په دې اړه هم تشویشونه وجود لري چې ایا اسلامي امارت د دې ډول قضیو سره تر اوسه پورې د یوې مقاومتي ډلې په څېر تعامل کوي که د یو داسې نظام په توګه چې مسؤولیت منونکی دی، خپل نړېوال التزامات درک کوي او سر ته یې رسوي؟

دا قضیه بیا هم کورنۍ همغږۍ ته اړتیا لري چې د بهرنیو چارو وزارت په بهر کې د دې دریځ ترجماني کولی شي، خو د داسې سیاستونو خپلول بیا د اسلامي امارت د مشرتابه او د مؤثرو شخصیتونو مسؤولیت دی.

د دې ترڅنګ چې کومه بله قضیه د سیمې د هېوادونو او نړېوالو له لورې د تروریزم تر عنوان لاندې مطرح کېږي هغه د «داعش» قضیه ده، دا قضیه خو کله د یو شمېر نړیوالو څواکونو له لورې د فشار د وسیلې په توګه استفاده کېږي، او کله هم د ګاونډیو هېوادونو له لورې د یو واقعیت په توګه مطرح

کېږي، او د داسې ډلو د مهارولو په اړه د اسلامي امارت د هوډ په اړه پوښتنې راپورته کوي، او دا څکه چې د داعش ګواښ او د دې ګواښ کنټرول، همدا راز د دې ډول نورو سخت دریځو ډلو مخنیوی د سیمې او نړۍ لپاره یوه مهمه او بنسټیزه موضوع ده، او ښه خبره دا ده چې د دې قضیې په اړه د اسلامي امارت په صف کې بشپړه همغږي وجود لري، دا قضیه باید یوه د هغو محوري قضیو له جملې څخه یوه وي او د افغانستان اسلامي امارت د بهرنیو چارو وزارت دا باید په خپلو لومړیتوبونو کې ونیسي چې نړۍ او ګاونډیو ته ډاډ ورکړ شي چې اسلامي امارت دې ستونزې ته متوجه دی، او د دې ستونزې د حل توان په ځان کې لري، دا باید په قوت سره د نړۍ او سیمې هېوادونو سره مطرح کړی شي تر څو له دې پلوه د هېوادونو له لورې اسلامي امارت متضرر نه شي.د اوسنیو حالاتو لپاره د بهرني سیاست په لومړیتوبونو کې کېښودل شي، او د هغه کوښښونو یادونه وشي چې اسلامي امارت یې په دې لړ کې سرته رسوي.

پنځم: د نړیوالی اجنډا نه درلودل

هغه هېوادونه یا ډلې چې نړیواله اجنډا ولري عموما په نورو هېوادونو کې لاس وهنه خپل حق ګڼي، او له همدې امله په نورو هېوادونو کې خپلې هم فکره ډلې د هغه هېوادونو د امنیت د له منځه وړلو لپاره کاروي، لکه په مخکې وختونو کې شوروي اتحاد او کمونست ګوند چې په هر هېواد کې به یې د کارګرانو د انقلاب تر نامه لاندې ستونزې رامنځته کولی چې زموږ هېواد د همدې بدمرغۍ ښکار شو، او یا هم د ایران د دوی په اصطلاح اسلامي انقلاب چې په ټوله اسلامي نړۍ کې یې د همدې نړیوالې اجنډا (چې اهل تشیع د اسلامي امت د قیادت زیات حقدار دي چې تمثیل یې د ایران اسلامي جمهوریت کوي) تر نامه لاندې د جنګونو اورونه بل ساتلی دي، تر دې چې په هغه هېوادونو کې هم د خپلو اغیزو زیاتولو کوښښ چې هلته د اهل تشیع وجود اصلا نشته لکه مالیزیا، اندونیزیا او ګڼ شمېر افریقایي هېوادونه.

څه هېوادونه همداسې وېره د اسلامي امارت په اړه هم لري، په ځانګړې توګه کله چې څه داسې خلک په صفونو کې لیدل کېږي چې په نړۍ کې او ځانګړې توګه په اسلامي نړۍ کې د غربي ښکېلاک پر ضد د نړیوالې جبهې خبره کوي، نو دا تشویشونه نور هم تقویه کېږي موږ د خپلو بهرنیو اړیکو له لارې باید دې هېوادونو ته ډاډ ورکړو چې د افغانستان اسلامي امارت کومه نړیواله اجنډا نه لري، په اوسنیو حالاتو کې موږ که د خپل جنګ ځپلي هېواد په خپلو پښو د درول جوګه شو دا هم لویه خبره ده.

د دې تر څنګ کله کله څه اصطلاحات داسې معناګانې او اشارې د ځان سره لري چې په دې اړه نور هېوادونه په تشویش کې اچوي، او نړیوال او ګاونډیان داسې تصور کوي چې کېدلی شي دا به د کومې نړیوالې اجنډا برخه وي، د بېلګې په توګه د اسلامي امارت د زعامت نوم د دولت د رئیس، د

رهبریت مقام، او داسې نورو څخه «امیر المؤمنین»[۹] ته بدلول او یا د هېواد رسمي نوم د افغانستان د اسلامي دولت څخه د اسلامي امارت ته بدلول، دا ډول کلمات چې عملا کومه ګټه پرې نه مرتبېږي خو ستونزې رامنځته کوي، له دې امله که دا ممکن وي چې په دې اړه مقاصدي تفکیر وشي نو بهتره به وي.

همدا راز د بهرنیو چارو د وزارت دنده او مسؤولیت دی چې نړیوالو او سیمه ییزو هېوادونو ته ډاډ ورکړ چې اسلامي امارت کومه داسې سیمه ییزه او یا نړیواله اجنډا نه لري، چې په هېوادونو کې حالات ګډوډ کړي او مسلح مقاومتونه تقویه کړي، اسلامي امارت یوازې د افغانستان د رفاهیت او د یو کامیاب هېواد په حیث په خپلو پښو د درولو لپاره کار کوي، نه د هېوادونو د نیولو او په زوره د لاندې کولو کوم تصور ورسره شته او نه په هغه هېوادونو کې د اړو دوړ د جوړولو کوم پلان لري. که په دې اړه د اسلامي امارت له داخل څخه د بهرنیو چارو وزارت ملا وتړل شي او همکاري ورسره وشي دا تشویشونه به له بنسټه څخه له منځه ولاړ شي.

شپږم: د نړیوالو سرحدونو لانجې

یوه بله قضیه چې د ګاونډیو هېوادونو سره د افغانستان د مثبتې ښکېلتیا زمینه برابروي او باید په اوس مهال کې باید په لومړیتوبونو کې ورته ځای ورکړ شي هغه د سرحدي ستونزو قضیه ده، دا خو څرګنده ده چې موږ یو لړ سرحدي ستونزې د یو شمېر ګاونډیو هېوادونو سره لرو، په تېرو کلونو کې دې ستونزو موږ د ډېرو کړاونو سره مخ کړي یو، همېشه دې هېوادونو د افغانستان د ضعف په حالت کې د خپلې خوښې حل د مسلط کولو کوښښ کړی دی، کوم سرحدونه چې لانجمن دي او اوس یې حل ممکن نه دی، لکه د ډیورنډ کرښه، همدا راز لکه د پنجده سیمه چې په ۱۸۸۲م کې روسانو نیولی ده د اوس لپاره د فشار د یوې وسیلې په توګه ترې استفاده وشي چې زموږ ګاونډیان د داسې اقداماتو څخه منع کړي چې د افغانستان استقرار ته زیان رسوي، خو په ورته مهال کې داسې مرحلې ته هم ونه رسېږي چې له دې اړخه بیا متضرر شو، او ګاونډیان په دې اړه د فشار د اچولو لپاره زموږ په داخلي امورو کې د لاسوهنو لپاره زړه ښه کړي.

اووم: غیر قانوني هجرتونه

یو د هغه قضیو څخه چې نړۍ ورسره لاس او ګرېوان ده هغه د غیر قانوني هجرتونو قضیه ده، او ډېر هجرتونه په دې ورستیو وختونو کې د افغانستان څخه سرچینه نیسي، موږ په دې اړه مسؤولیتونه لرو

---

۹. د امام الحرمین الجویني د عباراتو څخه هم همدا څرګندېږي چې هغه القاب چې د مسلمانانو د خلیفه او امام لپاره ځانګړی دي هغه وخت د یو چا لپاره باید استعمال شي چې ټول مسلمانان پرې راټول وي، امام الحرمین وایي: «ولكن خلا الدهر عن إمام في زمن فترة، وانفصل شطر من الخطة عن شطر، وعز نصب إمام واحد، يشمل رأيه البلاد والعباد، فنصب أمير في أحد الشطرين للضرورة في هذه الصورة، ونصب أمير في القطر الآخر منصوب، ولم يقع العقد الواحد على حكم العموم، إذا كان يتأتى ذلك، فالحق المتبع في ذلك أن واحدا منهما ليس إماما، إذ الإمام هو الواحد الذي به ارتباط المسلمين أجمعين» «غياث الأمم في التياث الظلم» (ص۱۷۷)

چې د خپلو خلکو لپاره د کار او شغل فرصتونه برابر کړو، د ښه ژوند لپاره ورته امکانات برابر کړو، نور متضرر هېوادونه د دې اړتیا لري چې پر هغوی د غیر قانوني هجرتونو فشار راکم شي دا قضیه د بېلا بېلو هېوادونو سره د خبرو اترو او ګډو پروګرامونو د مطرح کولو یوه قضیه کېدلی شي چې د بهرنیو چارو وزارت یې باید په خپلو لومړیتوبونو کې ونیسي.

اتم: د جنګي جرایمو او جنګي تاوان دوسیه

موږ دې ته اړتیا لرو چې د تېر شل کلن اشغال په جریان کې چې کوم جنګي جرایم د امریکا او د هغې د متحدینو له لورې په افغانستان کې سرته رسېدلي هغه په داسې ډول ډول ثبت شي چې په حقوقي لحاظ ترې وروسته استفاده وشي، د دې دوسیې جوړول د وخت اړتیا ده، که پخپله د بهرنیو چارو وزارت او یا بله کومه رسمي اداره دا کار د حالاتو د نزاکتونو له امله سرته نه شي رسولی کېدلی شي چې د خصوصي سکتور کومه تحصیلي اداره دا کار د یو ځانګړي میکانیزم له لارې سرته ورسوي، خو په دې شرط چې د بهرنیو چارو د وزارت په څېر یو اړخ یې تر شا ولاړ وي او حمایت یې وکړي، دا کار که په عاجله توګه سرته و نه رسېږي هغه اسناد او مدارک چې په حقوقي لحاظ ګټور واقع کېدلی شي له منځه ځي، که اوس ترې استفاده هم و نه کړی شي نو د فشار د واردولو لپاره به یو مهم سند په لاس کې ولرو، او که بالفرض هیڅ استفاده هم ترې و نه شي نو کېدلی شي چې وروسته د یو تاریخي سند په حیث نړیوالو سره شریک کړی شي او د استعماري قوتونو ظالمانه کړنې نړیوالو ته څرګندی کړی شي.

په اوس مهال کې د افغانستان بهرنی سیاست هغه وخت د کامیابۍ پوړونه سر کولی شي چې دا لومړیتوبونه په نظر کې ونیسي، هم په موخو او اهدافو کې لومړیتوبونه په نظر کې ولري، او هم د سیاسي اړیکو د رامنځته کولو اړوند لومړیتوبونه هم په پام کې وساتل شي، او هم د نورو هېوادونو سره د اسلامي امارت د مثبتې ښکېلتیا اړوند لومړیتوبونه په نظر کې ولري، د دې ترڅنګ د بهرني سیاست د کامیابۍ بل شرط دا دی چې د هېواد د واقعیتونو څخه نمایندګي وکړي، په دې اړه د اسلامي امارت د مشرتابه، مسؤولینو او د بهرني سیاست د ترسیمونکو ترمنځ همغږي وجود ولري، د بهرنیو چارو وزارت د سیاستونو رامنځته کونکی ارګان او اړخ نه دی، دا یوازې د هغه څه نه د دفاع مسؤولیت پر غاړه لري چې د هېواد په دننه کې وجود لري، او د اسلامي امارت له لورې په هېواد کې پلی کېږي، د همدې سیاستونو پر بنسټ د نورو هېوادونو سره د اړیکو د جوړولو هڅې کوي، نو له دې امله د بهرنیو چارو وزارت د کامیابۍ بنسټیز لامل دا دی چې په کور دننه داسې واقعیتونه خپل کړو چې د نړیوالو لپاره ورسره تعامل ممکن وي، او دا هغه څه دي چې په بېلابېلو اړخونو کې یې د لومړیتوبونو تر عنوان لاندې یادونه وشوه، که دا کار و نه شي د بهرنیو اړیکو د جوړولو کار په ډېرې ستونزې په مخ کې ولري.

د مبارک آیت {وقرن في بیوتکن} راجح تفسیر

استاد محمد نعیم جلیلی[1]
mnjalily@gmail.com
استاد عبدالملک ثاقب[2]
abdulmaliksaqib95@gmail.com

د څېړنې لنډیز

په دې لنډه څېړنه کې د سورت احزاب د (۳۳) ایت د تفسیر په اړه د یوې ناسمې انګېرنې د سمونې هڅه شوې ده، یو شمېر هغه وګړي چې متشابه نصوص (کوم نصوص چې د یو څخه د زیاتو انګېرنو او تفسیرونو احتمال لري) د محکماتو او اسلامي امت د عامو علماو د اتفاقي دریځ په رڼا کې نه فهموي، دوی د دې مبارک ایت لومړی برخه {وقرن في بیوتکن } د ایت د دویمې برخې څخه په مستقل ډول فهموي، او دویمه برخه چې د دې جملې د تفسیر حیثیت لري له دې څخه بېلوي چې په نتیجه کې یې د دې مبارک ایت په تفسیر کې په نا سمه انګېرنه کې پرېوزي، موږ په دې څېړنه کې په ډېر لنډ ډول د دې ناسمې انګېرنې او تفسیر د سمونې هڅه کړې ده، او هغه په دې ډول چې د اسلامي امت د علماو عام دریځ دا دی چې د مباحو کارونو لپاره په شرعي پرده کې د مسلمانو ښځو د کورونو څخه بهر وتل مباح کار دی، همدا خبره د احادیثو څخه هم څرګنده ده، او د فقهاو او د احادیثو د شارحینو د تشریحاتو څخه هم څرګنده ده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ازواج مطهراتو له تعامل څخه هم همدا معلومېږي، نو دا ټول په دې دلالت کوي چې د ایت لومړی جمله له دویمې جملې څخه جلا کول او دواړه په مستقل ډول فهمول ناسم کار دی.

نو له دې امله د {وقرن في بیوتکن } سم تفسیر هغه دی چې ډېرو مفسرینو خپل کړی دی، او هغه دا چې په ایت کې دویمه جمله { ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الأولی} د لومړۍ جملې بیان دی، نو د ایت معنی به دا وي چې «ای مسلمانو ښځو[3]! په کورونو کې قرار پاتې شئ، په دې معنی چې د لومړي جاهلیت د راڅرګندېدو په څېر مه را څرګندېږئ» هدف دا دی چې د تیر جاهلیت په څېر را ښکاره کېدل مسلمانو ښځو ته نا روا دي، خو که ښځې د تیر جاهلیت په څېر نه را څرګندېږي، د هغوی حکم په دې ایت کې نه دی یاد شوی[4]، د دوی حکم بیا په نورو دلائلو باندې ثابت دی چې دا یو روا او مباح کار دی، نو په پای کې دا ویل شوي دي، چې د دی ایت د نا سم تفسیر پر بنسټ د ټولنې یوه لویه

---

[1]. د سلام پوهنتون په شرعیاتو پوهنځي کې د علمي کدر غړی.

[2]. د سلام پوهنتون د شرعیاتو پوهنځي رئیس

[3]. په هغه صورت کې چې د دې مخاطبې ټولې مسلمانې ښځې وي، او دا خطاب یوازې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ازواج مطهراتو پورې ځانګړی نه وي.

[4]. دا د هغه چا له نظره چې مفهوم مخالف ته په قرآن او سنت کې اعتبار نه ورکوي، لکه حنفي علماء.

برخه د خپلو حقوقو څخه محروموول درست کار نه دی، خو دا سمه خبره ده چې څوک د شرعي آدابو د رعایت څخه پرته له کور څخه بهر وځي هغوی باید متوجه کړای شي

سریزه

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيد الأنبياء والمرسلين وعلى آله و أصحابه أجمعين وبعد.

موږ د یوې مسلمانې ټولنې په توګه په دې ایمان لرو چې د ژوند په ټولو اړخونو کې په هغه څه التزام د دنیا او آخرت د کامیابی لامل ګرځي چې د الله تعالی له لورې د شریعت په توګه موږ ته راکړ شوي دي، او هغه څه چې د شریعت په توګه رالیږل شوي دي هغه موږ سره یا د نصوصو په شکل کې شتون لري، او یا هم د دې نصوصو څخه د استنباط په شکل کې علماو تدوین کړي دي.

کوم احکام چې په نصوصو کې شتون لري هغه هم په دوه ډوله دي لومړی هغه نصوص چې امت یې په فهم باندې اجماع لري، دا ډول نصوص محکمات بلل کېږي، او په اړه یې هیڅ ډول اختلاف درست نه دی، د بېلګې په توګه د الله تعالی دا مبارک قول چې فرمایي: {وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة واركعوا مع الراكعين} [البقرة: ۴۳] په دې مبارک ایت کې د «الصلاة» او «الزكاة» په معنی د امت اجماع شتون لري چې له دې همدا ځانګړي عبادتونه مراد دي چې هر مسلمان یې سرته رسوي، نو له دې امله له دې څخه بل معنی اخیستل د تحریف معنی لري.

دویم ډول نصوص هغه دي چې د فهم په تعیین او په تفسیر کې یې د امت د علماو ترمنځ د نظرونو تعدد وجود ولري، او د معنی په تعیین کې یې د علماو ترمنځ اختلاف شتون ولري، دا ډول نصوص د اجتهاد یو میدان دی، د دې ډول نصوصو د معنی او مراد ټاکل او مشخص کول، څېړنې او تحقیق ته اړتیا لري، په دې کې شک نشته چې هیڅ څوک د دې حق نه لري چې د دې ډول نصوصو یو فهم پر ټولو خلکو تحمیل کړي، ځکه د دې ډول نصوصو په فهم کې هیڅوک هم حق په خپل احتکار کې نه لری، او نه د دې ادعا کولی شي، مګر هر څوک د دې حق لري چې د دلائلو په رڼا کې خپل نظر او د نصوصو څخه خپل فهم د خلکو سره شریک کړي، او د خپل فهم د ترجیح ټول دلائل په پوره قوت سره د علماو او ټولو خلکو په مخ کې کېږدي، د بېلابېلو نظرونو د پرتلې نه وروسته ملت او په ټولنیزو چارو کې چارواکي هغه نظر غوره او انتخاب کړي چې د شریعت د کلي فهم او د دین د مقاصد سره برابر او د ټولنې او خلکو د حالاتو او ظروفو رعایت په کې شوی وي.

له همدې دویم ډول نصوصو څخه یو هم هغه مبارک ایت هم دی چې الله تعالی په کې فرمایي: {وقرن في بيوتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى وأقمن الصلاة وآتين الزكاة وأطعن الله ورسوله إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت ويطهركم تطهيرا} [الأحزاب: ۳۳].

له دې مبارک آیت څخه یو شمېر مفسرین داسې فهم اخلي چې د ښځو لپاره له کور څخه بیرون وتل اصلا درست نه دي، او وایي چې ښځه یا د کور ده یا د ګور ده، همدا خبره سعدي شیرازي په دې الفاظو کوي، وایي:

«ز بیگانگان چشم زن کور باد چو بیرون شد از خانه در گور باد»[۵].

دا یواځې یو پښتو متل نه دی، او نه یواځې د یو شاعر خبره ده، بلکې له همدې تصور څخه یو شمېر علماء هم اغیزمن دي، همدا د سعدي بیتونه په ځو مواردو کې په تفسیر روح البیان[۶] کې اسماعیل حقي هم نقل کړي دي، او د یو شمېر مفسرینو لکه جصاص رازي، قرطبی او داسې نورو څخه هم همدا ډول انګېرنه او تفسیر نقل شوی دی، او نن سبا د نجونو د تعلیم په اړه هم زیات شمېر خلک له همدې څخه استدلال کوي، تصور یې دا دې چې د تعلیم او تعلم لپاره د نجونو او ښځو له کورونو څخه بهر وتل روا کار نه دی، ځکه ښځو ته په مطلق ډول په کور کې د پاتې کېدلو حکم شوی دی.

د دې خلکو تصور دا دی چې دا ایت کریمه په دې دلالت کوي چې د شرعي ضرورت[۷] څخه پرته د کور څخه د ښځې بیرون وتل حرام دي، او بیا ضرورت څخه هغه شرعي ضرورت مراد اخلي چې د پرې ښودلو په نتیجه کې یې د انسان د ژوند او یا هم د هغه د کوم غړي د له منځه تللو خطر وي، او یا هم کوم قطعي فرض او شرعي مقصد یې له امله ترک کېږي.

حال دا چې د امت عامو علماو دریځ او عمل د دې ښکارندوی نه دی، ځکه د امت د علماو عام دریځ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زماني څخه را په دېخوا د ټول امت تعامل دا وه چې ښځې د شرعي پردې په رعایت کولو سره د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور څخه بهر تللی، په بېلابېلو ټولنیزو فعالیتونو کې د ګډون او شخصي اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور څخه بهر وتلې، نو دې ته جدي اړتیا لیدل کېږي چې دا وڅېړل شي چې اصل حقیقت څه دی؟ د دې ایت صحیح او درسته انګېرنه او تفسیر څه دی؟ مفسرینو له دې څخه څه فهم کړي دي؟ نبوي احادیث او د امت معتمد علماء په دې اړه څه وایي؟ او د اسلامي امت تعامل په دې اړه څه پاتې شوی؟ غواړو په دې څېړنه کې دې او د دې په څېر نورو پوښتنو ته ځواب ووایو.

---

۵. بوستان باب هفتم در عالم تربیت ص ۳۷۸ د شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی (په اومه پېړۍ کې ژوند کړی غالبا د ۶۱۰ شا او خوا پیدا شوی او ۶۹۰ او ۶۹۴ ترمنځ وفات شوی) د بوستان دا نسخه «انتشارات ققنوس» نشر کړی، خیابان انقلاب، شهدای ژاندرمری، تهران، کال ۱۳۷۲هـ ش، د محمد علی فروغی تصحیح کړی نسخې پر بنسټ.

۶. روح البیان (۲/ ۱۸۲) و (۷/ ۱۳۱) و (۷/ ۲۴۰) اسماعیل حقي بن مصطفی الاستانبولي الحنفي الخلوتي المولی أبو الفداء (ت ۱۱۲۷ هـ ق) طبع دار الفکر بیروت، لبنان، بدون تاریخ.

۷. شرعي ضرورت یوه اصولي اصطلاح ده چې له امله یې انسان ته د حرامو ارتکاب روا ګرځي، لکه د مرګ له وېرې د مردار غوښه خوړل چې په فقهي قاعده کې داسې توضیح شوی دي «الضرورات تبیح المحظورات» د دې معنی به دا وي چې تر څو ښځه د مرګ د تهدید او یا هم د بدن د کوم غړي د له منځه تللو سره نه وي مخامخ شوي، او یا په بهر نه وتلو کوم بل داسې فرض ترې نه فوت کېږي چې له دې څخه یې درجه لوړه وي، له دې ډول حالاتو پرته ښځې ته له کور څخه بهر وتل روا نه دي، فکر نه کوم چې دا ډول نظر کوم عالم ولري!.

د څېړنې د شالید او میتود په اړه

د قرآن کریم د تفسیر په ډېرو کتابونو کې له دې امله د دې ایت د لومړۍ جملې تفسیر ته ډېر پام نه دی شوی، ځکه چې په هغه وختونو کې د دې اړتیا نه ده احساس شوې، او یو شمېر مفسرینو چې دا قضیه بحث کړې هم ده هغوی غالبا د هغه اعتراضونو ځواب کړی چې د اهل تشیع علماو له پلوه حضرت عائشې رضي الله عنها ته متوجه شوي دي چې الله تعالی خو وايي چې {وقرن في بيوتكن } او حضرت عائشه رضي الله عنها د کور څخه بهر وځي او د لښکرو قیادت کوي؟ او د جنګ جمل مشري پر غاړه اخلي؟ د دې په ځواب کې مفسرین وايي چې د دې مبارک ایت دواړه جملې د یو مفهوم د بیانولو لپاره راغلي دي، او معنی یې دا ده چې په کور کې پاتې شئ، او د لومړي جاهلیت د را ښکاره کېدو په څېر مه را ښکاره کېږئ، نو ښځو ته د لومړي جاهلیت د را ښکاره کېدو په څېر را ښکاره کېدل او له کور څخه وتل نا روا دي، مطلقا را ښکاره کېدل او له کور څخه بهر وتل نا روا نه دي، بلکې هغه د اباحت اصلي د اصل سره سم مباح کار دی، خو که په بهر وتلو کوم فرض مرتب وي نو بیا دا را وتل اړین ګرځي، او که کوم نا روا ورسره یو ځای شي(لکه بې پرده ګي او خلوت او داسې نور) بیا له کور څخه بیرون ته دا ډول راوتل نا روا ګرځي، دا حکم یوازې د ازواج مطهراتو پورې ځانګړی نه دی، بلکې د ټولو مسلمانو ښځو لپاره هم همدا حکم دی، دا هغه قضیه ده چې په دې څېړنه کې څېړل شوی ده.

دا قضیه په دې څېړنه کې په استنتاجي او تحلیلي میتود څېړل شوی، په دې معنی چې په قرآن کریم کې یو ایت موجود دی چې هغه د {وقرن في بيوتكن } څخه عبارت دی، د دې معنی څه ده، او د دې سم تفسیر او تحلیل څه دی؟ دا جمله دوه احتمالي معناګانې لري، یوه دا چې دا جمله دې مستقله وي، او ښځو ته دې مطلق امر وي چې په کور کې کښېني، نو په طبیعي توګه به د دې معنی دا وي چې بهر وتل ورته حرام دي، دویم احتمال یې دا دی چې د دې جملې تفسیر په دویمه جمله کې بیان شوی دی چې د لومړي جاهلیت د را ښکاره کېدو په څېر مه را ښکاره کېږئ.

خو دا لومړی معنی د احادیثو سره په ټکر کې ده، همدا راز د فقهاو د څرګندونو سره په ټکر کې ده، او د دې تر څنګ د امت د عمل سره په ټکر کې واقع ده، نو له دې څخه په ښکاره ډول څرګندېږي چې دا معنی مراد نه ده، ځکه که دا معنی مراد وی نو د امت تعامل به د دې تفسیر او معنی خلاف نه وه، د فقهاو تصریحات به یې مخالف نه ؤ، او نه به احادیث د دې سره په تعارض کې واقع ؤ.

او دویمه معنی د تفسیر د اصولو سره هم برابره ده، د احادیثو سره هم او د فقهاو او د اسلامي امت د اتفاقي دریځ سره هم اړخ لګوي، او د ټول اسلامي امت تعامل هم له همدې سره په توافق کې پاتې شوی، نو همدا معنی به مراد وي، ځکه دا نا ممکنه خبره ده چې که لومړی معنی مراد وی نو احادیث، د فقهاو اقوال او د امت دا اتفاقي دریځ دی د دې خلاف واقع شوی وی، نو له دې څخه همدا ثابتېږي چې دا دویمه معنی مراد ده او دا لومړی معنی اصلا د دې ایت معنی نه ده

وسبحانك اللهم وبحمدك نشهد أن لا إله إلا أنت نستغفرك و نتوب إليك.

لومړی: د ایت لفظي ترجمه

الله تعالی فرمایي: {وقرن في بيوتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى وأقمن الصلاة وآتين الزكاة وأطعن الله ورسوله إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت ويطهركم تطهيرا} [الأحزاب: ۳۳].

په خپلو کورونو کې ثابتې پاتې شئ، او د لومړي جاهلیت د را څرګندېدو په څېر مه را څرګندېږئ، او لمونځ قائم کړئ، او زکات ورکړئ، او د الله تعالی او د هغه د پیغمبر اطاعت وکړئ، ای اهل بیتو (د رسول الله صلی الله علیه وسلم بیبیانو) یقینا الله تعالی غواړي چې له تاسې څخه ستاسې ګناهونه لرې کړي او تاسې په بشپړ ډول پاک کړي.

دویم: د دې مبارک آیت قرائتونه او لغوي تحقیق

د «قرن» په کلمه کې دوه متواتر قرائتونه شتون لري:

لومړی: د نافع او عاصم قرائت دی دوی «قرن» د قاف په فتحې سره لولي.

دویم: جمهور «قرن» د قاف په کسرې سره لولي.

لومړی قرائت: «قرن» د قاف په فتحې سره

که قرائت «قرن» د قاف په فتحې سره وي، نو د دې کلمې د اصل په اړه لاندې دوه نظرونه وجود لري:

لومړی توجیه: چې د قر یقر (د علم یعلم) د باب څخه وي، نو په دې حالت کې دا د امر صیغه ده چې اصل یې «اقررن» وه، نو یوه راء تخفیفا حذف شوه، او د لومړۍ راء فتحه (ځکه چې دا د علم یعلم له باب څخه دی) قاف ته نقل شوه، او کله چې لومړی حرف متحرک شو نو د وصل همزې ته اړتیا پاتې نه شوه نو «قرن» شو، په دې حالت کې به د «قرن» صرفي وزن «فعن» وي، ځکه دویمه راء چې د لام کلمه ده حذف شوی ده، او دا ځکه حذف شوی چې په کلمه کې ثقل د همدې له امله رامنځته شوی وه، یو شمېر علماء وایي چې اصلا دویمه «راء» حذف شوی، ځکه کله چې د لومړۍ «راء» فتحه قاف ته نقل شوه، د ساکنینو د التقاء (چې دوه راء ګانې دي) له امله لومړی «راء» حذف شوه، نو په دې اعلال سره به د «قرن» صرفي وزن «فلن» وي، ځکه د عین کلمه یې حذف شوی ده.

مګر کله چې اعتراض دا وشو چې اصلي حرف خو کله نه حذفېږي، بلکې حرف علت حذفېږي، دلته «راء» د کوم قانون له مخې حذف شوی ده، نو مکي[8] او ابو علي[9] وویل «چې د ثقل له امله لومړی

---

[8]. نوم یې ابو محمد مکي بن أبي طالب القيسي (۳۵۵هـ ۴۳۷هـ) دا خبره یې په خپل کتاب مشکل اعراب القرآن ج ۲ ص ۵۷۷ کې کړې ده، تحقیق: دکتور حاتم صالح الضامن، چاپوونکی اداره: مؤسسة الرسالة، بیروت، دویم چاپ ۱۴۰۵هـ ۱۹۸۴م.

[9]. ابو علي الحسن بن أحمد بن عبد الغفار الفارسي، د عربي ژبې او نحوې امام، د ابن درید او ابو القاسم الزجاج په څېر شخصیتونو شاګرد او د ابن جني استاذ (۲۸۸هـ ۳۷۷ هـ)، یو کتاب یې چاپ دی د الایضاح العضدي په نوم لومړی چاپ په کال ۱۳۸۹هـ ۱۹۶۹م، چې د. حسن شاذلي فرهود تحقیق کړی دی.

«راء» په «ياء» بدله شوه، نو فتحه يې ما قبل «قاف» ته منتقل شوه، نو د ساکنينو التقاء رامنځته شوه چې په نتيجه کې يې «ياء» حذف شوه».

په دې قرائت باندې المازني[۱۰] اعتراض کړی چې «قر يقر» که د (علم يعلم) په وزن وي نو هغه د سترګو د يخوالي په معنی راځي، او په يو ځای کې د ثابت پاتې کېدلو په معنی نه راځي، او کوم چې په يو ځای کې د ثابت پاتې کېدلو په معنی راځي هغه د (ضرب يضرب) په وزن باندې راځي، او د هغه څخه د امر صيغه «قرن» د قاف په فتحې سره نه شي راتللی؟

د دې اعتراض په ځواب کې أبو حيان په البحر المحيط کې د ابو عبيدة او الزجاج او نورو څخه نقل کړي چې «قر يقر» که د «ضرب» له باب څخه وي او که د «علم» له باب څخه وي، دواړه په يو ځای کې د ثابت پاتې کېدلو په معنی راځي او دا په عربي ژبه کې ثابت دي، او علماء وايي چې مثبت حجت دی په نافي باندې، او (من علم حجة على من لم يعلم) نو که مازني ته د دې معلومات نه وي نو عدم علم په عدم وجود باندې دلالت نه کوي، نو بناء د مازني دا خبره درسته نه ده.

دويمه توجه: په دې قرائت کې دويمه وجه دا ده چې دا کلمه د «قار» «يقار» (د خاف يخاف له باب څخه) د امر د جمع مؤنث صيغه په اصل کې «اقيرن» وه، د ياء فتحه قاف ته نقل شوه، او ياء د ساکنينو د التقاء له امله حذف شوه، نو د وصل همزه هم له دې امله حذف شوه چې اړتيا ورته پاتې نه شوه ځکه د کلمې لومړی حرف متحرک شو، نو «قرن» شو. په دې قرائت به د دې کلمې معنی وي "اجمعن أنفسکن في بيوتکن"، ځکه قارة د جمع په معنی راځي، په همدې معنی بر اعظم ته قاره ويل کېږي ځکه هغه د ډېرو وچو مجموعه وي.

د «وقرن» دويم قرائت

دويم قرائت چې د جمهورو قرائت دی د «قاف» په کسرې سره دی «وقرن»، د دې قرائت لپاره هم متعدد توجيهات شتون لري، چې په لنډ ډول يې په لاندې توګه وړاندې کوو:

لومړی توجيه: دا لفظ د «وقر» «يقر» څخه دی چې د «وعد» «يعد» په وزن دی، او هماغه اعلال په کې شوی چې د «وعد» په امر کې کېږي، يعنې اصل يې «اوقرن» وه، د کسرې نه وروسته واو ثقيل وه نو حذف شو، نو کله چې د کلمې لومړی توری «قاف» او هغه متحرک وه نو د وصل همزې ته اړتيا پاتې نه شوه نو «قرن» شو. او معنی به يې په خپل کور کې د سکون او د وقار حالت غوره کول وي، يعنې په خپلو کورونو کې د وقار او سکون حالت غوره کړئ، چې معنی يې هماغه ده چې په خپلو کورونو کې پاتې شئ.

---

[۱۰]. نوم يې ابو عثمان بکر بن محمد بن عدي بن حبيب البصير المازني دی، مشهور نحوي او لغوي عالم دی، په استاذانو کې يې أبو عبيدة معمر بن المثنی، اصمعي، أبو زيد الأنصاري او اخفش شامل دي، په شاګردانو کې يې د أبو العباس المبرد په څېر شخصيتونه شامل دي، د يو روايت پر بنسټ په کال ۲۴۷هـ کې وفات شوی دی.

دویمه توجیه: دا د «قر یقر» (چې د «ضرب یضرب» په وزن دی) څخه د امر صیغه ده، او په دې کې هغه درې واړه توجیهات د تطبیق وړ دي چې د تیر قرائت په لومړی توجیه کې ورته اشاره وشوه، چې لومړی راء حذف شوی، که دویمه راء حذف شوی، او که راء په یاء بدله شوی او بیا حذف شوی لکه مکي او ابو علي چې وایي. په دې قرائت بیا هغه اعتراض هم نه واردېږي چې «المازني» په لومړي قرائت باندې درلوده، ځکه دا د عربي ژبې د مشهورې وجهې سره مطابقت لري[١١].

دریم: د ایت څخه نا سم فهم

د ایت ظاهر په دې دلالت کوي چې د ښځو لپاره په کور کې پاتې کېدل فرض دي، او د فرضو مخالفت حرام دي، نو له کور څخه وتل حرام دي، او دا ځکه چې د (قرن) کلمه د امر صیغه ده، او امر د وجوب لپاره وي، همدا فهم یو شمېر خلک له دې ایت څخه اخلي او تصور یې دا دی چې ښځه باید په خپل کور کې محبوسه وي، او له کور څخه ورته وتل حرام دي، د بېلګې په توګه امام جصاص رازي وایي: «وفیه الدلالة علی أن النساء مأمورات بلزوم البیوت منهیات عن الخروج»[١٢].

په دې ایت کې پر دې دلالت دی چې ښځې په خپلو کورونو کې پر باقي پاتې کېدلو مأمورې دي، د بهر وتلو څخه منع[١٣] کړی شوي دي.

امام قرطبي مالکي وایي: «معنی هذه الآیة الأمر بلزوم البیت، وإن کان الخطاب لنساء النبي صلی الله علیه وسلم فقد دخل غیرهن فیه بالمعنی. هذا لو لم یرد دلیل یخص جمیع النساء، کیف والشریعة طافحة بلزوم النساء بیوتهن، والانکفاف عن الخروج منها إلا لضرورة، علی ما تقدم في غیر موضع»[١٤]

---

١١. د دې قرائتونو او د قرائتونو د توجیهاتو لپاره وګورئ: المحیط في التفسیر (٨/ ٤٧٦_ ٤٧٧) د ابو حیان محمد بن یوسف بن علي بن یوسف بن حیان أثیر الدین الأندلسي (ت ٧٤٥ هـ) ط. دار الفکر، بیروت، د چاپ کال ١٤٢٠هـ تحقیق: صدقي محمد جمیل. او الدر المصون في علوم الکتاب المکنون (٩/ ١٢٠-١٢١) د ابو العباس شهاب الدین أحمد بن یوسف بن عبد الدائم المعروف بالسمین الحلبي (ت ٧٥٦هـ) طبع دار القلم، دمشق، تحقیق: د. أحمد محمد الخراط. همدا راز وګورئ: روح المعاني في تفسیر القرآن والسبع المثاني (١١/ ١٨٧) د شهاب الدین محمود بن عبد الله الحسینی الآلوسي (ت ١٢٧٠ هـ)، تحقیق: علي عبد الباري عطیة، چاپوونکې اداره: دار الکتب العلمیة- بیروت، کال ١٤١هـ. دې تفاسیرو ته د رجوع په وخت کې انسان ګوري چې په عبارتونو کې یو ډول اضطراب وجود لري.

١٢. «أحکام القرآن للجصاص» (٣/ ٤٢١) تألیف: أحمد بن علي أبو بکر الرازي الجصاص الحنفي (ت ٣٧٠هـ)، تحقیق: عبد السلام محمد علي شاهین، چاپوونکې اداره: دار الکتب العلمیة بیروت – لبنان، لومړی چاپ، کال ١٤١٥هـ/١٩٩٤م.

١٣. د منهیات په لفظ د «و لا تبرجن» لفظ ته اشاره کوي او هغه مقیده نهي ده، مطلقه نهي نه ده.

١٤. تفسیر القرطبي مشهور په الجامع لأحکام القرآن (١٤/ ١٧٩)، مؤلف: أبو عبد الله، محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي، تحقیق: أحمد البردوني وإبراهیم أطفیش، چاپوونکی اداره: ار الکتب المصریة – القاهرة، دویم چاپ، کال: ١٣٨٤ هـ - ١٩٦٤ م.

د دې ایت مفهوم دا دی چې په دې کې په کورونو کې په باقي پاتې کېدلو امر دی، په دې ایت کې سره له دې چې خطاب د رسول الله صلی الله علیه وسلم ازواج مطهراتو ته دی، خو نورې مسلمانانې ښځې قیاسا په دې کې شاملې دي، دا په دې صورت کې چې په دې اړه د نورو ښځو په اړه کوم ځانګړی دلیل وجود و نه لري، حال دا چې شریعت د داسې دلایلو څخه ډک دی چې په کورونو کې د ښځو د پاتې کېدو په لزوم باندې دلالت کوي، د ضرورت[۱۵] څخه پرته د کورونو له وتلو څخه پر امتناع دلالت کوي، لکه په ډېرو ځایونو کې چې مې پرې مخکې بحث کړی دی.

او حافظ ابن کثیر خو دا د آدابو او مستحباتو له جملې څخه ګڼي، د دوه دېرشم ایت په تفسیر کې وایي: «هذه آداب أمر الله تعالى بها نساء النبي صلى الله عليه وسلم ونساء الأمة تبع لهن في ذلك».

دا هغه ادبونه دي چې الله تعالی د پیغمبر علیه السلام ازواجو ته پرې امر کړی، او د امت نورې ښځې په دې کې د هغوی تابع دي.

بیا وروسته وایي:«وقوله تعالى: وقرن في بيوتكن أي الزمن فلا تخرجن لغير حاجة، ومن الحوائج الشرعية الصلاة في المسجد بشرطه»[۱۶].

د «وقرن...» معنی دا ده چې په کور کې باقي پاتې شئ، او د حاجت او اړتیا څخه پرته بهر مه وځئ، او د شرعي حاجتونو څخه یو هم د شرطونو سره برابر په مسجد کې لمونځ هم دی.

همدا خبره د شهاب الدین الآلوسي[۱۷] څخه او همدا راز د څه نورو علماو څخه هم نقل شوې ده، چې څه د امر دا صیغه په استحباب باندې حمل کوي او وایي چې استحبابا مسلمانو ښځو ته په کورونو کې پاتې کېدل په کار دي، او څوک یې په وجوب باندې حمل کوي.

که د علماو دا اقوال په استحباب باندې حمل شي او داسې وانګېرل شي چې د ښځې لپاره مستحب دا دي چې په کور کې پاتې شي او بهر ته ولاړه نه شي، نو دا به درسته انګېرنه وي، خو که دا په وجوب باندې حمل شي او تصور دا وي چې د شرعي ضرورت څخه پرته ښځه له کور څخه بهر نه شي وتلی نو له دې مبارک ایت څخه دا فهم یو داسې فهم دی چې د شریعت د نصوصو، د دې ایت څخه د امت د معتمدو علماو د فهم، د امت د عام تعامل او د اسلامي شریعت د طبیعت سره متصادم دی، له

---

۱۵. چې دې ته متوجه باید وه اوسو چې ضرورت یوه فقهي او اصولي اصطلاح ده چې مخکې مو د هغې معنی ته اشاره درلوده.

۱۶. تفسير القرآن العظيم مشهور په تفسير ابن كثير (٦/ ٣٦٣)، ليكوال: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (ت ٧٧٤ هـ) تحقيق: محمد حسين شمس الدين، چاپوونکې اداره: دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون – بيروت، لومړی چاپ، كال: ١٤١٩ هـ.

۱۷. روح المعاني فی تفسیر القرآن الكريم والسبع المثاني مشهور په تفسیر الآلوسي ج ۱۱ ص ۱۸۷، دار الكتب العلمية، تحقيق: علي عبد الباري عطية، لومړی چاپ کال ۱۴۱۵هـ.

دي امله دا یو مرجوح فهم دی، د دې فهم تصحیح په کار ده، ځکه داسې یو فهم شریعت ته منسوبول په حقیقت کې د شریعت په اړه غلط او نا درست تصورات خپروي، او د شریعت د بدنامۍ لامل ګرځي.

دا نا سم فهم مراد نه دی

دا درسته خبره ده چې د ښځې د فعالیت او کار یو بنسټیز ډګر د هغې کور دی، په ځانګړې توګه کله چې واده شي او د کورنۍ څښتنه شي، ښځه باید د خپل کور څخه د کورنۍ د غړو لپاره د سکون او اطمئنان چاپېریال برابر کړي، د خپلو اولادونو په تربیت او روزنه بشپړ اهتمام وکړي، مګر د دې ترڅنګ هغه د خپلو اړتیاو د تر سره کولو لپاره همدا راز د ټولنیزو اړتیاو د سرته رسولو لپاره د کور څخه بیرون وتلی شي، او د یو انسان په حیث د خپلو اړتیا د پوره کولو لپاره، همدا راز د یو مسلمان په حیث د خیر په کارونو کې د ګډون لپاره له کور څخه وتل یو مباح عمل دی، مګر دا چې د دې وتلو سره داسې کوم مقصد اړه ولري او هغه د ښځو د ګډون پرته سرته نه شي رسېدلی په داسې حالت کې دا اباحت دا حکم د هغه مقصد سره سم تغییر خوري، لکه څرنګه چې د سد الذرائع او فتح الذرائع اصولي قاعده ده.

د همدې اصولي قاعدې سره سم له کور څخه دا وتل هغه وخت ناروا ګرځي چې کله ورسره نا روا کارونه یوځای شي، د بېلګې په توګه کله چې په لباس، حجاب او ظاهري هیئت کې د شریعت احکام رعایت نه کړي، نو بیا علماء په دې تصریح کوي چې دا کار یې ناروا دی، هدف دا دی چې پخپله وتل ناروا نه دي بلکې کله چې په وتلو کې شرعي آداب رعایت نه شي هغه وتل ناروا دي، همدا د قرآن کریم د دې مبارک ایت مدلول دی، او همدا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احادیثو مدلول هم دی، او همدا د فقهاو او حنفي مذهب په شمول د اهل سنتو د ټولو فقهي مذاهبو د معتمدو علماو د تصریحاتو مدلول هم دی.

دا د اسلامي امت د معتبرو علماو دریځ دی چې «وقرن في بیوتکن» په ظاهر باندې حمل نه دی، بلکې د امت د ټولو معتبرو علماو له نظره له کور څخه د ښځو وتل یو مباح عمل دی، اوس د بل هر مباح عمل په څېر که له دې سره داسې څه نا روا کارونه یو ځای شي چې په شریعت کې جواز نه لري نو د دې مشکلاتو د تلازم له امله سدا للذریعة نا روا ګرځي، او که ناروا اعمال ورسره یوځای نه وي نو په خپل حالت روا او مباح پاتې کېږي، او که څه داسې مقاصد ورسره تړل شوي وي چې شرعا مطلوب وي، او د واجباتو له جملې څخه وي نو فتحا للذریعة دا بیرون وتل لازمي ګرځي تر دې چې په یو لړ حالاتو کې د میړه نافرماني کول ورته هم جواز پیدا کوي، همدا خبره د دې مبارک ایت څخه معتبرو مفسرینو فهم کړې ده.

د «وقرن في بیوتکن» په تفسیر کې تفسیري اقوال

له همدې امله چې د احادیثو په ذخیره کې بې شمېره احادیث داسې دي چې د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره ښځو ته د کور څخه د بیرون وتلو په جواز دلالت کوي، او د اسلامي امت ټول تاریخ په دې دلالت کوي چې سره له دې چې یو شمېر ښځې استحبابا په کور کې پاتې کېدلې، چې «ذوات الخدور» یا «مخدرات» او یا «مخدورات» به بلل کېدلې، او نورې ښځې چې د کور څخه بیرون به یې

کارونه کول هغوی ته «البرزة» ویل کېدلی، د فقهي احکامو په لحاظ د دې دواړو ډولو ښځو تر منځ تفاوتونه وجود لري، او دا تفاوتونه فقهاو رعایت کړي دي، د بېلګې په توګه د توکیل او شهادت په مسائلو کې د دې دواړو ښځو احکام سره متفاوت دي، په دې اړه تفصیلي احکام په د برهاني په محیط کې، په عالمګیري فتاوی کې، او په الدر المختار باندې د ابن عابدین شامي په حاشیه کې راغلي دي.

د دې دوه ډولو ښځو د تعریف په اړه ابن نجیم وايي: «المخدرة فهي في اللغة كما في القاموس من الخدر كالإخدار والتخدير بفتح الخاء الزام البنت الخدر بكسر الخاء وهو ستر يمد للجارية في ناحية البيت وهي مخدورة ومخدرة ا هـ، وفي الشرع هي التي لم تجر عادتها بالبروز ومخالطة الرجال، قال الحلواني والتي تخرج في حوائجها برزة»[18].

المخدرة په لغت کې ـ لکه په قاموس کې چې راغلي ـ د خدر څخه اخیستل شوی، چې د خاء په فتحې سره لوستل کېږي، او د إخدار او تخدير په معنی باندې راځي (یعنې ثلاثي مجرد او مزید فیه ټول په یوه معنی راځي) لغوي معنی یې دا ده چې انجلۍ په پرده (خدر د خاء په کسرې سره) باندې ملزمه کړی شي، او خدر هغه پردې ته ویل کېږي چې د کور په یو اړخ کې اچول کېږي، دې ښځې یا انجلۍ ته «مخدوره» یا «مخدره» ویل کېږي، او په شریعت کې «مخدورة» یا «مخدرة» هغه ښځې یا انجلۍ ته ویل کېږي چې په عادي حالاتو کې بیرون نه وځي او د سړیو سره تعامل نه کوي، او حلواني وايي: او هغه ښځه یا انجلۍ چې د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور څخه بهر ته وځي هغې ته «برزة» ویل کېږي.

په الفتاوی الهندية کې وايي: «ويقبل تعديل المرأة لزوجها وغيره إذا كانت امرأة برزة تخالط الناس وتعاملهم كذا في محيط السرخسي»[19].

د سرخسي په محیط کې راغلي چې کله چې ښځه «برزة» وي او د خلکو سره خلط کېږي او تعامل ورسره کوي نو د خپل مېړه او نورو خلکو په اړه د هغې د عدالت ګواهي د منلو وړ ده.

همدا راز د رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیث چې وروسته به یې یادونه وکړو، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مبارک عصر څخه نیولی تر نن پورې د اسلامي امت تاریخ په دې شاهد دی

---

[18]. البحر الرائق (۷/ ۱۴۵) زین الدین ابن نجیم (۹۲٦هـ ۹۷۰هـ) د چاپ ځای: دار المعرفة، بیروت، لبنان. همدا راز د دې اصطلاح لپاره وګورئ الفتاوی الهندية (۳/ ۳۳۵) د حنفي علماو د یوې مجموعې له لورې لیکل شوی، چاپوونکې اداره: دار الفکر، بیروت، د چاپ کال: ۱۹۹۱م ۱۴۱۱هـ ق. همدا راز وګورئ المحيط البرهاني في الفقه النعماني (۸/ ۴۱) او (۸/ ۴٦۵) د أبو المعالي برهان الدين محمود بن أحمد بن عبد العزيز بن عمر بن مازة البخاري الحنفي (المتوفى: ٦١٦هـ)، تحقيق: عبد الكريم سامي الجندي، چاپوونکي اداره: دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان، لومړی چاپ: ۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۴ م. او په احکامو کې دا تفاوت نوی نه دی بلکې ابن عابدین یې د ابوبکر جصاص رازي څخه نقل کوي چې د څلورم قرن عالم دی، دې لپاره وګوئ: حاشية ابن عابدين (۷/ ۲۸۰) چاپوونکی اداره: دار الفكر للطباعة والنشر، د چاپ کال ۱۴۲۱هـ ۲۰۰۰م.

[19]. الفتاوی الهندية (۳/ ۵۲۸) همدا مخکینی مصدر.

چې ښځو د ژوند په بېلابېلو میدانونو کې فعال حضور درلوده، د خپلو شخصي اړتیاو لپاره په ټولنه کې موجودې وې، همدا راز یې په ډېرو ټولنیزو چارو کې ګډون درلود، که یواځې د صحیح البخاري د کتاب النکاح بېلابېل ابواب ملاحظه کړو د ډېرو بابونو د عناوینو په ترڅ کې دې ته اشارې لري چې په ټولنیزو چارو کې د ښځو فعالیت او په فعالیتونو کې ګډون له کراهت څخه پرته جواز لري.

همدا راز هغه بېلابېل احادیث چې د غزواتو په جریان کې د ښځو له لورې د مریضانو او زخمیانو تداوي[۲۰] سرته رسېدل، د شهیدانو ښخول[۲۱]، او لښکر ته د څښلو د اوبو راوړل، بلکې په بعضې حالاتو کې په جنګ کې ګډون کول د دې بېلګې دي.

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د داسې ښځینه عالمانو د شتون او فعال حضور په اړه چې د اسلامي او انساني علومو په وده کې یې لویه ونډه درلوده زموږ د رجالو او طبقاتو په کتابونو کې تفصیلي یادونه شوی ده، د بیلګې په توګه د امام ذهبي د سیر أعلام النبلاء څخه یو لوی مجلد د هغه ښځو په اړه راټول شوی دی چې د ژوند په بېلابېلو اړخونو کې مؤثرې او عالمې وې[۲۲]، همدا راز د فقهاو په طبقاتو کې د ښځو یادونه شوی، د جرح او تعدیل په کتابونو کې د محدثاتو ذکر راغلی دی.

که د دې مبارک ایت مفهوم هغه وی چې مخکې مو ورته اشاره وکړه، نو بیا به حالت داسې نه وه، ځکه دا خو نا ممکنه خبره ده چې ټول امت دې د الله تعالی د حکم مخالفت وکړي، په دې معنی چې الله تعالی دې ښځو ته په کورونو کې د پاتې کېدو امر کړی وي او امت دې په دې التزام و نه لري، نو دا ثابته شوه چې د دې مبارک ایت معنی او تفسیر هغه نه دی چې دا خلک یې ترې اخلي، او وایي چې ښځه یا د کور ده او یا هم د ګور، چې دا ظاهري معنی ترې مراد نه ده، نو معنی یې څه ده؟ په دې اړه مفسرین لاندې دوه نظرونه لریس:

---

۲۰. په مصنف ابن أبي شيبة - ترقيم عوامة (۱۲/ ۵۲۵) کې دا لاندې حدیث لولو: عن حشرج بن زياد الأشجعي، عن جدته أم أبيه ؛ أنها غزت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم خيبر سادسة ست نسوة، فبلغ رسول الله صلى الله عليه وسلم، فبعث إلينا، فقال : بأمر من خرجتن ؟ ورأينا فيه الغضب , فقلنا : يا رسول الله , خرجنا ومعنا دواء نداوي به ونناول السهام، ونسقي السويق، ونغزل الشعر، نعين به في سبيل الله، فقال لنا : أقمن، فلما فتح الله عليه خيبر، قسم لنا كما قسم للرجال. دا د خیبر د غزا خبره ده چې د پیغمبر علیه السلام د غزواتو څخه د ورستنیو غزواتو له جملې څخه ده.

۲۱. المعجم الكبير للطبراني (۲۵/ ٦٤) أم عطية، تقول: «كنا نخرج مع رسول الله صلى الله عليه وسلم نداوي الجرحى، وندفن القتلى» په صحیح مسلم (۳/ ۱۴۴۳) کې دا حدیث لولو: عن أنس بن مالك، قال: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يغزو بأم سليم ونسوة من الأنصار معه إذا غزا، فيسقين الماء، ويداوين الجرحى»

۲۲. جامع أخبار النساء من سير أعلام النبلاء (مع تراجم الجزء المفقود من السير) جمع وترتيب وتحقيق وتعليق: ابو عبد الرحمن خالد بن حسين بن عبد الرحمن، تقديم: فضيلة الشيخ مصطفى بن العدوي، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية، الرياض، د چاپ کال ۱۴۲۵هـ ۲۰۰۴م.

لومړی نظر: د ازواج مطهراتو او نورو ښځو ترمنځ تفاوت

یو شمېر مفسرین وايي چې دا مبارک ایت د ازواج مطهراتو په اړه وجوبا او د نورو مسلمانو ښځو په اړه استحبابا راغلی دی، علامه الطاهر بن عاشور د دې ایت په تفسیر کې وايي:«هذا أمر خصصن به وهو وجوب ملازمتهن بيوتهن توقيرا لهن، وتقوية في حرمتهن، فقرارهن في بيوتهن عبادة، وأن نزول الوحي فيها وتردد النبيء صلى الله عليه وسلم في خلالها يكسبها حرمة. وقد كان المسلمون لما ضاق عليهم المسجد النبوي يصلون الجمعة في بيوت أزواج النبيء صلى الله عليه وسلم كما في حديث «الموطأ» . وهذا الحكم وجوب على أمهات المؤمنين وهو كمال لسائر النساء»[۲۳].

دا امر د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ازواج مطهراتو پورې ځانګړی دی، چې دوی باید په خپلو کورونو کې مستقرې پاتې شي او بیرون ته ترې و نه وځي، او دا حکم د دوی د احترام له امله، او د دوی د حرمت د تقویت لپاره ورکړ شوی دی، نو د دوی له لورې په خپلو کورونو کې پاتې کېدل عبادت دی. د دوی په کورونو کې د وحي نازلېدل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم تګ راتګ دې کورونو ته احترام او عزت وربخښي، له همدې امله کله به چې په مسجد نبوي کې ځای نه وه نو مسلمانانو به د ازواج مطهراتو په کورونو کې د جمعې لمونځ کاوه لکه د موطا په حدیث کې چې راغلي دي (چې دا د دې کورونو د حرمت او عزت دلیل دی) پر دې حکم باندې التزام پر امهات المؤمنین باندې واجب وه، او د نورو ښځو لپاره د کمال او استحباب درجه لري.

ابن عاشور دا خبره ځکه کوي چې اسلامي امت ټول په دې اتفاق لري چې د ښځې لپاره د کور څخه بیرون تلل مطلقا حرام نه دي، نو کله چې دا حرام نه دي، نو باید د عامو مسلمانو ښځو په اړه دا حکم په استحباب باندې حمل شي، او د ازواج مطهراتو په اړه باید په وجوب حمل شي، ځکه په دې توګه الله تعالی د دوی د احترام او عزت ساتلو ځانګړی اهتمام کړی، او د عامو مسلمانو ښځو لپاره ځکه په وجوب حمل نه دی چې په وجوب باندې د حمل کولو څخه داسې مشقت رامنځته کېږي چې تحمل یې ډېر مشکل دی، او موږ په شریعت کې داسې احکام لرو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم لپاره په وجوب حمل وي او د امت لپاره نفل او مستحب وي، لکه قیام اللیل او د تهجدو لمونځ.

د ابن عاشور د دې تفسیر سره سم به دلته د امر صیغه (قرن) د مطلق طلب لپاره وي، چې دا طلب به د ازواج مطهراتو په حق کې جازم او قطعي طلب وي او د نورو عامو مسلمانو ښځو په حق کې به غیر

---

۲۳. التحرير والتنوير (تحرير المعنى السديد وتنوير العقل الجديدمن تفسير الكتاب المجيد) (۲۲/ ۱۰) د محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي (ت: ۱۳۹۳هـ) چاپوونکې اداره: الدار التونسية، تونس، د چاپ کال: ۱۹۸۴م. همدا خبره یې د صحیح البخاري لپاره په خپله شرح «النظر الفسيح عند مضائق الأنظار في الجامع الصحيح» (ص: ۲۰۳) کې هم کړې ده، محمد الطاهر ابن عاشور، چاپوونکی اداره: دار سحنون للنشر والتوزيع - دار السلام للطباعة والنشر، لومړی چاپ، کال: ۱۴۲۸ هـ - ۲۰۰۷ م.

جازم طلب وي، او په دې توگه به د نصوصو ترمنځ تعارض هم رفع شوی وي او د امت عام تعامل او د فقهاو فهم به هم د قرآن کريم د دې مبارک ايت سره برابر وي.

دويم نظر: دا ايت د ښځو مطلق وتل حرام نه گڼي

د دې مبارک ايت دويم تفسير دا دی چې په دې ايت کريمه کې د ښځو لپاره مطلق بيرون وتل نه دي حرام کړی شوي بلکې هغه وتل حرام گرځول شوي چې د لومړي جاهليت په څېر د شرعي ادابو د رعايت څخه پرته بيرون وتل دي، او دا ځکه چې ډېر مفسرين د ايت دويمه جمله د لومړۍ جملې لپاره تفسير گڼي، الله تعالی فرمايي: : {وقرن في بيوتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى وأقمن الصلاة وآتين الزكاة وأطعن الله ورسوله إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت ويطهركم تطهيرا} [الأحزاب: ۳۳].

د دې ايت معنی به دا وي چې په خپلو کورونو کې پاتې شئ يعنې د لومړي جاهليت په زمانه کې د را څرگندېدو په څېر مه را څرگندېږئ....دا دويمه جمله (ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى) به د لومړۍ جملې (وقرن في بيوتكن) تفسير وي.

ابن عرفه د (ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى) په اړه وايي: «الصواب أن تكون هذه الجملة في معنى الأولى مفسرة لها، فيكون أمرهن بملازمة البيوت ليس نهيا عن مطلق الخروج، بل عن الخروج المخالف للشرع، وهذا خروج التبرج»[۲۴].

درسته خبره دا ده چې دا جمله د لومړۍ جملې په معنی ده، او د هغې لپاره تفسير دی، نو ښځو ته په کور کې د پاتې کېدلو د امر معنی به په مطلقه توگه د کور څخه د وتلو نه منع نه وي، بلکې د هغه وتلو څخه به منع وي چې د شريعت سره مخالف وي، او د شريعت سره مخالف وتل د تبرج او د بې پرده گۍ په حالت کې وتل دي.

همدا خبره په پوره صراحت سره شيخ محمد ثناء الله مظهري هم کوي، وايي: «امر بالقرار فى البيوت وعدم الخروج بقصد المعصية كما يدل عليه قوله تعالى ولا تبرجن فانه عطف تفسيرى وتأكيد معنى وليس فى الاية نهى عن الخروج من البيت مطلقا وان كان للصلوة او الحج او لحاجة الإنسان»[۲۵].

{وقرن في بيوتكن} په کورونو کې د پاتې کېدلو او د گناه په اراده د کور څخه د نه وتلو امر دی، لکه د الله تعالی وينا (ولا تبرجن) چې پرې دلالت کوي، ځکه دا (ولا تبرجن) (په وقرن في بيوتكن)

---

[۲۴]. تفسير ابن عرفة النسخة الكاملة (۳/ ۲۹۵) محمد بن محمد بن عرفة الورغمي التونسي المالكي، أبو عبد الله (ت: ۸۰۳هـ) تحقيق: جلال الأسيوطي، چاپوونکي اداره: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، لومړی چاپ، کال ۲۰۰۸م.

[۲۵]. تفسير المظهري ج۷ ص ۳۴۱- ۳۴۲، د قاضي محمد ثناء الله العثماني الحنفي المظهري النقشبندي (۱۱۴۳هـ ۱۲۲۵هـ) تحقيق: أحمد عز وعناية، چاپوونکی اداره: دار احياء التراث العربي، بيروت ـ لبنان، لومړی چاپ کال ۱۴۲۵هـ ۲۰۰۴م.

تفسيري عطف دی، او معنوي تأکيد يې دی، په دې مبارک ايت کې د کور څخه د مطلق وتلو نه منع نه ده راغلی و لو که د لمانځه، حج او انساني اړتياو لپاره وي.

د قاضي ثناء الله مظهري صاحب خبره واضح ده چې په ايت کې دويمه جمله (ولا تبرجن...) د لومړۍ جملې (وقرن في بيوتکن) تفسير او معنوي تأکيد دی، نو د دې دواړو جملو معنی به دا وي چې د کور څخه په داسې توګه مه وځئ چې د لومړي جاهليت د خلکو په څېر بې پرده او د بې حيايې په حالت کې را ښکاره شئ، او کله چې جمله کې قيد وجود ولري نو نهي او نفي نفس فعل ته متوجه نه وي بلکې قيد زائد ته متوجه وي، لکه کله چې ته ووايی: «ما رأيت زيدا راکبا» د دې معنی دا نه ده چې تا زيد اصلا نه دی ليدلی، بلکې معنی يې دا ده چې تا هغه د سپرلۍ په حالت کې نه دی ليدلی.

همدا خبره امام الوسي هم کوي، هغه له کور څخه د مسلمانو ښځو وتل په دوه ډولو ويشي، يو هغه وتل دي چې ناروا او نادرست دي، او هغه د جاهليت د زمانې په څېر له کور څخه وتل دي، او يو جائز، روا او مباح وتل دي چې هغه د شرعي آدابو سره د اړتيا لپاره وتل دي، هغه وايي: «وقد يحرم عليهن الخروج بل قد يكون كبيرة كخروجهن لزيارة القبور إذا عظمت مفسدته وخروجهن ولو إلى المسجد وقد استعطرن وتزين إذا تحققت الفتنة أما إذا ظنت فهو حرام غير كبيرة، وما يجوز من الخروج كالخروج للحج وزيارة الوالدين وعيادة المرضى، وتعزية الأموات من الأقارب ونحو ذلك، فإنما يجوز بشروط مذكورة في محلها»[۲۶].

کله به ښځو ته وتل حرام وي، بلکې کله به دا لويه او کبيره ګناه وي، لکه هدېرې ته وتل چې مفسده يې ډېره لويه وي، او همدا راز د زينت، سنګار او عطرو سره وتل سره له دې چې جومات ته هم وي کله چې پرې يقيني فتنه مرتبېږي نو دا حرام او ګناه کبيره هم ده، خو که يقيني فتنه پرې نه مرتبېږي بلکې احتمالي فتنه پرې مرتبېږي نو بيا حرام دي، خو کبيره ګناه نه ده، او بل ډول وتل چې روا دي لکه حج، د مور او پلار ليدلو لپاره وتل، د مريض د پوښتنې، په خپلوانو کې د مړي د تعزيت او داسې نورو کارونو لپاره وتل، نو دا په خپلو ځايونو کې د ذکر شوو شرطونو سره سم جايز دي.

همدا د نبوي احاديثو مدلول هم دی

دا کوم فهم چې له دې مبارک ايت څخه دا مفسرين وړاندې کوي همدا د رسول الله صلی الله عليه وسلم د احاديثو څخه هم څرګندېږي، ځکه بې شمېره احاديث په دې دلالت کوي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ازواج مطهراتو ته هم له کور څخه د وتلو اجازه ورکړې ده، چې دا احاديث بالطريق الاولی د عامو مسلمانو ښځو لپاره د کور څخه د وتلو په جواز دلالت کوي، همدا راز يې عامو مسلمانو

---

[۲۶]. روح المعاني في تفسير القرآن والسبع المثاني المعروف بتفسير الآلوسي (۱۱/ ۱۸۸) مخکيني مصدر.

ښځو ته د شرعي آدابو سره سم د کور څخه د وتلو اجازه ورکړی[۲۷] او دا د بېلابېلو احاديثو څخه فهم کېږي، دا احاديث خو ډېر زيات دي، زه دلته يواځې د يو څو احاديثو په راوړلو اکتفاء کوم:

لومړی حديث:

عن عائشة، قالت: خرجت سودة بنت زمعة ليلا، فرآها عمر فعرفها، فقال: إنك والله يا سودة ما تخفين علينا، فرجعت إلى النبي صلى الله عليه وسلم فذكرت ذلك له، وهو في حجرتي يتعشى، وإن في يده لعرقا، فأنزل الله عليه، فرفع عنه وهو يقول: «قد أذن الله لكن أن تخرجن لحوائجكن»[۲۸].

حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: سودة بنت زمعة (أم المؤمنين) د شپې ووتله، نو حضرت عمر رضي الله عنه وليدله، او وه يې پېژندله، نو ورته يې وويل: په خدای چې ای سوده ته له موږ څخه پټېدلی نه شی! حضرت سودة رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راغله او د دې خبرې يادونه يې ورته وکړه، او هغه (رسول الله صلى الله عليه وسلم) زما په کوټه کې وه د ماښام ډوډۍ يې خوړله، او په لاس کې يې يو هډوکې وه، نو الله پرې وحي نازله کړه (د وحي کيفيت پرې راغی) کله چې دا کيفيت ترې لرې شو، نو وه يې ويل: الله پاک تاسې ته اجازه درکړی چې د خپلو اړتياو لپاره (له کوره) ووځئ.

دا حديث امام بخاري د «باب خروج النساء لحوائجهن» کې نقل کړی دی، اشاره يې دې ته ده چې سره له دې چې ازواج مطهراتو ته د نورو ښځو په نسبت په کور کې د پاتې کېدو حکم مؤکد هم دی مګر هغوی ته هم د اړتيا په وخت کې له کور څخه د وتلو اجازه الله پاک ورکړی ده، نو نورې مسلمانې ښځې خو بالأولی د دې کار اجازه لري.

يو شمېر خلک د خلکو د غلطولو کوښښ کوي، او وايي چې دا حديث د حجاب څخه دمخه وه، او کله چې د حجاب ايتونه يعنې د الله تعالی دا وينا چې فرمايي: {وإذا سألتموهن متاعا فاسألوهن من وراء حجاب} [الأحزاب: ۵۳] نازل شو نو په دې حديث کې د بهر وتلو حکم د ازواج مطهراتو په حق کې دا منسوخ شو، نو له دې څخه استدلال درست نه دی.

خو دا خبره درسته نه ده، ځکه د بخاري شريف په روايت کې په بل ځای کې د دې تصريح ده چې دا واقعه او په دې حديث کې د الله تعالی له لورې د اړتيا په وخت کې د بهر وتلو دا اجازه د حجاب د نزول څخه وروسته وه، «عن عائشة رضي الله عنها، قالت: خرجت سودة بعدما ضرب الحجاب لحاجتها،

---

۲۷. صحيح البخاري (۲/ ٦)، په دې حديث کې د حضرت عمر د ميرمنې واقعه هم ده چې دا پيغمبر عليه السلام د وفات څخه وروسته وه چې د نسخې ادعاء ردوي، «لا تمنعوا إماء الله مساجد الله» او په صحيح مسلم (۱/ ۳۲۷) کې دا روايت چې عن ابن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لا تمنعوا إماء الله مساجد الله» خو شرط يې دا دی چې بې له عطرو به بيرون وځي لکه رسول الله چې فرمايي: «لا تمنعوا إماء الله مساجد الله وإذا خرجن فليخرجن تفلات»المنتقى من السنن المسندة لابن الجارود (ص: ۹۱).

۲۸. صحيح البخاري (۷/ ۳۸) د حديث شمېره: ۵۲۳۷، کتاب النكاح (باب خروج النساء لحوائجهن) لاندې نقل کړی دی، چاپوونکې اداره: دار طوق النجاة، د چاپ کال ۱۴۲۲هـ.

وكانت امرأة جسيمة لا تخفى على من يعرفها، فرآها عمر بن الخطاب فقال: يا سودة، أما والله ما تخفين علينا، فانظري كيف تخرجين، قالت: فانكفأت راجعة، ورسول الله صلى الله عليه وسلم في بيتي، وإنه ليتعشى وفي يده عرق، فدخلت فقالت: يا رسول الله، إني خرجت لبعض حاجتي، فقال لي عمر كذا وكذا، قالت: فأوحى الله إليه ثم رفع عنه، وإن العرق في يده ما وضعه، فقال: «إنه قد أذن لكن أن تخرجن لحاجتكن»[۲۹].

د حديث په دې روايت کې دا قضيه بالکل واضحه او څرګنده ده چې دا واقعه د حجاب د نزول څخه وروسته وه، په دې پورته حديث کې دي چې «بعد ما ضرب الحجاب».

بله غلط فهمي چې څه خلکو ته پيدا شوی هغه دا ده چې دا واقعه او د حجاب د فرض کېدو واقعه يوه ګڼي، خو دا خبره هم درسته نه ده، بلکې دا بيله واقعه ده او هغه واقعه چې د حجاب د نزول لامل وګرځېده چې حضرت عمر په کې ويلي وو چې «عرفناک يا سودة» هغه بېله واقعه ده چې امام بخاري په کتاب الطهارة کې په باب خروج النساء الى البراز[۳۰] کې نقل کړې دی.

د بخاري شريف ټول شارحين د دې حديث لاندې د دې تصريح کوي چې د اړتياو لپاره د کور څخه د ښځو وتل جواز لري او دا حديث په دې خبره دلالت کوي، دلته يواځې د نمونې په توګه د يو څو شارحينو ويناګانې نقل کوم، ځکه د ټول څخه نقل د بې ځايه اوږدوالی لامل ګرځي، ابن الملقن وايي: «فيه دلالة على خروج النساء لكل ما أبيح لهن الخروج فيه، من زيارة الآباء والأمهات والمحارم وغير ذلك مما بهن الحاجة إليه، وذلك في حكم خروجهن إلى المساجد»[۳۱].

دا حديث په دې دلالت کوي چې د هغه ټولو کارونو لپاره د ښځو له کورونو څخه وتل روا دي چې دوی يې په اړه د وتلو اجازه لري، لکه پلرونو او مورګانو او خپلوانو پوښتنه او داسې نور کارونه چې دوی ورته اړتيا لري، او د دې ټولو حکم په روا والي کې همداسې دی لکه مسجد ته چې ښځه وځي.

ابن بطال د بخاري په شرح کې وايي: «فى هذا الحديث دليل على جواز خروج النساء لكل ما أبيح لهن الخروج فيه من زيارة الآباء والأمهات وذوى المحارم والقرابات، وغير ذلك مما بهن الحاجة إليه، وذلك فى حكم خروجهن إلى المساجد . قال المهلب : وفيه جواز مكالمة المرأة من وراء الستر»[۳۲].

---

۲۹. صحيح البخاري (٦/ ١٢٠) مخکينی مصدر، په کتاب التفسير کې د سورت احزاب په تفسير کې په «باب قوله: {لا تدخلوا بيوت النبي إلا أن يؤذن لكم...» کې د حديث شمېره (۴۷۹۵).

۳۰. صحيح البخاري (٦/ ١١٨) د حديث شمېره (۱۴٦) ده.

۳۱. التوضيح لشرح الجامع الصحيح ج ۲۵ ص ۱۴۵، ابن الملقن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي المصري (المتوفى: ۸۰۴هـ)، چاپوونکې اداره: دار النوادر، دمشق – سوريا، لومړی چاپ، کال: ۱۴۲۹ هـ - ۲۰۰۸ م.

۳۲. شرح صحيح البخارى ج ۷ ص ۳٦۴، ليکوال: أبو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك بن بطال البكري القرطبي (توفي عام ۴۴۹هـ)، چاپوونکی اداره: مكتبة الرشد - السعودية / الرياض - ۱۴۲۳هـ - ۲۰۰۳م، دويم چاپ.

په دې حديث کې د دې دليل شته چې ښځو د هر هغه ځه لپاره د کورونو څخه بيرون وتل جايز دي چې شريعت ورته په کې وتل روا کړی دي، لکه د پلرونو، مورگانو او خپلو خپلوان ليدنه او زيارت، او داسې نور څه چې دوی ورته اړتيا ولري، او دا مسجد ته د وتلو په حکم کې دي، مهلب (د ابن بطال شيخ دی) وايي: د دې حديث څخه دا هم ثابتېږي چې د پردې تر شا ښځې سره خبرې اترې هم روا دي.

مشهور حنفي عالم او فقيه امام بدر الدين عيني وايي: «في هذا الحديث دليل على أن النساء يخرجن لكل ما أبيح لهن الخروج فيه من زيارة الآباء والأمهات وذوي المحارم وغير ذلك مما تمس الحاجة إليه، وذلك في حكم خروجهن إلى المساجد. وفيه: خروج المرأة بغير إذن زوجها إلى المكان المعتاد للإذن العام فيه»[۳۳].

په دې حديث کې پر دې دليل شتون لري چې ښځې د خپلو کورونو څخه د هر هغه کار لپاره بيرون وتلی شي چې بيرون وتل ورته په کې روا وي لکه د پلرونو او مورگانو او خپلوانو د ليدلو او همداسې د نورو کارونو د سرته رسولو لپاره چې اړتيا ورته پيدا کېږي، او دا مسجد ته د ښځو د وتلو په حکم کې دي، حديث په دې هم دلالت کوي چې ښځه د خاوند له اجازې پرته هم داسې ځايونو ته تللی شي چې عادتا ورته ښځه ځي، ځکه په دې کې د مېړه عمومي اجازه وجود لري.

د بخاري شريف د شارحينو په عبارتونو کې چې د کومو اړتياو يادونه شوی ده، هغه يواځې د بېلگې په توگه ذکر شوي دي، اړتياوې په دې کې منحصرې نه دي، بلکې دا اړتياوې له يو وخت څخه بل وخت ته او له يوې سيمې څخه بلې سيمې ته متفاوتې وي، بله دا چې دا اړتياوې يوازې فردي اړتياوې هم نه دي بلکې په دې کې ټولنيزې اړتياوې هم شاملې دي، په دې معنی که ټولنه اړتيا پيدا کړي چې يو شمېر ښځې په څه کارونو وگمارې نو دا هم د اړتيا په مفهوم کې شامل دي او د دې لپاره به ښځو له کور څخه وتل جائز او روا وي.

دويم حديث

«عن حفصة بنت سيرين قالت: كنا نمنع جوارينا أن يخرجن يوم العيد، فجاءت امرأة، فنزلت قصر بني خلف، فأتيتها، فحدثت أن زوج أختها غزا مع النبي صلى الله عليه وسلم ثنتي عشرة غزوة، فكانت أختها معه في ست غزوات فقالت: فكنا نقوم على المرضى ونداوي الكلمى، فقالت: يا رسول الله، على إحدانا بأس إذا لم يكن لها جلباب أن لا تخرج؟ فقال: لتلبسها صاحبتها من جلبابها، فليشهدن الخير ودعوة المؤمنين. قالت حفصة: فلما قدمت أم عطية أتيتها فسألتها: أسمعت في كذا وكذا؟ قالت: نعم

---

۳۳. الكتاب: عمدة القاري شرح صحيح البخاري ج ۲۰ ص ۳۰۹، ليکوال: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: ۸۵۵ هـ)، چاپوونکی اداره: دار إحياء التراث العربي – بيروت، (منشورات محمد علي بيضون) لومړی چاپ، د چاپ کال ۲۰۰۱م ۱۴۲۱ هـ.ق.

بأبي، وقلما ذكرت النبي صلى الله عليه وسلم إلا قالت بأبي، قال: ليخرج العواتق ذوات الخدور، أو قال: العواتق وذوات الخدور - شك أيوب والحيض، ويعتزل الحيض المصلى، وليشهدن الخير ودعوة المؤمنين. قالت: فقلت لها: آلحيض؟ قالت: نعم، أليس الحائض تشهد عرفات، وتشهد كذا، وتشهد كذا»[٣٤].

حفصه بنت سيرين وايي: موږ به خپلې نجونې منع كولې چې د اختر په ورځ ووځي، نو يوه ښځه راغله او د بني خلف په ماڼۍ كې ميلمنه شوه، نو زه ورغلم، نو حديث يې بيانوه چې د هغه د خور (چې ام عطية نوميږي) خاوند د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په دولسو غزاګانو كې ګډون كړی دی، او خور يې هم په شپږو غزاګانو كې ورسره وه، (نو خور يې وايي): موږ به مريضان پالل، او د زخميانو تداوي به مو كوله، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې وويل: كه په موږ كې د چا څادر نه وي او و نه وځي ايا كومه ګناه ورته شته؟ نو رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د هغه ملګرې دې ورته خپل څادر وركړي، او د خير كارونو او د مؤمنانو د دعا مجالسو كې دې حضور پيدا كړي.

حفصه بنت سيرين وايي: كله چې ام عطية راغله نو زه ورغلم او پوښتنه مې ترې وكړه چې په دې اړه دې څه اورېدلي دي؟ هغې وويل: بلې زما پلار دې ترې قربان شي (هغې به اكثره چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكر كاوه دا به يې ورسره ويل زما پلار دې ترې قربان شي) رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي: ځوانې با پرده ښځې او يا يې وويل ځوانې او با پرده (ايوب په كې شک كړی) او په حيض كې مبتلا ټولې ښځې دې ووځي، او د خير كارونو كې د شتون پيدا كړي او د مؤمنانو د دعا مجالسو ته دې حاضرې شي، خو حائضې ښځې دې د مصلى څخه لرې اوسېږي، حفصه وايي ما ورته وويل: حائضې ښځې؟ ام عطيه وويل: (دا څه د تعجب خبره ده) حائضې ښځې عرفات او نورو نورو ځايونو كې نه حاضرېږي؟.

په دې حديث كې د «وليشهدن الخير» لفظ راغلی دی، يعنې د خير په كارونو كې دې شتون پيدا كړي، همدا راز «ودعوة المؤمنين» د مؤمنانو د دعا په مجالسو كې دې حضور پيدا كړي، په دې كې شک نشته چې دا امر د وجوب لپاره نه دی، مګر په عامه توګه د ښځو د كور څخه بيرون ته د وتلو اجازه ترې ثابتېږي.

همدا راز د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د ام عطيه په غزاګانو كې شركت كول او بيا د مريضانو پالل او د زخميانو تداوي كول دا ټول په ټولنيزو چارو كې د ښځو د ګډون په جواز دلالت كوي.

[٣٤]. «صحيح البخاري» (٢/ ٢٢) مخكينی مصدر، كتاب العيدين، باب إذا لم يكن لها جلباب في العيد، د حديث شمېره (٩٨٠)

دریم حدیث: په واده کې ښځو ګډون

امام بخاري په کتاب النکاح کې یو باب ایښی دی چې عنوان یې دی «باب ذهاب النساء والصبيان إلى العرس» او دا لاندې حدیث یې په کې راوړی دی، «عن أنس بن مالك رضي الله عنه، قال: أبصر النبي صلى الله عليه وسلم نساء وصبيانا مقبلين من عرس، فقام ممتنا، فقال: «اللهم أنتم من أحب الناس إلي»[۳۵].

چې رسول الله صلى الله عليه وسلم څه ښځې او ماشومان ولیدل چې له یو واده څخه راروان ؤ، نو له هغوی څخه د مننې په پار ودرېده او وه یې ویل: «الله شاهد دی چې تاسې ماته تر ټولو خلکو زیات محبوب یاست».

شيخ الحدیث محمد زکریا کاندهلوي صاحب وايي: حافظ ابن حجر وايي، د دې باب عنوان یې دا ځکه انتخاب کړی چې څوک دا ګمان و نه کړي چې په واده کې په دې ډول ګډون کول مکروه کار دی، نو وه یې غوښتل چې دا ثابت کړي چې دا کار له کراهت څخه پرته درست دی، همدا خبره علامه عیني هم کړې، او قسطلاني هم ورته اشاره کړې ده[۳۶].

په دې اړه احادیث ډېر زیات دي چې راجمع کول یې یو لوی کتاب ته اړتیا لري، یو مصري عالم عبد الحلیم ابو شقة یو کتاب لیکلی چې عنوان یې دی «تحرير المرأة في عصر الرسالة» ټول کتاب په شپږ ټوکو کې چاپ شوی دی، په دې کتاب کې یې یواځې د صحیحینو احادیث راجمع کړی دي چې د دویم جلد عنوان یې دی «مشاركة المرأة المسلمة فى الحياة الاجتماعية ولقاؤها الرجال»، او دا ټول مجلد په هغه احادیثو مشتمل دی چې په ټولنیزو کارونو کې د کور څخه بیرون د ښځو په ګډون باندې دلالت کوي، په دې کې ډېر زیات احادیث او ډېر زیات واقعات ذکر کړي دي. شاید په ډېرو امورو کې د شیخ عبد الحلیم ابو شقة سره توافق و نه لرم خو یواځې دا ویل غواړم چې په دې اړه ډېر زیات احادیث شتون لري چې دا ثابتوي چې مسلمانو ښځو په ټولنیزو فعالیتونو کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په وخت کې په قوت سره ګډون درلوده.

د فقهاو تصریحات

د فقهاو په اقوالو کې مې داسې کوم قول تر اوسه تر سترګو نه شو چې د کور څخه د ښځې وتل مطلقا ناروا وګڼي، څومره اقوال هم چې راغلي دي هغه د دې تصریح کوي چې د فتنې د وېرې له امله د ښځو وتل نا درست ګڼي، او یا یې هم له دې امله نا روا ګڼي چې څوک د شرعي پردې او حجاب رعایت نه کوي، او په دې کې خو شک نشته چې په بې پرده ګۍ سره او د شرعي سرحدونو څخه د تجاوز په صورت کې، او یا هم د داسې کارونو لپاره چې د ښځو لپاره اصلا روا نه وي د ښځو وتل ناروا او

---

۳۵. «صحيح البخاري» (۷/ ۲۵) مخکینی مصدر د حدیث شمېره (۵۱۸۰).

۳۶. شرح تراجم أبواب البخاري ج ۵ ص ۵۴۶، کتاب النکاح د باب شمېره ۷۵،تحقیق: دکتور ولي الدين بن تقي الدين الندوي، چاپوونکی اداره: دار البشائر الاسلامية، بیروت، لومړی چاپ ۱۴۳۳هـ ۲۰۱۲م.

نا درست دي، مګر له دې پرته که څوک د خپلو اړتياو د پوره کولو لپاره له کور څخه بيرون وځي نو دا کار نا روا نه دی او نه د الله تعالی د دې مبارک قول سره په تضاد کې قرار لري چې فرمايي: {وقرن في بيوتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى} [الأحزاب: ۳۳]

په دې اړه دلته يواځې د حنفي فقهې د کتابونو څخه يو څو عبارتونه نقلوم، کېدلی شي په آخر کې د استئناس به خاطر د نورو مذاهبو مختصر عبارتونه هم نقل کړم.

په هدايه کې مرغيناني صاحب وايي: د حج د فرضيت په بحث کې دا خبره د يوې قاعدې په توګه يادوي، وايي: «لأنه يباح لها الخروج إلى ما دون السفر بغير محرم»[۳۷].

(د درې ورځو او درې شپو قيد يې ځکه ذکر کړ چې) ښځې ته له دې څخه کم مسافه کې (چې د شرعي سفر مسافه نه وي) د محرم څخه پرته بيرون وتل روا دي.

همدا خبره ټول فقهاء کوي د بېلګې په توګه علامه علاء الدين کاساني وايي: «أنه يباح لها الخروج إذا لم يكن بين مقصدها ومنزلها مسيرة ثلاثة أيام»[۳۸].

چې د ښځې د کور او هغه ځای چې هغه ورته د سفر اراده لري د درې ورځو مسافه نه وي (له دې څخه کمه مسافه وي) نو هغې د کور څخه وتل (د محرم څخه پرته) روا او مباح دي.

او ابن نجيم مصري وايي: «لأنه يباح لها الخروج إلى ما دون ذلك لحاجة بغير محرم» په دې باندې په تعليق کې ابن عابدين وايي: « أي إذا لم تكن معتدة وروي عن أبي حنيفة وأبي يوسف كراهة الخروج لها مسيرة يوم بلا محرم فينبغي أن تكون الفتوى عليه لفساد الزمان شرح اللباب»[۳۹].

ښځې ته د درې ورځو او درې شپو څخه په کمه مسافه کې د اړتيا په وخت کې له کور څخه وتل مباح دي د کوم محرم د مرافقت څخه پرته هم.

ابن عابدين وايي: يعنې کله چې ښځه د عدت په حالت کې نه وي نو بيا د اړتيا په وخت کې د محرم د مرافقت څخه پرته له کور څخه وتلی شي چې مسافه له درې ورځو او شپو د سفر څخه کمه وي، د امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف څخه يو روايت دا هم دی چې که مسافه يوه ورځ وي نو د محرم

---

۳۷. الهداية شرح بداية المبتدي ج ۱ ص ۱۳۳، د أبو الحسن علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الرشداني المرغياني (۵۱۱هـ ـ ۵۹۳هـ) خپروونکي اداره: المكتبة الإسلامية.

۳۸. بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج ۳ ص ۲۰۷، ليکوال: علاء الدين، أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني الحنفي (المتوفى: ۵۸۷هـ) خپروونکی اداره: دار الكتب العلمية

دويم چاپ، کال ۱۴۰۶هـ - ۱۹۸۶م.

۳۹. البحر الرائق شرح كنز الدقائق ومنحة الخالق وتكملة الطوري (۲/ ۳۳۹) بحر الرائق د زين الدين ابراهيم بن محمد بن نجيم المصري (ت ۹۷۰ه) کتاب دی، او منحة الخالق دابن عابدين شرح ده، او تکملة بحر الرائق د محمد بن حسين بن علي الطوري الحنفي القادري کتاب دی، چاپوونکی اداره: دار الكتاب الاسلامي، بدون تاريخ.

ښځه پرته ښځې ته له کور څخه وتل مکروه دي، او پکار دا ده چې د زمانې د فساد له امله فتوی په همدې قول وي لکه په شرح اللباب کې یې چې یادونه شوی ده.

تر دې چې امام بدر الدین عیني په دې اړه اجماع نقل کوي چې د ازواج مطهراتو څخه پرته د نورو ښځو لپاره د کور څخه وتل روا دي په دې شرط چې شرعي ادبونه رعایت کړي، او د هغه شرعي مخالفتونو څخه ځان وساتي چې د قرآن کریم په اصطلاح «د لومړي جاهلیت د تبرج په څېر تبرج» بلل کېږي، هغه د بخاري شریف د کتاب التفسیر د سورت احزاب په تفسیر کې د دې باب لاندې چې: (باب قوله تعالی: {لا تدخلوا بیوت النبي إلا أن یؤذن لکم...) د حضرت سوده بنت زمعه د واقعې لاندې چې مخکې یې یادونه وشوه، وایي: «ولا خلاف أن غیرهن یجوز لهن أن یخرجن لما یحتجن إلیه من أمورهن الجائزة بشرط أن یکن بذة الهیئة خشنة الملبس تفلة الریح مستورة الأعضاء غیر متبرجات بزینة ولا رافعة صوتها»[٤٠].

په دې کې هیڅ اختلاف شتون نه لري چې د ازواج مطهراتو څخه پرته نورو ښځو ته روا دي چې د کور څخه د خپلو جایزو اړتیاو د پوره کولو لپاره بهر ووځي، په دې شرط چې په زړو جامو کې به وي، که لباس یې اغوستی وي نو باید شډل وي، عطر به یې نه وي لګولی، د جسم غړي به یې پټ وي، ښکلا به یې ښکاره نه وي، او نه به خپل اواز اوچتوي.

د کوم حالت ذکر چې امام عیني کوي، د دې معنی دا نه ده چې په حرفي توګه دا د تطبیق وړ وي، خو اصل خبره هماغه ده چې د قرآن کریم په همدې ایت کې یې یادونه شوی چې موږ یې د فهم کوښښ کوو، چې الله تعالی فرمایي: {ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الأولی} [الأحزاب: ٣٣] نو کله چې ښځه د لومړي جاهلیت د ښځو په څېر د خپل ډول او سنګار د څرګندولو کوښښ نه کوي[٤١] او د عزت او حشمت جامې یې په تن وي نو د خپلو روا اړتیاو لپاره د کور څخه وتلی شي، او دا امت د عامو علماو نظر دی.

سره له دې چې کله ښځه واده شي د هغه لپاره د خپل خاوند اطاعت یو واجب امر ګرځي، او د کور او کورنۍ د حفاظت او ساتنې لپاره ښځه باید په هره وړه او غټ خبره کې د خاوند څخه اجازه واخلي، او په دې اړه ډېر احادیث هم راغلي دي، خو د شریعت طبیعت پېژندونکي فقهاء په دې هم تصریح کوي چې یو لړ ټولنیز فعالیتونه داسې دي چې هلته د خاوند له اجازې څخه پرته هم ښځه له کور څخه بهر

[٤٠]. عمدة القاري شرح صحیح البخاري (١٩/ ١٧٧) أبو محمد محمود بن أحمد بن موسی بن أحمد بن حسین الغیتابی الحنفی بدر الدین العینی (المتوفی: ٨٥٥هـ) چاپوونکی اداره: دار الکتب العلمیة، د محمد علي بیضوي د منشوراتو څخه، لومړی چاپ، کال: ١٤٢١هـ ٢٠٠١م.

[٤١]. د دې جملې په تفسیر کې مفسرینو ډېر اقوال نقل کړي دي، او د دې اقوالو په رڼا کې یېددې جملې تفسیر کړی دی.

وتلی شي، په دې اړه چې کوم حالات په الموسوعة الفقهية الكويتية کې ذکر شوي دي، هغه د لوستلو وړ دي، که څوک وخت لري نو هلته دې ورته مراجعه وکړي[٤٢].

په دې اړه حنفي مذهب دا تصريح کوي چې د حدودو او قصاص څخه پرته په نورو ټولو قضيو کې ښځه قضاء کولی شي، او کمال ابن الهمام د دې علت داسې بيانوي: «وجه جواز قضائها وهو أن القضاء من باب الولاية كالشهادة والمرأة من أهل الشهادة فتكون من أهل الولاية»[٤٣].

د قصاص او حدودو څخه پرته په نورو مجالاتو کې د ښځې د قضاء د جواز علت او دليل دا دی چې قضاء د ولايت له جملې څخه ده، لکه گواهي او شهادت، او ښځه د گواهي اهليت لري، نو بناء د ولايت وړتيا هم لري.

همدا راز د پيغمبر عليه السلام يوه صحابيه چې سمراء بنت نهيک نوميده او دره به يې په لاس کې وه او خلک به يې تأديبول[٤٤].

همدا راز د حضرت عمر بن الخطاب له لورې د الشفاء بنت عبد الله د ښار د کنترول لپاره مقررول[٤٥] هم په دې دلالت کوي چې د خير کارونو لپاره بهر ته د ښځو وتل شرعا کوم مانع نه لري.

د حنفي مذهب د تصريحاتو په څېر تصريحات د نورو فقهي مذاهبو په فقهي کتابونو کې هم شتون لري، چې له دې څخه دا څرگندېږي چې دا د امت يو اتفاقي دريځ دی، او هغه خلک چې په دې اړه تشدد کوي هغوی د احتياط په نوم په خلکو هغه څه تحميلول غواړي چې د اسلام د مزاج سره برابر نه دي.

---

[٤٢]. الموسوعة الفقهية الكويتية ج ٨ ص ٢٣٥، د بيت الزوجية تر اصطلاح لاندې يې دا عنوان ايښی دی «ما يجيز للزوجة الخروج من بيت الزوجية» چې د احنافو د معتبرو کتابونو ترڅنگ يې د نورو معتبرو فقهي مذاهبو څخه هغه حالات په گوته کړي دی چې په کومو حالاتو کې ښځه د ميړه له اجازې پرته هم له کور څخه وتلی شي، سره له دې چې دا اصل دی چې د خاوند اجازه بايد ورسره وي، خو څه حالات داسې هم دي چې هغې پرته هم ورته وتل روا دي.

[٤٣]. شرح فتح القدير (٧/ ٢٩٨) کمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي (٦٨١هـ ق) چاپوونکی اداره: دار الفكر، بيروت ـ لبنان.

[٤٤]. دا حديث معجم کبير کې طبراني ص ٢۴ ص ٣١١، کې او هيثمي په مجمع الزوائد ج ٩ ص ۴٢٨ کې نقل کړی او وايي رواه الطبراني و رجاله ثقات.

[٤٥]. الآحاد والمثاني لابن أبي عاصم (٦/ ٣) تأليف: أبو بكر بن أبي عاصم وهو أحمد بن عمرو بن الضحاك بن مخلد الشيباني (المتوفى: ٢٨٧هـ) تحقيق: د. باسم فيصل أحمد الجوابرة، چاپوونکی اداره: دار الراية – الرياض، لومړی چاپ، کال ١۴١١هـ ق - ١٩٩١م.

خاتمه

اسلام د وسطیت دین دی، په هره قضیه کې اسلام دا وسطیت او اعتدال ساتلی دی، په دې قضیه کې هم همدا وسطیت چې د قرآن کریم، نبوي احادیثو او د اسلام د معتبرو فقهاو له اقوالو څخه څرګند دی، باید په پام کې ونیول شي، او هر څوک چې د قرآن کریم او د نبوي سنتو د غلط فهم او یا هم د سد الذریعې د اصولي قاعدې د غلط استعمال په نتیجه کې ښځه مطلقا په کور کې حبس کول غواړي، او د هر ډول ټولنیز فعالیت څخه یې منع کول غواړي، دا یو افراطي نظر دی، د اسلام د درست فهم سره سمون نه خوري، موږ په ډېرو قضیو کې د احتیاط په نوم هغه څه په دین ورتپل غواړو چې د دین د روح سره منافي وي، دا په حقیقت کې هماغسې ناوړه کار دی لکه اعتزالي فکر یا نوی اعتزالي فکر او یا هم نوپالان یې چې په منفي اړخ کې په اسلام ورتپل غواړي، تفاوت یواځې دومره دی، چې د خپل عقل پر بنسټ تلونکي احتیاط کاران د خپل عقل پر بنسټ هغه دائره نوره هم تنګول غواړي چې اسلام د انسانانو د ازادیو لپاره پرې ایښي ده، او دا عقل ګرایان هغه دائره د هغه حد څخه نوره هم پراخول غواړي چې اسلام ورته ټاکلی دی، چې دا دواړه کارونه درست نه دي، درست او صحیح دریځ هغه دی چې موږ د ازادیو او قیودو دائره په هماغه حد کې وساتو چې اسلام ټاکلی ده، همدا د اسلام وسطي فهم دی، او همدا د اسلام د معتمدو فقهاو د اسلامي فکر د تاریخ په اوږدو کې وړاندې کړی دی.

او هغه څوک چې ښځې ته د کور نه د وتلو په اړه د اسلام د مشروطې اجازې څخه ناوړه استفاده کول غواړي او له دې لارې د غرب د تمدن ناوړه اثرات په ټولنه مسلط کول غواړي، دا یو تفریطي نظر دی چې اسلام ورسره هیڅ ډول موافقت نه لري.

د اسلام درست او وسطي فهم هماغه دی چې د الله تعالی په دې مبارک قول کې یې یادونه شوی ده، چې فرمايي: {وقرن في بيوتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى} [الأحزاب: ۳۳] په کور کې پاتې شئ، (او د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور څخه وتلی شئ، خو کله چې له کوره وځئ نو) د لومړي جاهلیت د څرګندېدلو په څېر مه راښکاره کېږئ. یعنې د وتلو په وخت کې هغه شرعي اداب رعایت کړئ چې د پردی او احتشام په اړه په اسلام کې ټاکل شوي دي.

کله چې د دې مبارک ایت مفهوم دا شو نو هیڅ چا لپاره نه ښایي چې د دې مبارک ایت څخه نا درست استدلال وکړي او په مسلمانه ټولنه کې مسلمانه ښځه په مثبتو کارونو کې د ګډون څخه منع کړي، هو! دا د اسلامي نظام مسؤولیت دی چې داسې آداب او لوائح وضع کړي چې له لارې یې هغه بې بندوباری کنترول کړي چې یو شمېر خلک یې په مسلمانو ټولنو کې ترویجول او خپرول غواړي، د یو نظام په حیث د قضیو سره تعامل له دې سره تفاوت کوي چې یو مفتي یا یو عالم یې په شخصي توګه ورسره کوي، فقیه، مفتي او عالم خو حالت ګوري او د هغه مشخص حالت په اړه حکم صادروي، یا په د اصولیینو په تعبیر په مشخص حالت د شرعي حکم تنزیل کوي، مګر د یو نظام مسؤولیت دا دی چې د شریعت د اصلي حکم د تطبیق سره چې کوم نادرست او ناروا کارونه یو ځای شوي دي، چې د دې ناروا کارونو له امله هغه قبیح لغیره ګرځېدلی دی، او فقهاو ورته د همدې ناروا کارونو له امله پرې د

ناروا حکم کړی دی، هغه ناروا کارونه منع کړي او اصل حکم پر خپل ځای د عمل وړ پاتې شي، او دا ځکه چې کومې آزادۍ چې اسلامي شریعت په اسلامي ټولنه کې خلکو ته ورکړ شوی دي که هغه په یو نوم او یا بل نوم سلب کړی شي نو دا هم اختناق او استبداد رامنځته کوي، نو علاج یې دا دی چې اصل احکام چې په دې کې د اباحت یا آزادۍ حق دی هغه خلکو ته ورکړی شي او دا روا کار چې ناروا ګرځوي هغه کارونه منع کړی شي، دا کار درست نه دی چې د دې ناروا کارونو له امله د خلکو ازادۍ هم سلب کړی شي، دا به اسلام نا درست او غلط فهم او تطبیق وي.

دا هم باید په ذهن کې ولرو چې د فقهاو په کتابونو کې چې د کومو حالاتو یادونه شوی ده چې ښځه د هغې د سرته رسولو لپاره د کور څخه بهر وتلی شي، هغه یوائې د بېلګې په توګه ذکر شوي دي، او هر فقیه یې د خپلې زمانې د اړتیاو په نظر کې نیولو سره یادونه کړی ده، دا اړتیاوې له یوې زمانې څخه بلې زمانې ته متفاوتې دي، نو په کار ده چې په فقهي کتابونو کې یادو شوو صورتونو او حالتونو ته د مثال په سترګه وکتل شي، نه د حصر په سترګه، همدا راز اصل حکم ته وکتل شي چې د شرعي پردې په حالت کې مسلمانه ښځه شرعا اجازه لري چې د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور د مشر په اجازه له کور څخه بهر ولاړه شي، او بیا د دې تعیین چې څه اړتیا بلل کېږي، په دې اړه خو باید دا څرګنده وي چې له دې څخه شرعي ضرورت مراد نه دی، بلکې له دې څخه هغه انساني اړتیاوې مراد دي چې انسان ورته اړ کېږي هغه که ضروریات وي، که حاجیات وي او که حتی تحسینیات هم وي، نو بناء دا اړتیاوې له یوې زمانې څخه بلې زمانې ته او له یوې منطقې څخه بلې منطقې ته متفاوتې وي.

بله خبره چې باید ورته متوجه وه اوسیږو هغه دا ده چې دا اړتیا به کله فردي اړتیا وي، او کله به دا ټولنیزه اړتیا وي، لکه زموږ د فقهي په پخوانیو کتابونو کې یې مثال «نفیر عام» ورکړی دی، چې ښځه په دې حالت کې د میړه اجازې ته هم اړتیا نه لري او وتلی شي، همدا راز نورې ټولنیزې اړتیاوې پیدا کېدلی شي چې ښځه باید د هغوی د پوره کولو لپاره بهر ته را ووځي، لکه په اوسنۍ زمانه کې په طبي او یا هم د اطفالو د تعلیم په برخه کې د ښځو راوتل چې دا یو ټولنیزه اړتیا ده او دا ټول باید په نظر کې ونیول شي.

د الله تعالی د دربار څخه لاس په دعا یو چې موږ ته د قرآن کریم د درست فهم توفیق راکړي، تر څو خپل ژوند د الله تعالی د شریعت سره په درسته توګه عیار کړی شو.

رقابت های غیر قانونی تجارتی و التزامات قانونی آنها

احمد صمدی[1]

ahmadsamadi26@gmail.com

عبدالحمید رفعت[2]

abdulhamidrafat@gmail.com

خلاصه

رقابت تجارتی؛ اعم از قانونی و غیر قانونی، یکی از موضوعات مهم و قابل بحث در حقوق تجارت است که از مزایای منحصر به فرد آن جوامع امروز مستفید می شوند، اولین قانون رقابت تجاری، تحت عنوان قانون شرمن نام انگلیسی آن نوشته شود، بر ضد تراستها بود در حدود یک ونیم قرن قبل در آمریکا تصویب شد. که در کشور ما بعد از تصویب اصولنامه تجارت افغانستان در زمان محمد ظاهر شاه در سال ۱۳۳٦ هـ.ش منحیث اولین قانون در عرصه تجارتی در باره رقابت تجارتی صراحت های داشت و بعد از موافقتنامه بن و تصویب قانون اساسی، اقتصاد بازار به عنوان نظام اقتصادی پذیرفته شده. در نظام اقتصاد بازار مداخله دولت در بازار توسط وضع قوانین به خاطر جلوگیری از انحصار و هر نوع اعمال انحصار گرایانه محض توسط عرضه کنندگان اموال و خدماتی که در آن ضرر مستهلکین و جامعه باشد، پذیرفته شده است.

در این مجموعه با درک اهمیت و هدف موضوع تلاش شده است که جهت آگاهی دهی و تفصیل مسئله پیرامون موارد مربوطه مفاهیم موضوع، راهکار های قانونی و غیر قانونی و مویدات رقابت های غیر قانونی بحث صورت بگیرد

مقدمه

برای تنظیم امور بشری از بدو پیدایش بشر ضرورت احساس می‌شد تا قواعد و مقررات باشد، که امور بشری را تنظیم کند، حتی در معاملات یومیه، تا مدت ها قاعدهٔ که آرامش را در زندگی میان بشر آورده بود "قاعدهٔ صلح، آشتی و آرامش" بود. حفظ و نگهبانی از این قاعده وظیفه سنگین حقوق بود، هرگاه اختلاف و منازعهٔ شکل می‌گرفت و یا قاعده یی نقض می‌شد، حقوق دخالت میکرد و دوباره آرامش را می آورد. در این دوران تفاوتی میان زندگی مدنی و تجاری افراد وجود نداشت. یعنی در حیات تجاری هم همین قاعده حاکم بود. اما امروز بشر پی برده که در زندگی تجاری باید رقابت میان

---

[1]. عضو کادر علمی پوهنحی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون سلام.

[2]. عضو کادر علمی پوهنحی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون سلام.

تاجران حاکم باشد. که نتایج مطلوبی بار می آورد. زیرا استفاده بهتر از منابع، خود باعث توسعه و پیشرفت زود هنگام جامعه می گردد.

این وظیفه نوین را در دیگر شاخه های حقوق نمی توان یافت، به جز در رشته جدید که در اکثر کشور های توسعه یافته بنام حقوق رقابت از آن سخن به میان می‌آید.

أ:بیان مسئله

قوانین رقابتی نخست از امریکا سر چشمه گرفت و در اواخر قرن نوزدهم، امریکا نخستین کشوری بود که قانون حمایت از رقابت ((ضد تراست)) را تصویب کرد. این رشته نو پا در اوایل دهه ۱۹۹۰ م. رشد چشمگیری نمود. امروزه تقریبا ۱۰۰ کشور دنیا قانون رقابت تجارتی دارند. علت آن پی بردن کشورها از نواقص نظام اقتصاد انحصار دولتی و بعضی مزایایی نظام اقتصاد بازار آزاد است. پس جهت تأمین رفاه شهروندی، در نظام اقتصاد بازار ضرورت تصویب یک سلسله قوانین به خاطر کنترول بازار احساس می‌گردید. قوانین حمایت از رقابت تجارتی باعث رفاه شهروندی و جلوگیری از شکست بازار و عنصر بقای مدرن سازی است، که در نبود آن بازار آزاد مانند بازار دولتی محکوم به شکست می‌شود.

نیاز جدی در مورد مدیریت رقابت های تجارتی احساس می شود که باید مورد توجه دولت ها قرار داشته باشد.

به همین خاطر ضرورت احساس می شود که در مورد نگرانی های مزید در عرصه اقتصاد نوپای افغانستان تلاش صورت بگیرد جهت تقویهٔ روحیهٔ سرمایه گذاران و توجه و حمایت سرمایه گذاری آنها برای دولت تلقین بیشتر شود که در مورد حفظ و مدیریت بازار تلاش مضاعف انجام شود.

پس در تحقیق روی درک اهمیت مسئله تلاش صورت می‌گیرد جهت آگاهی عامه و جلب توجه تاجران بحث موثر و مفید ارایه شود.

ب:اهمیت موضوع

از بدو تأسیس موسسهٔ بنام دولت منابع تمویل آن خیلی بسیط و ابتدایی بود طوریکه از طریق زراعت، لشکر کشی ها، هدایا و غیره تأمین می‌شد. اما بعد از قرون وسطی با درک مسئولیت های جدید برای دولت زمینه برای این مساعد شد که دولت راهکار های بدیل را برای تمویل هزینه های خویش در نظر بگیرد.

با در نظر داشت تأمین منابع مالی دولت، دولت ها تلاش نمودند که تجارت را ترویج نموده و بیشتر حمایه نمایند. اما برای تاجران مسئله مهم این بود که کدام یکی از دولت ها می‌تواند زمینهٔ امنیت، مصئونیت و پیشرفت را مساعد نماید.

یک سرمایه گذار تا زمانی‌که اطمینان خاطر حاصل ننماید که امنیت و مصئونیت وی را دولت حفظ می‌کند. هرگز برای سرمایه گذاری دل خوش نخواهد کرد. این روحیات برای تجار زمانی مساعد می‌گردد که قوانین تجارتی در عرصه مسایل مختلف زمینهٔ اطمینان خاطر را مساعد نماید.

از اهم‌ترین مسایل برای تجار حفظ ثبات و پیشرفت بازار است. که آن زمانی میسر می‌شود که تجار درک کنند که رقابت های مشخص مجاز و کدام رقابت های مجاز نیست.

برای کشور فقیر چون افغانستان این مسئله از مهم ترین بحث ها است، که چگونه می توانیم اطمنیان سازی نماییم. با درک اهمیت موضوع تلاش نمودیم که در این عرصه جهت رشد اقتصاد افغانستان و حمایت بیشتر تاجر این تحقیق را آماده سازیم.

ج: سوالات تحقیق

۱- مفهوم و مبانی رقابت های تجارتی چیست ؟
۲- رقابت های غیر قانونی در قوانین افغانستان کدام ها اند؟
۳- کدام مسایل می تواند راهکار مناسب برای حفظ بازار باشد؟

د: فرضیۀ تحقیق

به نظر می رسد که در افغانستان بازار، بازار آزاد ارشادی است. که بیانگر مداخله دولت پیرامون مسایل ارشادی در امور تجار می باشد.

هـ: تاریخچۀ تحقیق

با مطالعات که پیرامون موضوع صورت گرفته است، چنین می توان نوشت که در مورد موضوع در سطح جهانی مسایلی خوبی نوشته شده است اما در سطح داخلی افغانستان دو قانون وجود دارد که متأسفانه برای تحلیل موارد فوق و مقایسه آن کدام مطلبی نوشته نشده است.

تنها کتاب نوشته شدۀ داخلی‌که پیرامون مسئله رقابت تجارتی بحث دارد کتاب پوهاند نصرالله "ستانکزی" تحت عنوان (حقوق تجارت) است که در مورد تنها یک بحث دارد، بنام رقابت تجارتی که تنها به معرفی رقابت ها و اصول حاکمیت بازار پرداخته است. و تنها از اصولنامه تجارت یاد آوری کرده اما متأسفانه با تجدید چاپ کتاب در سال ۱۳۹۸ هـ.ش از قانون حمایت از رقابت افغانستان وبورد ملی حمایت از رقابت بحث نشده است.

بناء می توانیم یاد آور شویم که تحقیق هذا تحت عنوان رقابت های غیر قانونی تجارتی در افغانستان با حفظ معیار های نوشتاری و موارد قانونی جدا از نوشته های دیگر تحقیق جدید و مفید برای جامعۀ افغانستان می باشد.

و: روش تحقیق

۱. در تحقیق این بحث مختصر، بصورت تحلیلی توصیفی از روش کتابخانه یی، آراء و نظریات علماء و قوانین مرتبط استفاده بعمل آمده است.
۲. در نوشتن این بحث سعی و کوشش بعمل آمد تا موضوعات مرتبط یه عنوان کما حقه جمع آوری شود.
۳. در مطالب و جزئیات موضوع از آثار و نوشته های قدما و علماء معاصر که غالبا به زبان عربی و انگلیسی تحریر گردیده، استفاده گردیده است.

۴. نهایت کوشش شده، تا از آوردن عبارات مغلق خود داری نموده و به اسلوب سهل و آسان بحث را آماده نمایم.
۵. در تحقیق هذا از هر مرجع ایکه استفاده می‌نمایم در پاورقی آن درج نموده ایم.

ز: موانع تحقیق

موضوع شامل دو مبحث می باشد؛ مبحث اول تحت عنوان کلیات از قبیل: تاریخچه، مبانی و تعاریف است و مبحث دوم تحت عنوان رقابت های غیر قانونی تجارتی می باشد که شامل: تصریحات قانونی، بورد حمایت از رقابت و مویدات رقابت های غیر قانونی است. موانعی که در انجام این تحقیق در مجموع با آن روبرو شدم، دو نوع بود:

۱. نبود منابع کافی برای موضوع در افغانستان.
۲. عدم تحلیل موضوع توسط علماء و دانشمندان افغانی که وقت و زمان تحقیق را طولانی تر ساخت.

مبحث اول: کلیات

برای واضح کردن یک مفهوم نیاز است که بحث های مقدماتی در مورد تاریخچه، مفاهیم و نظریات مکاتیب مطرح جهان صورت بگیرد تا با درک و فهم مطالب موضوع رسیده و برای مخاطب موضوع تسلسل منطقی داشته باشد تا انتاج مناسب به دست آید. با درک همین مسئله به موضوعات ذیل نیاز است که اشاره صورت گرفته و بحث مختصر ارایه گردد:

مطلب اول: تاریخچه قوانین رقابت تجاری

قبل از رنسانس اولین قانونی‌که دخالت دولتها را در اقتصاد نشان می دهد قانون حمورابی است. همچنان در اواخر دوران امپراتوری روم، مقرراتی جهت جلوگیری از انحصار و هر نوع سازش برای قیمت گذاری وضع گردید[۳]. در قرن ۱۵ میلادی تحولات عمیقی در اروپا شکل گرفت. شرکت‌های بزرگ موفق شدند شرکت‌های کوچک را از سر راه بردارند و بخاطر جلوگیری از شکست در صدد ایجاد کارتلها و تراستها شدند[٤]. سر انجام کنگره آمریکا قانونی را در سال ۱۸۹۰م. که به قانون ضد تراست شرمن شهرت یافت، با هدف مقابله با تبانی شرکتها، تصویب کرد[۵]. از آنجا که جهانیان شاهد قدرت روز افزون امریکا در عرصه بین المللی بودند و همه یکی از عوامل این موفقیت را در قوانین ضد تراست می‌دانستند، لذا روند تصویب قوانین ضد رقابت در برخی از کشور ها، پس از جنگ جهانی اول، به تبعیت از امریکا، آغاز شد. در افغانستان، در دوران نظام شاهی، نظام اقتصاد مختلط رایج بود. بعد از کودتای کمونیستی در سال ۱۳۷۵ هـ.ش قسمت عمده سکتور تولیدی خصوصی به دولت تعلق گرفت.

---

[3]. تورج، دریایی، شاهنشاهی ساسانی، ترجمهٔ مرتضی ثاقب فر، تهران، ققنوس، ۱۳۸۳، ص ۱۱۱.
[4]. حشمت الله، سماواتی، مقدمهٔ بر حقوق رقابت تجارتی و نقش آن در سیاستگذاری و تنظیم بازار، تهران، انتشارات فردوسی،۱۳۷۴،ص ۸۹.
[5]. علی اکبر، رزمی، مقدمهٔ بر نظام اقتصادی، مشهد،۱۳۸۷،ص۷۰.

بعد از سقوط ریژیم کمونیستی، با روی کار آمدن حکومت مجاهدین در سال ۱۳۷۱هـ.ش، نظام اقتصادی کشور به رکود مواجه شد. در دورهٔ اول امارت اسلامی نظام اقتصادی کشور به شکل نا معلوم در آمد، در دوران جمهوریت نظام اقتصادی افغانستان، مطابق مادهٔ ۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان نظام اقتصاد بازار پذیرفته شد[6]. با پیروی از نظام اقتصاد بازار، که دخالت دولت را در امور اقتصادی می‌پذیرد، برای اولین بار قانون حمایت از رقابت تجارتی در سال ۱۳۸۸هـ.ش تصویب شد. بعد از به قدرت رسیدن امارت اسلامی برای بار دوم در سال ۱۴۰۰ ه.ش تا حال کدام پالیسی مشخص در مورد رقابت های تجارتی وجود ندارد تنها فرمان امیر امارت اسلامی همین بود که قوانین که خلاف شریعت نباشد بعد از بازنگری اجراء شود. که در این مورد بر اساس فرمان جدید، امیر امارت اسلامی در سوم ماه عقرب سال ۱۴۰۱ ه.ش فرمانی را امضا و منتشر کرد که در آن مراحل اجرای قانون یا شیوه وضع قوانین را بیان کرد. این فرمان دارای پنج ماده است. در مقایسه با جمهوری، در این فرمان به جای اسناد حقوقی از اصطلاح اسناد اصولی استفاده شده است. از مسئله معلوم می شود که امارت اسلامی به قانون نیاز جدی را احساس کرده و روی ایجاد قوانین در بخش های مختلف و بازنگری قوانین تلاش های مناسب اما بطی را در جریان قرار داده است.

مطلب دوم: مبانی نظری وضع قوانین رقابت تجاری در مکاتب اقتصادی

نظام های اقتصادی، مولود مکاتب اقتصاد است که در آن ها، دیدگاه های یک‌سانی راجع به میزان دخالت دولت در اقتصاد وجود ندارد. با آن هم دخالت دولت ها در امور بازار کار آمد بوده است. دولت ها برای منافع عمومی جامعه از انحصار جلوگیری می‌کند. بنابراین، در این بخش به نظریات مکاتب در مورد می‌پردازیم.

جزء اول: مبانی نظری قوانین رقابت تجارتی در مکتب اقتصادی کلاسیک

این نحله فکری که در قرن هژدهم با عقاید دیوید هیوم در انگلستان پدید آمد، در آثار آدم اسمیت به اوج خود رسید، بنیانگذاران این مکتب از آزادی فردی، آزادی در تجارت و عدم مداخله دولت در بازار طرفداری کرده اند.

جز دوم: مبانی نظری قوانین رقابت تجاری در مکتب اقتصادی نئوکلاسیک

بنیانگذاران آن را ویلیام استنلی جونز، کارل متگر، لئون والراس و ویلفردوپارتو میدانند، این ها پیروان مکتب کلاسیک با نظریات جدید محسوب می‌شوند. این ها هم طرفدار بازار آزاد و عدم مداخله دولت در بازارند. [7]

جزء سوم: مبانی نظری قوانین رقابت تجاری در مکتب کینز

---

[6]. حمیدالله، نور عباد، ضعف های نظام اقتصاد بازار و ضرورت های مداخلهٔ دولت، کابل، انتشارات نور،۱۳۹۰، ص ۱۱.

[7]. علی اکبر، رزمی، مقدمهٔ بر نظام اقتصادی، مشهد،۱۳۸۷،ص۱۰۴-۱۰۶.

انتقاداتی که بالای دو مکتب صورت گرفت باعث شکل گیری مکاتبی دیگر شد. یکی از این مکاتب، مارکسیزم است. [8]طرفداران این مکتب همه منابع جامعه را به مالکیت عمومی قرار می دهد و بازار آزاد، مالکیت خصوصی و در نتیجه رقابت آزاد را نفی میکند[9].

جزء چهارم: مبانی نظری قوانین رقابت تجاری در مکتب فرایبورگ

مکتب فرایبورگ از عقاید اقتصادی مکتب فلسفی اردو لیبرالیسم و یا نتو لیبرالیسم آلمانی محسوب می شود که از دهه ۳۰ میلادی در آلمان بنا نهاده شد. پیروان این مکتب مداخله دولت را ضروری می دانند این مکتب نقش مهمی را در احیای مجدد اقتصاد آلمان پس از جنگ های جهانی ایفا نمود. [10]

جزء پنجم: مبانی نظری رقابت تجاری در شریعت اسلامی

قابل یاد آوری است که رقابت سالم و مشروع اساس تجارت می باشد. رقابت مشروع آن است که تولیدات خوب را به بهای نازل عرضه کنند.

هرگاه رقابت مشروع موجود نباشد این موضوع باعث ترویج تولیدات بی کیفیت می گردد. و در بعضی حالات بهای اشیاء صعود می کنند. که ضرر آن به مستهلک و فقراء می رسد.

پس بر تاجر است که راه رقابت مشروع را روی دست. اما اگر رقابت غیر مشروع را انجام دهد علاوه بر اینکه از التزام های قانونی سر پیچی کرده التزام اخلاقی را هم نقض نموده است. که می‌توانیم موارد مربوط به احتکار و ارزان فروشی جهت شکست رقیب تجارتی را مثال بیاوریم که این موارد از جمله رقابت های نا مشروع می‌باشد.[11]

اسلام مالکیت شخصی را، به شرطی که اشخاص آن را از راه مشروع به دست آورده باشند، می‌پذیرد. اشخاص اصولا در انتخاب فعالیت درآمد زای خود نیز آزاد اند و می توانند به هر نوع عملی در بازار اعم از تولید، توزیع و ارائه خدمات دست یابند، تنها دایرۀ کوچک از فعالیت ها تحت عنوان ((مکاسب محرمه)) ممنوع و مبادرت به آنها حرام دانسته شده است[12].

---

[8]. عمان، ص ۱۲۳.

[9]. موسی، غنی نژاد، معرفت علم اقتصاد، تهران، موسسه عالی پژوهش در برنامه ریزی و توسعه، ۱۳۷٦، ص۱۴۳-۱۴۷.

[10]. موسی، غنی نژاد، معرفت علم اقتصاد، تهران، موسسه عالی پژوهش در برنامه ریزی و توسعه، ۱۳۷٦، ص ۱۴۷.

[11]. دوکتور مصطفی، نیازی، د تجارت حقوق، (۱۳۹۴)، انتشارات قرطبه، ص ۱۷.

[۱۲]. حسین علی، منتظری، دراسات فی ولایه الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه، جلد دوم، قم، المرکز العالمی للدراسات الاسلامیه،۱۴۰۹هـ.ق، ص ٦٥٥-٦٦٠ .

مبحث دوم

التزامات رقابت های غیر قانونی در تجارت

امروزه یکی از موضوعات مورد بحث در امور تجارتی عبارت از رقابت های تجارتی میباشد. که قانون حمایت از رقابت آنرا چنین تعریف می نماید: براساس بند ۸ ماده ۳ قانون حمایت از رقابت، عبارت از(حالتی است که در بازار، عده ای از تولید کننده گان، خریداران و فروشنده گان مستقل برای تولید، خرید یا فروش اموال و یا خدمات مشابه طور فعالیت می کنند که هیچ یک از آنها به طور جداگانه قیمت را در بازار نداشته باشد).

به منظور ایجاد رقابت های تجارتی بین تجار و شرکت های تجارتی و برای اینکه تجاری بتواند نقش تنظیم کننده خود را در تبادلات اقتصادی انجام دهند، ضروری می باشد تا رقابت جواب‌گوی ایجابات زیر باشد:

۱. رقابت سالم باشد
۲. رقابت آزاد باشد

همچنان قانون حمایت از رقابت برای حمایت از رقابت های تجارتی وضع گردیده است که ماده ۲ آن این موضوع را بیان نموده:

اهداف این قانون عبارت اند از:

۱. حمایت از رقابت سالم در بازار.
۲. جلوگیری از قرارداد، توافق و تفاهم غیر منصفانه و اجراآتی که منجر به محدود شدن، مختل شدن یا منع شدن رقابت در بازار های اموال، خدمات و پروسه تولیدات گردد.
۳. جلوگیری از انحصار در فعالیت تجارتی.
۴. جلوگیری از نفوذ متشبث انحصارگر در بازار.
۵. فراهم نمودن زمینه رقابت سالم به منظور رفاه اقتصاد عامه.

مطلب اول: تعریف رقابت غیر قانونی

قوانین کشور ها رقابت غیر سالم را چنین تعرف کرده اند: عبارت از رقابتی است که مطابق به عرف تجارتی نبوده و به صورت عموم زاده طرزالعمل های ناسالم میباشد. چنانچه ماده ٥٦ اصولنامه تجارت صراحت دارد: هر گونه حیله و دسیسه در امور تجارتی ممنوع میباشد.

طرزالعمل های نا سالم در اصولنامه تجارت افغانستان بطور ذیل بیان شده است:

۱. تبلیغات خلاف تاجر برای ایجای سوء ظن
۲. بر هم زدن نظم داخلی رقبا
۳. تقلید
۴. ایجاد تردید نزد مشتریان یا مستهلکین.

جزء اول:تبلیغات خلاف تاجر برای ایجاد سوء ظن یا سوء تفاهم

مبنای رقابت ناسالم میان تجار و رقبای تجارتی بخش و نشرمعلومات نادرستی است که باعث متضرر گردیدن رقبا می گردد. حتی اگر مبنای آن واقعیت باشد بازهم حق انتقاد سلب گردیده است.

چنانچه ماده ۵۷ صراحت دارد: یک تاجر به قصد اجرای رقابت نمیتواند به چنان نشریات مخالف حقیقت بپردازد که به منفعت یا تجارت دیگری ضرر وارد نماید.

جزء دوم : برهم زدن نظم داخلی شرکت تجارتی رقیب

یعنی هر نوع عملی که مخل نظم شرکت جانب مقابل واقع شود، مثل تصاحب وسایل در دست داشته شرکت تجارتی رقیب که برای انجام درست فعالت ها استفاده می‌شود و یا استخدام کارکنان آن، تاجر کارکن شرکت تجارتی رقیب خود را جلب کند بمنظور جدا سازی یک عنصر مهم شرکت و یا کسب معلومات در دست داشته تاجر رقیب از این طریق و یا سایر موارد.ماده ۵۹ صراحت دارد: هیچ تاجری نمی‌تواند مأمورین و مستخدمین تاجر و یا فابریکه دیگری را به مقصد اطلاع از مشتریان و جلب آنها بخود تطمیع نماید.

جزء سوم : تقلید

تقلید شامل اعمال متفاوتی بوده که یکی دیگر از وسایل رقابت غیر سالم می‌باشد. بطور مثال: استفاده از بوتل عطری که شباهت زیادی به بوتل عطر شرکت تجارتی رقیب دارد به دلیل اینکه مشتری امکان آن را ندارد تا در زمان خرید از اصل بودن آن مطمئن شود. بناء تقلید اساس رقابت غیر سالم است چون به مشتری قابل فهم نیست که این عطر عرضه شده در اثر تقلید است.

جزء چهارم:ایجاد تردید نزد مشتریان یا مستهلکین

عبارت از ایجاد اختلال در روحیۀ مشتری بمنظور جلب او میباشد. مثال: تبلیغ دروغین برای جلب آنها. ماده ۵۸: یک تاجر از اشاعات مغایر حقیقت راجع به منشأ و با اوصاف امتعه و با اهمیت تجارت خود به مقصود جلب مشتریان تاجر دیگری که امتعه هم جنس را می‌فروشد ممنوع است.

ماده ٦٠ چنین صراحت دارد: تاجر نمی‌تواند به هیچ شخصی خلاف حقیقت شهادتنامه یا تصدیق حسن خدمت بمنظور اغفال تاجر دیگر بدهد.

ماده ٦١ صراحت دارد: تاجریکه مخالف احکام مواد فوق رفتار کند به جبران خساره اشخاص متضرر مجبور است[۱۳].

---

[۱۳]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، اصولنامه تجارت، مصوب سال 1336 مواد 55-64.

در پیوند به محدودیت ها و موانعی که در راه رقابت های تجارتی قرار دارد قانون حمایت از رقابت یک سلسله از موارد را در ماده ۷ این قانون بیان نموده است که ذیلا به شرح آن می‌پردازیم:

هر نوع تفاهم، توافق و قرارداد کتبی، شفاهی یا الکترونیکی شامل موارد ذیل میان متشبثین، تجار، موسسات و شرکت هاییکه هدف آن ممانعت، محدودیت یا اخلال در رقابت یا صدمه رساندن به مستهلکین باشد ممنوع است:

1. مشخص نمودن قیمت خرید یا فروش یا نحوه تعیین آن به طور مستقیم یا غیر مستقیم در بازار.
2. محددو ساختن یا تحت کنترول در آوردن مقدار تولید، خرید یا فروش اموال یا خدمات در بازار یا خارج از آن.
3. تحمیل شرایط غیر مشابه در معاملات مشابه تجاری.
4. ملزم نمودن طرف معامله به عقد قرار داد با شخص ثالث یا تحمیل شرایط قرار داد بر آنها.
5. تقسیم نمودن بازار اموال یا خدمات به دو یا بیشتر از دو شخص یا چند گروه.
6. محدود نمودن دسترسی اشخاص خارج از تفاهم، توافق و قرار داد در بازار.
7. جدا ساختن بازار اموال یا خدمات یا تقسیم سالمترول تمام انواع منابع و یا عناصر بازار.
8. محدود ساختن فعالیت های رقابتی متشبث یا تاجر یا منحصر ساختن فعالیت های شرکت، موسسه و فابریکه در بازار از طریق وضع تحریم یا انواع فشار و رفتار یا جلوگیری باالقوه از ورود داوطلبان جدید در بازار.
9. موکول نمودن انعقاد قرار داد به قبول تعهدات تکمیلی توسط طرف های دیگر که با موضوع قرار داد ارتباط نداشته باشد.
10. مجبور ساختن به خرید اموال یا خدمات دیگر، توام با مال با خدمت تحت خرید مغایر موافقت نامه یا عرف تجارتی.
11. به نمایش گذاشتن مال یا خدمت به خریداری که منحیث میانجی عمل می نماید ولی اموال یا خدماتی که به مشتریان عرضه می گردد، غیر از آن بوده، که به نمایش گذاشته است[۱۴].

مطلب دوم: چگونگی رسیدگی به رقابت های تجارتی غیر قانونی

جزء اول: بررسی شکایت های واصله به بورد ملی رقابت

مطابق فقره ۲ ماده ۱۷ قانون حمایت از رقابت، بورد ملی رقابت می‌تواند جهت بررسی شکایت های واصله به اقداماتی مانند: احضار شخصی که علیه وی شکایت شده و شخصی که حضور وی

[۱۴]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون حمایت از رقابت، مصوب سال۱۳۸۸، ماده 7.

ضروری پنداشته میشود، احضار شهود و استماع شهود آنها، احضار اشخاص حقیقی و حکمی جهت ارائه گزارش، مدارک، اسناد و سوابق مربوط با روش های ضد رقابتی و الیکترونیکی.

به نظر بنده، تضادی میان این بند و ماده ۷ دیده می‌شود، زیرا مقنن در ماده ۷ ذکر توافقات ضد رقابتی را به طور شفاهی هم منع نموده بود که یک نوع تناقض در میان این دو دیده می شود که مشکلاتی را در عرصه تطبیق به میان میآورد.

همچنان بورد ملی رقابت در موارد اعمال ضد رقابتی که در مواد هفتم، هشتم، نهم و یازدهم ذکر گردیده است، میتواند مطابق صلاحیتی که برایش در ماده ۲۰ تفویض گردیده، اعمال ضد رقابتی مندرج مواد هفتم الی نهم این قانون را خنثی نماید: ((هرگاه توافقی میان طرفین انعقاد گردیده ولی هنوز اجرا نشده، در صورت اطلاع، بورد میتواند طرفین توافق را از ادامه آن منع نماید. همچنان اگر تملیک سرمایه یکی از مؤسسات توسط تملیک کننده اخذ شده باشد، بورد میتواند آن را دوباره استرداد نماید. همچنان اگر ادغامی در بازار صورت گرفته باشد که سهم ۴۰ تا ۷۰ فیصد بازار را از آن خود نماید، این ادغام را فسخ نماید)). به نظر بنده تعلیق آن مطابق نص این قانون به نفع رقابت نیست، زیرا در نص صریح ماده متذکره فیصدی ادغام واضح است.

بورد مکلف است در خلال ۳۰ روز کاری به رسیدگی به شکایت واصله اقدام کند. در صورت عدم رسیدگی شخص شاکی میتواند شکایت خود را به محکمه ذی صلاح ارجاع نماید. از سوی دیگر، بورد میتواند به منظور دفاع از منافع عامه و مطالبه جبران خساره به محکمه ذی صلاح مراجعه کند.

جزء دوم: وظایف و صلاحیت های بورد

مطابق ماده ۱۷ قانون حمایت از رقابت، بورد ملی رقابت وظایف ذیل را دارد:

۱. منع فعالیتی که بر رقابت تاثیر منفی داشته باشد،
۲. اتخاذ تدابیر لازم به منظور توسعه و تقویت رقابت،
۳. منظوری پیشنهاد ادغام مؤسسه یا شرکتها،
۴. حصول اطمینان از رعایت آزادی تجارت در ابراز نظر در مورد رقابت عندالمطالبه حکومت و
5. ارائه مشوره در مورد رقابت.

برابر ماده ۱۷ قانون حمایت از رقابت، بورد ملی رقابت صلاحیت های ذیل را دارد:

۱. وضع جریمه طبق احکام این قانون،
۲. بررسی و تشخیص موضوعات مندرج مواد ۹،۸،۷ و۱۱ این قانون به اساس شکایات یا به ابتکار خود و اتخاذ تصمیم در زمینه تطبیق احکام این قانون،
۳. ارزیابی درخواست معافیت، اظهارات غیر واقعی و اعطای تصدیق نامه معافیت برای تفاهم، توافق و قراردادها،

دادن اجازه ورود به اماکن، ذخایر، گدام ها، وسایل حمل و نقل و دکانها جهت بررسی فعالیت های اقتصادی، اموال و خدمات، دفاتر و اسناد، به اجازه محکمه ذی صلاح،

۴. کسب معلومات مورد نیاز از شرکت ها و مؤسسات تجارتی،

۵. فراهم نمودن زمینه رشد، تولیدات داخلی و حمایت از صنعت داخلی در مقابل قیمت تهاجمی توسط کنترول شیوه های ضد رقابتی[۱۵].

جزء سوم-مؤیدات اعمال ضد رقابتی در قوانین افغانستان

در این بخش در مورد مؤیدات اعمال ضد رقابتی مطابق قانون حمایت از رقابت و کود جزا خواهیم پرداخت، جبران خساره و جریمه در این مبحث بررسی می‌شود.

الف: در قانون حمایت از رقابت

1- جبران خساره

مطابق ماده ۲۴ قانون حمایت از رقابت کشور ما، هرگاه اشخاص حقیقی در اثر اعمال ضد رقابتی متضرر گردند، میتوانند به محکمه ذی صلاح مراجعه نمایند. مقنن کشور ما تعیین اندازه و مقدار جبران خساره را، در صورتی که تثبیت نشود، به بیلانس سال قبل موکول نموده است. در افغانستان فرار از مالیات موجود است و امکان دارد تقریبا ۹۵ فیصد از متشبثینی که در افغانستان فعالیت دارند از مالیات حقیقی فرار نمایند. پس در این صورت تثبیت، دقیق صورت نمی‌گیرد. اما در فقره سوم ماده ۲۰ همین قانون، مقنن کشور از توافقات عمدی هم سخن گفته که یک نکته قوت این قانون است. زیرا در صورت مرتکب شدن عمدی، محکوم علیه مکلف به پرداخت دو چند جبران خساره میباشد.

۲- جریمه

در ماده ۲۵ این قانون، مرتکب اعمال ضد رقابتی، مکلف به پرداخت جبران خساره ۸ تا ۱۰ فیصد از مجموع عواید خود در یک سال است. در صورتی که کسی اعمال مندرج در ماده ۸ و ۹ این قانون را مرتکب گردد. به پرداخت الی ۸ فیصد جریمه از تمام عواید سالانه اش و در صورتی که این ماده را به صورت مکرر نقض کند به پرداخت الی ۱۰ فیصد جریمه محکوم میشود. همچنان در صورت عدم اطلاع از ادغام شرکت به پرداخت ۱ فیصد جریمه نقدی از عواید یک ساله محکوم می‌گردد. اما در صورتی که یکی از متفقین، توافقات ضد رقابتی را به بورد اطلاع دهد، وی از مقدار تعیین شده کمتر جریمه می‌شود[۱۶].

[۱۵]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون حمایت از رقابت، مصوب سال۱۳۸۸،ماده 17.

[۱۶]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون حمایت از رقابت، مصوب سال۱۳۸۸، مواد 3و5و8و24و25...

ب:در کود جزای افغانستان

در کود جزای افغانستان برعلاوۀ ذکر مسایل همانند: اصولنامه تجارت افغانستان و تذکر مویدات قانون حمایت از رقابت در مورد سوء استفاده بورد ملی حمایت از رقابت هم بحث دارد و مویدات را پیش بینی می نماید.

مصداقیات مربوط به رقابت های غیر مجاز تجارتی

ماده ۷۵۳:هر گاه تاجری به سوء نیت مرتکب یکی از اعمال ذیل شود، به جزای نقدی از پنجاه هزار تا یک میلیون افغانی، محکوم گردد:

١. حیله یا دسیسه در امور تجارتی؛
٢. نشر مطالب مخالف حقیقت که به منفعت یا تجارت تاجر دیگری ضرر وارد کند؛
٣. شایعه مغایر حقیقت راجع به منشاء یا اوصاف امتعه یا اهمیت تجارت خود به مقصد جلب مشتریان تاجر دیگری که کالای هم جنس را می فروشد و همچنان اعلان تصدیقنامه و مکافاتی که حایز آن نبوده باشد با استفاده از حیله؛
٤. تطمیع مستخدمین تاجر یا فابریکه دیگری به مقصد اطلاع از مشتریان و جلب آنها؛
٥. اعطای شهادت نامه یا تصدیق حسن خدمت خلاف حقیقت به منظور اغفال تاجر دیگر؛
٦. ارایه معلومات خلاف حقیقت در باره اخلاق یا اقتدار مالی تاجر دیگری؛

عدم اجرای تجارت تحت عنوان معین

ماده ۷۵۴: هر گاه تاجری اوراق و یا معاملات مطلقه تجارت خود را به غیر از اسم معین که عنوان تجارت تعبیر میشود و سایر عناوین اجرا یا امضا نماید با نظر داشت خسارۀ وارده به جزای نقدی تا ۲۰۰۰۰ هزار افغانی محکوم میگردد.

عدم حفظ دفاتر تجارتی اجباری و درج در آن توسط تاجر یا دلال

ماده ۷۵۵: هرگاه تاجر یا دلال در رابطه به ترتیب دفاتر تجارتی اجباری یا عدم ثبت کتاب، شرایط مندرج قوانین مربوطه را رعایت نکنند علاوه بر پرداخت مالیه یا محصول معینه به جزای نقدی ۱۰ فیصد مالیه قابل تحصیل نیز محکوم می‌گردد.

ارایۀ سند تزویری جهت ثبت به دفتر ثبت مرکزی

ماده ۷۵٦: هرگاه تاجری قصدا سند تزویری را امضا یا غرض ثبت به دفتر ثبت مرکزی ارایه نماید به جزای جرم تزویر مندرج در این قانون محکوم میگردد.

ارائه شکایات خلاف واقعیت

<u>ماده۷۵۷:</u> شخصی که به قصد صدمه رساندن به اعتبار تجاری و حرفوی متشبث، تاجر، موسسه، شرکت یا روسای آن شکایت خلاف واقیعت را طور کتبی به بورد ملی رقابت مندرج قانون حمایت از رقابت یا محکمه ذیصلاح ارایه نماید به حبس متوسط تا دو سال محکوم میگردد.

افشای اسرار تجارتی و صنعتی

ماده ۷۵۸: اشخاص ذیل در صورت ارتکاب یکی از اعمال آتی، به حبس قصیر محکور میگردد:

۱. در صورت که رئیس، عضو بورد یا کارکن اداره حمایت از رقابت اسرار تجارتی متشبث، تاجر، موسسه، شرکت ها و سایر اشخاص را نشر یا از آن به نفع خود یا سایر اشخاص بهره برداری نماید.
۲. در صورت شخص اسرار تجارتی و صنعتی را در مغایرت با روش های تجارتی معیاری یا بدون رضایت مالک آن حصول، استعمال یا افشاء نماید.

اظهارات غیر واقعی توسط اطلاع دهنده یا اهل خبره

ماده۷۵۹:

۱. هرگاه اطلاع دهنده کارشناس اهل خبره یا سایر اشخاص عمدا خلاف واقعیت به شکل شفاهی اظهار نظر نمایند و این اظهارات در تصمیم بورد ملی رقابت مندرج قانون حمایت از رقابت موثر واقع گردد به حبس قصیر محکوم میگردد.
۲. هرگاه اشخاص مندرج فقره ۱ این ماده عمدا خلاف واقیعت به شکل تحریری اظهار نظر نمایند و این اظهارات در تصمیم بورده ملی رقابت مندرج فقره ۱ این ماده موثر واقع شود مرتکب به حبس متوسط محکوم میگردد.

سوء استفاده توسط موظفین اداره حمایت از رقابت

ماده۷۶۰: هرگاه رئیس، عضو، بورد یا کارکن اداره حمایت از رقابت به مقصد صدمه رسانیدن به منافع عامه از از احکام قانون حمایت از رقابت سوء استفاده نماید به حبس قصیر محکوم میگردد.

هرگاه یکی از اشخاص مندرج فقره ۱ این ماده جهت صدمه رسانیدن به اعتبار تجارتی، یا حرفوی اشخاص حقیقی یا حکمی از قانون حمایت از رقابت سوء استفاده نماید به جزای نقدی از یک میلیون تا ۳ میلیون افغانی محکوم میگردد[۱۷].

نتیجه گیری

۱. با در نظر داشت اینکه نظام اقتصادی کشور ما در طی بیست سال بر اساس یک مفهوم تعریف ناشده یعنی اقتصاد بازار آزاد بود اما بررسی قوانین پیرامون رقابت های تجارتی این مسئله را می رساند که نظام اقتصادی بیست سال قبل افغانستان نظام اقتصادی متکی بر نظام اقتصادی ارشادی بوده است. که هم در آن مداخله دولت مطرح بوده و هم آزادی بازار طبق اصول مشخص.
۲. برای کشور های مثل افغانستان مهم است که در هر حالت به نفع مردم و ثبات سرمایه گذاری قوانین مشخص را جهت حمایت و اطمینان تجار در نظر داشته باشند.

---

[۱۷]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، کود جزای افغانستان، مصوب سال۱۳۹۶، مواد مواد 753-60.

۳. قوانین مربوط به کنترول بازار خاصتا قوانین مربوط به حقوق رقابت باعث پیشرفت و توسعه اقتصادی کشور ها شده است، طوریکه آمریکا و اروپا باعث عملی کردن آن خود را از تاوان های مزید نظام اقتصاد بازار آزاد، نجات داده و خود را به سوی نظام اقتصادی ارشادی سوق داده اند.

۴. شریعت اسلامی با داشتن معیار ها و اصول مشخص در عرصه کنترول بازار، خود بیانگر نظام مختلط اقتصادی بوده یا به عبارهٔ دیگر بیانگر نظام اقتصادی ارشادی می باشد.

۵. در کشور ما بعد از تصویب اصولنامهٔ تجارت افغانستان در زمان محمد ظاهر شاه سال ۱۳۳۶هـ.ش منحیث اولین قانون در عرصهٔ تجارتی در باره رقابت تجارتی صراحت های داشت و بعد از موافقتنامه بن و تصویب قانون اساسی، اقتصاد بازار پذیرفته شده است. در نظام اقتصاد بازار مداخله دولت در بازار توسط وضع قوانین به خاطر جلوگیری از انحصار و هر نوع اعمال انحصارگرایانه محض توسط عرضه کنندگان اموال و خدماتی که در آن ضرر مستهلکین و جامعه باشد، پذیرفته شده است.

٦. موارد که در بحث قوانین ذکر شد اکثرا در تطابق با روحیه شریعت اسلامی بوده بیان گر اینست که روحیه احتکار، غش، فریب، تدلیس و سایر تصرفات نامشروع در بازار گرفته شود.

۷. مویدات که در مورد ذکر شده؛ می تواند از جمله مویدات خوب و مناسب برای کنترول بازار باشد. که در مورد می توانیم بگویم که طبق اصول تعزیرات وضع شده است.

پیشنهادات

۱. برای دولت مردان کشور فقیر چون افغانستان، مهم است که در هر حالت به نفع مردم و ثبات سرمایه گذاری قوانین مشخص را جهت حمایت و اطمینان تجار در نظر داشته باشند.

۲. موارد که در بحث قوانین ذکر شد اکثرا در تطابق با روحیه شریعت اسلامی بوده بیان گر این است که روحیه عدم احتکار، غش، فریب و تدلیس در بازار گرفته شود.

۳. دولت باید در عرصه رقابت سالم میان عام تاجران زمینه های تشویقی و حمایتی را مساعد کند. طوریکه بر اساس آن جلو رقابت های غیر قانونی تجارتی گرفته شود. بر اساس یک طرزالعمل در صورتیکه امور تاجران در طی چندین سال بدون تخطی و رقابت های ناسالم پیش برود مورد تشویق و حمایت های دولت قرار خواهند گرفت.

۴. برای اینکه نظام امارت اسلامی افغانستان زمام امور را به اختیار گرفته است و سرنوشت قوانینی که خلاف شریعت اسلامی نیست طبق فرمان امیر امارت اسلامی بازنگری شود و تلاش صورت گیرد که موارد مشخص جهت رقابت ها در نظر گرفته شده و بازار کنترول شود. تا نشود مردم فقیر و مستضعف افغانستان خدای ناخواسته به مشکلات نابرابری و سوء استفاده بازار و سرمایه گذاران سوء مواجه شوند.

منابع ومآخذ

تورج، دریایی، شاهنشاهی ساسانی، ترجمهٔ مرتضی ثاقب فر، تهران، ققنوس، ۱۳۸۳ه.ش.

حسین علی، منتظری، دراسات فی ولایة الفقیه و فقه الدولة الاسلامیه، جلد دوم، قم، المرکز العالمی للدراسات الاسلامیه،۱۴۰۹هـ.ق.

۱. حشمت الله، سماواتی، مقدمهٔ بر حقوق رقابت تجارتی و نقش آن در سیاستگذاری و تنظیم بازار، تهران، انتشارات فردوسی،۱۳۷۴ه.ش.

۲. حمیدالله، نور عباد، ضعف های نظام اقتصاد بازار و ضرورت های مداخلهٔ دولت، کابل، انتشارات نور،۱۳۹۰ه.ش.

۳. دوکتور مصطفی، نیازی، د تجارت حقوق، (۱۳۹۴)، انتشارات قرطبه.

۴. علی اکبر، رزمی، مقدمهٔ بر نظام اقتصادی، مشهد،۱۳۸۷ه.ش.

۵. موسی، غنی نژاد، معرفت علم اقتصاد، تهران، موسسه عالی پژوهش در برنامه ریزی و توسعه، ۱۳۷٦.

6. وزارت عدلیه، جریده رسمی، اصولنامه تجارت، مصوب سال 1336 .

7. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون حمایت از رقابت، مصوب سال۱۳۸۸.

8. وزارت عدلیه، جریده رسمی، کود جزای افغانستان، مصوب سال۱۳۹٦.

د مصنوعي زيرکتيا د پديدې سپړنه: افسانې، واقعيتونه او د ټېکنالوژيکي پرمختګونو بدليدونکې منظره

عبد الله غلام نبي[1]

abdullah.sadiq88@salam.edu.af

زرماش ګرديوال[2]

zarmash29@gmail.com

لنډيز

د ټېکنالوژيکي پرمختګونو په لړ کې مصنوعي زيرکتيا يو د هغو لويو انکشافاتو څخه ده چې د نړۍ په سطحه په صنعتونو او عامه ژوند کې د يو لوی انقلابي بدلېدونکې پديدې په توګه راڅرګنده شوه. دا څېړنيزه ليکنه په دغه اړوند د مصنوعي زيرکتيا بېلابېل اړخونه روښانه کوي، لکه د مصنوعي زيرکتيا تاريخي پس منظر، په صنعت کې يې اغېزې، د مصنوعي زيرکتيا ګټې، ګواښونه او په اړه يې افسانې او ناسم پوهاوی. همدارنګې دا څېړنه د مصنوعي زيرکتيا د ژبې بېلا بېل ماډلونه او د هغوی محدوديتونه هم روښانه کوي. په پايله کې څېړنه د ټېکنالوژيکي پرمختګونو بدلېدونکی مخ او راتلونکې ته هم اشاره کوي. د ټېکنالوژي متحرک دور سره د ځان عيارونې په موخه، لوستونکي به وکولای شي چې د دې څېړنيزې ليکنې څخه خورا ګټور مطالب ترلاسه کړي.

د څېړنې کليدي کلمې: مصنوعي زيرکتيا، د څېړنې ګټې، د څېړنې زيانونه، د ژبې ماډلونه، ټيکنالوژيکي پرمختګونه

سريزه

په نړۍ کې اوسمهال مصنوعي زيرکتيا د بحث يوه توده موضوع ګرځېدلې ده، د خپرونو د سرليکونو څخه تر عادي خبرو اترو پورې دغې موضوع د خلکو پام ځانته اړولی دی. مصنوعي زيرکتيا د ټيکنالوژۍ د پرمختګ په برخه کې داسې يو ځواک راڅرګند شوی دی چې نړۍ به يې په عادي ژوند او د صنعت په ډګر کې د پام وړ بدلونونو راوستلو شاهده واوسي. سره لدې چې له لسيزو راهيسې مصنوعي زيرکتيا څخه په ځانګړي ډول د صنعت په برخه کې ګټه پورته کېده خو د ۲۰۱۸ کال د جون په مياشت کې يې د جي پي تي (GPT) ماډل پېژندنې او بازار ته وړاندې کېدنې د خلکو پام په بې ساري ډول ځانته اړولی دی.

جي پي ټي د مصنوعي زيرکتيا هغه سوفټ وير دی چې د يو انسان په څېر متنونه ليکلی شي او خلکو ته د هغوی د پوښتنو اټکلي ځوابونه ورکولی شي، چې دغه برخه د کار يې په پېل کې د خلکو

---

[1]. د سلام پوهنتون، د اقتصاد د پوهنځي علمي کدر غړی او د پوهنځي رئيس.

[2]. د سلام پوهنتون د کمپيوټر ساينس د پوهنځي علمي غړی او د پوهنځي رئيس.

لپاره خورا حيرانونکې او زړه راښکونکې وبرېښېده. د مصنوعي زيرکتيا د تکامل سره به نور هم ډېر تکراري بڼه لرونکي کارونه اوتومات شي، ياني کارونه به د ماشينونو له لورې په تېزۍ او مؤثره ډول سره ممکن شي، دې سره به انسانانو ته فرصت پيدا شي چې په نورو ابتکاري او پيچلي کارونو باندې هڅې متمرکزې کړي، ترڅو نړۍ نوره هم د پرمختګ په لور يوسي. د مصنوعي زيرکتيا چټک پرمختګونو، په انساني کارونو کې اسانتياوو رامنځته کولو نه يواځې د خلکو علاقمندي ډېره کړې ده، بلکې په ټوله کې يې مثبت او منفي اغيزو خلکو سره تشويشونه او اندېښنې هم راپيدا کړي دي. دا څېړنه به په صنعت او ټولنيز ژوند کې د مصنوعي زيرکتيا په اغېزو، ګټو، احتمالي ګواښونو، افسانو او واقعيتونو وغړېږي، چې د لوستونکو لپاره به خورا ګټوره ثابته شي.

د څېړنې موخې

1. د مصنوعي زيرکتيا پېژندنه او تاريخي شاليد ته لنډه کتنه، همدارنګې په صنعت کې د مصنوعي زيرکتيا د رول پېژندل.
2. د مصنوعي زيرکتيا ګټې او زيانونه او په اړه يې افسانې او غلط انګېرنې پېژندل.
3. د مصنوعي زيرکتيا د ژبې د ماډلونو پېژندنه او دهغوی د محدوديتونو څېړنه.

د څېړنې پوښتنې

1. مصنوعي زيرکتيا څه ته وايي، څنګه رامنځته شوه او راتلونکی به يې څه وي؟
2. د مصنوعي زيرکتيا رول په صنعت کې څه شی دی؟
3. د مصنوعي زيرکتيا ګټې او زيانونه څه دي؟
4. د مصنوعي زيرکتيا په اړه کومې افسانې او غلطې انګېرنې وجود لري؟
5. نن سبا د مصنوعي زيرکتيا د ژبې کوم ماډلونه عام دي او څه ګټې او محدوديتونه لري؟

د څېړنې میتودونه

پدې څېړنه کې د څېړنې د کيفي ميتودونو څخه ګټه پورته شوې، د بېلابېلو ادبياتو، بحثونو او راپورونو ازموينه او تحليل پکې ترسره شوی. برسېره لدې د خبريزو ويب پاڼو او مقالو څخه هم پکې ګټه پورته شوې. د دې کيفي تحليل پايلې د امکان تر حده په اسانه او روانه ژبه لوستونکو لپاره تنظيم او چمتو شوې دي.

د مصنوعي زيرکتيا پېژندنه او لنډ تاريخ

د ۱۹۵۰ او ۱۹۶۰م کلونو تر منځ د هوښيار ماشينونو د جوړولو د احتمال په اړه خوشبينۍ او لېوالتياوې پيدا شوې. په پېل کې مصنوعي زيرکتيا يو خوب ليدل وو، چې شروع يې د الان تورينګ په نوم يو رياضي پوه او منطق پوه سره وشوه. هغه فکر کاوه چې ايا داسې يو ماشين به هم جوړ شي چې د انسان په توګه د خبرو اترو کول ازموينه تېره کړي. هغه په ۱۹۵۰م کې پدغه مورد يو څېړنيزه مقاله وليکله او وړاندوينه يې وکړه، چې دغه کار به په نړۍ کې صورت ومومي. د دغې هدف په هڅه په ۱۹۵۶م کې يو ډله د ساينسپوهانو سره راټول شول او يو نوی علمي ډګر چې بايد څېړنيزې هڅې پکې متمرکزې شي، د مصنوعي زيرکتيا په نوم ونوموه. د مصنوعي زيرکتيا څخه هدف يې، د کمپيوټر د

سیستمونو داسې پرمختګ وو، چې وکولای شي د انسان په څېر کار ترسره کړي. دغې څېړنيزې ډلې باور او خوشبيني درلودله چې، دوی به وکولای شي داسې ماشين ايجاد کړي چې، د انسان په څېر کار وکړي او داسې زيرک واوسي چې د هر قسم ستونزو په حل کولو کې مرسته وکړای شي.[۳] د دغې لړۍ په جريان کې په ۱۹۶۶م کې ELIZA په نوم يو باټ ايجاد کړی شو کوم چې د رواني بيماريو د معالج په توګه به يې مشورې ورکولې،[٤] په ۱۹۸۵م کې ډيپ بلو کمپيوټر (Deep Blue Computer) ايجاد کړای شو چې په ۱۹۹۶م کې يې وکولای شو د نړۍ غوره لوبغاړی په شطرنج کې مات کړي،[٥] په ۲۰۰۶م کې واټسن (Watson) ايجاد کړای شو کوم چې به يې هر قسم نادره پوښتنو ته ځوابونه ويلی شول، په ۲۰۱۱م کې واټسن وکولای شو چې په متحده ايالاتو کې د جيوپيرډي(Jeopardy) په کويز کې لومړی مقام وګټي، همدارنګې په ۲۰۱٦م کې الفا ګو (AlphaGo) ايجاد کړای شو چې د Go په نامه يو لرغوني ګېم (لوبه) کې يې د دغې لوبې نړيوال قهرمان ته ماتې ورکړه،[٦] په ۲۰۲۰م کې د OpenAI د GPT-3 ادارې له لورې ايجاد کړای شو کوم چې د ژبې د توليد ماډل ورته ويلی کيږي او کولای شي د مختلفو موضوعاتو په اړه متنونه وليکي.[۷]

په مختلفو صنعتونو کې د مصنوعي زيرکتيا اغېز ته کتنه

مصنوعي زيرکتيا په مختلفو صنعتونو او انډسټريانو کې د پاوم وړ اسانتياوې او همکارۍ رامنځ ته کړې دي. مصنوعي زيرکتيا د کارونو په پروسس کې انقلابي بدلونونه رامنځ ته کړل، د مؤثريت کچه يې ډېره لوړه کړه، ډېر پيچيده او ستونزمن کارونه چې ډېر وخت به يې نيولو په لږ وخت کې ممکن کړل. په ځينو کليدو صنعتونو کې د مصنوعي زيرکتيا اغيزې ته په لنډ ډول کتنه:

روغتيا پاملرنه

ټولې روغتيايې چارې د مصنوعي زيرکتيا په برنامو سره ډېرې پياوړې شوې او لا هم پدې برخه کې مصنوعي زيرکتيا به نور بدلونونه هم راوړي. مصنوعي زيرکتيا برنامې د ډاکټرانو سره د تشخيص، درملنې او روغتيايې پاملرنې په برخه کې د پام وړ همکارۍ ترسره کوي، طبي عکسونه لکه ايکس رې او

---

[۳] Keith D. Foote, "A Brief History of Artificial Intelligence," Dataversity, January 17, 2022, https://www.dataversity.net/brief-history-artificial-intelligence/.

[٤] Ina, "The History Of Chatbots – From ELIZA to ChatGPT," Onlim, March 15, 2022, https://onlim.com/en/the-history-of-chatbots/#:~:text=ELIZA%20was%20the%20very%20first,that%20it%20mimics%20human%20conversation.

[٥] Edward De Jesus, "Milestones in Machine Learning," Medium, Jan 7, 2021, https://edejesus196.medium.com/milestones-in-machine-learning-8ac76b94caf6.

[٦] Edward De Jesus, "Milestones in Machine Learning," Medium, Jan 7, 2021, https://edejesus196.medium.com/milestones-in-machine-learning-8ac76b94caf6.

[۷] Claudia Slowik and Filip Kaiser, "GPT-4 vs. GPT-3. OpenAI Models' Comparison," neoteric.eu, March 16, 2023, https://neoteric.eu/blog/gpt-4-vs-gpt-3-openai-models-comparison/#:~:text=GPT%2D3%20is%20a%20language,its%20remarkable%20language%20generation%20capabilities.

ایم ارای تحلیلوي، د ناروغیو په موندلو کې مرسته کوي، همدارنګې د جین په څېړنو، د مخدره توکو په کشف، د دوایانو په پېژندنه او په عموم کې په کلینیکي پریکړو کې مرسته ترسره کوي. کمار او نور(۲۰۲۳) وایي چې ډېرى طبي فعالیتونه اوسمهال د مصنوعي زیرکتیا څخه ګټه پورته کوي، د هغوی په وینا تعلیمي سیکتورونه مسؤلیت لري چې داسې ډاکټران وروزي چې د طبابت سره تړلې مصنوعي زیرکتیا برنامو سره اشنائي ولري ترڅو په اینده کې په داسې روغتیا پاملرنه کې چې د مصنوعي زیرکتیا برنامې پکې مدغم شوي وي، خپل نقش ولوبوي. دا پدې خاطر چې د طبابت په برخه کې د مصنوعي زیرکتیا عامېدل به د مریضۍ د تشخیص او د تادوۍ په برخه کې پوره بدلونونه رامنځ ته کړي (مینیجیا او کولا، ۲۰۲۳).

مالي امور

په مالي او بانکي سکتور کې د بشري تیروتنې، د درغلیو په کشف، د خطر په سنجونه او د سرمایه ګذارۍ په پریکړو کې د مصنوعي زیرکتیا څخه پراخه ګټه پورته کیږي. همدارنګې د پیرودونکو سره په مشورو کولو، هغوی څخه سروی کولو، او هغوی ته د هغوی پوښتونو په ځوابولو کې هم مصنوعي زیرکتیا څخه ګټه اخستلی کیږي. نورین او نور (۲۰۲۳) وایې که چېرې په بانکي سیکتور کې کارونه اوتومات شي، یانې د مصنوعي زیرکتیا نقش پکې شامل شي، نو بانکونه به خپل فعالیتونه بهتره کړای شي، د مالي مدیریت په خوندیتوب کې به په انسان تکیه کمه شي او بانکونه به پایله کې وکولای شي ښه مفاد ترلاسه کړي. میلانا او اشټا (۲۰۲۱) څېړنې ښودلې ده چې مصنوعي زیرکتیا برنامو د پیرودونکو لپاره په ورځني ژوند او همدارنګې مالي خدماتو ته په لاس رسي کې سهولتونه برابر کړي دي، خو د هغې د څېړنې د نتیجې په اساس د بعضو موجوده دندو لپاره یې یو څه ننګونې هم رامینځته کړي او په څنګ کې یې بیا د بعضو نورو دندو فرصتونه هم رامنځته کړي دي. فارس او نور (۲۰۲۲) د څېړنې پایلو هم د مصنوعي زیرکتیا نقش د بانکدارۍ د پروسو په اوتومات کولو کې مثبت ښودلی دی، د هغوی په وینا په بانکي سکتور کې د مصنوعي زیرکتیا څخه ګټه پورته کونه د پېرودونکو د لوړ رضایت او د ګټې د زیاتوالي لامل شوی دی. په لنډ ډول د مصنوعي زیرکتیا نقش په مالي او بانکي سکتور کې خورا اغیزمن دی، د مصنوعي زیرکتیا عامیدل به په مالي او بانکي سکتور کې نه یواځې په مفادو کې بهتري راولي، بلکې مالي سیستمونه به خوندي کړای شي، چې د اعتبار او باور په لحاظ به پیرودونکو لپاره یوه مهمه خبره بللی کیږي.

ټرانسپورټ

د ټرانسپورټ په برخه کې د ترافیک سمارټ مدیریت، د سړکونو خوندیتوب، بغېر د ډرایوره د موټرو چلېدنه، د لارې غوره انتخاب، منزل ته د رسېدنې لاره او زمن اټکلول او داسې نورو ډېرو برخو کې د مصنوعي زیرکتیا څخه ګټه پورته کیږي. بهارادیا (۲۰۲۳) په خپله څېړنه کې موندلي دي چې د ماشین زده کړې او مصنوعي زیرکتیا په ځانګړي ډول ښاري سیمو کې د ټرانسپورټ په مدیریت کې خورا مهم رول لوبولی دی. دغه ټیکنالوژیو ممکن کړي دي چې د هوښیار ټرانسپورټ برنامو د لارې د ښاري ټرانسپورټ نقشه داسې روښانه کړای شي، چې له رویه یې د ټرانسپورټ جریان، د موټرو

حرکتونه، ازدحام او د لارو پېژندنه ترسره شي او په توسط يې هوښيار کنټرول او او د ترافيک اغېزمن مديريت ترسره شي. د دې برسېره عبد الجبار او نورو (۲۰۱۹) په خپله څېړنه کې ښودلې چې ټرانسپورټ او موټرې د مصنوعي زيرکتيا په مرستې سره کولی شي، چې د ګډوډۍ او حوادثو څخه مخنيوی ترسره کړي. په لنډ ډول، د مصنوعي زيرکتيا ګډېدل د ټرانسپورټ په برخه کې خورا مهم رول لوبولی دی، او په تدريجي ډول امکان دې ولري چې د نړۍ په سطحه د ټرانسپورټ ټول سيستمونه د مصنوعي زيرکتيا په برنامو سمبال شي.

توليد

د توليد په برخه کې د مصنوعي زيرکتيا روباټونو څخه د توليد په بېلابېلو برخو کې ګټه اخستلی کېږي. هوښيار روباټونه د انساني کارمندانو سره يو ځای کار کوي او تکراري بڼه لرونکې دندې ډېر په دقت سره ترسره کوي، همدارنګې د مصنوعي زيرکتيا ځواک لرونکي سيستمونه د تجهيزاتو او الاتو د جوړتيا او د ساتنې په موخه د هغې د اړتياوو وړاندوينه کوي. د توليد په بېلابېلو برخو کې مصنوعي زيرکتيا روباټونه کولای شي، چې کارونه داسې په احتياط او دقت سره ترسره کړي، چې د ضايعاتو مخه ونيسي (رخا، ۲۰۲۳)

د مصنوعي زيرکتيا ګټې

د ساينسپوهانو لپاره په پېل کې د مصنوعي زيرکتيا داسې وړتياوې، چې د انسان په توګه به وکولای شي دندې ترسره کړي، خوب ليدل وو، چې دغه خوب اوس په يو زړه راښکونکي حقيقت بدل شوی دی. د هرې ورځې په تېرېدو سره مصنوعي زيرکتيا په صنعتونو کې د پام وړ بدلونونه رامنځ ته کوي، د افرادو ظرفيتونه پياوړي کوي، په کارونو کې مؤثريت رامنځ ته کوي، په څېړنو کې مرستې ترسره کوي. لنده دا چې، مصنوعي زيرکتيا به په هر ډګر کې د نوښتونو ځراغونه روښانه وساتي، او نړۍ به په بېلابېلو سکتورونو کې د پام وړ پرمختګونو شاهده وګرځوي. د نړۍ غټ متشبثين او نوښتګران د مصنوعي زيرکتيا د چټک پرمختګ او اغيز په اړه بېلابېلې تبصرې لري. د فيسبوک اجرايوي رئيس مارک زکربرګ وايي چې، مصنوعي زيرکتيا به ډېرو مثبتو شيانو ته لاره هواره کړي، حتی د ټولنې په خوندي ساتلو کې به ډېره مرسته وکړي.[۸] همدارنګې سيم التمن د اوپن ای ای اجرايوي رئيس او د دغه شرکت بنسټګر وايي چې، مونږ پدې باور لرو چې، مصنوعي زيرکتيا به ټولنه د سره بدله کړي، هغه وايي چې، مصنوعي زيرکتيا تر دې دمه يو له بهترينو ټيکنالوژيو څخه ده، چې انسانيت ورته پرمختګ ورکړ.[۹]

---

۸ Mark Zuckerberg, "Meta CEO Mark Zuckerberg touts to employees 'incredible breakthroughs' the company has seen in A.I.," CNBC, published June 8, 2023, 4:32 PM EDT, updated June 8, 2023, 6:12 PM EDT, https://www.cnbc.com/2023/06/08/meta-ceo-mark-zuckerberg-talks-companys-ai-efforts-to-employees.html.

۹ Sam Altman: OpenAI will launch a project with government entities. (2023, May 16). CNN. Retrieved from https://edition.cnn.com/2023/05/16/tech/sam-altman-openai-congress/index.html

د ګوګل اجرایوي رئیس وایي چې، مصنوعي زیرکتیا د برق او د اور د کشف څخه هم لوي کشف دی[۱۰]، چې د هغوی په پرتله به يې، اغیز ډېر ژور وي. د امازون اجرایوي رئیس وایي چې، د هغه په فکر مونږ د طلائي دورې په داسې ځنډه کې یو، چې د مصنوعي زیرکتیا په توسط داسې ستونزې حلولای شو، چې څو لسیزې مخکې خوب لیدل وو[۱۱]. بېل ګېټ د مایکروسافټ بنسټګر وایي چې، مصنوعي زیرکتیا پداسې یو غیر معمولي او حیرانوونکې ډول د پرمختګ په حالت کې ده چې باید مونږ ورته اندېښمن واوسیږو.[۱۲] مصنوعي زیرکتیا به د میټاورس په رامنځته کولو او د هغې په فعالولو کې هم ډېر رول ولوبوي. میټاورس د کمپیوټرونو په توسط داسې یو مجازي دنیا جوړول دي چې، سترګو ته د چشمو په شکل یوې الې اچولو سره به انسان داسې احساس کوي چې، ګویا په حقیقي ډول یو ځای ته ورداخل شوی او د نورو خلکو سره خبرې کوي، معاملات ترسره کوي، اخستل خرڅول او داسې نور کارونه ترسره کوي.[۱۳]

د مصنوعي زیرکتیا زیانونه

د مصنوعي زیرکتیا په سیستمونو کې پرمختګ او عامېدل، شاید د دې باعث وګرځي چې، ډېرې هغه دندې، چې انساني کارګرانو ترسره کولې د مصنوعي زیرکتیا له لورې ترسره شي، چې دې سره به ډېر خلک دندې د لاسه ورکړي، دا به د بېکارۍ، د عاید د نابرابرۍ او د انساني مهارتونو د تخریب او ضایع سبب وګرځي. د بېلګې په ډول ډېرې هغه تکراري بڼه لرونکې دندې، چې تولیداتي کارخانو کې به د انسان له لورې ترسره کېدې، د روباټونو په توسط ترسره کېږي او اینده کې شاید دغې ته ورته نورې انساني دندې ترسره کړي. د نړیوال اقتصادي فورم د یو راپور له مخې، نږدې ۷۵ سلنه د نړۍ په سطحه سروی شوې کمپنیانې، شاید د مصنوعي زیرکتیا او ډیټا ټیکنالوژۍ څخه ګټه اوچته کړي، چې لدغې جملې څخه ۵۰ سلنه سروی شوې کمپنیو تمه ښودلې چې، شاید مصنوعي زیرکتیا سره به د کار بازار نور هم ښه شي، خلکو ته به د کارونو فرصتونه پیدا شي، خو ۲۵ سلنه کمپنیانو بیا وړاندوینه کړې چې، د مصنوعي زیرکتیا سره به ډېر خلک دندې د لاسه ورکړي.

---

[۱۰] Beatrice Nolan, "Sundar Pichai says AI technology could be more profound than fire or electricity," Business Insider, April 17, 2023, 3:03 PM GMT+4:30, https://www.businessinsider.com/sundar-pichai-google-ai-bard-profound-tech-human-history-2023-4.

[۱۱] Chelsea Gohd, "Amazon's CEO Says We're Living in the Golden Age of AI," Futurism, updated May 9, 2017, https://futurism.com/amazons-ceo-says-were-living-in-the-golden-age-of-ai.

[۱۲] Eric Mack, "Bill Gates Says You Should Worry About Artificial Intelligence," Forbes, January 28, 2015, https://www.forbes.com/sites/ericmack/2015/01/28/bill-gates-also-worries-artificial-intelligence-is-a-threat/?sh=59f8d0d651f0.

[۱۳] Rodolfo Salazar, "The Metaverse And AI: A Powerful Combination For Business Growth And Innovation," Forbes, April 14, 2023, https://www.forbes.com/sites/forbesagencycouncil/2023/04/14/the-metaverse-and-ai-a-powerful-combination-for-business-growth-and-innovation/?sh=22e1cb3169a1.

په لومړیو کې دا تمه کېده چې فزیکي او لاسي دندو ځای به ماشینونه ونیسي، خو د راپور له مخې اوس تمه دا ده چې، حتی هغه کارونه، چې فکر کول، استدلال، اړیکه ټینګول، او همغږی ته په کې اړتیا لیدل کیږي او انسانان پکې یو بل ته نسبي ګټې او امتیازات لري، هم شاید د مصنوعي زیرکتیا په توسط ترسره شي.[١٤] د مصنوعي زیرکتیا جی پي ټي ماډل، چې متنونه لیکي او د انسانانو پوښتنې ځوابوي، هم شاید ناوړه ګټه ترې پورته شي. د اوپن ای اي اجراییوي رئیس، د امریکا د سنا قضائي کمیټې پر وړاندې شاهدي ورکړه او اپیل یې وکړ، چې باید ګانګرس دې د جي پي ټي څخه د منظمې او خوندي استفادې لپاره اصول او مقررات وضع کړي، ځکه هغه وېره لري چې، شاید له جی پي ټي څخه د غلطې لاسوهنې، ناسمو معلوماتو، تعصب او عدم خوندیتوب په موخه ترې ګټه پورته شي.[١٥]

د مصنوعي زیرکتیا احتمالي ګواښونو ته په کتلو، داسې سیستمونه فعالېدل ممکن دي چې، په توسط یې د حکومتونواو شرکتونو لخوا د خلکو چلند، نظرونه او د اتحادیو جوړښتونه تعقیب شي، همدارنګې د انلاین محتویاتو او منځپانګو سانسور او په عامه افکارو کې لاس وهنه پرې ترسره شي.[١٦] د مصنوعي زیرکتیا سیستمونه کولای شي، خودکاره وسلې جوړې کړي، چې وبه کولای شي د انسان د نظارت او مداخلې پرته عملیات ترسره کړي. مصنوعي زیرکتیا به په داسې توغندیو، روباټونواو ډرونونو کې وکارول شي چې، په خپلواکه توګه دښمنان په نښه او ووژني.[١٧] اسرائیل د دنیا په کچه لومړي ځل لپاره په غزه کې د پوځي عملیاتو په جریان کې د داسې ډرون څخه ګټه پورته کړه چې، د مصنوعي زیرکتیا په سیستم سمبال و، دغه ډرون کولای شو چې، په خودمختاره توګه تصمیم ونیسي، هدف وټاکي او حمله ترسره کړي.[١٨]

هېوادونه به د مصنوعي زیرکتیا په مټ، پداسې سیالۍ کې اخته شي چې، د نظامي استخباراتو، سایبر جنګ او د جاسوسۍ فعالیتونو کچې به لوړې شي.[١٩] په عموم کې مصنوعي زیرکتیا هغه دوه

---

[١٤] World Economic Forum, "The Future of Jobs Report 2023" (Geneva: World Economic Forum, 2023), https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023.

[١٥] Sam Altman: OpenAI will launch a project with government entities. (2023, May 16). The Washington Post. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/technology/2023/05/16/ai-congressional-hearing-chatgpt-sam-altman/

[١٦] John Smith, "Risks of Artificial Intelligence," Built In, accessed July 16, 2023, https://builtin.com/artificial-intelligence/risks-of-artificial-intelligence.

[١٧] Future of Life Institute, "Benefits & Risks of Artificial Intelligence," accessed July 16, 2023, https://futureoflife.org/ai/benefits-risks-of-artificial-intelligence/.

[١٨] Israel Used World's First AI-Guided Swarm Of Combat Drones In Gaza Attacks," IFLScience, accessed July 16, 2023, https://www.iflscience.com/first-ai-war-israel-used-worlds-first-aiguided-swarm-of-combat-drones-in-gaza-attacks-60221.

[١٩] "Benefits & Risks of Artificial Intelligence," Future of Life Institute, accessed July 16, 2023, https://futureoflife.org/ai/benefits-risks-of-artificial-intelligence/.

مخې توره ده چې، دوه تېرې څوکې لري، هم ترې مثبته او هم منفي ګټه پورته کېدلای شي. نو ځکه دا مهمه ده چې، مصنوعي زيرکتيا د احتمالي خطرونو څخه انسانان خبر واوسيږي او د خطر د مخنيوي او يا کمولو لپاره فعال ګامونه پورته کړي. بايد د مصنوعي زيرکتيا په هره برخه کې ډاډ ترلاسه شي چې، داسې ګټه ترې پورته شي چې د ګډو ګټو لپاره وکارول شي، د انساني کرامتونو او ارزښتونو درناوی پکې ترسره شي.

د مصنوعي زيرکتيا په مورد افسانې او عامې غلط انګېرنې

که چېرې د مصنوعي زيرکتيا په حقيقت او واقعيت باندې ژور فکر وکړو، نو وبه پوهيږو چې، مصنوعي زيرکتيا هغه زيرکتيا ده چې، انسان جوړه کړې او د انساني فکرونو تمثيل او تقليد په يو محدوده احاطه کې ترسره کوي، يانې مصنوعي زيرکتيا د يوې ورکړای شوې برنامې په بنسټ او د هغې په حدودو کې کار ترسره کوي. يو شمېر افسانې او غلط انګېرنې د مصنوعي زيرکتيا په مورد موجودې دي، چې دې څېړنې يې يو شمېر عامې غلط انګېرنې او پرشا يې پراته حقايق روښانه کړي دي.

عامې غلط انګېرنې

مصنوعي زيرکتيا به د انساني طبيعي زيرکتيا ځای ونيسي

د مصنوعي زيرکتيا سيستمونو ته د انسانانو له لورې ټريننګ يا روزنه ورکول کيږي او د هغې لارې زده کړه کوي او کار ترسره کوي. په لنډ ډول، دغه روزنه څنګه ورکول کيږي؛ په لاندې مرحلو کې تشريح شوې ده.[۲۰]

اول: په اولني قدم کې مصنوعي زيرکتيا برنامې ته ډېټا يا معلوماتونه ورکول کيږي، چې پدغه معلوماتونو کې متنونه، غږيز کليپونه، انځورونه، شمېرې، اندازې، نقشې، ګرافونه، ويډيوګانې او داسې نور شامل وي.

دوهم: مصنوعي زيرکتيا په دغه معلوماتونو کې نمونې، اړيکې، او يوشانته والی پيدا کوي، يانې څنګه مختلف معلوماتونه سره تړاو لري، کوم شيان مهم دي، د يوبل سره کومو برخو کې ورته والی لري او په څه ډول د يوبل څخه جلا کيږي. دا فکر وکړئ، د يو ګېم يا لوبې ترسره کولو غوندې پروسه ده، چې پدې لوبه کې مصنوعي زيرکتيا څخه پوښتنه کيږي چې، اټکل وکړئ دا څه دي؟ بيا مصنوعي زيرکتيا د نمونو، اړيکو، يو بل ته ورته والي او نور مقياسونو په اساس يو ځواب اټکلوي.

دريم: کوم ځواب چې مصنوعي زيرکتيا اټکلوي، شايد هغه غلط واوسيږي نو بيا يو روزونکی د هغه ځواب د الګوريتم په توسط اصلاح کوي، يانې د الګوريتم د لارې مصنوعي زيرکتيا ته ښودلی کيږي چې، دغه معلوماتونو ته په کومو مقياسونو څه ډول اغيزمن ځواب ورکړي، دغه د سوال ځواب او د

---

۲۰ "How to Train AI," TELUS International, accessed https://www.telusinternational.com/insights/ai-data/article/how-to-train-ai.

اصلاح طریقه په تکراري بڼې صورت نیسي چې، مصنوعي زیرکتیا د هغې سره زده کړه کوي، زده کړه پدې مانا چې، د همغې طریقې، چې ورته ښودل شوي وي تقلید کوي، تر څو خپل اټکلونو کې ښه والی راوړي.

که پورتني درې مرحلو ته غور وکړو، نو مصنوعي زیرکتیا هغې ته د ورکړل شوو معلوماتو او د هغې د روزنې پر بنسټ کار ترسره کوي، او دغه معلومات او روزنه یې انسان ترسره کوي، نو هېڅکله مصنوعي زیرکتیا د انسان څخه نه شي هوښیارېدلای او نه په بشپړ ډول د انسان ځای نیولای شي. یانې د مصنوعي زیرکتیا پرمختګ او په هغې کې بهبود راوړل به همیش د انسان په عقل تکیه وکړي او دا ناشونې ده چې مصنوعي زیرکتیا دې د انسان د فکر، تحلیل، او په هغې کې د انسان د تحکم څخه مستغني شي.

مصنوعي زیرکتیا به د ډېرو انسانانو د کارونو او وظایفو ځای ونیسي او دې سره به ډېر خلک بې روزګاره شي.

سره لدې چې مصنوعي زیرکتیا په کارونو کې ډېرې اسانۍ رامنځ ته کړي، ډېری هغه تکراري بڼه لرونکي کارونه چې انسانانو به صنعت کې ترسره کول اوس یې روباټونه ترسره کوي، مګر هغه تکراري بڼه لرونکي کارونه چې ځارنې ته ضرورت لري او د نورو ابتکاري او غیر تکراري کارونو برخه تشکیلوي، د مصنوعي زیرکتیا برنامې او روباټونه یې یواځې نشي ترسره کولای او بیا هم د انسان نقش ته پکې اړتیا لیدل کیږي. د بېلګې په توګه د سینې د ایکسرې څخه د بیمارۍ تشخیص او موندنه به پخوا رادیولوژیست ترسره کوله خو اوس د مصنوعي زیرکتیا په مټ برنامې کولای شي چې د ایکسرې له مخې مریضي تشخیص کړي، دا د رادیولوژیست سره د مرض په تشخیص کې د مصنوعي زیرکتیا همکاري او مرسته ده، چې نور د مریضۍ بشپړ تشخیص، تداوي، د مریض د وضعیت څخه ځارنه، هغې ته توصیه او همدارنګې د راډیولوژیست تجربه ځانګړې نقش لري، چې مصنوعي زیرکتیا ترې نشي مستغني کیدلای. په لنډ ډول په هره برخه د کار کې به مصنوعي زیرکتیا همکارۍ رامنځ ته کړي، خو د انسان نقش به په بشپړ ډول له مینځه یونسي.[21]

د مصنوعي زیرکتیا تصمیمونه او نتایج غیر عادلانه او نامناسب دي

ډېرې خلک داسې انګېري، چې کوم تصمیمونه، نتایج او ځوابونه چې د مصنوعي زیرکتیا برنامې اټکلوي غیر عادلانه او نا مناسب دي، د بېلګې په توګه په یو شمېر اداراتو کې چې کله نوي کارمندان په کار ګومارل، نو د نوو کارمندانو د معلوماتونو ارزونه او تحلیل د مصنوعي زیرکتیا په بنسټ ترسره کیږي، مصنوعي زیرکتیا فیصله کوي چې کوم کارمند د ټاکلې وظیفې لپاره مناسب دی، د مصنوعي زیرکتیا پدغه مورد او دغې ته ورته مواردو کې پرېکړې شاید غیرعادلانه واوسیږي او پړه یې په مصنوعي

[21] "5 AI Myths Debunked," Gartner, accessed,https://www.gartner.com/smarterwithgartner/5-ai-myths-debunked.

زیرکتیا واچولی شي. حقیقت دا دی چې، که چېرې مصنوعي زیرکتیا غیرعادلانه قضاوت کوي نو هغه په خپل ذات کې د مصنوعي زیرکتیا له وجې نه وي، بلکې د هغه انسان د وجې وي چې، د نامناسبو او غیرعادلانه معلوماتو په توسط ورته روزنه ورکړل شوي وي. په پورتني مثال کې امکان دې ولري مصنوعي زیرکتیا د کارمندانو په انتخاب کې د ښځینه وو پرځای شاید نارینه غوره کړي، د دغه انتخاب دریځ مستقیما د هغه روزونکي سره تړاو لري، چا چې د مصنوعي زیرکتیا برنامې ته په داسې بېلګو سره روزنه ورکړې وي چې، معلوماتونه یې ډېری د نارینه وو واوسیړي او هغې ته پکې غوره والی ورکړای شوی وي. په لنډ ډول، د مصنوعي زیرکتیا برنامې په خپل ذات کې غیر عادلانه نه وي، بلکې په خپل روزنکي تکیه کوي.[۲۲]

مصنوعي زیرکتیا به د خلکو نوښت او ابتکار ووژني

پدغه مورد چې ایا مصنوعي زیرکتیا به د انسانانو د ابتکار او نوښت فکر ووژني، بېلابېلې تبصرې وجود لري، براین اوزي (۲۰۲۳) وایې چې، د انسان تخلیقي او نوښتګر فکر د انسان په احساساتو وده کوي، یانې بعضې انسانان د شهرت، حیثیت او د ځان لپاره د ارزښت جوړونې په خاطر، د یو ابتکار او نوښت کوښښ کوي، خو کله چې وپوهیږي چې مصنوعي زیرکتیا په چټک ډول د کارونو حل لارې پېشنهادوي، او له لورې یې خپله انسانان ابتکار کوي او د نورو ابتکارونه کاپي کوي یا یې تقلید کوي، نو انسانانو کې د ابتکار او د نوښتګر فکر روحیه کمزورې پاتي کیږي، که په همدغه ترتیب مصنوعي زیرکتیا ته ډېره مخه وګرځي او د تخلیق په نتیجه کې انسانانو ته معنوي ارزښتونه او ګټې ترلاسه نشي، نو په تدریجي ډول به ابتکاري او نوښتګر فکر مړ شي.

په همدې ډول ګرانډو (۲۰۲۲) هم په خپله مقاله کې ټینګار کړی دی چې، په مصنوعي زیرکتیا باندې ډېره تکیه کول ابتکار او نوښت ته زیان رسوي، ځکه ډېرې وخت شاید د اسان او زر تصمیم نیونې په صورت کې په مصنوعي زیرکتیا تکیه وکړای شي چې شاید دغه تصمیم نیونه درسته ونه اوسیږي نسبت هغه تصمیم ته چې د انسان په خپل ابتکار او فکر سره نیولی کیږي. ازرمی (۲۰۱۸) بیا وایې چې، مصنوعي زیرکتیا تخلیقي او نوښتګر فکر نه وژني، بلکې د مصنوعي زیرکتیا په مرسته د ابتکاري فکر ظرفیت وده کوي. مار (۲۰۲۳) همدارنګې وایې چې مصنوعي زیرکتیا د انسان په ابتکاراتو کې مرسته کوي، هغه وایې چې هغه عادي برخې د دندې لکه د پلان نیونه د وخت مدیریت، وړو نقطو او توضیحاتو ته پاملرنه، د کیفیت کنټرول او سوداګریزو اهدافو ته متوجې کېدنه او داسې نورې عادي برخې که اوتومات شي یانې په مدیریت کې یې مصنوعي زیرکتیا مرسته ترسره کړي، نو دې سره به ارټیسټانو او هنرمندانو ته په نورو اړخونو د کار کې د نوي لید، نوښت او ابتکار فرصتونه برابر شي.

[22] "Exploring 6 Myths," accessed, https://ai.google/static/documents/exploring-6-myths.pdf.

په عموم کې ډېری څېړنو او پوهانو دا ښودلې چې، مصنوعي زیرکتیا نوښت نه وژني، مصنوعي زیرکتیا یوه اله ده چې، په ابتکار او نوښتګر فکر کولو کې ترې ګټه پورته کېدلای شي، بلکې هېڅکله د انسان د ابتکار بدیل نشي کېدلای.

مصنوعي زیرکتیا کولای شي چې څېړنه ترسره کړي

د جی پي ټي ماډل د رامنځته کېدنې سره سم ډېری خلک پدې اند دي چې، مصنوعي زیرکتیا اوس کولی شي چې، څېړنه هم ترسره کړي او فکر کوي چې، شاید لدې نه پس د څېړونکې نقش په څېړنه کې ډېر کم شي. حقیقت دا دی چې، مصنوعي زیرکتیا څخه په څېړنه کې د یوې الې په توګه ګټه پورته کېدلای شي او هېڅکله د څېړونکي ځای نشي نیولای. مصنوعي زیرکتیا کولای شي چې، د لیکنې، د ډېټا په پروسس، د ډېټا په تنظیم او احصایوي تحلیلونو کې مرسته ترسره کړي، خو بیا د اړتیا او ضرورت په اساس د څېړنې د تشې پر بنسټ څېړنې ته مناسبه موضوع انتخابول، د څېړنې اهداف ټاکل، د څېړنې فرضیې تشکیلول، همدارنګې د څېړنې ډیزان د څېړنې د میتودونو لپاره مناسب انتخاب او د څېړنې لپاره درسته ډېټا راټولول، هغه برخې دي چې، د څېړونکې نقش پکې خوار مهم دی. چیټ جي پي ټي کولای شي چې د څېړنې لپاره په یوه موضوع باندې په ډېرو برخو کې له ځانه څخه لیکل وکړي، خو دغه بیا یو علمي خیانت او د اکاډمیک اخلاقو څخه سرغړونه ده، چې په ډېری لارو تشخیصدلای شي، چې دغه لیکنه د څېړونکي خپله نده. البته که څوک خپله لیکنه لکه د خام مواد چیټ جي پي ټي ته ورکړي، چې ورته یې درسته او ادبي کړي، نو دا کار بیا سم دی او کوم مشکل پکې نه لیدل کیږي. د دنیا معتبرو پوهنتونونو لکه کیمبریج[۲۳] او هارورډ[۲٤] هم چېټ جي پي ټي، بینګ، ګوګل بارډ او ورته برنامو ته اجازه ورکړې، چې ترې د هغوی د نشر شوو اکاډمیکو پالیسیو او اصولو په رڼا کې مثبته ګټه پورته کړای شي.

د مصنوعي زیرکتیا د خطرونو پر وړاندې اندیښنې، مقابلې او د مدیریت کړنلارې

د مصنوعي زیرکتیا د ګټو تر څنګ د هغې څخه بشریت ته راپېښ خطرونه خورا ننګونکي او د اندېښنو وړ دي، خو د هغې پر وړاندې مقابله او د هغې د خطرونو په اغیزمن ډول مدیریت هم کوم نا ممکن کار ندی. د مایکروسافټ بنسټګر بیل ګیټ وایې چې د مصنوعي زیرکتیا خطرونه ریښتیني دي، خو د مدیریت وړ دي.[۲۵] څرنګه چې د مصنوعي زیرکتیا احتمالي زیانونو – کوم چې یې بحث په شروع

---

[۲۳] Cambridge Launches AI Research Ethics Policy, Business Wire, March 13, 2023, https://www.businesswire.com/news/home/20230313005092/en/Cambridge-Launches-AI-Research-Ethics-Policy.

[۲٤] "INITIAL GUIDELINES FOR USING CHATGPT AND OTHER GENERATIVE AI TOOLS AT HARVARD," Harvard University Information Technology, July 13, 2023, https://huit.harvard.edu/news/ai-guidelines.

[۲۵] Bill Gates, "The risks of AI are real but manageable," Gates Notes, July 11, 2023, accessed, https://www.gatesnotes.com/The-risks-of-AI-are-real-but-manageable

کې ترسره شو- انسانان اندېښمن کړي دي چې ګویا د مصنوعي زیرکتیا په تکامل او بشپړتیا سره به بشریت د یو لوي ناورین او خطر سره مخ شي، هم ضروري نده چې ریښتونې واوسیږي.

تاریخ ته په کتلو د سرې جګړې پر مهال د اټومي وسلو د خپرېدو په اړه هم ورته اندېښنو شتون درلوده، د هېوادونو تر منځ دا وېره خپره وه چې، د اټومي وسلو خپرېدل شاید دنیا د تباهۍ په لور بوځي[۲۶]، خو په کال ۱۹۵۷ کې د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلۍ د پرېکړې په پایله کې د اټومي انرژۍ نړیواله اداره رامنځته شوه چې وېې کولای شول د نړۍ هېوادونه سره همغږي کړي او داسې تړونونه لاسلیک کړي چې د اټومي وسلو د خپرېدلو مخنیوی ترسره کړي. د اټومي انرژۍ نړیواله اداره د دغه تړونونو پر بنسټ حق لري چې د هېوادونو دننه د اټومي تاسیساتو او د موادو څخه څارنه ترسره کړي، تر څو ډاډ ترلاسه کړي چې هېوادونه دغه اټومي فعالیتونه د سوله ایزو موخو لپاره کاروي نه د اټومي وسلو د پراختیا لپاره.[۲۷] بېل ګیټ د مصنوعي زیرکتیا پر اړه په خپله ویب پاڼه باندې نشر شوي راپور کې وړاندیز کړی چې د مصنوعي زیرکتیا د احتمالي خطرونو د مخنیوي په موخه دې د اټومي انرژۍ نړیوالې ادارې ته ورته یوه اداره جوړه شي چې وکولای شي نړۍ د مصنوعي زیرکتیا سره تړلي ناورینونو څخه وژغوري.[۲۸]

د بیل ګیټ د جولای میاشتې ۲۰۲۳ کال د راپور د تحلیل له مخې انسانان باید د مصنوعي زیرکتیا د پرمختګ په اړه خوشبینه واوسیږي، داسې تقابل یې باید وکړي چې مثبته ګټه ترې پورته شي او د یو فرصت په شکل وپېژندل شي. د بېل ګېټ په وینا ښوونکي دې د مصنوعي زیرکتیا د ژبې ماډلونه په زده کړو کې شاګردانو ته د یوې وسیلې په توګه ور وپیژني. په ۱۹۷۰ او ۱۹۸۰ کال کې کله چې د حساب برقي ماشینونه ایجاد کړای شول، بعضو ښوونکو سره اندېښنه پیدا شوه چې شاګردان شاید د ریاضي اساسي زده کړې بندې کړي، ځکه کله چې اساسي محاسبات د حساب برقي ماشینونه ترسره کولای شي نو زده کړو ته یې اړتیا نه پیښیږي، خو مګر نورو بعضو ښوونکو بیا د حساب برقي ماشینونو ایجاد یو ښه ابتکار وبللو، او د شاګردانو لپاره یې د اساسي ریاضیاتو شاته د فکر کولو مهارت په لوړولو تمرکز اړین وبله.

هېوادونه کوښښ کوي چې د مصنوعي زیرکتیا په ټیکنالوژۍ کې د پرمختګ سره د ننګونو مقابله وکړي، د اغیزمنې ګټې ترڅنګ د خوندیتوب ډاډ هم ترلاسه کړي. په ۲۰۱۹ کال کې د امریکا حکومت د هېواد دننه اړونده فدرالي ایجنسیو او اداراتو ته د اجرایوي فرمان صادرولو سره د هغوی څخه د

---

[۲۶] U.S.-Russia Nuclear Arms Control. Council on Foreign Relations. https://www.cfr.org/timeline/us-russia-nuclear-arms-control#:~:text=The%20nuclear%20arms%20race%20was,the%20risk%20of%20nuclear%20war.

[۲۷] The International Atomic Energy Agency - the United Nations, https://www.un.org/en/conf/npt/2015/pdf/IAEA%20factsheet.pdf

[۲۸] Bill Gates, "The risks of AI are real but manageable," Gates Notes, July 11, 2023, accessed, https://www.gatesnotes.com/The-risks-of-AI-are-real-but-manageable

مصنوعي زيرکتيا د پراختيا او د خونديتوب په موخه د ستراتيژيو او پاليسيو رامنځته کولو غوښتنه وکړه.[۲۹] په ۲۰۲۳ کال کې د امريکا حکومت بل اجرايوي فرمان صادر کړ او له اړونده اداراتو څخه يې غوښتنه وکړه چې د مصنوعي زيرکتيا په برخه کې خونديتوب ډاډمن کړي او د الګوريتمونو څخه په ګټې اخستنې د مصنوعي زيرکتيا په سيستمونو کې د تبعيض څخه مخنيوی ترسره کړي، يانې د الګوريتمونو څخه د مصنوعي زيرکتيا په پراختيا کې داسې ګټه پورته شي چې په وسيله يې د ترسره شوي تحليل څخه لاسته راغلې پايلې د تعصب څخه پاکې او عادلانه واوسيږي. [۳۰]په ۲۰۲۱ کال کې انګلستان هم د مصنوعي زيرکتيا په اړه خپله ملي ستراتيژۍ کې د مصنوعي زيرکتيا څخه د اغيزمنې، خوندي او اخلاقي ګټې اخستنې لپاره د مهارتونو پراختيا، څېړنه او نړيواله همکاري اړينه وبلله.[۳۱]

په ۲۰۲۱ کال کې اروپايي اتحادې هم د مصنوعي زيرکتيا په پراختيا کې د خونديتوب او شفافيت يقيني کولو په موخه خپل لومړني جامع قوانين او مقررات رامنځته کړل.[۳۲] چين همدارنګې د تېرو دوو کلونو راهيسې د مصنوعي زيرکتيا په اړوند د بېلابېلو مقرراتو پلي کولو کوشش کوي[۳۳]. د ۲۰۲۱ کال، د نومبر مياشتې په ۲۵ تاريخ د ملګرو ملتونو تعليمي، ساينسي او کلتوري سازمان (يونيسکو)، د مصنوعي زيرکتيا په اړه لومړي ځل لپاره په پاريس کې کانفرانس داير کړ، چې په پايله کې يې د مصنوعي زيرکتيا څخه د اخلاقي ګټې پورته کونې په موخه د ۱۹۳ غړو هېوادونو ترمنځ د همغږۍ نظر تصويب کړای شو.[۳٤]

په ټوله کې د بېل ګېټ د وړاندوينې په اساس د مصنوعي زيرکتيا په پراختيا کې چټک او غيرمعمولي پرمختګ او د هغې د احتمالي خطرونو او ننګونو پر وړاندې د هېوادونو په ځانته او بېلا بېل ډول تقابل او مبارزه ښايي دومره اغېزمنه نه وي، ترڅو چې د نړۍ په سطحه اټومي انرژۍ نړيوالې

---

[۲۹] "Executive Order on Maintaining American Leadership in AI," 2019, accessed August 14, 2023, https://oecd.ai/en/dashboards/policy-initiatives/http:%2F%2Faipo.oecd.org%2F2021-data-policyInitiatives-24277.

[۳۰] "AI Clause in Executive Order on Advancing Racial Equity and Support for Underserved Communities through the Federal Government," 2023, accessed August 14, 2023, https://oecd.ai/en/dashboards/policy-initiatives/http:%2F%2Faipo.oecd.org%2F2021-data-policyInitiatives-27439.

[۳۱] "United Kingdom National AI Strategy," 2021, accessed August 14, 2023, https://oecd.ai/en/dashboards/policy-initiatives/http:%2F%2Faipo.oecd.org%2F2021-data-policyInitiatives-27177

[۳۲] "EU AI Act: First Regulation on Artificial Intelligence," 2023, accessed August 14, 2023, https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence

[۳۳] Matt Sheehan, "China's AI Regulations and How They Get Made," July 10, 2023, accessed August 14, 2023, https://carnegieendowment.org/2023/07/10/china-s-ai-regulations-and-how-they-get-made-pub-90117#:~:text=Over%20the%20past%20two%20years,AI%20systems%20like%20OpenAI's%20ChatGPT.

[۳٤] "UNESCO member states adopt the first ever global agreement on the Ethics of Artificial Intelligence," 2021, accessed August 14, 2023, https://www.unesco.org/en/articles/unesco-member-states-adopt-first-ever-global-agreement-ethics-artificial-intelligence

اداري ته ورته یوه داسې اداره رامنځته شي چې د نړۍ ټول هېوادونه سره همغږي او د مدیریت یو ډول کړنلاره رامنځته کړي، چې وکولای شي د مصنوعي زیرکتیا څخه د راپېښنو خطرونو پر وړاندې اغیزمن او ډاډمن مدیریت ترسره کړي.

د مصنوعي زیرکتیا د ژبې ماډلونه

د مصنوعي زیرکتیا د ژبې ماډلونه هغه ماډلونو ته وایي چې د انسان په څېر په ژبه پوهېږي، پروسس کوي یې، متنونه تحلیلوي، لیکنې ژباړي، د انسان په څېر ځوابونه ورکوي او همدارنګې د ژبې اړوند بېلا بېلې دندې ترسره کوي. بعضې د مصنوعي زیرکتیا د ژبې ماډلونه چې اوسمهال ترې په پراخه کچه ګټه پورته کیږي په لاندې ډول دي.

جی پي ټي درې (GPT-3)

جي پي ټي درې د مصنوعي زیرکتیا تر ټولو لوی هغه ماډل دی چې، د ۱۷۵ ملیارده پیرامیټرونو سره د OpenAI لخوا د ۲۰۲۰ میلادي کال په جون میاشت کې رامنځته شو، پیرامیټر د مصنوعي زیرکتیا یوه تجربه ده یا یو زده کړه ده چې، مصنوعي زیرکتیا ته د روزنې په دوران کې ورکړای شوې ده. دا ماډل کولای شي چې، پراخه بېلا بېلې دندې ترسره کړي، لکه د بېلګې په توګه د 3000 الفاظو اعظمي حد کې متنونه او مقالې لیکل، د ویب پاڼو پراختیا، د کوډونو تولیدول او داسې نور. د جي پي ټي درې د تطبیقي برخې د محاورې ماډل یا پلیټ فورم چېټ جي پي ټي (Chatgpt) نومیږي، چې د نړۍ په کچه له یو شمېر هېوادو څخه پرته نور ټول ورته په وړیا ډول لاس رسی لري.[۳۵]

جی پي ټي څلور (GPT-4)

جي پي ټي څلور بیا د جي پي ټي درې پرمختللې بڼه ده چې د اوپن ای اي (OpenAI) له لورې په ۲۰۲۳ کال د مارچ په میاشت کې رامنځ ته شو[۳۶]. د پیرامیټرونو د حجم (1.7 ټریلیونه) د ډېرېدو سره د جي پي ټي څلور فعالیت لس چنده[۳۷] بهتره شو. جی پي ټي څلور په خپل داخلي، د حقیقي او درست فعالیت په ازموینه کې، له جي پي ټي درې څخه ۴۰٪ لوړې نمرې اخستې دي،[۳۸] چې دا د کاروباري نړۍ لپاره د باور او اعتماد په لحاظ خورا مهمه خبره ده. جی پي ټي څلور نسبت جی پي ټي

---

[۳۵] Claudia Slowik and Filip Kaiser, "GPT-4 vs. GPT-3. OpenAI Models' Comparison," neoteric.eu, March 16, 2023, https://neoteric.eu/blog/gpt-4-vs-gpt-3-openai-models-comparison/#:~:text=GPT%2D3%20is%20a%20language,its%20remarkable%20language%20generation%20capabilities.

[۳۶] GPT-4 is Multimodal," Search Engine Journal, https://www.searchenginejournal.com/gpt-4-is-multimodal/481993/.

[۳۷] GPT-4 vs. GPT-3.5: What's the Difference?," Search Engine Journal, https://www.searchenginejournal.com/gpt-4-vs-gpt-3-5/482463/#close

[۳۸] ChatGPT vs. GPT-3: A Comparison," Simplified, https://simplified.com/blog/ai-writing/chatgpt-vs-gpt-3/.

درې ته ډېر دقيق، معتمد او د 25000 الفاظو په حد کې متنونه ليکلی.[۳۹] د اوپن ای اي دغه ماډل بيا په وړيا ډول خدمات نه وړاندې کوي. دغه ماډل د کارونې لپاره د مياشتې 20$ لګښت لري.[٤٠]

ګوګل بارډ (Google Bard)

د GPT د برياليې تجربې څخه وروسته ګوګل کمپنې هم GPT ته ورته د مصنوعي زيرکتيا برنامه په 21 د مارچ ۲۰۲۳ کال کې خپره کړه. ګوګل بارډ د چېټ جي پي ټي په څېر د محاورې پليټ فورم دی، خو د GPT سره يې فرق دا دی چې، د ګوګل بارډ د معلوماتونو د اخستنې منبع ويب پاڼې دي. يانې ګوګل بارډ د ويب پاڼو په مخ د نشر شوو معلوماتونو له مخې تحليل کوي او په اساس يې متنونه او ځوابونه ليکي. ګوګل بارډ په پيل کې د ګوګل د لامډا (LaMDA) ماډل په بنسټ کار کاوه، چې اوس د ګوګل د يو بل لوي د ژبې ماډل په بنسټ، چې (PaLM2) نوميږي کار کوي.[٤١] څرنګه چې ګوګل بارډ د معلوماتو د توليد او تحليل لپاره ويب ته لاس رسی لري نو کولای شي چې د اوسني او ريښتينې وخت معلوماتونه توليد کړي.[٤٢]

مايکروسافت نوی بېنګ (Microsoft New Bing)

نوی بېنګ مصنوعي زيرکتيا برنامه د ۲۰۲۳ م کال په فبروي مياشت کې د مايکروسافټ له لورې رامنځته شوه. نوی بېنګ دانټرنيټ ويب د معلوماتو لپاره پلټي، معلوماتونه يې تحليلوي او نتيجه يې د محاورې په شکل کې کارونکې ته ورکوي. اوپن ای اي اداره د نوي بينګ په برخه کې د مايکروسافټ سره په همکارۍ دا برنامه مخکې وړي. د نوي بينګ مصنوعي زيرکتيا برنامه په ټوله کې د مايکروسافټ د پروميتيوس ماډل (Microsoft Prometheus) په اساس فعاليت کوي کوم چې د ويب او همدارنګې د اوپن ای ای ادارې د جی پي ټي څلور (GPT-4) ماډل څخه په شريکه ګټه پورته کوي، يانې نوی بينګ هم د ويب او هم د GPT-4 په مرسته متنونه ليکي او پوښتنې ځوابوي. پدغه اساس نوی بېنګ، تر ډېره حده، د اوسني او ريښتيني وخت په بنسټ هم ځوابونه توليدولای شي.[٤٣]

---

[۳۹] Vincent Terrasi, "GPT-4 vs. GPT-3.5: A Comparative Analysis," Search Engine Journal, March 22, 2023, https://www.searchenginejournal.com/gpt-4-vs-gpt-3-5/482463/#close.

[٤٠] "Is GPT-4 Free? Here's How You Can Use GPT-4," MLYearning, July 15, 2023, https://www.mlyearning.org/is-gpt-4-free/#:~:text=Here's%20How%20you%20can%20use,%2C%20which%20costs%20%2420%2Fmonth.

[٤١] Sabrina Ortiz, "What is Google Bard? Here's Everything You Need to Know," ZDNet, https://www.zdnet.com/article/what-is-google-bard-heres-everything-you-need-to-know/ (accessed June 1, 2023).

[٤٢] "Comparing Chatgpt and Google bard", https://jarthur.co/comparing-chat-gpt-and-google-bard/

[٤٣] Microsoft. "The New Bing: Our Approach to Responsible AI." Microsoft Blogs, February 2023. https://blogs.microsoft.com/wp-content/uploads/prod/sites/5/2023/02/The-new-Bing-Our-approach-to-Responsible-AI.pdf.

میټا لاما ۲ ماډل (Meta LlaMa 2 Model)

لاما ۲ د مصنوعي زیرکتیا د ژبې هغه ماډل دې چې د میټا کمپنۍ له لورې د جولای میاشتې په ۲۰۲۳ کال کې رامنځ ته شو. دغه ماډل بیا دا خوبي لري چې ډیویلپران یې ډاونلوډ کولای شي او د خپلې خوښې او ضرورت په اساس یې په پروګرام کې تبدیلي راوړلی شي. د لاما ۲ ماډل مختلفو نسخو ته په وړیا ډول د هګنیګ فېس (Hugging Face) په نامه ویبپ پاڼې څخه لاس رسی ممکن دی. په یاد ولرئ چې د دغې ماډلونو د ډاونلوډولو او په کمپیوټر کې یې د چلولو لپاره د کمپیوټر لوړ ظرفیتونو ته اړتیا لیدل کیږي.[٤٤]

د مصنوعي زیرکتیا د ژبې د ماډلونو محدودیتونه

څرنګه چې د مصنوعي زیرکتیا د ژبې ماډلونه د محدودو معلوماتو په احاطه کې د انسانانو په توسط روزل شوي دي نو د اشتباهاتو او د نیمګړتیاوو څخه خالي ندي. د مصنوعي زیرکتیا د ژبې په ماډلونو کې موجودې نیمګرتیاوې په لنډ ډول لاندې تشریح شوي دي.

1. د مصنوعي زیرکتیا ټول ماډلونه د ورکړل شوو پرامیټرونو په محتوی کې ځواب تحلیلوي، نو امکان دې ولري چې ځواب یا په پوره ډول نادرست یا نیمګړی واوسیږي.[٤٥]
2. دا ممکنه ده چې د مصنوعي زیرکتیا بعضې ځوابونه د تعصب او سټیریوټایپ (هغه تصور چې د یو ګروپ د بعضو اشخاصو د بدو کرکټرونو په وجه ټول ګروپ ته ګوته نیول کیږي) په اساس وي، یا د اخلاقي اړخه داسې معلوماتونه شریک کړي چې، بې وزله یا په بل اصطلاح دټولنې اقلیتونو ته پکې نقصان او ضرر متوجې وي.[٤٦]
3. د ژبې دغه ماډلونه امکان دې ولري ډېرى وخت په پوښتنه درست پوهه نشي، یا محتوی درک نکړای شي، همدارنګې د مصنوعي زیرکتیا برنامې نه خپله احساسات لري او نه د کارونکو احساسات درک کولای شي کوم چې په محاوره کې د مناسب ځواب ورکولو لپاره اړین نقش لوبوي.

---

[٤٤] "Llama 2 Community License Agreement," Llama 2 Version Release Date: July 18, 2023, https://ai.meta.com/resources/models-and-libraries/llama-downloads/.

[٤٥] Becky Abraham, "AI Language Models: Exploring Capabilities and Limitations," LinkedIn, accessed [insert access date], https://www.linkedin.com/pulse/ai-language-models-exploring-capabilities-limitations-becky-abraham.

[٤٦] Alex Tamkin, Miles Brundage, Jack Clark, and Deep Ganguli, "Understanding the Capabilities, Limitations, and Societal Impact of Large Language Models," arXiv, February 2021, https://arxiv.org/abs/2102.02503.

4. د ژبې ماډلونه چې کوم متنونه ليکي، يا معلوماتونه ورکوي، په ځانګړي ډول جي پي ټي درې (GPT-3)، نړدې هيڅکله درست مصادر او حوالې نه ورکوي، نو پدغه برخه کې بايد ډېره پاملرنه ترسره شي چې، د مصنوعي زيرکتيا حوالې او مصادر ډبل چيک کړای شي.

د ټېکنالوژۍ بدلېدونکې منظره او راتلونکې

د مصنوعي زيرکتيا د پرمختګ سره د ټېکنالوژۍ مخ په بدليدونکې حالت کې دی. يانې په ټېکنالوژۍ کې د مصنوعي زيرکتيا د سيستمونو مدغم کېدلو سره په بېلابېلو صنعتونو کې د پام وړ بدلونونه رامنځته شول او دا لړۍ به جريان ولري. ټېکنالوژيکي پس منظر ته په کتنه، په پېل کې پدې کوشش کېده چې ماشينونه څنګه په فزيکي ډول د انسانانو په توسط وچليږي، ټېکنالوژيکي ماډلونه به داسې عيارېدل چې د انسان فزيکي ښکېلتيا او تجربه پکې ډېره اړينه وه، وروسته د مصنوعي زيرکتيا د رامنځته کېدنې او پرمختګ اوس پدې کوشش کيږي چې ماشينونه د الګوريتمنو په توسط داسې اوتومات شي چې، د انسان فزيکي ښکېلتيا نقش پکې کم او ذهني پکې ډېر شي، يانې د لارښونې او کمانډ ورکونې له لورې ماشينونه فعاليت ترسره کړي. د بېلګې په ډول، مخکې به د ټېکنالوژۍ سره د محاورې په موخه د ټايپنګ يا د سکرين لمس کولو څخه کار اخستل کېده، د مصنوعي زيرکتيا د رامنځ ته کېدنې سره د غږ له لورې ټېکنالوژۍ سره محاوره ترسره کېدل ممکن شول؛ همدارنګې، د مصنوعي زيرکتيا په توسط د ډرايور څخه پرته موټر چلونه ممکن شوه.

د مصنوعي زيرکتيا په غږ همکار (Voice Assistant) سمبال ماشينونه کولای شي چې د الګوريتم په مرسته د انسان غږ پروسس کړي، او لکه د انسان په څېر ځان پرې پوهه کړي او ځواب ورکړي. دې ته ورته په صنعت کې نږدې ټولې پروسې اوتومات شوې او لا به هم پدغه برخه کې نور پرمختګ صورت ونيسي.

په ۲۰۲۳ کې په سويلي کوريا کې د (EverR) په نامه داسې يو روباټ رامنځته شو چې، په برياليۍ توګه يې د موسيقارانو لوی ډلې ته د موسيقۍ د الاتو د غږولو لارښوونه ترسره کړه، په داسې حال کې چې کارکردګي يې ډېره اعلی او غير معمولي وه.[٤٧] همدارنګې په ۲۰۲۳ کې څېړونکو د کب په څېر يو ځانګړی روباټ رامنځته کړو، دغه ماهي ته ورته شکل کې روباټ د دې لپاره ډيزاين شو چې د سمندري مخلوقاتو مطالعه په داسې ډول ترسره کړي چې سمندري چاپيريال ته د زيان او ګډوډۍ لامل نه شي.

---

[٤٧] "Robot conducts Seoul orchestra in extraordinary classical concert," Euronews, video, July 8, 2023, https://www.euronews.com/video/2023/07/08/robot-conducts-seoul-orchestra-in-extraordinary-classical-concert.

دا روباټ به ساینسپوهانو ته اجازه ورکړي چې، د اوبو لاندې د حیواناتو د ژوند په اړه په داسې احتیاط سره څېړنې ترسره کړي چې، د هغوی استوګنځایونو ته زیانونه ونه رسیږي.[۴۸]

همدارنګې د توکیو پوهنتون ساینسپوهانو داسې روباټ جوړ کړ چې، د لباس په څېر اغوستلی کیږي او شپږ لاسونه لري او هر لاس یې بیا ګوتې او پنجې لري چې په توسط یې مختلف کارونه په خاصو متفاوتو ظرفیتونو سره ترسره کیږي او وبه کولای شي په کارونو کې ډېرې اسنتیاوې او همکارۍ رامنځته کړي.[۴۹] ناسا د امریکا فضایي ادارې د والکیري(Valkyrie) په نامه د داسې یو روباټ په جوړونې کار پیل کړی چې د ازموینې په خاطر یې د استرالیا ووډسایډ انرجي شرکت ته سپارلی، ترڅو یې داسې باخطره ساحو ته د څېړنو لپاره واستوي چې د پرسونل او چابیریال خوندیتوب ورسره تضمین شي، او د دغې ازموینې پایلې د ناسا سره شریکې کړي چې ترڅو ناسا له دغه روباټ څه په خپلو ماموریتونو کې ګټه پورته کړي.[۵۰]

د مصنوعي زیرکتیا مدغم کېدنه په ټیکنالوژۍ کې خورا انقلابي خوشبینه راتلونکی لري خو له اندېښنو او احتمالي ګواښونو څخه خالي هم ندی. پروفیسر سټیفین هاکینګ، چې د انګلستان یو له مشهورو ساینسپوهانو څخه و، ویلي دي چې، په مصنوعي زیرکتیا سمبال ماشینونه زمونږ وجود ته یو ګواښ دی، هغه په یو انټرویو کې بی بی سي ته ویلي و چې، د مصنوعي زیرکتیا تکامل او په بشپړ ډول پرمختګ به یې د انسان نسل پای ته ورسوي، یانې پایلې یې شاید دومره جدي وي چې انسانیت ته د پام وړ زیان لامل شي. د ټېکنالوژۍ لوی متشبث ایلان ماسک هم خبرداری ورکړی چې، په راتلونکې کې مصنوعي زیرکتیا به انسانیت ته تر ټولو لوي ګواښ وي.[۵۱] خو بیا ډېری نورو ساینسپوهانو او غټو متشبثینو د مصنوعي زیرکتیا راتلونکې ته خوشبینۍ هم څرګندې کړي لکه د فیسبوک اجرایوي رئیس مارک زکربرګ، د اوپن ای اي اجرایوي رئیس سیم الټمن، د ګوګل اجرایوي رئیس سندر پچاي، د امازون اجرایوي رئیس انډي جاسي، د مایکروسافټ بنسټګر او داسې نور. د دوی له نظره، مصنوعي زیرکتیا، سره لدې چې احتمالي ګواښونه لري خو په ټوله کې به یې انسانیت ته ګټه تمامه شي.

---

۴۸ "Belle, the unobtrusive AI robot fish, is helping researchers to protect our marine ecosystems," Euronews Next, June 30, 2023, https://www.euronews.com/next/2023/06/30/belle-the-inobtrusive-ai-robot-fish-is-helping-researchers-to-protect-our-marine-ecosytems.

۴۹ "Scientists in Japan develop a wearable robot with 6 arms in a first step towards a cyborg," Euronews, video, June 29, 2023, https://www.euronews.com/video/2023/06/29/scientists-in-japan-develop-a-wearable-robot-with-6-arms-in-a-first-step-towards-a-cyborg-.

۵۰ "NASA's first humanoid robot Valkyrie is being tested at offshore energy facilities in Australia," Euronews Next, July 13, 2023, https://www.euronews.com/next/2023/07/13/nasas-first-humanoid-robot-valkyrie-is-being-tested-at-offshore-energy-facilities-in-austr.

۵۱ Rory Cellan-Jones, "Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind," BBC News, News, published December 2, 2014, url: https://www.bbc.com/news/technology-30290540.

د پای خبرې

د مصنوعي زیرکتیا رامنځته کېدنه په پیل کې یو خوب لیدل وو، خو د ساینسپوهانو په هلو ځلو دغه خوب په رېښتوني حقیقت بدل شو. مصنوعي زیرکتیا رامنځته کېدنه نړۍ لپاره یو حیرانوونکې او زړه راښکونکې پدیده وه، چې په لږه موده کې ورسره ټېکنالوژۍ په بې ساري ډول بدلون وموند او دا لړۍ به د تکامل په لور جریان ولري.

د صنعت د پرمختګ په برخه کې د مصنوعي زیرکتیا رول خورا اړین او بارز وه، چې هم یې انسانانو ته د دندو په لاسه ورکولو کې اندېښنې او هم خورا فرصتونه مهیا کړل. څرنګه چې په ټوله کې مصنوعي زیرکتیا نړۍ او انسانیت ته په ډېره ګټه تمامه برېښي، خو ناوړه ګټې یې خورا اندېښنې او احتمالي ګواښونه هم له ځان سره لري.

د مصنوعي زیکتیا په اړه ډېرې افسانې او ناسم پوهاوی وجود لري چې ترشا یې پراته حقیقتونه د دې څېړنې په متن کې روښانه کړای شوي دي. په ډېر لنډ وخت کې، د مصنوعي زیرکتیا د ژبې بېلا بېل ماډلونه وپېژندل شول، خو کوم چې په عام ډول ترې نن سبا ګټه پورته کیږي د دې څېړنې په محتوی کې په لنډ ډول روښانه شول.

د ټېکنالوژۍ د پرمختګ پس منظر ته که زیر شو هم په انقلابي ډول د بدلونونو شاهد دی او امکان دې ولري چې راتلونکی یې هم د پام وړ پرمختګونو څخه ډک واوسي. سره لدې چې راتلونکي ته یوځه اندېښنې وجود لري خو ډېری پوهانو د مصنوعي زیرکتیا د راتلونکي په اړه خوشبینۍ څرګندې کړې دي.

سپارښتنې

۱. د دې څېړنیز بحث په لوستلو سره لوستونکی باید د مصنوعي زیرکتیا په اړه د خلکو ترمنځ عامه پوهاوی رامنځ ته کړي او د مصنوعي زیرکتیا په اړه د غلط فهمیو او ناسم پوهاوي لرې کولو کوشش وکړي.
۲. خلک باید د مصنوعي زیرکتیا څخه د اندېښنو پر وړاندې ځواکمن واوسیږي، باید دغه پدیده د یو څرګند حقیقت په شکل ومني او د مصنوعي زیرکتیا د برنامو څخه په ګټه اخستنه دې خپلو وړتیاوو او مهارتونو ته وده ورکړي.
۳. مصنوعي زیرکتیا سره دې د نوښت او ابتکار کلتور ته لا وده ورکړل شي، داسې کاري چاپیریال باید رامنځ ته شي چې د مصنوعي زیرکتیا له لورې کارونه نور هم مؤثر او اغیزمن شي، د ستونزو د حل لپاره ترې ګټه پورته شي.
۴. د مصنوعي زیرکتیا څخه د ښې او اخلاقي ګټې پورته کونې په موخه دې عامه پوهاوی رامنځ ته شي، په اداراتو کې دې پدې برخه ځانګړی تمرکز وشي، تر څو د مصنوعي زیرکتیا څخه د ناوړې ګټې اخستنې مخنیوی وشي.
۵. د افغانستان حکومت دې په خپلو پلانونو کې د مصنوعي زیرکتیا څخه په بېلابېلو سکتورونو کې د ګټې اخستنې په موخه خپل لید او اهداف روښانه کړي، عملي ستراتیژیانې دې ورته چمتو کړي

او په تدریج سره دې د مصنوعي زیرکتیا ټیکنالوژۍ لکه د نورې نړۍ په کارونو کې د غوراوۍ او بهترۍ په موخه شامله او مدغم کړي.

٦. د افغانستان حکومت دې د مصنوعي زیرکتیا په ظرفیتونو او د هېواد په اقتصادي او تخنیکي پرمختګ کې د هغې په رول او اړتیاوو باندې فکر وکړي، په مختلفو صنعتونو کې دې د مصنوعي زیرکتیا د څېړنې، پراختیا او د هغې د برنامو د پلي کولو په موخه د مصنوعي زیرکتیا د نوښت مرکز جوړ کړي. دغه مرکز به په اکاډیمیا، صنعت او دولتي اداراتو کې د مصنوعي زیرکتیا څخه د ګټې اخستنې په موخه څېړنې ترسره کوي، د اکاډیمیا او صنعتونو ترمنځ به همغږۍ رامنځ ته کوي. د مصنوعي زیرکتیا د رائج کېدنې او په کارونو کې د ادغام او د کارمندانو د ظرفیتونو او وړتیاوو د لوړولو په موخه به د روزنې او پرمختیا برنامې او ورکشاپونه چمتو کوي.

٧. د افغانستان د لوړو زده کړو وزارت دې په زده کړو او څېړنو کې د مصنوعي زیرکتیا د ژبو د ماډلونو د کارولو لپاره روښانه اخلاقي لارښوونې رامنځته کړي، په اکاډیمیا کې دې د مصنوعي زیرکتیا څخه د ناوړه ګټې اخستنې پر وړاندې سختې او جدي پالیسۍ جوړې کړي. دغه پالیسۍ او د هغې په اغیزمن ډول د پلي کولو لپاره د څارنې طرز العملونه دې هم د پوهنتونونه سره شریک کړي.

مصادر:

Uzzi, B. (2023, May 26). Will AI Kill Human Creativity? What Fake Drake tells us about what's ahead. Innovation.

Azermai, N. (2018, May 4). Artificial Intelligence (A.I.) and the myth of it killing creativity. Retrieved from https://medium.com/scriptbook-blog/artificial-intelligence-a-i-and-the-myth-of-it-killing-creativity-9909957cec14

Marr, B. (2023, May 24). AI is not killing creativity – it's enhancing it. Retrieved from https://www.raconteur.net/technology/creativity-technology/

Granados, N. (2022, January 31). Human Borgs: How Artificial Intelligence Can Kill Creativity And Make Us Dumber. Forbes. Retrieved from https://www.forbes.com/sites/nelsongranados/2022/01/31/human-borgs-how-artificial-intelligence-can-kill-creativity-and-make-us-dumber/?sh=6f86958d21a2

Kumar, P., Chauhan, S., & Awasthi, L. K. (2023). Artificial intelligence in healthcare: review, ethics, trust challenges & future research directions. Engineering Applications of Artificial Intelligence, 120, 105894.

Meenigea, N., & Kolla, V. R. K. (2023). Exploring the Current Landscape of Artificial Intelligence in Healthcare. International Journal of Sustainable Development in Computing Science, 1(1).

Rakha, N. A. (2023). Artificial Intelligence and Sustainability. International Journal of Cyber Law, 1(3).

Noreen, U., Shafique, A., Ahmed, Z., & Ashfaq, M. (2023). Banking 4.0: Artificial intelligence (AI) in banking industry & consumer's perspective. Sustainability, 15(4), 3682.

Milana, C., & Ashta, A. (2021). Artificial intelligence techniques in finance and financial markets: a survey of the literature. Strategic Change, 30(3), 189-209.

Bharadiya, J. (2023). Artificial Intelligence in Transportation Systems A Critical Review. American Journal of Computing and Engineering, 6(1), 34-45.

بررسی چگونگی اجراءات محاکم امارت اسلامی در قضایای مدنی در روشنایی فرامین و متحدالمآل ها

استاد فیض الرحمن نظامی[1]
Faizurrahmannizami001@gmail.com
استاد محمد طارق سیار[2]
tariq.sayar@gmail.com

خلاصه بحث

تأمین عدالت و احقاق حقوق شهروندان از جمله خصوصیات نظام اسلامی است که رسیدن به این حد جز با موجودیت عدالت در جامعه میسر نیست به همین ملحوظ قضاء در دین مبین اسلام اهمیت و جایگاهی خاصی دارد، در واقع موفقیت هر نظام در داشتن سیستم عدلی و قضایی منظم، بی طرف، مستقل و دارای قوانین مدون که بتواند مشکلات جامعه را حل نماید می باشد؛ در عصر حاضر دولت ها مکلف اند سیستم محاکماتی را در جامعه ایجاد نمایند که عدالت را به وجه احسن در جامعه تأمین نماید.

بدون شک توقع جامعه از دولت در تامین عدالت و احقاق حق این است تا حق به حقدار داده شده و جلو خود سری و خودکامگی های افراد و اشخاص گرفته شده و فضای امن در جامعه ایجاد گردد.

با وجود اینکه امارت اسلامی افغانستان دو اصولنامه (اصولنامۀ اداری محاکم و اصولنامۀ عدلی محاکم) و مجموعه فرامین را برای تنظیم امور دعاوی به نشر سپرده است، اما در تحقیق حاضر سعی به عمل آمده تا نحوه رسیدگی محاکم امارت اسلامی در قضایای مدنی در روشنایی فرامین امیرالمومنین و متحدالمآل های صادر شده از سوی ستره محکمه امارت اسلامی در قضایای مدنی که بدسترس عموم جامعه قرار نگرفته ویا مردم نسبت بدان ها اطلاع کافی ندارند مورد بررسی قرار گرفته و در اخیر برای تقویه سیستم محاکماتی پیشنهادات ارایه می گردد.

کلید واژه ها: متحدالمآل، فرامین، وکیل مسخر، تبدیلی محاکم، دعاوی مدنی

مقدمه

تجربه بشری ثابت نموده که در پهلوی پیشرفت های اقتصادی، سیاسی، فن آوری وغیره که زمینه تحقق رفاه اجتماعی گردیده، نیاز مبرم به داشتن نظام عدلی و قضایی بی طرف و مستقل بوده تا جامعه به حیات سعادت مندانه خود ادامه دهد، چون سعادت و آرامش واقعی در جامعه با حاکمیت سیستم عدلی کارا و پاسخگو به نیاز های مردم بدست می آید. صرف نظر از جنبه های عقیدتی و

---

[1]. عضو کادر علمی پوهنځی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون سلام
[2]. عضو کادر علمی پوهنځی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون سلام

ایمانی حاکم بر قلوب مردم، سیستم عدلی و قضایی که همیشه با روحیه بی طرفانه عمل نموده و در اجراآت خود تحت تأثیر قوای حاکم و متنفذین جامعه نبوده، عدالت و مساوات را برای مردم جامعه به ارمغان آورده است.

بدون شک نظام های حاکم در دنیا نمی توانند بدون داشتن سیستم محاکماتی بقای خود را حفظ و ادامه دهند، از اینکه سیستم محاکماتی بی طرف و مستقل یکی از مکلفیت های نظام حاکم می باشد که بدون قوانین ممکن نبوده عدالت در جامعه تأمین نمی گردد، زیرا نبود قوانین مدون زمینه را برای بی نظمی مهیا ساخته، قضات و محاکم هم به عنوان تطبیق کنندگان قوانین و مجریان آن بروز کرده، در نتیجه خواست ها، امیال و برداشت های شخصی خویش را ملاک شناخت حق و باطل قرار داده و روحیه بی طرفی از سیستم عدلی و قضایی از بین خواهد رفت.

بعد از اینکه امارت اسلامی افغانستان به تاریخ ۲۴ اسد ۱۴۰۰هـ.ش حاکمیت تمام کشور را بدست گرفته و اعلامیۀ تاریخی ۲۸ جدی ۱۴۰۰هـ.ش رهبری ستره محکمه امارت اسلامی افغانستان در رابطه به دوباره فعال شدن محاکم بعداز فروپاشی رژیم قبلی صادر گردید، تمام قوانین قبلی در حالت تعلیق و دو اصولنامه (اصولنامه اداری محاکم و اصولنامه عدلی محاکم) که مبتنی بر قواعد مجلة الأحکام عدلیه و دیگر فتاوای مذهب احناف می باشد از طرف مقامات امارت اسلامی تصویب گردیده که محاکم برویت اصولنامه های مذکور به دعاوی مردم رسیدگی می نمایند.

از اینکه در اوضاع، حالات و شرایط زندگی مردم طی بیست سال گذشته نسبت به حاکمیت دورۀ اول امارت اسلامی تفاوت چشم گیری بوجود آمده که این تغییر حالات نحوه رسیدگی محاکم را نیز متأثر ساخته و محاکم امارت اسلامی عملا در رسیدگی به دعاوی به بعضی چالش ها مواجه گردیده که وقتا فوقتا نیاز به رهنمود های از سوی مقامات امارت اسلامی احساس گردیده، در نتیجه ستره محکمه امارت اسلامی نظربه ضرورت و نیاز محاکم در سطح مرکز و ولایات به صدور یک سلسله متحدالمآل ها که راه‌گشای مشکلات محاکم باشد دست زده و گاهی نیز نظر به لزوم دید رهبری امارت اسلامی در موضوعات مختلف جنایی، مدنی و تجارتی فرامین اصدار می یابد.

در نوشتار حاضر سعی صورت گرفته تا نحوۀ رسیدگی محاکم امارت اسلامی در قضایای مدنی به خصوص مواردیکه جنبۀ کاربردی بیشتر دارد و طرفین دعوا در قضایای مدنی به آن مواجه می گردند، صرفا برویت فرامین امیر المومنین و متحدالمآل های جدید که از طرف ستره محکمه صادر گردیده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

اهمیت موضوع

با روی‌کار آمدن امارت اسلامی افغانستان قوانین رژیم قبلی مورد تعلیق قرار گرفته، وزارت عدلیه امارت اسلامی به بخش تقنین امور قانونگذاری وظیفه سپرد تا تمام قوانین قبلی را مورد غور و بررسی قرار داده، آنچه در مغایرت با احکام شریعت اسلامی به خصوص فقه حنفی و عرف سالم جامعه می باشد جدا ساخته، مطابق احکام شرعی بالاخص فقه حنفی عمل نمایند.

بناء پروسه مذکور در جریان بوده و تا هنوز نهایی نگردیده است. از اینکه بعضی از مشکلات در محاکم نسبت عدم احکام قوانین محسوس بوده، رهبری امارت اسلامی افغانستان علاوه بر دو اصولنامه فوق به اصدار بعضی از فرامین و متحدالمآل ها پرداخته تا مشکلات موجود در محاکم در روشنایی آن حل و فصل گردد. بناء باید متذکر شد که فرامین و متحدالمآل های که در این اواخر صادر گردیده اکثریت آن نسبت به جدید بودن در مجموعه فرامین موجود نبوده و بصورت پراگنده می باشند که بیشتر مردم از آن آگاهی ندارند.

در تحقیق حاضر سعی به عمل آمده تا فرامین و متحدالمال های مهم که جنبه کاربردی بیشتر در بخش دعاوی مدنی دارد جمع آوری و تحلیل گردیده تا پاسخگوی مشکلات طرفین دعوی مدنی باشد.

اهداف تحقیق

۱. جمع آوری فرامین و متحدالمآل ها در مورد نحوه رسیدگی به دعاوی حقوقی (مدنی)؛
۲. آگاهی دهی عامه نسبت به نحوه رسیدگی محاکم امارت اسلامی در قضایای حقوقی؛
۳. اعتماد سازی میان جامعه و نهاد های عدلی و قضایی؛و
۴. تسهیل امور برای اصحاب دعاوی حقوقی در چگونگی تعقیب دعاوی شان.

سوالات تحقیق

۱. نحوه رسیدگی محاکم امارت اسلامی در قضایای مدنی در روشنایی فرامین ومتحدالمآل ها چگونه است؟
۲. درخواست تجدید نظر و فرجام خواهی در دعاوی حقوقی (مدنی) در محاکم امارت اسلامی چگونه صورت می گیرد؟
۳. در محاکم مدنی تبدیلی دعاوی حقوقی از یک محکمه به محکمه دیگر یا از یک دیوان به دیوان دیگر و... چگونه است؟

فرضیه های تحقیق

۱. به نظر می رسد حل و فصل دعاوی حقوقی (مدنی) در محاکم امارت اسلامی برویت مجلة الاحکام عدلیه، اصولنامه های عدلی و اداری محاکم، فرامین امیرالمومنین حفظه الله و متحدالمآل ها صورت می گیرد.
۲. به نظر می رسد که تجدید نظر یا فرجام خواهی در دعاوی حقوقی (مدنی) در محاکم امارت اسلامی زمانی است که حکم در مخالفت با احکام شریعت اسلامی صادر گردیده باشد.
۳. به نظر می رسد تبدیلی در دعاوی مدنی از یک محکمه به محکمه دیگر ویا از یک دیوان به دیوان دیگر در رسیدگی قضایی محاکم امارت اسلامی طی روند خاصی صورت می گیرد.

پیشینه تحقیق

بعد از به قدرت رسیدن امارت اسلامی افغانستان به تاریخ ۲۴ اسد ۱۴۰۰هـ.ش متعاقبا محاکم فعالیت خویش را بعد از سپری شدن چند مدتی دوباره آغاز نموده اند، در قسمت رسیدگی محاکم به قضایای مدنی تنها دو اصولنامه بصورت مدون به دسترس همگان قرار گرفته، اما در پهلوی آن

متحدالمآل ها و فرامین زیادی بصورت پراگنده نشر گردیده که تا حال در مورد آن ها کتاب یا مقاله بدسترس قرار نگرفته، بناء مکلفیت خود دانستیم تا فرامین و متحدالمآل های نشر شده در بخش دعاوی حقوقی بشکل منسجم در یک مقاله نگاشته شود تا باشد برخی ابهامات در مورد حل گردد.

روش تحقیق

این تحقیق با استفاده از روش تحلیلی و برمبنای فرامین امیرالمومنین و متحدالمآل های نشر شده از طرف ستره محکمه امارت اسلامی در قضایای مدنی صورت گرفته است.

مبحث اول: چگونگی آغاز فعالیت محاکم با روی کار آمدن امارت اسلامی

به اساس اعلامیه شماره (۱) مورخ ۱۴۴۳/۰٦/۱۵ هـ.ق مصادف با ۱۴۰۰/۱۰/۲۸هـ.ش ستره محکمه امارت اسلامی که چنین صراحت دارد: "محاکم در سراسر کشور به فعالیت آغاز نموده و در خدمت مردم عزیز ما قرار دارد. هر فرد کشور میتواند بخاطر بدست آوردن حق خود به محاکم مربوطه مراجعه نماید"

رهبری امارت اسلامی ضمن تشکیل اداره سرپرست برای ایجاد نظم و امن در جامعه، نسبت به مقام والای قضاء و نقش آن در حل و فصل منازعات مردم تدابیر لازم را اتخاذ نموده و دستور فعال سازی محاکم را صادر نموده، ستره محکمه طی فرمان فوق با تعیین قضات در سطح مرکز، ولایات و ولسوالی ها محاکم را مکلف به رسیدگی به قضایا در روشنایی احکام فقه حنفی نموده است.

مطلب اول: در این مطلب موارد زیر به بحث گرفته می شود.

۱. لغو اخذ تعرفه ها از عرایض، فیصله ها و وثایق؛
۲. توضیح مسأله عدم حضور مدعی علیه در جریان رسیدگی دعوا؛و
۳. بررسی فیصله های اداره قبلی در بعضی قضایا.
۱. لغو اخذ تعرفه از عرایض، فیصله ها و وثایق

در سیستم حقوقی نظام قبلی از طرف محاکم از ثبت عرایض، صدور فیصله ها، وثایق و سایر اسناد در عموم دعاوی تعرفه وضع گردیده بودکه از سوی اصحاب دعوا مطابق احکام قانون اخذ شده و در واقع در تقویه بنیه مالی دولت به خصوص قوه قضائیه نقش مهم داشته، اما رهبری امارت اسلامی مطابق فرمان شماره (۳۴۲ج۱) مورخ ۱۴۴۳/۰۷/۲٦ که به شرح ذیل می باشد اخذ تعرفه را لغو نموده است: "در مورد عرایض، فیصله ها و وثایق قبلا پول اخذ و در بانک ها جمع آوری می گردید، در آینده این پول اخذ نمی گردد.

فرمان مذکور به تمامی محاکم امارت اسلامی فرستاده شود و محاکم به استناد همین فرمان از عرایض، فیصله ها و وثایق از گرفتن تعرفه (محصول) خودداری نمایند"

۲. توضیح مسأله عدم حضور مدعی علیه در جریان رسیدگی دعوا

زمانیکه مدعی دعوای خود را بالای مدعی علیه در محکمه اقامه می نماید، در بسا موارد چنین پیش می آید که مدعی علیه در اثر جلب مدعی قبل از دوران دعوا ویا بعداز آن غایب می گردد، در این صورت قبلا برای رسیدگی به دعوا و احقاق حق مدعی در رابطه به عدم حضور و غیابت مدعی علیه مطابق فصل هشتم و نهم قانون اصول محاکمات مدنی سال ١٣٦٨هـ.ش پروسیجر غیابی به شرح ذیل تطبیق می گردید.

ماده ١٥٨: هرگاه مدعی علیه بعداز تقدیم عریضه به اثر جلب اصلا حاضر نگردد ویا قبل از دوران دعوا یا بعداز آن غایب گردد و مدعی به حل و فصل موضوع اصرار ورزد، محکمه با رعایت احکام فصل هشتم این باب اجراآت و بعداز منقضی شدن میعاد معینه از اقارب درجه اول، زوج یا زوجه غایب را وکیل تعیین و دعوا را رسیدگی می نماید.

ماده ١٥٩: در صورتیکه اقارب درجه اول غایب، زوج یا زوجه وی حایز شرایط وکالت نبوده، یا اقارب وی از قبول وکالت امتناع ورزد به اثر تجویز تحریری محکمه، ځارنوال مدنی را به حیث وکیل غایب تعیین و دعوا را رسیدگی می نماید.

ماده ١٦٠: تعیین وکیل برای اشخاص غایب از طرف محکمه بداخل اوراق حکم صورت می گیرد، این وکیل صلاحیت های دفاعی غایب را حایز می باشد.

اما رویکرد محاکم امارت اسلامی نسبت به مدعی علیه غایب به گونه دیگر بوده چنانچه شورای عالی ستره محکمه امارت اسلامی افغانستان در رابطه به مسأله فوق به شرح ذیل طی فرمان شماره ۳ مورخ ۱۴۴۴/۰۱/۰۵ چنین فیصله نموده: "در بعضی از قضایا مدعی علیه غرض حل و فصل دعوی خویش به محکمه حاضر نمی گردد و نه هم وکیل خود را تعین می نماید و متواری بوده ضرورت به تعیین وکیل مسخر می باشد. و بعضی اوقات در داخل و یا خارج از کشور حضور داشته متمرد می باشد، دراین صورت جبرا حاضر کرده شود یا محکمه از طرف وی وکیل مسخر تعین نماید"

مقام محترم عالی امارت اسلامی افغانستان در مورد طی فیصله دوم چنین هدایت فرمود: "مدعی علیه که در داخل کشور باشد، وکیل مسخر برایش تعیین نگردد، محکمه از هر طریق ممکن تلاش نماید تا مدعی علیه را که در داخل کشور است احضار نماید"

۳. عدم اعتبار فیصله های اداره قبلی

مطابق متحدالمآل شماره ۲ مورخ ۱۴۴۳/۷/۱۵هـ.ق جلسه میان امیرالمومنین، رئیس و اعضای ستره محکمه تدویر یافت، درباره بعضی از فیصله های اداره قبلی تصامیم پیرامون موضوعات ذیل صورت گرفت.

موضوع اول: "تفریق که میان زوج و زوجه در اداره فاسد قبلی واقع شده و اکنون زوج قبلی خواهان زوجه خود می باشد، درحالیکه زوجه متذکره با شخص دیگری ازدواج نموده و در بعضی حالات از زوج جدید اولاد نیز دارد، دراین موارد محاکم چگونه اجراآت نمایند؟"

"فیصله: این موضوع به صورت استفتاء به علمای مشهور ملت ارسال و بعداز تحقیق به عموم مردم اشاعت شود."

قابل یادآوری است در رابطه به موضوع اول رهبری امارت اسلامی مسئولیت را متوجه علمای مشهور اسلامی نموده است که آن ها در روشنایی احکام شرعی، مصالح خانواده و جامعه و با در نظرداشت مسئولیت دینی و اجتماعی خویش تصمیم اتخاذ نمایند. اما لازم دیده می شود تا مقام محترم ستره محکمه عنوانی محاکم در مرکز، ولایات و ولسوالی هایکه مصروف حل و فصل چنین دعاوی میان مردم می باشند، طرزالعمل واضح و روشنی برای تشخیص علمای با چنین خصوصیات و ویژگی ها ترتیب و وضع نماید.

موضوع دوم: "در مورد فیصله هایکه در دولت فاسد قبلی صادر شده باشد و اکنون طرف قناعت کننده خواهان تطبیق آن باشد و فیصله هایکه در دولت فاسد قبلی از مرحله ابتدائیه و استینافی گذشته اما نهایی نگردیده چه باید کرد؟"

"فیصله: در مورد موضوع اول اگر فیصله نهایی اداره فاسد قبلی تطبیق نشده باشد، به ریاست افتاء ستره محکمه ارسال گردد تا در مورد تحقیق صورت گیرد، در صورتیکه فیصله متذکره خلاف شریعت صادر گردیده باشد موضوع از مرحله ابتدائیه آغاز شود، و اگر طبق شریعت صدور یافته باشد تطبیق گردد.

در مورد موضوع دوم اگر موضوع مرحله ابتدائیه را طی نموده باشد، محکمه مرافعه آن را بررسی نماید، و اگر مرحله استینافی را طی نموده باشد، تمیز آن را بررسی نموده و طبق فیصله های دیگر در مورد تصمیم اتخاذ نماید."

"موضوع سوم: اشخاصیکه بر فیصله نهایی تجدید نظر می خواهند به کدام مرجع مراجعه نمایند؟"

"فیصله: تجدید نظر و هرآنچه که مربوط قضاء باشد، متعلق به مقام عالی (جناب محترم امیرالمومنین شیخ صاحب حفظه الله) است و شخص دیگر آن را انجام داده نمی تواند."

موضوع چهارم: اختلافات قومی که در مناطق شمال راجع به علفچر وجود داشته و توسط محاکم حل نمی گردد، در مورد چه باید کرد؟

"فیصله: این موضوع تا تشکیل شورای علمای کرام متوقف شود و پس از تشکیل شورا آن را تحقیق نموده و راه حل صلح آمیز را برای شان پیدا کند."

مطلب دوم: میعاد رسیدگی به دوسیه ها یکی از مکلفیت های محاکم بوده که به اسرع وقت در رابطه اجراآت نمایند تا از ضیاع وقت جلوگیری شده و به مشکلات و سرگردانی مردم خاتمه دهند که در این مطلب بحث روی میعاد رسیدگی به دوسیه ها و وضاحت دارالإنشاء ستره محکمه در مورد ماده (۱۴) اصولنامه اداری که محاکم هنگام اجراآت، به توضیح بیشتر نسبت به تطبیق آن در دعاوی مدنی نیاز دارند پرداخته می شود.

۱. میعاد رسیدگی به دوسیه ها

طبق فرمان شماره ۲۸۸ مورخ ۱۴۴۴/۴/۱۵ امیرالمومنین تمام محاکم مربوطه مکلف به اجراء هدایات ذیل می باشند:

۱. محاکم ابتداییه دوسیه ها را در ظرف یک و نیم ماه رسیدگی نمایند، اگر قاضی بنابر عذر معقول و شرعی در مدت متذکره اجراآت نمی تواند، عذر خود را به ستره محکمه تقدیم نماید.
۲. محاکم مرافعه دوسیه ها را طی (۲۰) روز الی یک ماه رسیدگی نمایند، اگر قاضی بنابر عذر معقول و شرعی در مدت مذکور اجراآت نمی تواند، عذر خود را به ستره محکمه تقدیم نماید.
۳. ریاست های تمیز دوسیه ها را طی مدت (۲۰) روز الی یک ماه رسیدگی نمایند، اگر رئیس بنابر عذر معقول و شرعی در مدت مذکور اجراآت نمی تواند، عذر خود را به ستره محکمه تقدیم نماید.
۴. تمام قضات دوسیه های حدود و قصاص را طور مستعجل رسیدگی نموده و به قضایای مذکور حق اولویت دهند.
۵. تمام قضات به دوسیه های مرتکبین قضایای جنایی که در زندان بسر می برند، طور عاجل رسیدگی نمایند.
٦. در تشکیلات تفتیش و تدقیق به تعداد (۱۵) تن اضافه گردد، ده تن آن به ستره محکمه و پنج تن آن به ریاست تمیز زون جنوب غرب.
۷. هرگاه در یک دیوان کارها کم باشد، ستره محکمه می تواند که قضات، مفتی ها و محررین دیوان مذکور را در یکی از دیوان های دیگری که حجم کارهای شان زیاد است، طی مکتوب رسمی از تاریخ صدور به مدت یک سال به طریقه استخلاف استفاده نماید. تا اینکه ازدحام کاری کم گردد.

۲. وضاحت دارالإنشاء ستره محکمه در مورد ماده (۱۴) اصولنامه اداری

به اساس متحدالمآل شماره (۴)مورخ ۱۴۴۴/۰۱/۱۳ دارالإنشاء ستره محکمه در مورد ماده چهاردهم چنین وضاحت ارایه گردیده:

"اگر صلح از طرف محکمه ابتدائیه تائید گردیده باشد، بعداز تائید، یک طرف آن قناعت نکند که این عدم قناعت دو صورت دارد:

صورت اول: اگر شخص غیرقانع گفت که صلح شرعی نیست. دراین صورت صلح که در محکمه ابتدائیه تائید شده مرافعه و تمیز دارد.

صورت دوم: اگر شخص غیر قانع نگفت که این صلح شرعی نیست، بلکه تنها بخاطر اینکه (فیصله به نفعش نیست) دراین صورت صلح تائید شده محکمه ابتدائیه، مرافعه و تمیز ندارد."

قابل ذکر است که در شریعت اسلامی برای منصب قضاء و اهل آن دارا بودن شرایط و ویژگی های مانند: تقوا، صبر و شکیبایی، علم و درایت، ذکاوت و هوشیاری، اخلاق و سجایای نیکو و آراستگی ظاهری لازم و ضروری دانسته شده و حتی به اتفاق اکثر علمای مذاهب جز مذهب احناف قاضی باید

در مقام اجتهاد قرار داشته باشد. با در نظرداشت شرایط و ویژگی های مذکور و من باب سد ذرائع نباید برای اشخاص و افراد جامعه فرصت داده شود تا بر مبنای شرعی و عدم شرعی بودن حکم محکمه، جایگاه و صلابت محکمه را تضعیف نموده و زیر سوال ببرند، این موضوع باعث می شود اگر محاکم فیصله را در مطابقت با احکام شریعت اسلامی هم صادر نموده باشد، برای افراد فرصت طلب جرئت داده می شود تا به مقام قضاء بی حرمتی نموده و باعث ایجاد بی اعتمادی نسبت به محاکم در جامعه گردد.

بناء مناسب چنین می بود که حق مرافعه خواهی و تمیز برای افراد در مواردی نسبت به حکم محکمه تجویز می گردید که حکم آن به علت نبود مدارک و شواهد، عدم اهلیت یکی از طرفین دعوا ویا در صورت التوای دوسیه از سوی محکمه، عدم صلاحیت های حوزوی و موضوعی اصدار یافته باشد.

مبحث دوم: شرایط تبدیلی محاکم

هرگاه دعوی میان مدعی و مدعی علیه یا مدعیون و مدعی علیهم در یک محکمه جریان داشته باشد. و یکی از طرفین دعوی بنابر ضرورت های اجتماعی از قبیل نبود اقامتگاه در محل دعوی، احساس عدم احقاق حق از سوی محکمه مربوطه و داشتن مشقت در تعقیب دعوی نتواند حق خود را بدست آورد، لازم است در سیستم عدلی و قضایی کشور روند تبدیلی محاکم جهت ایجاد سهولت برای شهروندان در نظر گرفته شود. بناء شورای عالی ستره محکمه طی مصوبات جداگانه به رفع اشکالات فوق پرداخته است.

مصوبه شماره (۱) مؤرخ۱۴۴۳/۰۶/۰۷هـ.ق : شورای عالی ستره محکمه چنین هدایت فرموده است:

الف: شرایط تبدیلی دیوان در محکمه شهری

۱. موضوع در دیوان مربوطه محکمه شهری جریان نداشته باشد.
۲. تبدیل دیوان از یک ولایت به ولایت دیگر نباشد. بلکه در داخل ولایت باشد.
۳. رئیس محکمه شهری عذر تبدیلی شخصیکه تقاضای تبدیلی را نموده، تحریرا تائید کرده باشد.

ب: شرایط تبدیلی از یک ابتدائیه به ابتدائیه دیگر

۱. موضوع در محکمه مربوط جریان نداشته باشد.
۲. تبدیل از یک ولایت به ولایت دیگر نباشد. بلکه در داخل ولایت باشد.
۳. رئیس محکمه استیناف عذر تبدیلی شخصیکه تقاضای تبدیلی را نموده تحریرا تائید کرده باشد.

ج: شرایط تبدیلی دیوان در محکمه استیناف

۱. موضوع در دیوان مربوطه استیناف جریان نداشته باشد.
۲. رئیس محکمه استیناف عذر تبدیلی شخصیکه تقاضای تبدیلی را نموده تحریرا تائید کرده باشد.

د: شرایط تبدیلی دیوان در ریاست عالی تمیز

۱. موضوع در دیوان مربوطه عالی تمیز جریان نداشته باشد.
۲. رئیس ریاست عالی تمیز عذر تبدیلی شخصیکه تقاضای تبدیلی نموده تحریرا تائید کرده باشد.

هـ: شرایط تبدیلی از یک استیناف به استیناف دیگر

۱. موضوع در استیناف مربوطه جریان نداشته باشد.
۲. رئیس ریاست عالی تمیز مربوطه عذر تبدیلی شخصیکه تقاضای تبدیلی را نموده تحریرا تائید کرده باشد.

و: شرایط تبدیلی از یک تمیز به تمیز دیگر

۱. موضوع در تمیز مربوطه جریان نداشته باشد.
۲. رئیس مقام عالی ستره محکمه عذر شخصیکه تقاضای تبدیلی را نموده تحریرا تائید کرده باشد.

مقام محترم ستره محکمه بار دیگر برای وضاحت بیشتر طی متحدالمال شماره (۴) مورخ ۱۴۴۳/۰۷/۱۹ هـ.ق شرایط تبدیلی از یک محکمه به محکمه دیگر را چنین تصریح نموده است.

۱. شخصیکه تبدیلی محکمه را تقاضا می نماید، عریضه تبدیلی محکمه خویش را عنوانی مقام عالی ستره محکمه تقدیم نماید.
۲. بعدا عریضه عارض طی حکم مقام محترم ستره محکمه به ریاست دارالإنشاء راجع می گردد.
۳. ریاست دارالإنشاء به رویت عریضه عارض، بررسی نماید که محکمه ایکه برایش تبدیلی تقاضا گردیده اصولا محکمه با صلاحیت برای رسیدگی موضوع عارض (در دعوی حقوقی محل سکونت مدعی علیه و در دعوی جزایی محل وقوع واقعه) می باشد یا خیر؟
۴. اگر محکمه ایکه برایش تبدیلی خواسته شده، اصولا محکمه با صلاحیت برای رسیدگی موضوع عارض باشد، دراین صورت طبق ماده (۱۱) اصولنامه اداری به تبدیل ضرورت نیست، ریاست دارالإنشاء موضوع متذکره را به محکمه استیناف مربوط تحریرا ارسال نماید تا استیناف مربوط به محکمه مربوطه غرض اقدام اصولی هدایت دهد.
۵. ریاست دارالإنشاء جستجو نماید که تقاضای تبدیلی از ابتدائیه، از دیوان، از استیناف ویا هم از تمیز است؟
۶. اگر تقاضای تبدیلی از ابتدائیه باشد، از طرف ریاست دارالإنشاء ملاحظه می شود که تبدیلی در داخل ولایت خواسته شده است ویا هم به ولایت دیگر.
۷. اگر تبدیلی محکمه در مرحله ابتدائیه از یک ولایت به ولایت دیگر خواسته شده باشد، ریاست دارالإنشاء تقاضای تبدیلی شخص را طبق مکتوب مورخ ۱۴۳۹/۰۷/۱۵ هـ.ق اداره عالی محاکم به دلیل مخالفت اصولی رد نماید.

۸. اگر تبدیلی در مرحله ابتدائیه در داخل ولایت خواسته شده باشد، ریاست دارالإنشاء از شخص متقاضی طی استعلام پرسش نماید تا عارض عذر خود را برای تبدیلی محکمه تحریر نماید.
۹. بعداز آن ریاست دارالإنشاء به شخص متذکره تعرفه تحویل محصول را میدهد تا محصولی که برای تبدیل محکمه تعیین شده، تحویل بانک نماید.

قابل ذکر است که این بند متحدالمآل مذکور به اساس فرمان شماره (۳۴۲ ج ۱) مورخ ۱۴۴۳/۰۷/۲٦ امیرالمومنین ملغاء می باشد.

۱۰. بعداز آن ریاست دارالإنشاء از محکمه استیناف مربوطه توسط مکتوب معلومات نماید که آیا موضوع در محکمه مربوطه جریان دارد یاخیر؟
۱۱. اگر موضوع متذکره در محکمه مربوطه جریان ندارد، دراین صورت شما (محکمه استیناف) عذر شخص متقاضی تبدیلی محکمه که در استعلام درج است، تائید می نمایید یاخیر؟
۱۲. اگر محکمه استیناف عذر شخص متقاضی تبدیلی مندرج استعلام را تائید ننماید، ریاست دارالإنشاء تقاضای تبدیلی شخص را طبق مصوبه شماره (۱) مؤرخ ۱۴۴۳/۰٦/۰۷هـ.ق شورای عالی ستره محکمه رد نماید.
۱۳. اگر عذر شخص متقاضی تبدیلی محکمه مندرج استعلام از طرف محکمه استیناف مربوطه تائید گردد، ریاست دارالإنشاء تبدیلی موضوع متذکره را به ریاست عالی تمیز مربوطه پیشنهاد می نماید، زیرا تبدیلی دادن محکمه طبق تبصره ماده (۹۸) اصولنامه اداری از صلاحیت ریاست عالی تمیز می باشد.
۱۴. اگر از طرف ریاست عالی تمیز تبدیلی محکمه تائید ویا هم رد گردد، در هر دو صورت ریاست عالی تمیز جواب تبدیلی ویا رد تبدیلی را طور تحریری به ریاست دارالإنشاء خبر می دهد. و در صورت رد تبدیل علت رد را نیز تحریر نماید. عذریکه استیناف مربوطه عذر پنداشته برای تبدیلی، عذر موجه نیست یا هم عذر است اما مصلحت بر عدم تبدیل است. ویا هم علت دیگری که غرض عدم تبدیل باشد آن را تحریر نماید.
۱۵. در صورتیکه یک موضوع از طرف ریاست عالی تمیز تبدیل گردد، ریاست دارالإنشاء طی مکتوب به استیناف مربوطه هدایت دهد که موضوع هذا از طرف ریاست عالی تمیز طبق صلاحیت خود از فلان محکمه به فلان محکمه تبدیل گردیده است، شما (محکمه استیناف مربوطه) به هر دو محاکم (محکمه ایکه از آن موضوع تبدیلی مطالبه و محکمه ایکه به آن موضوع تبدیلی راجع شده) یک یک کاپی مکتوب دارالإنشاء را ارسال نماید تا محکمه ایکه از آن موضوع تبدیل شده در موضوع مندرج مکتوب اقدام ننماید، و محکمه ایکه به آن تبدیل صورت گرفته دراین موضوع اقدام اصولی نماید.
۱٦. در صورتیکه از طرف ریاست عالی تمیز تقاضای تبدیل رد گردد، ریاست دارالإنشاء به استیناف مربوطه مکتوب ارسال نماید و هدایت دهد که در موضوع هذا طبق صلاحیت ریاست عالی تمیز تقاضای تبدیلی شخص رد گردیده است، شما (محکمه استیناف) یک کاپی مکتوب دارالإنشاء را

به محکمه مربوطه ارسال نمایید تا اجراآت که به علت تقاضای تبدیلی محکمه متوقف شده بود، در آن طبق اصول اقدام نمایید.

۱۷. اگر تبدیلی از یک استیناف به استیناف دیگری تقاضا شده باشد، در این صورت عذر متقاضی تبدیلی از طرف رئیس ریاست عالی تمیز مربوطه تائید گردد، طبق مصوبه نمبر (۱) مورخ ۱۴۴۳/۰٦/۰۷ هـ.ق شورای عالی ستره محکمه اقدام صورت می گیرد.

۱۸. اگر تبدیل از یک تمیز به تمیز دیگر تقاضا گردیده باشد، در این صورت عذر متقاضی تبدیلی از طرف رئیس ستره محکمه تائید گردد طبق مصوبه نمبر (۱) مورخ ۱۴۴۳/۰٦/۰۷ هـ.ق شورای عالی ستره محکمه اقدام صورت می گیرد.

نتیجه گیری

نتایج که از این تحقیق بدست می آید قرار ذیل است:

۱. تأمین عدالت از جمله خصوصیات نظام اسلامی است و قضاء در دین مبارک اسلام اهمیت خاص دارد، امارت اسلامی با درک اهمیت موضوع مذکور بدان اهتمام نموده و بدون ضیاع وقت محاکم کشور را برای رسیدگی به دعاوی و احقاق حقوق مردم به ویژه دعاوی مدنی فعال نمودند.

۲. مواردیکه در این تحقیق بکار رفته در اصولنامه های عدلی و اداری و مجلة الاحکام عدلیه با این صراحت وجود نداشته، از قبیل عدم اخذ تعرفه های بانکی از عرایض، فیصله ها و وثایق. که در اسناد تقنینی سیستم حقوقی رژیم قبلی از طرف محاکم نسبت به ثبت عرایض، صدور فیصله ها، وثایق و سایر اسناد در عموم دعاوی تعرفه وضع گردیده بودکه از سوی اصحاب دعوا مطابق احکام اسناد تقنینی اخذ شده و در واقع در تقویه بنیه مالی دولت به خصوص قوه قضائیه نقش مهم داشته، اما رهبری امارت اسلامی رویکرد قبلی را در محاکم قبلی نپذیرفته و آن را ملغی قرار داد.

۳. مطابق فرمان شماره (۳) مورخ ۱۴۴۴/۰۱/۰۵ هـ.ق امیرالمومنین محاکم مدنی مکلف به احضار مدعی علیه می باشد که مذکور در کشور حضور داشته اما به محکمه حاضر نمی گردد. همچنان مدعی علیه که در خارج از کشور بسر می برد محکمه برایش وکیل مسخر تعیین می نماید.

۴. اگر صلح از طرف محکمه تائید گردیده باشد و بعداز آن یکی از طرفین دعوا قناعت نداشته باشد، عدم قناعت فقط در صورتی پذیرفته می شود که نسبت به عدم شرعی بودن صلح اعتراض داشته باشد.

۵. هرگاه یکی از طرفین دعوا بنابر بعضی معاذیر خواستار تبدیلی دعوای خود از یک محکمه به محکمه دیگر باشد، ستره محکمه روند تبدیلی محکمه را با رعایت سلسله مراتب در سطح محاکم شهری، دیوان های داخلی ولایت و دیوان ها و تمیز های ستره محکمه بصورت تفصیلی طی متحدالمال ها تنظیم نموده است.

پیشنهادات

۱. ازاینکه هر سند تقنینی در روشنایی قانون اساسی که در واقع مادر قوانین و معرف حقوق و وجایب ملت و دولت است، ساخته می شود. پس لازم است تا امارت اسلامی به حساسیت موضوع

توجه داشته برای تصویب قانون اساسی در روشنایی احکام واضح و صریح دین مبین اسلام اهتمام جدی نمایند.

۲. با نظرداشت شرایط و ویژگی های که در شریعت اسلامی برای منصب قضاء در نظر گرفته شده و قضات مطابق آن در محاکم تعیین می گردند، نباید برای اشخاص و افراد جامعه فرصت داده شود تا بر مبنای شرعی و عدم شرعی بودن حکم محکمه، جایگاه و صلابت محکمه را تضعیف نموده و زیر سوال ببرند، این موضوع باعث خواهد شد حتی اگر محاکم فیصله را مطابق احکام شریعت اسلامی هم صادر نموده باشند، ممکن چنین افراد آن را غیرشرعی خوانده که در واقع این خود یک نوع بی حرمتی نسبت به مقام قضاء و تجریح اعتماد جامعه در رابطه به محاکم می باشد.

۳. پیشنهاد می شود تا امارت اسلامی برای بیرون رفت از معضل نبود قوانین، تمام قوانین نظام قبلی را که اکثریت آن با رویکرد فقهی بالاخص فقه حنفی تدوین و تصویب گردیده بود را مورد بازنگری و استفاده مجدد قرار داده و به نگرانی های مردم متدین جامعه خاتمه داده و از پراگندگی در اجراآت ادارات بخصوص محاکم جلوگیری نماید.

۴. رویکرد محاکم امارت اسلامی نسبت به عموم قضایا مبتنی بر فرامین و متحدالمال ها بوده و تا حال بصورت مدون در موضوعات مختلف مانند تجارتی، فامیلی، مدنی، حقوق عامه و... اسناد تقنینی جداگانه تدوین نگردیده و اگر گردیده همگانی نشده و بدسترس مردم قرار نگرفته است که در واقع این یک خلای قانونی در سیستم حقوقی امارت اسلامی بوده و در رسیدگی به قضایا، دست نهاد های عدلی و قضایی را باز گذاشته که این مورد باعث خواهد شد تا زمینه سوء استفاده ها بیشتر شود.

۵. چون صدور فرامین و متحدالمال ها بصورت پراگنده باعث عدم دسترسی کامل مردم گردیده و یک نوع نگرانی و سرگردانی را برای اصحاب دعوا در جامعه ببار می آورد. بهتر است تا مقام ستره محکمه امارت اسلامی تمامی فرامین، متحدالمآل ها و مصوبات شورای عالی ستره محکمه را هر چه عاجلتر در یک مجموعه چاپ و بدست نشر بسپارد.

منابع و مآخذ

۱. فرمان شماره (۱) مؤرخ ۱۴۴۳/۰٦/۱۵ هـ.ق مطابق ۱۴۰۰/۱۰/۲۸هـ.ش رهبری ستره محکمه امارت اسلامی افغانستان.

۲. مصوبه شماره (۳) مؤرخ ۱۴۴۴/۰۱/۰۵ شورای عالی ستره محکمه امارت اسلامی

۳. متحدالمال شماره (۴) مؤرخ ۱۴۴۳/۰۷/۱۹ هـ.ق ستره محکمه امارت اسلامی در مورد شرایط تبدیلی محکمه.

۴. فرمان شماره (۳۴۲ج۱) مؤرخ ۱۴۴۳/۰۷/۲٦امیرالمومنین امارت اسلامی در مورد لغو اخذ تعرفه ها.

۵. فیصله تاریخی ۱۴۴۳/۰۴/۲۷هـ.ق امیرالمومنین و اعضای ستره محکمه در مورد فیصله های اداره قبلی.

٦. فرمان شماره (۲۸۸) مؤرخ ۱۴۴۴/۴/۱۵ امیرالمومنین برای محاکم در مورد میعاد رسیدگی دوسیه ها.

۷. متحدالمال شماره (۴) مؤرخ ۱۴۴۴/۰۱/۱۳ دارالانشاء ستره محکمه امارت اسلامی در مورد وضاحت ماده چهاردهم اصولنامه اداری محاکم.

۸. مصوبه شماره (۱) مؤرخ۱۴۴۳/۰٦/۰۷هـ.ق : شورای عالی ستره محکمه امارت اسلامی.

بررسی و ضعیت الوده گی هوا ی شهر کابل وارتباط آن با تغییر اقلیم

پوهاند دوکتور محمد قاسم صدیقی[۱]

seddeqy@kpu.edu.af

استاد عنایت الله قریشی[۲]

enayatqurishi@yahoo.com

خلاصه مطلب

آلودگی هوا زندگی و سیستم تنقسی انسان را متأثر ساخته و تأثیر آن بر تغییر اقلیم محسوس می باشد. وضعیت هوای کابل در دههٔی اخیر - بخصوص در ایام زمستان - خیلی آلوده تلقی گردیده که سبب مرگ و میر افراد – به ویژه کودکان وکهن‌سالان - شده و تغییر اقلیم را تشدید بخشیده است. آلودگی هوای شهر کابل ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌یی از اثر فعالیت های غیرطبیعی می باشد. در این مطالعه وضعیت آلودگی هوای شهر کابل از نگاه انتشار گازهای گلخانه‌یی مانند CO_2، CH_4، N_2OوSO_2 درسه سکتور: انرژی، صنعت، زراعت و مالداری درسالهای 2012، 2013 و2014 توسط نرم افزارIPCC-2006 محاسبه و مورد بررسی قرار گرفته که انتشار سلفردای اکساید در فصل زمستان بیشتر 0.164PPM تثبیت شده و گاز کاربن دای اکساید به مقدار ٥٦٦٥٦,٢٢ گیگا گرام در سال 2013 بوده که نشان دهنده اعظمی‌ترین مقدار از اثر سکتور تولید انرژی و سوخت مواد فوسیلی بوده است و مقدار و گرد و خاک و دود درهوا مقدار PM2.5 بیشتر از 35 مایکرگرام در فی متر مکعب و در فصول تابستان، بهار و خزان مقدار PM10 بیشتر از 150 مایکروگرام درفی مترمکعب بوده است.

بدین منظور راه های حل برای کاهش گاز های گلخانه‌یی وکاهش PM2.5 وPM10 عبارت از ایجاد فضای سبز، منع توريد مواد سوخت بی کیفیت به کشور، مدیریت سالم آلودگی هوا، آگاهی مردم در درباره حفاظت از محیط زیست، تشویق مردم در رابطه به همکاری با دولت در عرصه نظافت و پاکی شهر، مدیریت درست ترافیک و تنظیم زباله ها می باشد. نتایج این مطالعه نشان میدهد که در شهر کابل تغییر اقلیم از یک دهه بدینسو محسوس بوده و درحال تشدید می باشد. طوریکه اقلیم به سمت گرم شدن پیش می رود که یکی از پیامدهای مهم افزایش تقاضا و مصرف انرژی است. این نتایج توجه بیشتر مسؤولین و ارگانهای ذیربط را درقبال طرح جامع کاهش آلودگی هوای شهر کابل و کنترول از افزایش سوخت فسیلی می طلبد و به عنوان هشداری جدی دراین زمینه می باشد.

واژه های کلیدی: آلودگی هوا، PM2.5، PM10، مواد فسیلی، گازهای گلخانه‌یی.

---

۱. عضو کادر علمی پوهنحی انجنیری پوهنتون سلام.

۲. عضو کادر علمی پوهنحی انجنیری پوهنتون سلام و آمر دیپارتمنت سیول.

مقدمه

یکی از مهم ترین وقایعی‌که در دنیای معاصر اتفاق افتاده است، پیدایش انقلاب صنعتی و رشد بی رویۀ تکنالوژی در اغلب کشورهای جهان به خصوص در کشورهای رو به توسعه است. عامل اصلی انقلاب صنعتی، استفاده از ذغال سنگ در تولید انرژی بود که این انقلاب پایه و اساس جامعه تکنالوژی کنونی مارا پی ریزی نمود. یکی از نخستین اقدامات قانونی در مورد کنترول آلودگی هوا در سال ۱۸۹۵ میلادی در ایالات متحده امریکا انجام یافت که طی آن: «نشان دادن بخارقابل دید »(showing of visible vapor)از سلنسرهای موترها غیر قانونی شناخته شد [7.10]. مقوله آلودگی هوا بطور کل در سالهای اخیر (یعنی اواخر قرن نزدهم و بیستم) قابل توجه همگان قرار گرفت .. در سال 1956 میلادی در لندن پارلمان آن قانون هوای پاک را تصویب نمود و بریتانیا برنامه ای را جهت کاهش سوزاندن ذغال سنگ نرم (Soft coal) آغاز نمود.[13] .وضعیت آلوده گی هوا در شهر کابل نیز در سالهای 2004 میلادی برای اولین بار توسط ADB به بررسی گرفته شد ودرسال 2006 میلادی اولین راپوروضعیت آلودگی هوادرافغانستان توسط بانک انکشاف آسیایی به نشر رسید.[4]

الودگی هوای شهر کابل از سالهای 1990 میلادی بدینسو، قابل رویت بوده است. در آلوده گی هوای شهر کابل بیشتر ذرات جامد معلق (PM) از آلوده کننده های مهم تلقی می گردند.[3] . باوصف ذرات معلق، در آلودگی هوای شهر کابل

گازهای گلخانه‌ای مانند ترکیبات حاوی سلفردای اکساید، کاربن مونواکساید، نایترس اکساید، ترکیبات عضوی، ترکیبات هالوژن ها، سرب وترکیبات رادیو اکتیوی نیز نقش بارز داشته است. ترکیبات اولیه NOx .SO2 از طریق تعامل کیمیاوی در اتمسفیر ترکیبات ثانویه را که بنام تیزاب گوگرد و تیزاب نمک است تشکیل میدهد.[3,4]. این ترکیبات وضعیت هوای کابل را در دهه اخیربخصوص درایام زمستان خیلی الوده ساخته و سبب مرگ و میر خیلی از افراد بخصوص کودکان وکهن سالان می گردد. آلودگی هوای شهر کابل در فصول مختلف منابع متفاوت را دارا بوده که ناشی از انتشار گاز های گلخانه ای از اثر فعالیت های غیرطبیعی می باشد. درین اثر تثبیت منابع آلوده کننده هوا و محاسبه گاز های گلخانه ای مانند PM10، SO_2، NO_2، CO، O_3 در شهر کابل توسط منابع مختلف مانند بانک انکشاف آسیایی، کمپنی های کانادایی، اداره ملی حفاظت محیط زیست و دیپارتمنت آبرسانی و انجنیری محیط زیست پوهنتون پولی تخنیک کابل و مصاحبه با مردم در فبروری2019 میلادی تحقیق گردیده است. بانک انکشاف آسیایی (ADB) در نه ستیشن: ستیشن برق حرارتی بادام باغ، ولسوالی بگرامی درقسمت جنوب غرب، آرشیف ملی در جوار شفاخانه جمهوریت، باغ وحش در نزدیکی دهمزنگ، خیرخانه، قلعه چه، ولسوالی کلکان و تپه کارته نو، ترکیبات آلوده گی هوا را اندازه گیری نموده است.4] [استادان دیپارتمنت آبرسانی و انجنیری محیط زیست پوهنتون پولی تخنیک در شش ستیشن مانند کارته پروان، کارته مامورین، کوته سنگی، پل خشک دشت برچی، استگاه تانک تیل دشت برچی و گولایی دواخانه واقع پل سوخته توسط آله اندازه گیری بنام High Volume Air Sampler #15000 مقدار PM10 و PM2.5 را اندازه گیری نموده اند .[2] اداره ملی حفاظت محیط

زیست (NEPA) دریک ستیشن دهن باغ مقدار PM10 را اندازه گیری نموده ودررابطه همه ارقام بدست آمده وجمع آوری شده با ستندرد ها مقایسه گردیده است.

ترکیبات متذکره بالای صحت و سلامتی ساکنین شهر کابل تاثیرات سوء داشته و سبب امراض تنفسی، قلبی وسرطان گردیده است.. بدین ترتیب کنترول مناسب آلودگی هوا در شهر کابل با وضع قانون هوای پاک توسط اداره ملی حفاظت محیط زیست و پی گیری آن، وارد نمودن تکنالوژی جدید در فابریکه ها و نصب تصفیه کننده کاربن و گازات مضره در تمام سلنسر ها ی وسایط نقلیه امکان پذیر می باشد.

بررسی وضعیت آلوده گی هوای شهر کابل

شهر کابل از مناطق خشک محسوب گردیده که دارای اقلیم خشک یعنی زمستان سرد و تابستان گرم می باشد. طور اوسط بارندگی در کابل 312mm، اوسط حرارت سالانه$11.4\ C^{0}$، گرم ترین ماه سال سرطان با اوسط درجه حرات $23.C^{0}$ وسردترین ماه سال جدی و اوایل دلو با اوسط درجه حرارت $-2.9C^{0}$ می باشد . کابل از مزدحم ترین شهرهای افغانستان بوده و مرکز علم و فرهنگ و تمدن، تجارت و صنعت به شمارمیرود که از دودهه بدین سو، شهر نشینی و توسعه شهر به همراه افزایش نفوس و توسعه فعالیت های صنعتی با مصرف بی اندازه سوخت های فسیلی به شدت آلودگی هارا افزایش داده است که عواقب آن در درجه اول به صورت امراض و بیماریهای تنفسی و قلبی و سرطانی متوجه شهروندان کابل گردیده و درمرحله بعدی عامل اصلی تشدید تغییرات اقلیمی درمنطقه گردیده است. در شهر کابل یک میدان هوایی بین المللی که از مرکز شهر ۵ کیلومتر فاصله دارد موقعیت داشته و در قسمت شرق کابل موسسات صنعتی و فابریکه های کوچک مانند قالین بافی، پشمینه بافی، سنگ مرمر و کاشی سازی، ذوب فلز، کارخانه های میخانیکی، پلا ستیک سازی، کاغذ سازی بوده و در نقاط مختلف شهر کابل، نانوایی ها، حمام ها، موترشویی ها وستیشن های برق حرارتی در بادام باغ و کارته نو، داش های خشت، دستگاه های تولید جغل، انبار های زباله های جامد موقعیت دارد.

اقتصاد و صنعت در شهر کابل بعد از سالهای 2000 میلادی رشد نموده و تعداد کارخانه جات مختلف به مقیاس های کوچک و متوسط بیشترشده است . تمام موسسات صنعتی تخلیه زایدات خودرا به اتمسفیررها می نمایند و آگاهی از پیامدهای ناگوار آلودگی هوا نمی شوند. درافغانستان از سالهای 2000 بدینسو، آلودگی هوا به عنوان یک منبع و مسأله عمومی در مناطق پر نفوس مورد توجه قرار گرفته است .

سه نوع داش های خشت در شهر کابل وجود دارد که نوع اول عنعنوی بوده که درحدود 225 داش خشت پزی درکابل که درآن چوب، پلاستیک حاصل از زباله ها به حیث مواد سوخت استفاده شده و درحدود 80000 قالب خشت تولید می گردد. نوع دوم بنام بتی (هندی) که تعداد آن به 135 عدد می رسد، درینوع داش ها چوب، ذغال سنگ و رابر به حیث مواد سوخت استفاده شده و روزانه 40000

خشت را تولید می نمایند .، نوع سوم چینایی اند که فعلا به 2 عدد می رسد و روزانه 20000 خشت را تولید نموده و درآن صرف ذغال سنگ به حیث مواد سوخت استعمال می شود.

این داش ها یکی ازجمله منابع آلوده کننده هوا مانند دود و گرد (PM10 وPM2.5) و گازهای گلخانه در شهر کابل می باشد . افزایش ساختمان تعمیرات و بازسازی سبب افزایش فابریکه های قیر و اسفالت و ماشین های مخلوط کانکریت می شود که این ها هم بمثابه مولد الوده کننده های نوع (VOCs) نقش مهم را در آلودگی هوا ایفا می نماید .

در بخش انرژی پاک، کابل فعلا به چالش مانند برق آبی ناکافی برای شهروندان کابل و دربخش انرژی ناپاک، تورید تیل و مواد سوخت بی کیفیت مواجه است. گرچه ذخایر تیل و گاز به قدرکافی در صفحات شمال کشور وجود دارد، اما به نسبت جنگ ها و منازعات استخراج نمی گردد. این جنگ ها بیلانس مصرف، تولید و تورید انرژی را درشهر کابل و سایرولایات کشور برهم زده است. دولت به همکاری مالی کشور هند، موسسه انکشاف بین المللی ایالات متحده امریکا و بانک انکشاف آسیایی برق مورد نیاز را از کشور های ازبکستان، تاجکستان و ترکمنستان به افغانستان به طور خاص به شهر کابل وارد نماید (Mohawid, 2006). در این اواخر بانک انکشاف آسیایی استراتیژی انرژی تجدید پذیررا (برق نوری و برق بادی) با کشور افغانستان با امضاء رسانیده است که برای کاهش تغییرات اقلیمی، کاهش آلوده گی هوا و بیکاری وفقر رول مهم را ایفا خواهد نمو د.

شکل (1) منابع و آلوده کننده های شهر کابل

شکل (۱) وضعیت الوده گی هوای شهر کابل

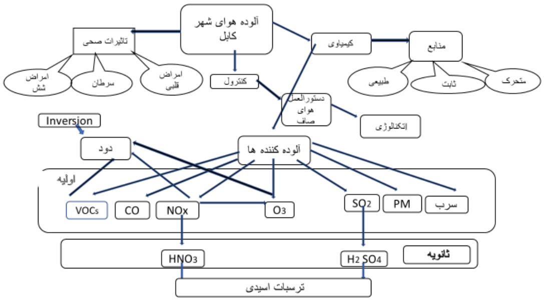

درشکل (1) منابع آلوده کننده، تاثیرات آلوده کننده ها بالای صحت وسلامتی انسان ها، آلوده کننده های اولیه و ثانویه را واضح می سازد . الوده گی هوای شهر کابل می تواند از منابع : ثابت متحرک و طبیعی بوجود آید، منبع ثابت فابریکات و موسسات صنعتی، منبع متحرک وسایط نقلیه و منبع طبیعی گرم شدن زمین ویا تغییرات اقلیمی می باشد . این منابع سبب تولید الوده کننده ها ی مختلف مانند سرب ذرات جامد کوچک معلق درهوا و گازهای گلخانه ای: سلفردای اکساید اوزون نایتروجن اکساید، کاربن مونو اکساید و VOCx و NOCx گردیده، که از اثر مرکبات

فوق می تواند مرکبات ثانویه مانند تیزاب گوگرد و نایتریک اسید که هردو ازجمله ترسبات اسیدی یاد می شود بوجود آید.

منبع			PM	Nox	SO2	CO	CO2	TOC
وسایط نقلیه								
وسایط پطرولی			310	1700	113	34450		
وسایط دیزلی			1387	9475	1625	9615		
مواد معلق دوباره			7278	-	-	-		
مجموع وسایط نقلیه			8975	11175	20150	44065		
منابع رهایشی								
گرمایی رهایشی /تجارتی			5562	1241	381	38077	511833	7333
نانوایی ها			463	44	7	3492	-	736
حمام ها			160	15	2	1209	-	255
مجموع منابع رهایشی			6185	1300	390	42778	511833	8324
منابع صنعتی								
ستیشن برق حرارتی			63	347	110	32	-	16
جنراتور های صنعتی			12	185	10	7121	17629	239
داش خشت			3691	44	25	44	30	0.19
فابریکه اسفالت			448	2	3	0.1	532	0.64
مجموع منابع صنعتی			4214	578	148	7197.1	18191	255.83
مجموع تمام منابع			19374	13053	20688	94040.1	530024	8579.83

بیشترین منبع تولید گازهای گلخانه ای را درشهر کابل دورانداختن زباله های جامد ووسایط نقلیه وسوخت مواد فسیلی در ایام زمستان تشکیل می دهد .از اثر تحقیقات کتابخانه ای نشان می دهد که منابع آلوده کننده هوا درشهرکابل و سایر شهرهای پرنفوس کشور عبارتند از : تولید زباله های جامد

توسط همه شهروندان بالخصوص خبازی ها، حمام ها موترشویی ها،دکاکین تجارتی، رستورانت ها و پرچون فروش ها وغیره، وسایط نقلیه بخصوص وسایط کهنه، دستگاهای ساختمانی و جنراتورهای مخلوط کانکریت و دستگاه های تولید ریگ و جغل و فابریکات کوچک درداخل شهر و درحومه شهر . منابع الوده کننده هوا درشهر که از آن تذکربعمل آمد درشکل (2) نشان داده شده است .

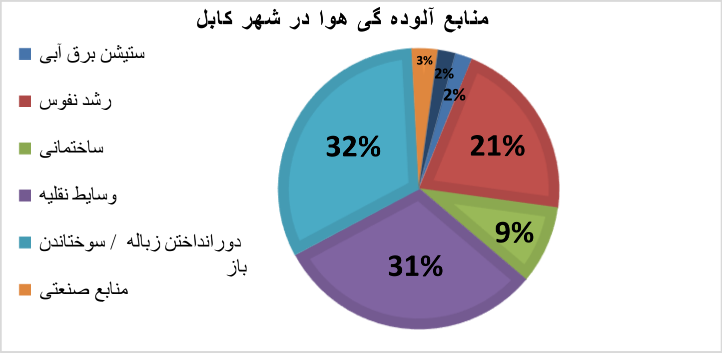

شکل (۲) منابع الوده کننده هوای شهر کابل

شکل (2) چارت منابع آلوده کننده هوا درشهر کابل [3,4]

درجدول (1) تعداد کارخانجات فعال در افغانستان را نشان می دهد که اکثرا در شهر کابل موقعیت دارد. این کارخانه جات مقدار گازهای گلخانه ای را تا حد تولید می کنند که به مقایسه کشور های منطقه خیلی ها ناچیز به حساب می آید .

منبع اصلی تولید سلفر دای اکساید درشهر کابل عبارت ازسوخت مواد فسیلی، وسایط نقلیه و داش های خشت پزی، محلات مسکونی شهر کابل، کلیه محلات تجارتی و عامه، فابریکات بخصوص درایام زمستان می باشد،که مقدارSO_2 در24 ساعت بینPPM 0.146-0.65 گزارش شده ودرمتباقی فصول سال این مقدار کمتر از 0.135PPM تثبیت شده است . مقدار کاربن مونواکساید درایام زمستان درحدود 9.4-30PPM پی پی ام گزارش شده درحالیکه مقدار CO درایام بهار، تابستان و خزان کمتر از9.5ppm گزارش شده است .

جدول (۱) تعداد کارخانه جات فعال در افغانستان [4]

تعداد	موسسات صنعتی
20	انرژی برق
6	قرقل
2	تیل و گاز
	نمک
2	مواد ساختمانی
74	کیمیاوی
36	تولید مواد ساختمانی
68	ماشینری و فلز
11	دواسازی
44	مطبعه
18	قالین و کاغذ
8	صنایع خفیفه
90	صنایع غذاپی
26	صنایع دیگر
377	مجموعی
منبع : وزارت اقتصاد و پلان (۲۰۰۵)	

منبع مهم دیگر الوده گی درشهرکابل عبارت از ذرات جامد معلق درهوا (PM) می باشد که توسط ریاست حفاظت محیط زیست درستیشن دهن باغ تثبیت گردیده است که درشکل (3) واضح گردیده است . درگراف واضح گردیده که حد اکثر مقدارPM10 به مقدار$1000\mu g/m^3$ بتاریخ 1394/5/17 تثبیت گردیده وحداقل آن حدود $200\mu g/m^3$ بتاریخ 1394/5/1 ثبت شده است . قابل یاددهانی است که علت اصلی مقداراعظمی PM 10 عبارت از وسایط نقلیه، سوخت مواد فسیلی و سرک های فرعی خامه و باد

می باشد .موسسه کانادایی مقدار PM2.5 را درسالهای 2006 درایام زمستان بیشتر از 100 مایکروگرام درفی مترمکعب تا 150 مایکروگرام درفی مترمکعب گزارش داده که ناشی از وسایط نقلیه، تولید گرد و خاک از اثر وزش باد، دود و سوخت مواد فسیلی توصیف گردیده است [4، 3]

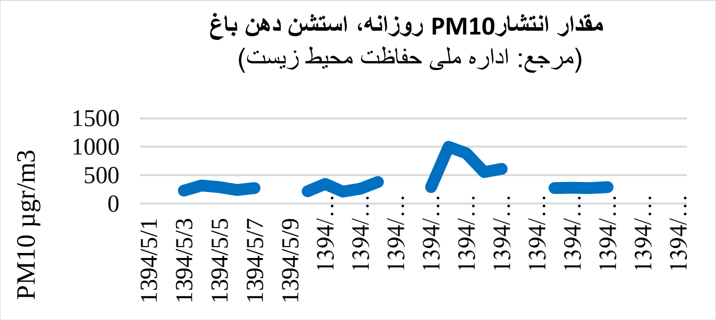

شکل (3) مقدار PM10 به مایکروگرام درفی مترمکعب نظربه زمان های مختلف [3]

جدول (2) گاز های گلخانه ای درشهر کابل به تن درسال توسط ADB،[4]

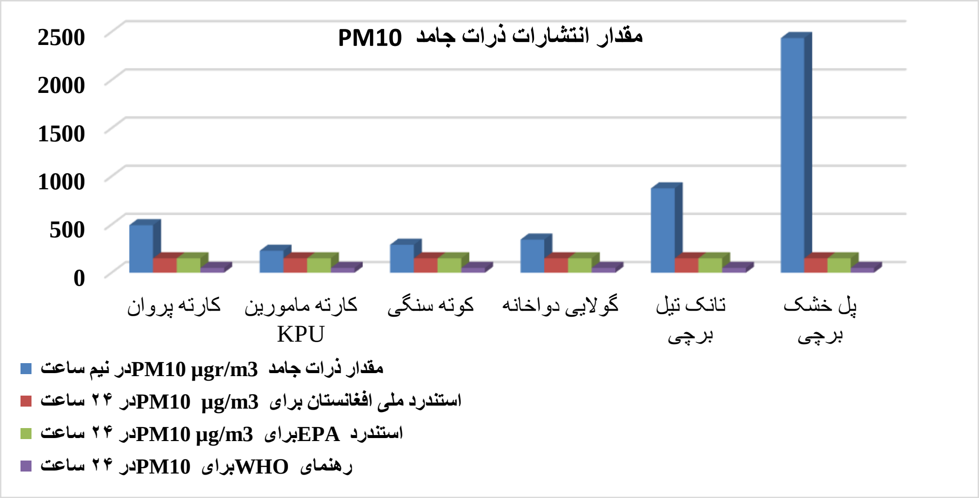

شکل (4) مقدار انتشارات ذرات جامد توسط پوهنتون پولی تخنیک کابل [3]

درشکل (4) مقدار انتشارات ذرات جامد PM10 توسط دیپارتمنت آبرسانی و انجنیری محیط زیست پوهنتون پولی تخنیک کابل به بررسی گرفته شده که بیشترین مقدار در پل خشک دشت برچی $2200\mu g/m^3$ را نشان می دهد که حالت خطرناک محسوب می گردد.

درجدول (3) محاسبات گاز های گلخانه ذریعه نرم افزار IPCC-2006 [ ] انجام یافته که بیشترین مقدار را گاز کاربن دای اکساید 56656 .22 گیگا گرام از اثر استفاده انرژی در عرصه وسایط نقلیه،

سوخت مواد فسیلی، پروسه های صنعتی و زراعت، جنگلات ومالداری در سال 2013 را نشان می دهد .

جدول (3) محاسبات گاز های گلخانه توسط نرم افزارIPCC-2006[3]

کتیگوری	رابور گازهای گلخانه ای توسط نرم افزار IPCC-2006											
	2012				2013				2014			
	CO2	CH4	N2O	SO2	CO2	CH4	N2O	SO2	CO2	CH4	N2O	SO2
انتشار مجموعی گاز های گلخانه ای از اثر استفاده از انرژی ، پروسه های صنعتی و زراعت ، چنگلات و مالداری	54903.89	973.16	2.49	0.04	56656.22	941.73	2.59	0.04	54714.31	975.99	2.62	0.004

نتایج ویافته ها

1. از اثرتحقیقاتی پوهنتون پولی تخنیک کابل دررابطه با ذرات جامد معلق درشش ستیشن شهر کابل انجام داده اند، بیشترین مقدار PM10 درستیشن پل خشک دشت برچی نظربه سایر ستیشن ها به اندازه$2200\mu g/m^3$ تثبیت شده که بالاترازستندرد $150\ \mu g/m^3$ بوده و خیلی ها خطرناک تلقی میگردد .
2. محاسبات که در نرم افزار IPCC-2006 صورت گرفته، ازجمله گاز های گلخانه ای، انتشار گاز کاربن دای اکساید به مقدار ٥٦٦٥٦,٢٢ گیگا گرام در سال 2013 بوده که نشان دهنده اعظمی ترین مقدار از اثر سکتور تولید انرژی و سوخت مواد فوسیلی به خصوص در ایام زمستان بوده است.

۳. بررسی هاییکه توسط بانک انکشاف آسیایی صورت گرفته ازجمله گاز های گلخانه ای انتشار سلفردای اکساید در فصل زمستان بین 0.164PPM-0.65PPM دربیست وچار ساعت بوده که بالاتر از ستندرد 0.144 PPM و گاز کاربن مونواکساید درایام زمستان درحدود 15.4-30 PPM تثبیت شده که بالاتر از ستندرد 9.4PPM تثبیت شده است .

۴. مقدار CO درایام بهار، تابستان و خزان کمتر از8.5ppm- 9.4 گزارش شده که پایین تر از ستندرد 9.4PPM است.

5. منبع اصلی تولید سلفر دای اکساید درشهر کابل عبارت ازسوخت مواد فسیلی، وسایط نقلیه و داش های خشت پزی، محلات مسکونی شهر کابل، کلیه محلات تجارتی و عامه، فابریکات بخصوص درایام زمستان می باشد
6. بررسی هاییکه توسط بانک انکشاف آسیایی صورت گرفته مقدار PM2.5 درایام زمستان بین-65 $250\ \mu g/m^3$ به مراتب بیشتر از نورم معیاری $35\ \mu g/m^3$ تثبیت شده که خیلی ناسالم پنداشته می شود.
7. از اثر مصاحبه هاییکه درشفاخانه ها و دوکتوران صورت گرفته نشان می دهد که آلوده گی هوا سبب امراض گوناگون بخصوص حساسیت و جهازتنفسی، امراض قلبی گردیده است .
8. از اثر مطالعاتیکه صورت گرفته، در آلوده گی هوای شهر کابل در فصل زمستان نه تنها سوخت مواد فسیلی به خصوص ذغال سنگ سهم داشته بلکه وسایط نقلیه، موسسات صنعتی، منازل

رهایشی و اماکن تجارتی، افزایش شهر نشینی، افزایش نفوس ، فقر و بیکاری و عدم آگاهی مردم، عدم سیستم فاضلاب، تورید مواد سوخت بی کیفیت برای وسایط نقلیه، عدم همکاری مردم با دولت در تمام عرصه ها و ترافیک نیزنقش ارزنده را داشته است.

9. درفصول بهار تابستان وخزان با وصف عوامل متذکره، وزش باد، سرک های خامه، حفظ و مراقبت ضعیف سرک ها، کمبود ساحات سبز نیز نقش ارزنده ای دارد .

10. درشهر کابل تغییر اقلیم ازیک دهه بدینسو محسوس بوده و درحال تشدید می باشد . طوریکه اقلیم به سمت گرم شدن پیش می رود که یکی از پیامد ها مهم افزایش تقاضا و مصرف انرژی است . این نتایج توجه بیشتر مسولین و ارگانهای ذیربط را درقبال طرح جامع کاهش آلوده گی هوای شهر کابل و کنترول از افزایش سوخت فسیلی می طلبد و به عنوان هشداری جدی دراین زمینه می باشد.

نتیجه گیری :

آلوده گی هوا زنده گی وسیستم تنفسی انسان را متاثرساخته وتاثیرآن بر تغییر اقلیم محسوس می باشد . وضعیت هوای کابل در دهه اخیربخصوص درایام زمستان، خیلی الوده تلقی گردیده که سبب مرگ و میر افراد بخصوص کودکان وکهن سالان گردیده و تغیراقلیم را تشدید بخشیده است .آلوده گی هوای شهر کابل ناشی از انتشار گاز های گلخانه ای از اثر فعالیت های غیرطبیعی می باشد

بعد از سه دهه جنگ و منازعه، کشور ما شاهد بازسازی ها ورشد اقتصاد بوده است . طبعا با رشد اقتصاد مصرف انرژی مورد نیاز بیشتر گردیده و نفوس درشهر کابل نیز افزایش چشمگیری نموده است . در ایام زمستان 80 فیصد شهروندان کابل از سوخت مواد فسیلی مانند ذغال سنگ و چوب و حتی مواد فاضله جامد استفاده نموده که سبب آلوده گی هوای شهر می گردد . تورید تیل بی کیفیت و راندن تعداد زیاد وسایط نقلیه دست دوم و عدم همکاری مردم با دولت در آلوده هوای شهر کابل سهم بارز دارند .

منبع اصلی آلوده گی هوا در شهر کابل عبارت از سکتور انرژی و ترانسپورت و موسسات صنعتی می باشد . الوده کننده اصلی درفصول مختلف متفاوت بوده که در فصول بهار، تابستان و خزان آلوده کننده اصلی، ذرات معلق PM10 مقدار آن بیشتر از 150 $\mu g/m^3$ و در فصل زمستان PM2.5 مقدار آن35 $\mu g/m^3$ بوده که همه ناسالم و خطرناک توصیف می گردد . انتشارات گازات زهری از طریق سوختاندن پلاستیک و رابر می باشد که امراض خطرناک را درقبال دارد. بعد از سی سال برای اولین بار ستیشن های اندازه گیری آلوده گی هوا توسط اداره ملی حفا ظت محیط زیست در نقاط مختلف شهر کابل نصب گردیده است که این اطلاعات کامل نمی باشد . هنوز فعالیت های زیادی برای تکمیل استراتیژی های موثر کنترول باقی مانده اند که عبارتند از پیشگیری، کاهش آلوده گی، بهبود متداوم، بکارگیری وسایل و تکنالوژی های کنترول . توسعه سیستماتیک مداوم سیاست ها و برنامه ها جهت حفظ و نگهداری اتمسفیر شهر کابل الزامی می باشد .

پشنهادات:

1. یکی از راه حل ها برای کاهش گاز های گلخانه ای، PM2.5 وPM10 عبارت از ایجاد فضای سبز، منع تورید مواد سوخت بی کیفیت به کشور، منع استفاده از ذغال سنگ در ایام زمستان، مدیریت سالم آلوده گی هوا توسط اداره ملی حفاظت محیط زیست، آگاهی مردم در درباره حفاظت از محیط زیست، تشویق مردم در رابطه با همکاری دولت در عرصه نظافت و پاکی شهر، منع وسایط نقلیه کهنه و مدل پایین، مدیریت درست ترافیک و تنظیم زباله ها می باشد.
2. دستورالعمل تخنیکی درزمینه کنترول و کاهش آلوده گی هوا توسط اداره محترم حفاظت محیط زیست و اداره محترم کود و استندرد ها تدارک دیده شود.
3. شاخص کیفیت هوا (Air Quality Index) توسط اداره محترم کود و استاندرد ها تعیین کردد.

منابع و ماخذ

1. بوحی راضیه، سلطانی سعید، یغمانی لیلا (1388)، بررسی تغییر اقلیم و ارتباط آن با آلوده گی هوا درشهر اصفهان، سومین همایش مهندسی محیط زیست.
2. ذبیح الله پیمان و علی رضا نوری (1396)، ارزیابی مقدار انتشارات ذرات معلق جامد (PM10) درمسیر سرک از کارته پروان الی دشت برچی شهر کابلی، مجله علم وتکنالوژی 72، پوهنتون پولی تخنیک کابل
3. صدیقی محمد قاسم و شهنشاه شیرزی (1385) انتشار گازهای گلخانه ای ازاثرفعالیت های غیرطبیعی درافغانستان، مجله علم تکنالوژی شماره 14، پوهنتون پولی تخنیک کابل

4.ADB, (2006), Country Synthesis Report on Urban Air Quality Management, Kabul.

5.Bohm, P.(1998), International Greenhouse Gas Emission Trading, Nordic Council of Ministers, Copenhagen.

(2004), Identification and estimate of .6.Duan, F., X. Liu, T. Yu, and H. Cachier biomass burning contribution to the urban aerosol organic carbon concentrations in Beijing, Atmospheric Environment.

7.UNCTAD,(1998),Greenhouse Gas Emissions Trading, Defining the Principles, Modalities, Rules and Guidelines for Verification, Reporting & Accountability, August .USA

(ISO). ISO 14040 (2006), 8.International Organization for Standardization Principles and framework. – management – Life Cycle Assessment Environmental International Organization for Standardization, Geneva.

9.IPCC, (2006). IPCC Guidelines for National, Greenhouse Gas Inventories.

10. Kuenen, Jeroen, EMEP/EEA,(2013), emission inventory guidebook, New York, U.S.A.

11.UNCTAD,(1998),United Nations Conference on Trade and Development UNCTAD.

12.W. R. Feairheller, and T. L. Peltier,(1975), Air Pollution Emission Test, Virginia Monsanto Research Corporation, Dayton, OH. ,Lime Company

13.Princeton, NJ, (1975),Stack Sampling Report of Official Air Pollution Emission Tests Conducted on Kiln No. 2 Scrubber at J. E. Baker Company, Millersville, OH, Princeton Chemical Research Inc.,

14. Lime Manufacture, Cincinnati, OH, (1974),Screening Study For Emissions Characterization

مشروعیت بیمه از دیدگاه فقه و ماهیت حقوقی آن

استاد پرویز ستانکزی[1]
parwizstanekzai@gmail.com
استاد انعام الله رحمانی[2]
enrahmane1998@gmail.com

چکیده:
بیمه ساز و کاری مالی است که برای محافظت از چیزی در برابر خطرات مالی و اقتصادی به کاری برده می‌شود. هدف اصلی بیمه جبران خسارت‌های مالی و پوشش هزینه‌های غیرمنتظره در صورت وقوع واقعه ناخواسته‌ای مانند حادثه یا آتش‌سوزی است. این سیستم شامل سه طرف است: بیمه شونده، بیمه‌کننده و موضوع بیمه. بیمه‌کننده یا شرکت بیمه مسئول انجام تعهدات مالی جبران خسارت است. بیمه شونده یا صاحب‌بیمه، شخص حقیقی یا حکمی است که به پرداخت حق بیمه در مقابل پوشش و خرید بیمه‌نامه تعهد کرده است. در افغانستان نیز مانند دیگر کشورها، از بیمه به عنوان قرارداد مالی برای محافظت در برابر خطرات مالی و اقتصادی استفاده می‌شود. انواع مختلفی از بیمه در این کشور ارائه می‌شود، از جمله بیمه آتش‌سوزی، بیمه صحت، بیمه تجارتی. این مطالعه به جنبه‌های فقهی و شرعی و ماهیت حقوقی بیمه متمرکز است، زیرا برخی از علمای دین تصور دارند که قرارداد بیمه غیر مشروع و ناجایز است. همچنان کمبود آگاهی مردم در مورد بیمه در افغانستان علت اصلی کاهش رشد آن در این کشور بوده است. این مطالعه همچنین طبیعت حقوقی این قرارداد را بررسی می کند و تشویشات و نگرانی های مربوط به آن را مورد بررسی قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: بیمه‌کننده، بیمه شونده، موضوع بیمه، مشروعیت فقهی، ماهیت حقوقی بیمه

مقدمه

الحمد لله رب العالمین و الصلوة والسلام علی سید المرسلین وعلی آله وصحبه اجمعین و بعد:

قسمی که معلوم است زندگی، سلامتی و دارایی انسان همواره در معرض حوادث مترقبه و غیر مترقبه طبیعی قرار دارد، بیمه انسان ها را به مقابله و راه های پیشگیری و جبران خسارات احتمالی ناشی از این نوع حوادث فرا می‌خواند و در طول حیات بشری متناسب با نحوه زندگی ساختار اجتماعی، وسایل و اموال مختلفی برای این منظور به کار گرفته شده است، انتخاب واژه بیمه نیز به معنی بیمه از حوادث وخسارات بوده است، ولی در زبان انگلیسی، فرانسوی و عربی برای این عقد به جای کلمه بیمه، تامین و امنیت برگزیده شده است، در عصر قدیم که اساس روابط اجتماعی بر کانون

---

[1]. عضو کادر علمی پوهنځی حقوق و شرعیات.

[2]. عضو کادر علمی پوهنحی شرعیات پوهنتون سلام.

خانواده و قبیله بنا شده بود، هنگام ورود خسارات جانی یا مالی به هر یک از اعضا، تمام افراد قبیله با همکاری و تحمل بخشی از خسارات، به مقابله با آن می پرداختند. این میکانیزم در صورت های گوناگون جلوه گر می‌شد از قبیل: کمک به از کار افتادگان و دستگیری آنها، تکفل خانواده‌هایی که سرپرست خود را از دست داده اند و کمک های مختلف به مال‌باخته‌گان نأشی از حوادث و بلایای طبیعی؛ ولی تغییر ساختارهای اجتماعی و تحول آن از زندگی روستایی به زندگی شهری و نیز تحولات صنعتی موجب شد که راه حل های زندگی روستایی در وضعیت جدید کار آیی نداشته باشد و نیاز به راه های دیگری مناسب با اقتضاءات زندگی احساس شود، فی الواقع در جامعه صنعتی و شهر نشینی جدید، تعدد و تنوع خسارات بیشتر از آنچه که از دست اقارب روستایی تحقق می‌یافت، دیده می‌شد، ضررهای نأشی از فعالیت های گسترده و متنوع تجاری، خسارات نأشی از حوادث ماشینی (مانند حوادث زندگی، حوادث کارگاه، حوادث ناشی از کالاهای معیوب کننده و خطرناک) چون حلقه های قبیله توان پرداخت این چنین حوادث را نداشتند بناء نهادی بنام بیمه شکل گرفت که در بسیاری از کشورها روی حل و حرمت آن اختلاف نظر وجود دارد. که درین مقاله، مشروعیت و ماهیت حقوقی آن را مورد بحث قرار می دهیم.

اهمیت

عقد بیمه در سطح جهان از جایگاه ویژه حقوقی برخوردار است ودر قوانین اکثر کشور های جهان جای پای پیدا کرده است وقوانین آن در اکثر کشور های جهان مرعی الاجرا است، در کشور ما افغانستان نیز عرضه خدمات عقد بیمه در سال ۱۳۴۳ آغاز گردید ولی همانند دیگر خدمات این بخش هم در جریان جنگ و نداشتن وضعیت نه چندان خوب کشور، متأثر از جنگ گردید و مدت کم می شود که این عقد نهادینه شده ولی تا هنوز هم مردم از مزایای این عقد آگاهی کامل نداشته و رو به این عقد حقوقی نیاورده اند و فقط عده اندک از مردم کشور از عقد بیمه استفاده می کنند در حالیکه قانون بیمه در افغانستان توسط اسناد حقوقی شناخته شده است، این پدیده و نیاز شدید مسلمانان کشورهای اسلامی به موضوع بیمه موجب گردید فقهاء اسلام در مقام تجزیه و تحلیل بیمه و تطبیق آن با مقررات و موازین اسلامی برآیند و این امر موجب فتح باب اجتهاد و فتوی در مورد بیمه گردید.

هدف

هدف از این تحقیق این است تا برای تطبیق بیمه با موازین شرعي به عنوان يكي از نیازهای اجتماعي و با استناد به مشروعیت عقد بیمه و ماهیت حقوقی آن به عنوان عقدی مستقل مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

سوالات تحقیق

۱. آراء فقها در مورد مشروعیت بیمه چیست؟
۲. کدام فقها و دانشمندان حقوق بیمه را غیرمشروع می‌دانند و دلایل آن‌ها چیست؟
۳. کدام فقها و علمای حقوق بیمه را مشروع می‌دانند و دلایل آن‌ها چیست؟
۴. قرارداد بیمه با سایر قراردادها چه شباهت دارد؟

۵.

روش تحقیق

در مورد روش تحقیق وچگونگی جمع آوری مطالبی که تهیه وترتیب شده باید یاد آور شد که تحقیق کنونی از نوع تحقیق توصیفی است که بشکل کتابخانه ا از منابع مورد نیاز استفاده بعمل آمده بناء در این تحقیق از کتابهای معتبر فقهی، حقوقی وقوانین نافذه افغانستان درمورد بیمه همچو (قانون بیمه، اصولنامه تجارت افغانستان، قانون مدنی، اساسنامه بیمه ملی افغان استفاده صورت گرفته است.

۱- تعریفاتی عمومی

قبل از اینکه به حکم ومشروعیت بیمه و ماهیت حقوقی آن بپردازیم، لازم است که نخست بیمه را تعریف نموده سپس نصوصی که از آن برای بیان حکم بیمه استدلال کرده می شود را بیان نمائیم تا بعدا بتوانیم در روشنایی آن حکم عقد بیمه و ماهیت حقوقی آن را روشن سازیم.

الف)- تعریف بیمه

بیمه کلمۀ فارسی است که از بیم (ترس) أخذ شده است و معنی آن ترس و بیم داشتن از چیزی را گفته می‌شود و ضمانت مخصوصی است از جان یا مال که در تمدن جدید رواج یافته است[۱]. بیمه را در زبان عربی تأمین نامند واژه تأمین از رشته امن گرفته شده است، و امن در اصل اطمئنان نفس و زوال ترس و خوف می‌باشد[۲]، و أمن ضد خوف است مانند: امانت که ضد اش خیانت و ضد تصدیق به معنای تکذیب است، چنانکه در قرآن کریم آمده است {آمنهم من خوف}[۳] امنیت داد به آنان از ترس وهمچنان {إذ جعلنا البیت مثابة للناس وأمنا} و هنگامی که گردانیدیم خانه کعبه را جایگاه اجتماع برای مردم و جای امن، بعضی ها به این باور اند که بیمه از کلمه بیما از زبان هندی گرفته شده است و در زبان عربی به معنی تأمین و امنیت، و در زبان انگلیسی به معنی insurance و در زبان دری به معنی بیمه بوده که دارای مفهوم حقوقی خاص می‌باشد.

در مورد تعریف اصطلاحی بیمه تعاریف گوناگون صورت گرفته، قانون بیمه افغانستان بیمه را چنین تعریف نموده است:

«بیمه قرار دادی است میان بیمه کننده و بیمه شونده که به موجب آن بیمه کننده در مقابل اخذ حق البیمه معین جبران خساره طرف مقابل را متعهد می‌گردد»[۴]. همچنان بر اساس اصول نامه تجارت

---

[۱]. عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، ص۲۵۸

[۲]. الفیومی، المقری احمد بن محمد علی المقری، المصباح المنیر ج ۱ ص ۴۲

[۳]. سوره قریش آیه ۴

[۴]. وزارت عدلیه جریده رسمی،قانون بیمه ماده ۲ بند اول

افغانستان:«بیمه عقدی است که مؤسسه بیمه در مقابل أجرت جبران خساره و ضایعات افراد را که ناشی از وقوع حوادث معینه و اسباب مجبره باشد، با اعطای یک مقدار پول تعهد می‌کند»[۱].

از نظر پروفیسور (jean hamard) بیمه عملی است که به موجب آن یک طر ف یعنی بیمه گذار تعهد می نماید که با پرداخت مبلغی کلیه زیان های وارده را به طرف دیگر یا شخص ثالث به هنگام وقوع حادثه جبران نماید.

قسمی که قبلا ذکر گردید بیمه را در زبان عربی تأمین نامند، درمورد آمن نصوص و احادیث که ذکر گردیده است وفقهاء به آن استدلال دارند اشاره می‌کنیم :

أمن (در قران کریم)

۱. {وإذ قال إبراهیم رب اجعل هذا بلدا آمنا}[۲] ترجمه: چون گفت ابراهیم علیه السلام ای پروردگار من! بگردان این شهر را جای امن.
۲. - {الذي أطعمهم من جوع وآمنهم من خوف }[۳] ترجمه: آنکه طعام داد ایشانرا از بهر آنکه گرسنه بودند و امن داد ایشان را از بهر آنکه ترسان بودند.

أمن (در احادیث)

۱. عن أنس أن النبی صلی الله علیه وسلم قال: {إن المؤمن من أمنه الناس علی أموالهم وأنفسهم}[٤] . ترجمه: مؤمن کسی است که مردم آن را امین بگرداند بالای مال‌ها جان‌های شان.
۲. وقال أیضا {والذی نفسی بیده لایدخل الجنه من لایأمن جاره بوائقه}.

ترجمه: قسم به ذاتی که جانم به دست اوست وارد بهشت نمی شود کسیکه همسایه اش از شر او در امان نباشد.

۳. {ما آمن بی من بات شبعانا أو جاره جائع بجنبه وهو یعلم به}[٥].

ترجمه : مؤمن نیست کسیکه شب به شکم سیر بخوابد و همسایه پهلویش گرسنه بخوابد و او بداند که همسایه‌اش گرسنه خوابیده است.

۲- بیمه از نظرشریعت اسلام

قسمی می‌دانیم عقد بیمه از جمله عقود مستحدث و جدید است و در مورد بیمه الی قرن ۱۳ هجری توجه خاص نشده بود ولی اولین کسیکه درین باره بررسی را انجام داد (ابن عابدین) است، از

---

۱ . وزارت عدلیه، جریده رسمی، اصولنامه تجارت ماده ٦٨٦

۲ . سوره بقره آیه ١٢٦

۳ . سوره قریش آیه ۴

٤. رواه الترمذی، رقم الحدیث : ٢٦٢٧ (حسن صحیح).

٥. طبرانی دارالکبیر از انس بن مالک روایت کرده اند۱۷۵/۳ وبخاری درالادب المفرد۱۱۲

آن جا که این عقد و قرار داد در گذشته نبوده و اتفاق هم نیفتاده و کدام نص شرعی یا نظریه صحابهٔ کرام رضی الله عنهم و دیگر مجتهدین پیرامون حکم آن ابراز نشده ولی در این اواخر نظریه های مختلف ارایه گردیده که رأی تعداد از علماء در مورد عقد بیمه جایز و آن را مباح می دانند چون دلایل که حرمت آنرا ثابت کند وجود ندارد بنابراین ایشان به اساس قاعده معروف شرعی(أن الأصل فی الأشياء الإباحة) این را حمل می کنند و نهی استثنایی است که نیاز به دلیل دارد، و گروه دیگری از علماء می گوید این عقد باطل و حرام است، چون نزد شان دلیل تحریم و بطلان ثابت می باشد، وهیچ دلیل دیگری وجود ندارد که مانع اجرای این شواهد شود، گروه سومی فرق میان انواع بیمه گذشته اند.[۱] در مجموع می‌توان این نظریه های فقهاء وعلماء اسلامی را به سه دسته تقسیم کرد:

نظریه اول : قرارداد بیمه عقد نا جایز است

از جمله دانشمندان و فقهاء که بر این نظر اند می‌توان از این شخصیت ها نام برد: ابن عابدین حنفی در کتاب «حاشیه ابن عابدین »، محمد بخیت بن المطیعی مفتی مصر، شیخ محمد رشید رضا، محمد ابو زهره، عبدالله القلیلی مفتی اردن، محمد ابو الیسر عابدین مفتی سوریه، دکتور صدیق الضریر رئیس پوهنتون الازهر، دکتور یوسف قرضاوی، دکتور جلال مصطفی الصیاد و عده زیادی دیگری از علماء و فضلاء امت اسلامی نیز با این نظریه همراه و همگام اند، همچنان تعداد از کانون های علمی و فقهی مانند، مجمع بزرگ علماء کشور سعودی، مجمع فقهی اسلامی وابسته به سازمان رابطة العالم الإسلامي و مجمع فقهی وابسته به کنفرانس اسلامی که مقر آن در جده است و کنفرانس جهانی برای اقتصاد اسلامی می‌توان نام برد، هیأت رقابتی بانک اسلامی فیصل و بسیاری از هیأت‌های دیگر، سازمان ها و مجمع های علمی بر همین نظر صحت گذاشته اند[۲]. دلایل این نظر قرار ذیل اند:

دلیل اول : عقد بیمه قرارداد فریب کاری وکلاه برداری است

قرار داد بیمه، عقدی است دو جانبه که در انعقاد آن فریب کاری و کلاه برداری وجود دارد، و فریب کاری در معاملات، خود یکی از عواملی است که سبب بطلان قراردادها می‌گردد، حضرت ابو هریره رضی الله عنه می‌گوید: نهی النبی صلی الله علیه وسلم عن بیع الغرر) [۳] که پیامبر صلی الله علیه وسلم از "بیع غرر" بیع که در آن فریب کاری وجود داشته باشد منع نموده اند، این نهی که در حدیث پیامبر آمده است سبب بطلان قرارداد می‌گردد، ولی برای شناخت دقیق فریب باید گفت: فریب عبارت از تردید و شک داشتن در به دست آوردن فایده و یا ضرر در معاملات می‌باشد و یا اینکه شناخت یک شیء مشکل و حقیقت آن نامعلوم باشد، چنانکه امام سرخسی حنفی رحمه الله آن را

---

[۱]. حسان، حسین حامد،حکم الشريعة الإسلامية فی عقود التأمين، ص ۴۳۸

[۲]. عبده، عیسی، التامين بين الحل والتحريم، ص ۲۲۵

[۳]. صحیح مسلم شماره حدیث ۱۵۱۳

چنین تعریف نموده است: «چیزی که عاقبت آن مجهول باشد غرر است.» و امام قرافی مالکی رحمه الله می‌گوید:

(غرر امری است که حصول و عدم حصول آن مشخص نیست مانند فروش پرنده ای در هوا، ماهی در آب وحیوان بشرط بارداری)، و ابن حزم رحمه الله غرر را چنین تعریف نموده است: «غرر آنچه منعقد شده باشد هنگام عقد و جهل در مقدار و صفات آن وجود داشته باشد، یا غرر آنست که مشتری نداند چه خریده و فروشنده نداند چه فروخته است، و این جهالت از جانب یکی از طرفین به میان آمده باشد و هر عقد و قرار دادی که احتمال و مشکوک باشد از جمله "غرر" و فریب کاری به حساب می رود "غرر" یا فریب کاری مؤثر معمولا در داد و ستدهای مالی صورت می‌گیرد و غالبا باید مؤثر بر عقد باشد.»[۱]

بنابر تمام تعریفاتی که در مورد غرر و فریب ذکر گردید، نزد تمام فقهاء غرر مبادله مالی را باطل می‌کند و غرر در مورد قرارداد بیمه صدق می‌کند،زیرا مستامن در قرارداد بیمه در احراز غرامت(جبران خساره) و مبلغ قابل تادیه آن، مشکوک است، چون جبران خساره به بیمه شونده در مقابل اقساط پرداخت شدۀ وی که بستگی به خطر احتمالی دارد صورت می گیرد(ممکن رخ بدهد یا ندهد) اگر رخ داد جبران خساره قابل تادیه می‌باشد و اگر رخ نداد نمی شود.[۲]

دلیل دوم: عقد بیمه شبه قمار است وخصوصیات قمار را دارد

قسمی که دیده می‌شود تمامی خصوصیات قمار در قرار داد بیمه موجود است، پس حکمش هم مانند قمار می‌باشد. قمار و شرط بندی به اتفاق فقهاء شریعت اسلامی حرام است، چون در قمار، برد و باخت و طالع می‌باشد نابود کننده اخلاق عملی و فعلی انسان است؛ عداوت، دشمنی و بدبختی را ببار می آورد و انسان را از ذکر الله و نماز دور می سازد، الله (جل جلاله) در مورد قمار می فرماید: (یا أیها الذین آمنوا إنما الخمر والمیسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشیطان فاجتنبوه لعلکم تفلحون). ای مومنان! می‌خوارگی و قماربازی و بتان و تیرها (قرعه) پلیدند و عمل شیطان می‌باشند، بنابراین از آن ها دوری کنید تا رستگار شوید، میسر یا قمار به تعبیر ابن تیمیه رحمه الله عبارت است از گرفتن مال یک انسان بدون معلوم بودن اینکه آیا برای آن شخص عوض به دست می‌آید یا خیر؟ احتمال خطر است و بر اساس گفته ها و اعترافات قانون دانان، همین خصوصیت در قرار داد بیمه نیز متصور است، زیرا فردی که محافظت از اموال دیگران را در برابر حوادث و خطرات تضمین می‌کند، این یک ریسک و شرط بندی است که بیمه کننده برای فرد بیمه شده در برابر، مبلغ نامعلومی را وعده می‌دهد و از فرد بیمه شده نیز مبلغی را در یافت می‌کند، اگر خطری به وقوع نپیوست، مبلغی که فرد

---

۱. الزرقا، احمد مصطفی، نظام التامین وحقیقته والرای الشرعیة فیه، ص ۴۸

۲. حسان، حسین حامد،حکم الشریعة الإسلامیة فی عقود التأمین، ص ۴۵۴

بیمه شده گرفته بود بدون زحمت بدست می آورد و اگر خطری واقع شد مبلغ بیشتر از آنچه گرفته است باید بپردازد، و این همان قمار، شرط بندی و ریسک است.

دلیل سوم: عقد بیمه معامله ربوی است

معامله‌ای که ربا باشد آن معامله باطل، نا مشروع و ناجایز خواهد بود، بر اساس تعریفی که قانون دانان از بیمه ارایه می‌دارند، دانسته می‌شود: بیمه عبارت از قرار دادی است که باید شرکت بیمه مبلغی را برای فرد بیمه شده در برابر مبلغی که قبلا از آن دریافت نموده است پرداخت نماید، و این مبادله مال به مال و مثل به مثل بوده بدون آنکه قبضی صورت گرفته باشد، این خود (عینا) سود و ربا است، پس بیمه هم یک قرار داد نامشروع و ناجایز است. بناء فقهاء که عقد بیمه را معامله ربوی می‌گویند، قرارداد بیمه را شامل دو نوع ربا می‌دانند ربا فضل و ربا نسیه، و این از سه جهت است:

۱- قرارداد بیمه قراردادی است بین شرکت بیمه و بیمه شونده که بر اساس آن بیمه شونده متعهد به پرداخت مبلغی به قسم یکبارگی یا به صورت اقساط به شرکت بیمه هنگام وقوع خطر می‌شود. ممکن است مبلغی را که پرداخت می‌کند برابر با پولی باشد که پرداخت کرده یا بیشتر یا کمتر از آن باشد. اگر مساوی باشد ربا نسیه و اگر زیاد باشد ربا فضل و نسیه هردو می‌باشد، و این مورد در قرارداد بیمه اعمال می‌شود چون این عقد مقتضی آن را دارد چنانچه که ذکر کردیم. زیرا بیمه شونده متعهد می‌شود که مبلغی را به شکل یکدفعه یا هم به شکل اقساط پرداخت نماید در مقابل شرکت بیمه، به او یا وارث یا ذینفعی که معین می‌کند مبلغی را که ممکن است به اندازه اقساط یا بیشتر یا کمتر از آن پرداخته است برگرداند، و بیمه شونده مقداری که در آینده به دست می آورد، نمی داند.[1] چنانچه در حاشیه الدسوقی علی الشرح الکبیر آمده است:(ربا النساء یحرم فی النقود مطلقا) ربا نسیه در نقود (پول) مطلقا حرام است. همچنان در بداية المجتهد آمده است: (أجمع العلماء على أن بيع الذهب بالذهب و الفضة بالفضة(أى النقد بالنقد) لايجوز إلا مثلا بمثل يدا بيد).

۲- قرارداد بیمه عمر برای بقا(زنده ماندن)، تعهد شرکت شامل این است که در صورت زنده ماندن بیمه شونده در مدت مقرر در قرارداد، اقساطی را که در مدت قرارداد به شرکت بیمه پرداخته است، علاوه بر اقساط پرداخت شده فایده برای بیمه شونده نیز داده می‌شود، لذا این عقد حرام است.

۳- اکثریت فعالیت ها که شرکت های بیمه انجام می‌دهند بر اساس ربا است.

نظریه دوم : قرار داد بیمه یک عقد مشروع و جایز است

شخصیت های علمی، فقهاء و دانشمندانی که با این نظریه موافق اند و عقد بیمه را از جمله عقود مشروع و جایز می‌دانند عبارت‌اند از: مصطفی الزرقا، الشیخ علی الخفیف، مرحوم الشیخ عبدالوهاب خلاف، الشیخ عبدالمنصف محمود، مرحوم دکتور محمد یوسف موسی، استاد أحمد طه السنوسی،

---

[1]. حسان، حسین حامد،حکم الشریعة الإسلامية فی عقود التأمين، ص ۴۵۷

استاد توفیق علی وهبه، دکتور جعفر شهیدی، الشیخ عبدالحمید السائح و الشیخ محمد بن الحسن الحجوی الثعالبی که در تأیید این موضوع مصوبه‌ای را نیز صادر نموده است[۱].

دلیل اول : مقایسه عقد بیمه با مسئله پرداخت دیت قتل خطا توسط اقارب قاتل (عاقله)

گروه از دانشمندان و فقهاء اسلامی که موافق به جایز بودن و مشروع بودن عقد بیمه هستند، بیمه را با مسئله پرداخت دیت قتل خطاء با همکاری اقارب قاتل در فقه اسلامی که به نام (عاقله) مشهور است قیاس می‌کنند و در فقه اسلامی این گونه تصریح گردیده که اگر قتل خطاء از طرف شخصی صورت می‌گیرد قصاص نه می‌شود، بلکه باید تمامی اقارب و نزدیکان عصبه قاتل جهت پرداخت دیت با قاتل همکاری نمایند. تا اثرات این مصیبت بر قاتل کم رنگ تر گردد، برای پیوند قوی میان افراد یک فامیل، دین اسلام قانون عاقله را در مورد دیات وضع کرده است که اگر شخص کسی را به خطاء یا غیرعمد به قتل برساند، دیهٔ مقتول از دارایی اقوام، خویشاوندان، بستگان و عصبه قاتل در طول سه سال پرداخت می‌شود و تنها قاتل مؤظف به پراخت دیه نیست، اگر از جمله عشیره برای پرداخت دیه مقتول برابر نشد باز می‌تواند به اقارب نزدیک به سلسله نصب میراث مراجعه می‌شود و اگر طفل لقیط[۲] بود و مال کافی نه داشت که همان دیت را بپردازد در این صورت بیت المال باید آن را بپردازد، شرکت های بیمه نیز همین کار را انجام می‌دهند، بدین معنی که جهت کاهش دادن مصیبت و ترمیم بعضی از خسارات وارده بر فرد بیمه شده مبلغی را به وی پرداخت می‌کند.

دلیل دوم : مقایسه عقد بیمه با مسئله تضمین راه

مسئله تضمین راه از خطرات موضوعی است که احناف صراحتا آن را مجاز می‌دانند (مسئله تضمین راه) این گونه است که شخص برای دیگر می‌گوید: این راه امن است و هیچ خطری ندارد و اگر کدام خطر و مشکلی رونما گردید من تاوان و خسارات وارده را می‌پردازم، درصورت پیداشدن خطر و یا مشکلی در امنیت راه شخص مذکور (تضمین کننده) مسؤول جبران خساره می‌باشد، چون عنصر احتمالی در کفاله را می‌پذیرد؛ مانند اینکه شخص برای شخص دیگری می‌گوید در صورت ثابت شدن حقوق من، شما کفیل هستید و یا هم می‌گوید اگر فردا من به فلان جا سفر نمودم شما وکیل من هستید این همه عناصر احتمالی است که می‌توانیم بیمه را با آن مقایسه نماییم چون در بیمه همچنین چیزی وجود دارد در صورت پیش آمدن کدام واقعه یا حادثه شرکت بیمه متضمن (ضامن) است[۳].

---

[۱]. الزرقا، مصطفی، نظام التامین حقیقته و الرای الشرعی فیه ص ۲۷

[۲] . لقیط طفلی را گویند که اهلش بخاطر ترس از فقر و یا فرار از تهمت او را در جایی انداخته باشد، (شرح قدروی ص ۳۴۵)

[۳]. الزرقا، مصطفی، نظام التامین حقیقته و الرای الشرعی فیه ص ۵۸

دلیل سوم :مقایسه عقدبیمه با مسئله تقاعد یا باز نشستگی

یکی از دلایل دیگری که موافقین عقد بیمه آنرا قیاس می‌نمایند، مقایسه نمودن قرار داد بیمه به برنامه تقاعد یا بازنشستگی و امثال آن است، زیرا برنامه تقاعد یا بازنشستگی یک قرار داد و داد و ستد است بین کارمندان و دولت، مبلغ ناچیز از معاش (حقوق) ماهوار کارمندان از طرف دولت کاسته می‌شود تا در آخر خدمتش بعد از باز نشستگی (تقاعد) هنگام زنده بودن و کهولت سن به خودش و یا بعد از وفات اش برای زن و فرزندانش پرداخته شود، این عین اقساطی است که برای بیمه‌ی حیات پرداخت می گردد و در هر دو موضوع (باز نشستگی و بیمه) شخص نمی‌داند که چقدر پرداخت نموده و مجموع آن چقدر است، گاهی بیشتر و گاهی هم کمتر از آن چه پرداخت نموده است دریافت می کند، بنا بر این اگر برنامه باز نشستگی یا تقاعد جایز و مشروع است، پس باید بیمه هم مشروع باشد. چون در نظام تقاعد و باز نشستگی نسبت به بیمه حیات غرر بیشتر وجود دارد، نظام تقاعد را تمام علماء و فقهاء شریعت اسلامی به رسمیت می شناسند و آن را جایز و مشروع می‌دانند و حتی هیچ کس آن را انکار نکرده و نشانهٔ شبه در آن نمی بینند بلکه به این نظر اند که یکی از اساسات و ضروریات نظام و وظیفه دولتی و مصلحت عامه‌ی مردم است، پس چگونه نظام تقاعد را در نظام دولتی بین دولت و مؤظفین، جایز و نظام بیمه در بین مردم را ناجایز می دانند[۱].

دلیل چهارم: مقایسه عقد بیمه با اجاره نگهبان(محافظ)

فقهایی‌که قایل به مشروعیت بیمه هستند، عقد بیمه را با اجاره نگهبان قیاس نموده وگفته اند[۲] که در هر دو؛ بیمه و اجارهٔ نگهبان، برآورده شدن امن وجود دارد و همان گونه که اجاره کردن نگهبان در اسلام مشروع است، بیمه نیز به علت اشتراک هر دو در تحقیق امان، صحیح و مشروع است، دلیل دیگر آنان نیز ضمان ضرر لاحق به عین اجاره به وسیله‌ی مستأجر است.

اجاره قراردادی است لازم الاجراء بر اساس بهره برداری مستأجر از مورد اجاره در مدتی مشخص و با قیمتی معین. بر اساس آیات قرآن کریم و احادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم قرارداد اجاره یک عقد صحیح و مشروع می‌باشد، الله متعال می‌فرماید: (فإن أرضعن لكم فآتوهن أجورهن) پس اگر آنان شیر دهند برای شما، پس شما بدهید به آنان مزدهای شان را (پس اگر آنان به کودکان شما شیر دادند، مزدهای شان را بدهید) و همچنان الله متعال می‌فرماید: (فوجدا فيها جدارا يريد أن ينقض فأقامه ◌ قال لو شئت لتخذت عليه أجرا) پس یافتند آن دو (موسی علیه السلام و خضرعلیه السلام) در آن، دیواری را که می‌خواهد فرو ریزد پس آن را درست نمود گفت اگر می خواستی تو البته می‌گرفتی بر آن مزدی) و حضرت عایشه رضی الله عنها می‌گوید: (استأجر النبی صلی الله علیه وسلم و ابوبکر رجلا من بنی الدیل ثم من بنی عبد بن عدی، هادیا خریتا) پیامبر (صلی الله علیه وسلم) و

---

۱. همان مرجع ص ٦٢

۲. علیان، شوکت محمد، التامین فی الشریعة والقانون، ص ۴۵

ابوبکر (رضی الله عنه) مردی را از بنی دیل بنی عبد بن عدی به عنوان راهنما اجاره گرفتند که در رهنمایی، ماهر و زبردست بود).

موافقین قرارداد بیمه، بیمه را به اجاره نگهبان و صحت ضمان مستأجر نسبت به موضوع اجاره، قیاس نموده اند و در نتیجه به صحت و جواز عقد بیمه فتوا داده اند، اما در پاسخ به این استدلال ایشان می توان گفت که بیمه و اجاره گرچه در تحقق امنیت تا حدودی با هم اشتراک دارند، بدین معنی زمانی که برای یک نگهبان (محافظ) پول داده می‌شود همان پول در مقابل حفظ و نگهداری کردن زندگی شخص که نگهبان او است داده می‌شود همچنان بیمه هم زندگی بیمه شونده را در مقابل پرداخت حق البیمه محافظت می‌کند، اما فقط به سبب اشتراک دو امر در بعضی از آثار و نتایج نمی‌توانند احکام یکدیگر را بگیرند.

نظریه سوم : بعضی از بیمه ها جایز و بعضی نا جایز است

فقهاء و دانشمندان که برخی از انواع بیمه ها را جایز و برخی دیگرش را نا جایز می‌دانند عبارت اند از: محمد حسن الحجوی، نجم الدین الواعظ، عطاء مفتی عراق، شیخ عبدالله بن زید آل محمد می‌باشند، محمد حسن الحجوی به این باور است که بیمه نمودن اموال منقول و غیر منقول در برابر حوادث صحیح است، اما بیمه عمر نادرست است. نجم الدین الواعظ و عطاء مفتی عراق می‌گوید: بیمه اموال در برابر حوادث و خطراتی که از طرف انسان ها بر اموال، در برابر حوادث و آفات طبیعی که انسان ها در به میان آمدن آن نقشی ندارند نا مشروع و نا جایز می‌باشد، اما شیخ عبدالله بن زید آل محمد بر این باور است که بیمه حوادث وسایط نقلیه مانند موترها، طیاره‌ها، کشتی‌ها و فابریکه های صنعتی مشروع و جایز است ولی غیر از این ها که بر شمردیم، بیمه نمودن دیگر اشیاء حرام است[۱].

۳- ماهیت حقوقی عقد بیمه

قسمی که در مبحث قبلی در مورد مشروعیت عقد بیمه بحث صورت گرفت در این مبحث به جایگاه حقوقی عقد بیمه می‌پردازیم.

بیمه از جمله عقود معین است، بدین معنی که علاوه بر اصول کلی قرار دادها دارای احکام و ویژگیهای است، بیمه قراردادی است که بین شخص حقیقی یا حقوقی (بیمه گذار) و شرکت بیمه (بیمه گر) منعقد می‌گردد. این عقد دارای اوصافی است که قرار ذیل آن را بیان می‌داریم:

- بیمه عقد قصدی یا رضایی است؛
- بیمه عقد لازم است؛
- بیمه عقد معاوضی است؛

---

۱ . عبده، عیسی، التامین بین الحل والتحریم، ص ۲۲۲

- بیمه عقد احتمالی است؛
- بیمه عقد اذعان یا الحاقی است؛

۱- بیمه عقد قصدی یا رضایی است

تعریف لغوی رضا: رضا مصدر رضی یرضی است درلغت به معنی خشنودی، اختیار کردن، سرور قلب و طیب نفس و ضد سخط و کراهیت است و در اصطلاح فقهی و حقوقی رضاء عبارت است از خشنودی باطنی بدون اکراه شخص به انجام یک معامله را رضا گویند.([۱]) همچنان قانون مدنی افغانستان در مورد تعریف رضاء چنین مشعر است: (شرط صحت عقد عبارت از رضایت عاقدین بدون اکراه و اجبار است)[۲]. بناء بیمه قرار دادی است که اعتبار آن موکول به تهیه سند کتبی می‌باشد، قرارداد بیمه اصولا با بیمه نامه کتبی منعقد می‌گردد، چنانچه از قانون بیمه نمایان می‌گردد که عقدبیمه و شرایط آن باید به موجب سند کتبی باشد، ولی دلایل متعددی خلاف ظاهر فوق را ثابت می‌سازد و بیمه را در عقود رضایی به صورت شفاهی یا صرف توافق طرفین و ایجاب و قبول برای انعقاد عقد بیمه کافیست. در حقوق common law برای عقد بیمه هیچ عقد قاعده الزامی تصریح نیافته و عقد شفاهی معتبر است، ([۳])محاکم بنا بر حسب موافقه طرفین، از تاریخ توافق شفاهی بیمه را تعهد آور و قابل اعتبار می‌دانند روی این ملحوظ به محض توافق بر سر موضوع و شرایط، عقد بیمه منعقد شده و سند کتبی، محض تسهیلاتی را به عنوان وسیله اثبات عقد فراهم می کند.([٤])

۲- بیمه عقد لازم است

بیمه عقدی لازم است برای طرفین(بیمه کننده و بیمه شونده)، بیمه شونده ملزم به پرداخت اقساط و شرکت بیمه ملزم به جبران خساره هنگام وقوع خطر احتمالی می باشد. بدین معنی که بیمه شونده از هنگام إبرام عقد، یا از تاریخ مشخص، یا وقت معینه مکلف به پرداخت اقساط بوده اما التزام شرکت بیمه زمانی وقوع خطر احتمالی است.[۵] به طوریکه می‌دانیم عقد لازم عبارت از عقدی است که هیچ یک از طرفین نتواند بدون رضایت طرف مقابل آن را فسخ یا باطل سازد، یا بنا بر تعریف قانون مدنی افغانستان در مورد عقد لازم می‌گوید: (عقد بعد از انفاذ لازم پنداشته شده، رجوع از عقد و تعدیل آن بدون رضایت طرفین یا حکم قانون، جواز ندارد،([٦])یا هم عقد لازم آنست که هیچ یک از

---

[۱]. عبدالله، نظام الدین، شرح قانون مدنی افغانستان حقوق وجایب، ص ۱۰۲

[۲]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون مدنی افغانستان، ماده ۵۰۵

[۳]. السنهوری، عبدالرزاق، الوسیط فی شرح القانون المدنی، ص ۱۲۷

[٤]. صفایی، سیدحسین، قواعد عمومی قراردادها، ج۲، ص۴۱- ستانکزی، نصرالله و ناصح، ولی محمد حقوق تجارت ص ۳۳

[۵]. حسان، حسین حامد،حکم الشریعة الإسلامیة فی عقود التأمین، ص ۴۲۸

[٦]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون مدنی افغانستان ماده ٦٩٦

طرفین معامله حق فسخ آن را نداشته باشد، مگر در موارد معین[۱]، و یا به تعبیر دیگر عقد لازم عقدی است که هیچ یک از طرفین صلاحیت فسخ آن را بدون رضای جانب مقابل نداشته باشد. مانند: بیع و اجاره که هیچ یک از طرفین بایع و مشتری نمی‌توانند معامله را برهم زنند مگر با رضایت طرف دیگر، که در قانون موضوع مذکور را اقاله نامیده می‌شود.[۲]

باید یک نقطه را اشاره کرد که اصل در عقود همانا لزوم عقود است، زیرا وفا به عقود شرعا بر متعاقدین واجب است؛ چنانچه الله متعال می فرماید: (یا أیها الذین آمنوا أوفوا بالعقود) ای مؤمنان وفا کنید به عقدهای تان، مجلة الأحكام العدلية در تعریف عقد لازم می‌گوید: (عقد لازم عقد نافذی است که از خیارات عاری باشد.) در مورد اثر بیع لازم مجلة الاحكام العدلية می‌گوید: (اگربیع نافذ و لازم باشد برای هریک از متابعین حق رجوع وجود ندارد).[۳] بیمه عقدی لازم است به این معنی که هیچ یک از طرفین عقد حق فسخ آن را ندارد، مگر در موارد معین، عقد بیمه طرفین را ملزم به اجرای مفاد عقد می‌نماید و طرفین نمی‌توانند به دلخواه خود قرارداد را منحل نمایند مگر در مواردی که قانون برای طرفین حق فسخ شناخته یا در قرار داد حق فسخ پیش بینی شده باشد، یا هم مدت انقضاء آن سپری شود. همچنان عقد بیمه به فوت یا حجر بیمه گذار(بیمه شونده) منحل نمی‌شود و حقوق و تکالیف ناشی از عقد در مورد مرگ به ورثه منتقل می شود، در مورد حجر توسط نماینده قانونی محجور انجام می‌شود، ولی قرار داد بیمه عمر استثنای از دیگر عقود بیمه به نظر می رسد زیرا بیمه‌ی عمر جنبه سرمایه گذاری دارد و افراد مکلف نیستند که به پس انداز و سرمایه گذاری خود ادامه دهند. چنانچه بیمه گذار از پرداخت حق بیمه‌ی عمر، که تعهد قرار دادی اوست، امتناع نماید، بیمه‌گر نمی‌تواند بیمه گذار را به پرداخت آن ملزم نماید، در واقع مطابق طبیعت بیمه عمر، بیمه گذار همواره حق دارد بیمه‌ی عمر را متوقف کند و از پرداخت حق بیمه امتناع نماید، ولی از سوی دیگر بیمه گر همواره مکلف به انجام تعهدات قراردادی است و حق توقف عقد و اتباع از انجام تعهدات قراردادی را ندارد، باید گفت که در عقد بیمه‌ی عمر در حالات حجر این عقد توسط نماینده‌ی قانونی محجور ادامه می‌یابد.

۳- بیمه عقد معوض است

حقوق دانان و استادان حقوق در تعریف عقد معوض می‌گویند: عبارت از عقدی است که هر یک از آن دو در عوض مورد دیگر قرار دارد که ممکن هردو مال یا هردو تعهد یا یکی مال و دیگری تعهد باشد.[٤] نقش اصلی عقود در زندگی اجتماعی این است که برای توزیع و مبادله ثروت، راهی طبیعی

---

[۱]. قانون مدنی ایران ماده ۱۸۵

[۲]. همان مرجع، ماده ۷۴۷: در مورد اقاله می گوید: طرفین می توانند عقد را بعد از انعقاد آن به رضایت خود اقاله نمایند، اقاله موجب انحلال عقد می گردد.

[۳]. مجلة الاحكام العدلية، ماده ۳۷۵

[٤]. رضایی، محمد محسن، حقوق بیمۀ افغانستان ص ۹۲

و عادلانه به وجود آورد، راهی که ابتکار شخصی را تقویت کند و در رعایت آن اجبار خارجی احساس نشود، در دنیای کنونی، اگر کسی مالی را به دیگری می‌دهد یا تعهدی را به گردن می گیرد، بیشتر برای این است که چیزی معادل یا بیشتر از آنچه داده است به دست آورد، بنابر این عقود معوض عبارت از عقودی است که یکی از طرفین در مقابل طرف دیگر تعهد به انجام امری می‌نماید و یا مالی را می دهد در عوض مالی که از طرف دیگری می‌گیرد و یا در مقابل تعهدی که طرف دیگر به نفع او می‌کند مانند عقود بیع.([1])

بنابراین (عقد معاوضه عقد مالی است که اموال دو طرف با یکدیگر متبادله می‌شود). فقه عقد معاوضه عقدی را می‌گوید: که الزام و تعهد از هردو جانب (جانبین) باشد، بنابر این در عقد معوض هریک از طرفین در مقابل طرف دیگر، تعهد به امری می‌کند و یا مالی را تملیک می‌کند، البته در برابر آنچه طرف دیگر به او تملیک و یاتعهد می‌کند، مانند بیع، اجاره، مزارعه، مساقات، که به اساس آن معاوضه بین طرفین صورت می‌پذیرید، به عنوان مثال: در عقد بیع که بایع مکلف به تملیک مبیع و مشتری مکلف به تملیک ثمن است. چنانچه قانون مدنی افغانستان در مورد اشاره دارد:(هرگاه عقد معاوضه ایکه بر منافع اعیان واقع گردیده، دارای تمام شرایط صحت و نفاذ باشد، متصرف عین، به تسلیم آن برای نفع گیرنده و نفع گیرنده به تسلیم بدل منفعت به متصرف عین، مکلف می‌گردد.[2]

پس معلوم است که عقد بیمه نظر به متقضای آن غیر معوض نیست بلکه از جمله عقود معوض است چون تعهدات دو طرف را لازم دارد، زیرا هر یک از بیمه کننده و بیمه شونده تعهداتی را در مقابل تعهد یک دیگر می‌پذیرد، یعنی هم به اعلام صحیح ریسک موضوع بیمه و پرداخت حق بیمه و هم به پوشش ریسک تعین شده در عقد تعهد می‌نمایند. بیمه کننده در حالات آتی از تعهدات خویش بری می‌گردد:

۱. در صورت مطالبه جبران خساره بر مبنای اطلاع دهی یک حادثه خلاف واقعیت؛
۲. در صورت عدم اطلاع در موعد معینه به شرکت بیمه و یا نپرداختن حق البیمه از طرف بیمه شونده؛

بناء کتمان عمدی حقایق یا اظهارات غیر واقعی از طرف بیمه شونده که ماهیت خطر را تغییر دهد یا هم آن طوری جلوه دهد که اهمیت آن پایین آورد می تواند سبب بطلان عقد بیمه شود.[3]

---

[1]. عبدالله، نظام الدین، شرح قانون مدنی افغانستان، حقوق وجایب، ص ۱۶۸
[2]. همان مرجع ماده ۶۹۴
[3]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون بیمه ماده۲۹ -۲۵و ۷

۴- بیمه عقد خطر احتمالی است

بیمه عقد خطر احتمالی است چنانکه از تعریف عقد بیمه در یافتیم، تنها خطر احتمالی موضوع عقد بیمه شده می‌تواند، قانون مدنی افغانستان می‌گوید: عقد معوض در صورتی احتمالی گفته می‌شود که عامل بخت و تصادف در تعیین دو عوض دخالت داشته باشد و عقد بر مبنای آن واقع شود، پس در تعریف عقود احتمالی می‌توان گفت: (عقد معاوضی است که در آن مقدار دو عوض وابسته به امر نامعلومی در آینده باشد).([۱]) بناء عقد بیمه از جمله مصادیق شایع عقود احتمالی به حساب میرود، چون در هنگام عقد، بیمه کننده نمی داند چه مقدار باید بپردازد، مانند بیمه عمر به شرط فوت، زیرا شاید بیمه شونده پس از پرداخت اولین قسط حق البیمه فوت کند، و بیمه کننده ملزم به پرداخت تمام مورد بیمه می باشد، همین نکته (احتمالی) بودن عقد بیمه اساس اعتبار عقد بیمه را تشکیل می‌دهد، به همین نحو اگر خطر قبل از انعقاد عقد بیمه به وجود آمده باشد، عقد بیمه باطل است. قانون بیمه افغانستان در مورد چنین مشعر است:

(اگر خطری که در مقابل آن جنس بیمه می‌گردد، قبل از عقد بیمه وقوع یافته باشد، درین مورد عقد بیمه باطل شناخته می‌شود). [(۲)]

۵: بیمه عقد الحاقی (اذعان) است

برخلاف روند و پروسیجر متعارف انعقاد عقد، در بعضی از عقود شرایط عقد به کلی از یک طرف گرفته می‌شود و طرف دیگر از پیش تمام شرایط و آثار آن را معین می‌کند، شخص یا فردی که مایل به بستن عقد است، یا باید از آن منصرف شود یا تمام شرایط طرف را بپذیرد،[۳] و در واقع به طرحی بپوندد که جانب مقابل به طور مستقل تنظیم نموده است، به همین جهت هم این گروهٔ از عقود را (الحاقی، انضمامی یا اذعان) می‌نامند، مانند قراردادهای مربوط به استفاده از برق، آب، تیلفون، راه آهن، معادن ومانند این‌ها. بنابرین درعقود اذعان قبول مطلق و غیر قابل مناقشه است و شخصی که می‌خواهد ایجاب را در عقود اذعان قبول نماید، باید کاملا قبول و یا رد نماید، قانون مدنی افغانستان می‌گوید: (قبول در عقود اذعان به مجرد تسلیمی در حدود شرایطی که ایجاب کننده وضع نموده متحقق می‌گردد، این شرایط غیر قابل مناقشه می‌باشد).[٤] بناء بعضا عقد بیمه را الحاقی هم می‌نامند، زیرا قرارداد قبلا از طرف بیمه کننده تهیه و ترتیب شده، بیمه شونده تنها بعضی موارد آن را با بیمه کننده مورد مذاکره قرار می دهد،بدین معنی که قرارداد عقد بیمه قبلا تنظیم و ترتیب شده می باشد فقط بیمه شونده به آن ملحق می گردد.

---

[۱]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون مدنی افغانستان ماده ۱۶۴۳

[۲]. همان مرجع ماده ۳۱ بند ۳

[۳]. حسان، حسین حامد،حکم الشریعة الإسلامیة فی عقود التأمین، ص ۴۳۰

[٤]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون مدنی افغانستان، ج اول ماده ۵۲۹

هرگاه عقد بصورت اذعان و تحت شرایط غیر عادلانه صورت گرفته باشد، محکمه می‌تواند شرایط متذکره را تعدیل و یا به برائت ذمهٔ طرف مقابل طوریکه عدالت مقتضی آنست حکم نماید، مگر اینکه شرایط اذعان از طرف مراجع دولتی وضع شده باشد.

۴- ارکان وشرایط انعقاد عقد بیمه

شروط را که قانون مدنی افغانستان در مورد انعقاد عقود تذکر داده است برای تمام عقود مربوط می شود، این شروط به ارکان و اساس هر عقدی مربوط می‌شوند، ارکان عقد طبق قانون مدنی عبارت اند از:

(رضا، عاقدین، موضوع عقد سبب یا مقصد اصلی عقد)[۱] است، به عنوان مثال اگر کسی فاقد اهلیت تصرف باشد حق انعقاد عقود مالی را نخواهد داشت بنابر این اگر مجنونی صیغه عقد بیع را با رعایت دیگر شرایط بر زبان آورد، دلیل فقد صلاحیت تصرف عقد باطل محسوب می‌گردد. همچنان شروط انعقاد را فقه که در تمام عقود ضروری است چنین معرفی می‌دارد:

(اهلیت طرفین، قابلیت معقود علیه برای حکم عقد، عدم ممنوع بودن عقد بر اساس نص شرعی، رعایت شرایط خصوصی عقد، مفید بودن عقد، بقای ایجاب به صورت صحیح الی وقوع قبول و اتحاد مجلس)[۲] بناء عقد بیمه نیز مانند سائر عقود عمومی دارای شروط قصد و رضا، اهلیت طرفین، معین بودن موضوع معامله، مشروعیت جهت معامله می‌باشد ولی شروط که مختص به عقد بیمه باشد قرار ذیل به آن اشاره می‌کنیم :

- تعیین موضوع بیمه؛
- تعیین و مشخص ساختن اقساط و پرداخت آن ؛
- تعیین مدت عقد و زمان آغاز و انتهای آن؛
- تعیین مبلغ بیمه؛[۳]

الف)- ارکان عقد بیمه

همچنان عقد بیمه مانند عقود دیگر دارای ارکانی می‌باشد که هرگاه این ارکان در عقد بیمه موجود نباشد سبب بطلان عقد بیمه می‌گردد، که دارای سه رکن می باشد و قرار ذیل است:

۱- تراضی

تراضی عبارت از توافق دو یا چند اراده است، قانون مدنی افغانستان در مورد اهمیت تراضی در قراردادها چنین مشعر است:(شروط صحت عقد عبارت است از رضایت عاقدین بدون اکراه و اجبار).[۱]

---

[۱]. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون مدنی افغانستان ماده ۵۰۵

[۲]. زحیلی، وهبة، الفقه الاسلامی وادلته، ج ۴ ص ۳۰۷۷ و الزرقا، مصطفی احمد، المدخل الفقهی العام صص ۳۴۰-۳۵۱

[۳]. المنصوری، خلیل رضا، عقد التامین فی الفقه الاسلامی ص ۲۶

پس تراضی از طرفین قرارداد صادر می‌شود، بنابراین، قرار داد بیمه از نگاه قانونی، در صورتی از تراضی، صحت و اعتبار برخوردار خواهد بود که:

۱- طرفین قرارداد موجود باشند.
۲- اهلیت داشته باشند.
۳- ارادهٔ آن‌ها از عیوب پیش بینی شده در قانون(عیوب اراده) خالی باشد. اما در ساحه عمل، انعقاد قرارداد بیمه به نحو خاص و پروسهٔ نسبتا طولانی و تشریفاتی صورت می‌گیرد.[۲]

۲- محل(موضوع)

قانون مدنی افغانستان در مورد موضوع عقد چنین تصریح می‌دارد:« برای هر نوع وجبیه ناشی از عقد، وجود موضوعی که عقد به آن نسبت داده شده و قابلیت حکم عقد را داشته باشد، حتمی پنداشته می‌شود، موضوع عقد را عین، دین، منفعت یا سایر حقوق مالی تشکیل داده می‌تواند، همچنان اجرا یا امتناع یک عمل موضوع عقد قرار گرفته می‌تواند».[۳] بناء موضوع قرارداد بیمه یا تعهدات بیمه ای باید ممکن، معین و مجاز باشد، هدف از معین بودن آن است که مردد بین دو یا چند چیز نباشد مانند: اگر شخصی که دارای دو منزل است قرارداد بیمهٔ آتش سوزی برای منزل خویش منعقد نماید و مشخص نکند که کدام یک از آن دو را بیمه نموده است، عقد بیمه به لحاظ مردد بودن موضوع باطل است».بدین معنی که خطر مستحیل الوقوع، موضوع بیمه قرار گرفته نمی تواند.

۳- سبب

قانون مدنی افغانستان سبب را چنین تعریف نموده است: « سبب عبارت از مقصد اصلی ایست که عقد وسیله مشروع رسیدن به آن قرار گرفته باشد».یا هم سبب عبارت از « مقصود مستقیمی است که متعهد، نیل به آن را از رهگذر تعهد خود، هدف قرار داده است».

وجود سبب مشروع در هر عقد حالت اصلی پنداشته می‌شود مگر اینکه دلیلی بر نفی آن اقامه گردد، اما گاهی ممکن است به دلیل مخالف بودن سبب مزبور، با نظام و آداب عامه یا عدم موجودیت آن، بطلان قرارداد مطرح بحث گردد.[٤]

ب)- زمان شروع عقد بیمه

بیمه از جمله عقود رضایی است و بعد از انعقاد عقد شروع می‌شود، اما بعضا امکان دارد که در قرار داد زمان دیگری را برای شروع عقد تعیین کنند، معمولا زمان شروع عقد، روز بعد از انعقاد عقد است (۲۴ ساعت بعد از انعقاد عقد)، اما ممکن است ساعت و روزی دیگری تعیین گردد امکان دارد انعقاد

---

۱. وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون مدنی افغانستان ماده ۵۰۵
۲. رضایی، محمد محسن، حقوق بیمهٔ افغانستان ص ۷۲
۳. همان مرجع ماده ۵۷۹
٤. همان مرجع ماده ۵۹۲-۵۹۳

بیمه را تا پرداخت کامل حق البیمه به تعویق اندازند، در صورت موجودیت این شرایط قرار داد بیمه معلق مانده و آثار عقد الی تادیه حق البیمه آغاز نخواهد شد، در مورد حق البیمه قانون بیمه چنین مشعر است[۱]: (حق البیمه وجهی است که بیمه شونده در مقابل اخذ بیمه به شرکت بیمه می پردازد) .

سوالی که مطرح می‌گردد این است، در صورتی که بیمه شونده حق البیمه را نپرداخته باشد و در همین جریان خطر یا حادثه موضوع بیمه بروز کند، آیا بیمه کننده مکلفیت جبران خساره را دارد؟ در جواب باید گفت چون عقد بیمه یک عقد رضایی است، بناء به مجردی که منعقد گردید، تعهدات و وجایب طرفین به وجود می آید، پرداخت حق البیمه از طرف بیمه شونده الزامی است چون یک جانب تعهد می‌کند که در مقابل وجهی در صورت وقوع حادثه‌ای، خساره‌ی وارده را به جانب مقابل جبران کند. در صورتی که بیمه شونده تعهد خود را در قسمت پرداخت حق البیمه انجام ندهد، در مقابل بیمه کننده می‌تواند در انجام تعهدات خود امتناع و حتی پرداخت ننماید.[۲] چون تعهد یک طرف در مقابل طرف دیگر قرار دارد، قانون بیمه افغانستان درین مورد چنین جایگاه را اختیار نموده است:[۳]

«بیمه شونده مکلف است حتی الامکان به منظور جلوگیری از وقوع خساره مراقبت لازم و نیز به مقصد کاستن و تخفیف خساره و تدابیر معقول بعمل آورد».

قرارداد بیمه امکان دارد به علت انقضای مدت انجام یا ختم موضوع یا توافق خاتمه یابد و بالاخره بطلان، فسخ، انفساخ و یا مرور زمان موجبات ختم قرارداد بیمه را فراهم می‌سازد.

ج)- انقضای(سپری شدن) مدت یا پایان یافتن موضوع بیمه

هنگام انعقاد عقد، مدت زمان عقد بیمه باید قید گردد و پس از انقضا و سپری شدن آن شرکت بیمه تعهد در مقابل بیمه شونده ندارد در بیمه باربری آغاز بیمه با توجه سیستم های حمل و نقل داخلی و خارجی مانند CIFو CER و سایر مقررات عرفی اطاق بازرگانی یا تجارتی بین المللی آمده است شروع و خاتمه میابد و انقضای مدت بیمه تاریخ تحویل کالا به خریدار می‌باشد از طرف دیگر در بیمه عمر تعهدات شرکت بیمه زمان آغاز می‌شود که بیمه گذار فوت کند و به انجام تعهدات از طرف شرکت بیمه قرارداد خاتمه میابد در بعضی موارد قرارداد بیمه با وقوع خطر خاتمه میابد مثلا در بیمه حریق چنانچه مغازه در مقابل حریق بیمه شده باشد پس از آتش سوزی شرکت بیمه تعهدات خود را نسبت به جبران خسارات وارده به بیمه گذار انجام داده و به این ترتیب قرارداد فی ما بین پایان می‌پذیرد.

دلایل دیگر پایان یافتن بیمه قرار زیر است:

---

[۱] . وزارت عدلیه جریده رسمی، قانون بیمه، ماده ۳ فقره ۵

[۲]. بابائی، ایرج، حقوق بیمه، ص ٦٠

[۳]. منبع فوق ماده ٢٦

فوت بیمه شونده ؛- توافق طرفین - به اساس دلایل که در متن قرارداد ذکر شده باشد؛

نتیجه گیری

بدیهی است که عقد بیمه از جمله عقود جدید ومستحدث بوده که در زمان آن‌حضرت صلی الله علیه وسلم وجود نداشت و نه هم در زمان صحابه کرام (خلفاء راشدین) و نه هم در زمان أئمه فقهاء متقدم، بلکه در اواخر قرون معاصر تقریبا روی کار افتاد، مانند: بیع وفا، که در قرن چهاردهم به وجود آمد بیمه عمر طولانی و بیشتری ندارد بلکه مدت کمی (کوتاه) از عمر بیمه گذشته است. اهمیت و ضرورت این عقد نیاز شد تا فقهاء اسلام در مورد حل و حرمت این عقد تحلیلات و مناقشاتی مطابق به مقرارت وموازین اسلامی داشته باشند، زیرا باب اجتهاد مفتوح بوده و نظام تعاقد(قراردادها) در اسلام منحصر به مردم، در همان انواع معینه عقود مسمی (نام گذاری شده) نیست، چنانچه که در صدر اسلام معروف بود مانند بیع، اجاره، هبه، رهن، شرکت، قسمت و سائر عقود دیگری و یا اینکه ذکر و احکام آن در مصادر فقه و شریعت اسلام از کتاب و سنت و اجماع شده باشد و ایجاد انواع عقود دیگری به غیر از عقود سابقه مباح نباشد؟ زیرا ممکن است که انواع جدید عقود زمانی که حاجت و ضرورت یک جامعه باشد معرفی شود درحالی که همین عقود جدیدی که معرفی می‌شود از جمله فروع عقود معروفه قبلی نباشد.

تعداد از علماء عقد بیمه را ناجایز می دانند در حالیکه تعداد دیگری از علماء عقد بیمه را با عقود معین مقایسه نموده و مشروعیت آن را توجیه نموده اند و تصور شان بر این است تا زمانی که نص صریحی برحرمت عقد وجود نداشته باشد و استناد به آیه قران کریم (اوفوا بالعقود) و (تجارة عن تراض) عقد را جایز و صحیح دانسته و لازم اجراء می دانند. در نهایت اراء فقهاء بر این است که در بین انواع بیمه ها، بیمه تعاونی و اجتماعی مشروع و جایز است زیرا در آن هدف استثمار اموال، سود و ربا نبوده بلکه تعاون و تبرع بوده ولی تا هنوز هم میان فقهاء اسلام در مورد بیمه تجارتی رأی واحد وجود ندارد، اما استاد مصطفی زرقا میگوید: تا زمانی که در هر عقد موضوع میسر و قمار، فریبکاری و کلاه برداری، ربا نباشد عقد در ذات خودش جایز و صحیح می باشد ولی شروط فاسد که بر آن وضع گردد عقد مشروع را ناجایز ساخته و قابل تنفیذ نمی باشد.

همچنان عقد بیمه یک معاملهٔ رضایی است که عقل انسانها، آن را پسندیده و برای افراد جامعه آن را مفید می‌دانند، در جوامع بشری امروزی علاوه بر آن نظام یک کشور نمی‌تواند بدون بیمه نقش مهمی در معاملات را ایفا نماید، زیرا اقتصاد کشورها بدون فعالیت های بیمه‌یی قلمرو اقتصادی شان منحصر و محدود خواهد بود ونمی تواند به خوبی توسعه یابند.

منابع ومآخذ

قران کریم

احادیث شریف

۱. ابن عابدین، مجموعه رسائل ابن عابدین، سال چاپ ۱۱۹۸ ه ناشر، مکتبة الازهریة قاهر، مصر.
۲. الفیومی، المقری احمد بن محمد علی المقری، المصباح المنیر، چاپ دوم رمضان المبارک سال ۱۴۱۴ هج
۳. المنصوری، خلیل رضا، عقد التامین فی الفقه الاسلامی، انتشارات سپهر، دار النبوغ ۱۴۱٦
۴. الهی، مولانا محمد عاشق،، شرح قدوری - مترجم، فیض محمد بلوچ، سال چاپ ۱۳۹۰ م
۵. حسان، حسین حامد، حکم الشریعة الإسلامیة فی عقود التأمین، ناشر،دارالاعتصام، القاهره ۱۹۷۹
٦. رضایی، محمد محسن، حقوق بیمه افغانستان، انتشارات مقصودی، کابل ۱۳۹۸
۷. بابایی، ایرج، حقوق بیمه، چاپ سوم، ۱۳۸۴، انتشارات مجد تهران، ۱۳۸۴
۸. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، سال ۱۲۵۷ -۱۳۳۴ تهران
۹. الترمذی، محمد بن عیسی، سنن الترمذی، سال ۱۹۷۵، شرکة مکتبة ومطبعة مصطفی البابي الحلبي - مصر
۱۰. عسقلانی، ابن حجر، احمد بن علی، فتح الباری شرح صحیح البخاری، سال نشر۱۴۲۴ دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون
۱۱. زحیلی، وهبه، الفقه االاسلامی وأدلته، انتشارات دمشق، طبع ششم، ۱۴۲۹-۲۰۰۸
۱۲. زرقا، احمد مصطفی، نظام التأمین، جامعه الاردنیه، طبع اول، ۱۴۰۴ه- ۱۹۸۴ م
۱۳. ستانکزی، نصر الله ووناصح، محمد ولی، حقوق تجارت، چاپ اول، کابل، چاپ خانه میوند، ۱۳۸۷
۱۴. عبدالله، نظام الدین، حقوق وجایب، انتشارات سعید، ماه حمل ۱۳۹۰
۱۵. عبده، عیسی، التامین بین الحل والتحریم، ناشر،دارالاعتصام، القاهره سال طبع ۱۳۹۸
۱٦. عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات راه رشد، میلاد نور/نمونه ۱۳۸۹
۱۷. علیان، شوکت محمد – التأمین فی الشریعه والقانون، چاپ سوم، دارالشواف، ریاض، سال ه ش۱۴۱٦-۱۹۹٦ م
۱۸. علوان، عبدالله – حکم الاسلام فی التأمین، مصر داراسلام، ۱۴۱٦
۱۹. السنهوری، عبدالرزاق احمد، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، سال ۱۹۷۰،دارالنهضه العربیة قاهره مصر

بخش قوانین

۱. اصولنامه تجارت جریده رسمی، مصوبه ۱۳۳٦
۲. قانون بیمه، جریده رسمی، جلد اول، سال ۱۳۸۷
۳. قانون مدنی، جریده رسمی، جلد دوم، ۱۳۵۵

غرس سیخ در کانکریت؛ روش های علمی و تجارب عملی

استاد مختار احمد معصومی[1]
mokhtarmasoomi@gmail.com
استاد محمد حسیب یوسف زاده[2]
haseeb1368@gmail.com

چکیده

مقاله هذا را که شما مرور می نمائید نتیجه تحقیقی است که روی (غرس سیخ در عناصر کانکریتی ساختمان "پایه ها و تهداب ها") صورت گرفته است. درین مقاله سعی شده نتایج بدست آمده از غرس سیخ ها به‌صورت علمی و تجربی منعکس داده شود. غرس سیخ که یک چالش در شهر کابل می باشد. از اهمیت خاصی برخوردار است. تا برای حل این معضله راه حلی پیشنهاد شود از آنجای ایکه اکثرا اتفاق افتاده است، که ساختمان‌ها بعد از اعمار یک یا دو منزل، یا حتی بعد از ریخت و اجرای تهداب، سیخ های اتصالی و یا ریشه[3] توسط مسئولین شهر داری قطع شده، اما بعدا متوجه شده اند که این کار شان اشتباه بوده بنأ چگونه باید این اشتباه را ترمیم نمود، ما درین مقاله برای حل این معضله روش علمی و تجربی پیشنهاد کردیم.

در مجموع سه راه حل برای غرس سیخ ها پیشنهاد شده است، که هریک را می توان نظر به پیشنهاد انجنیر و یا نظر به امکانات دست داشته استفاده کرد. البته هر سه روش ویژگی های خود را دارد. درین رساله به روش های غرس سیخ به گونه علمی و تجربی پرداخته شده است.

روش که امید است ما را به هدف برساند، عبارت از بررسی بر کارهای گذشته، آزمایشات لابراتواری، استفاده از دستورالعمل های ساختمانی معتبر و آزمایشات ساحوی می باشد.

نتایج آزمایشات انجام شده بعد از آزمایش در لابراتوار ها نشان می دهد، که عمل غرس سیخ در کانکریت های سخت شده دارای مقاومت مطلوب بوده و می تواند جوابگوی همه خواسته های تخنیکی باشد.

در ادامه به عنوان نتیجه گیری یکی از سه روش را که محقق پیشنهاد نموده است، یکی آن‌را به عنوان روش بهتر برجسته ساخته است، در فرجام به عنوان پیشنهاد نکاتی یاد آوری شده است، که محقق لازم می داند تا برای غنی شدن این بحث به‌صورت جدی از طرف انجنیران در نظر گرفته شود.

---

[1]. عضو کادر علمی پوهنځی انجنیری پوهنتون سلام
[2]. عضو کادر علمی پوهنځی انجنیری پوهنتون سلام
[3] Over-lap or Dowel bar.

امید است این مقاله تحقیقی نتایجی مثبتی را برای انجنیران ساخت و ساز ما به بار آرد و مؤثریت خود را داشته باشد.

کلید واژه ها: غرس سیخ، چسپ اپوکسی، اتصال میخانیکی، مهار میخانیکی

۱٫۱. مقدمه

سپاس خدایی را که طاعت اش مؤجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت.

غرس سیخ در بسا موارد برای ما ملیون ها افغان‌ها کمک می کند، چون در اکثر موارد برای تقویت و مقاوم سازی ساختمان های کانکریت تقویت شده[4] ضرورت به غرس سیخ در کانکریت است. یکی از مهم‌ترین تحولات در ساخت و ساز عناصر کانکریتی قابلیت اتصال کانکریت جدید به قدیم و اتصال اجزا و عناصر فولادی به عناصر کانکریتی موجود با استفاده از روش غرس سیخ و بولت می‌باشد. اتصال و چسب غرس تعبیه شده بین دو عضو ساختمان، باید جوابگوی قوه های وارده به دو عضو را از هر لحاظ دارا باشد. در مجموع روش غرس بولت و سیخ یکی از کاربردی ترین و اقتصادی ترین روش‌های تقویت یک عنصر ساختمانی می‌باشد که امکان اصلاح نواقص اجرائی و اعمال تغییرات نقشه‌های اجرائی و یا در طرح های مقاوم سازی ساختمان‌ها مورد استفاده قرار می گیرد. داشتن دانش کافی طراحی و اجرای غرس سیخ در کانکریت از اهمیت بالائی برخوردار است.

از طرفی با روی کار آمدن چسپ های مخصوص می توانیم سیخ ها را به طور مطمئن تری نسبت به روش های کلاسیک با هم اتصال دهیم. با اجرأ و موفقیت در راستای این تحقیق ما می توانیم، یک تحولی را در تقویت سازی ساختمان ها ایجاد کنیم و نتیجه چنان خواهد شد که دست اندر کاران مسلک خانه سازی دیگر نگران تقویت ساختمان های قبلا اعمار شده شان نباشد و بتوانند که عناصر ساختمانی را بیشتر از پیش تقویت کرده و کیفیت و اطمینانیت ساختمان را بلند ببرد. هم‌چنان نگران کار های صلیقوی مسئولین بابت قطع سیخ های اتصالی شان نباشد چون راه حلی برای ترمیم آن وجود دارد.

۱٫۲. بیان مسئله

با انکشاف صنعت ساختمان سازی در دو دهه اخیر در افغانستان خصوصا در شهر کابل، ساختمان‌های زیادی در گوشه و اطراف این شهر آباد شده است.

روی هم رفته ساختمان‌های اعمار شده معیاری و یا هم قسما معیاری و یا هم شاید فاقد معیاری های تعین شده باشد، ولی آنچه مشکل اساسی می باشد، اعمار ساختمان‌ها در ساحات غیر پلانی و بلند بردن طبقات ساختمان اضافه تر از نورم شهر داری می باشد، که ساختمان های مذکور بعد از اعمار یک یا دو منزل و یا هم شاید بعد از اعمار تهداب از طرف مراجع مربوطه توقف داده شده و سیخ های اتصالی آن قطع گردیده و یا هم شاید به اثر برخورد های صلیقوی و یا خواهشات پولی مسئولین از مالک

[4] RCC Structures

ساختمان، سیخ های اتصالی ساختمان‌ها را قطع نموده و باعث توقف کار شان می شوند که اکثرا بعد از بررسی و یا حل مشکل معلوم می گردد، که کار ساختمان متضرره معیاری بوده و باید ادامه پیدا کند.

و یا هم صورت دوم مساله اینست که مالک پروژه، ساختمان را بلند منزل طراحی نموده و بعد از اعمار چند منزل کار ساختمان را توقف داده و می پندارد که برایش کافی باشد، اما با گذشت مدتی می‌خواهد ساختمان اش را به طبقات از قبل طرح شده اعمار نماید، در حالی‌که درمنزل کنونی جهت ادامه کار هیچ نوع سیخ های اتصالی باقی نمانده است. بنأ برای ادامه کار یا باید ساختمان را ویران کرده و از سر دو باره با در نظر داشت سیخ های اتصالی کار را دوباره آغاز کند، که این کار هم از نگاه تخنیکی و هم از نگاه اقتصادی مصارف گزاف را در بر می گیرد و یا هم باید راه حلی دیگری وجود داشته باشد، که بتوان از موقعیت فعلی کار را ادامه داد که گزینه دوم معقول تر می باشد و ما برای حل این مسأله همان روش غرس سیخ را پیشنهاد کردیم که آن را به بررسی و تحقیق می گیریم.

۱,۳. اهمیت مساله

با انجام تحقیقات لازم درین عرصه ما می‌توانیم از یک چالش بزرگ ساختمان سازی موفقانه عبور کنیم، با انجام این تحقیقات و بدست آوردن نتایج مثبت از یک طرف از مصارف اقتصادی گزافی که قرار است برای تخریب ساختمان و اعمار مجدد آن به مصرف برسد جلوگیری کرده و از طرف دیگر از ضیاع وقت که یک مساله مهم است نیز جلوگیری نموده ایم، همچنان از طرف دیگر به اساس این روش ما می توانیم که عناصر موجوده ساختمانی را که ضعیف جلوه می دهد نیز تقویه نمائیم. پس در نتیجه هم از ضیاع وقت جلوگیری شده و هم از هزینه های اضافی و در مدیریت منابع ما را کمک می کند بنا برین اهم درین حوزه باید تحقیق صورت گیرد و انکشاف داده شود.

1.4. سوابق مسأله

اگرچه ساخت و ساز در افغانستان خصوصا" در شهر کابل به زمان ها دیرین بر می گردد، اما قضیه غرس سیخ و اتصال اجزای قدیمی به جز جدید، قطع سیخ ها و دوباره غرس سیخ تقریبا یک موضوع جدید می باشد، که در دو دهه اخیر دست اندر کاران ساخت و ساز تعمیراتی به آن روبرو شده است. هر چند انجنیران ساختمان در مورد مسأله تحقیق مورد نظر (غرس سیخ) در افغانستان اقدام به یک سلسله کار های کرده اند که تا جایی جوابگوی خواسته های ساختمانی بوده است، اما باز هم این موضوع برای انجنیران به درستی واضح نبوده و ابهاماتی وجود دارد.

از جمله کار های ایکه درین عرصه صورت گرفته است یکی هم تکاندن کانکریت یک بخش مورد نظر عنصر ساختمانی (پایه، گادر ...) می باشد، که درین صورت تا یک اندازه معیاری که بتوان یک سیخ را در سیخ دیگر پیوند بدهیم کانکریت تکانده می شود؛ بعدا سیخ های جدید به آن اتصال داده می شود که این کار تا اندازه جوابگو است اما از نواقص و جنبه های منفی که این روش دارد می توان ذیلا نام برد:

- این کار پر هزینه است و نیاز به وجوه مالی بیشتر دارد؛

- درین روش امکان صدمه فزیکی به عنصر قبلی وجود دارد چون هنگام تکاندن کانکریت بر اثر ضربه یا هر روش دیگر جز صدمه می بیند و تغیر مکان نموده و همچنان ایجاد درز ها بعید به نظر نمی رسد،
- سبب تضعیف مقاومت بدنه عنصر می گردد؛
- این روش در اکثر جا ها جوابگو نمی باشد مثلا در تهداب ها؛
- در کل این روش از لحظ تخنیکی توصیه نمی شود.

مسأله که اکثرا در کشور های پیشرفته جهان مثل کشور های اروپایی و امریکایی، و در بعضی کشور های منطقه و آسیایی مثل ترکیه و ایران به انجام رسیده است. نتایج خوب و قابل قبولی را به بار آورده است، چونکه مرور پیشینه ی تحقیق برای هر محقق الزامی می باشد. بنأ درین‌جا ما هم یک مرور مختصری می‌داشته باشیم در باره دست آورد ها نتایج بدست آمده از تحقیق، در مورد مسأله مورد نظر که ذیلا به آن اشاره می شود:

الف: پیشینه داخلی

کار ساختمانی یک تعمیر دوازده منزله که در ناحیه سوم شهر کابل قرار دارد، در منزل نهم توقف کرده بود، البته بنا بر هر دلیلی از طرف شهرداری کابل نه تنها کار توقف داده شده بود، بلکه سیخ های اتصالی پایه های منزل نهم توسط شهرداری کاملا برش شده بود. اما مالک ساختمان بعد از مدتی دوباره اجازه کار را از مراجع ذیربط دریافت نمود و شروع به ادامه فعالیت نمود و طرح بلند بردن تعمیر را به 12 منزل داد که درینجا چالشی که وجود داشت همانا نبود سیخ های اتصالی بود که به اصطلاح ما ضرورت به غرس سیخ داشت (الف – ص.12).

انجنیران مسئول طرزالعمل را که برای ادامه کار ارایه کردند این بود که یک قسمت از محل پایه ها تکانده شود و توسط خراد کار چوری کشی شود ضمنا" سیخ های اتصالی فوقانی در بیرون ساختمان خرادی و چوری کشی گردیده و توسط نت و بولت باهم وصل گردد. این عملیه صورت گرفت و موفقانه هم بود و نتایج کار بعد از آزمایش مقاومت مطلوبه را گرفته بود (الف – ص.12).

هم‌چنان عین طرز العمل در یکی از تعمیرات ساختمانی واقع کارته سه شهر کابل نیز تطبیق شده است که نتایج خوبی بدست آمده است. مشکل طرزالعمل فوق خرده کاری بیش از حد، امکان صدمه دیدن جز ساختمان هنگام تکاندن قسمت از پایه و صرف وقت بیشتر می باشد. از مزایای آن استفاده از وسایل ساده و قابل دسترس تخنیکی، تکنالوجی پایینتر و تطبیق آن توسط کارگران با مهارت پائین‌تر می باشد (الف – ص.13).

ب: پیشینه خارجی

اگر از جغرافیای افغانستان کمی فراتر نظر بی اندازی قضیه غرس سیخ در کشور همسایه غربی افغانستان مثل ایران بیشتر مروج بوده و انجنیران به این کار سر و کار بیشتر دارند.

گروه تخصصی (هیلتی ایران) یکی از شرکت های است که درین عرصه خدمات دارد. این شرکت با بهره گیری از دانش و تکنالوژی روز و با هم‌کاری تیم‌های طراحی و دیزاین، محاسبات و تطبیق،

هم‌چنین استفاده از تجهیزات جدید منطبق با آخرین تکنالوژی روز دنیا کار های مربوط به غرس سیخ را در ایران انجام می دهد (الف – ص.85).
شرکت (بتن برش تهران) نیز یکی از شرکت‌های ساختمانی تحت نظر گروه ساختمان سازی (بی.بی.تی) می باشد که از بدو تأسیس (به‌صورت رسمی) در سال 1386 هـ ش، به‌عنوان یکی از شرکت‌های مطرح در صنایع ساختمان، در عرصه های مختلف خدمات را به صنایع ساختمان ارائه داده است که از جمله خدمات شرکت مذکور در بخش غرس سیخ نیز قابل چشم پوشی نمی باشد (الف – ص.85).

۱,۵. روش تحقیق

روش تحقیق روش تجربی با آزمایشات لابراتواری می باشد طوری‌که هر یک از راه حل معقول که به نظر می رسد ما را به حل مساله کمک کند تجربه نموده و جهت حصول اطمینان نتایج کار خویش را در لابراتوار ها آزمیش می کنیم تا مطمئن شویم، که سیخ های غرسه شده محکمیت کششی و فشاری مناسب را در مقابل قوه ها دارد. روش اجرای این تحقیق لابراتواری بوده، یعنی نتایج نمونه ها بعد از کار در ساحه باید در لابراتوار ها آزمایش شود.

برای حصول این هدف در مسأله غرس سیخ ابتدأ در ساحه کاری مطابق فرضیه های قبل مطرح شده به سه روش فوق روی غرس سیخ کار صورت گرفت و برای هر روش چندین نمونه کار شده است که بعدا" برای حصول اطمینان از کیفیت کار نمونه ها به قسم لابراتواری و هم به قسم ساحوی تحت آزمایشات قرار گرفتند. طبق دستورالعمل غرس سیخ که برای هر کشور مطابق خواست های منطقوی آن مطرح شده است، نتایج بدست آمده با جداول و معیار های که در آیین نامه و ضوابط ذکر شده، مطابقت داده شده است و خواسته های بار برداری ساختمانی در عنصری‌که سیخ غرس گردیده برآورده شده است.

۱. روش های غرس سیخ

در حالت کلی غرس سیخ و بولت به سه روش انجام می‌شود

۱. غرس با استفاده از مواد اساسی سمنتی
۲. غرس با استفاده از چسب غرس کیمیاوی (چسب غرس اپوکسی)
۳. غرس به روش مهار میخانیکی

۱-٦. نحوه غرس با استفاده از مواد اساسی سمنتی

در صورت عدم اجرای ریشه های پایه یا عدم اجرای صحیح آن از روش غرس با مواد پایه/اساسی سمنتی استفاده می شود. برای این کار ابتدا محل سوراخ را با استفاده از شابلون علامت گذاری کرده، سپس با استفاده از دریل/برمه دستی یا کرگیری حفره ای ایجاد و این حفره را با استفاده از پمپ های فشار باد که سر نازک و باریکی دارند یا با استفاده از برس مویی، عاری از هرگونه گرد و غبار و سنگ

ریزه می نماید. اکنون دو سوم حجم حفره را با استفاده از مواد منبسط شونده و روان ساز پر کرده سپس با استفاده از جک های هایدرولیکی یا چکش های مخصوص، میله را با فشار در داخل حفره قرار می دهند (ب-ص. ۱۳۳)

تصوی ۱. (نحوه غرس با استفاده از مواد پایه سمنتی)

٦-۲. نحوه غرس با استفاده از چسب غرس اپوکسی

تصویر ۲. (نحوه غرس با استفاده از چسپ اپوکسی)

در این روش مانند شیوه قبل، بعد از ایجاد حفره در کانکریت، آن قسمت را به وسیله پمپ های فشار باد یا برس های مویی عاری از هرگونه سنگ ریزه یا گرد و غبار می کنند. هم اکنون زمان پر کردن حفره از چسب می باشد. برای این کار می توانید چسب را با بسته بندی تزریقی یا به صورت کیلویی تهیه کنید که طبیعتا کار با بسته بندی تزریقی آن آسان تر می باشد. حال با استفاده از تفنگچه مخصوص تزریق، اندازه دو سوم حفره را به چسب پر می کنند. این مرحله از حساسیت زیادی برخوردار می باشد. اکنون میله/سیخ را به صورت دورانی یا با استفاده از چکش مخصوص به داخل کانکریت وارد می کنید. سیخ قرار گرفته در داخل حفره بعد از ۹۰ الی ۱۲۰ دقیقه سختی ابتدایی خود را می‌گیرد اما برای رسیدن به

سختی نهایی به ۲۴ ساعت ضرورت است و به این ترتیب سیخ غرس می شود (ج-ص. ٦٥)

٦-۳. غرس سیخ به شیوه مهار مکانیکی

در این شیوه هم مانند شیوه های قبل بعد از ایجاد حفره، میله را که در انتهای خود پره های دارد، بوسیله مهار میکانیکی به داخل حفره فرو می برند، سپس با محکم کردن پیچی که در ابتدای میله وجود دارد، به جداره کانکریت محکم می کنند. از معایب این شیوه می توان، به قلوه‌ای شدن کانکریت در نتیجه محکم بودن اشاره کرد. بعد از اتمام کار میله جای گذاری شده مورد آزمایش قرار می گیرند،

که در صورت رضایت از نتیجه کار محل برای تغییر یا افزودن سطح مقطع و... آماده می باشد (ج-ص.۳۳)

نکات اجرایی غرس سیخ در کانکریت

برای غرس سیخ در کانکریت باید مقطع موجود کانکریتی توسط متخصصین فنی بررسی و با توجه به محاسبات صورت گرفته و اندازه بار برآورد شده، عملکرد مقطع کانکریتی بررسی شده است. هم‌چنین رفتار مقطع در برابر ترک ها و ریز ترک های موجود، موقعیت اجرای غرس سیخ (غرس عمودی و غرس افقی)، عمق غرس سیخ و ... تعیین گردد. سپس سیستم سوراخ کاری کانکریت جهت غرس بررسی شده و پس از بررسی بارهای وارده انکر کیمیاوی یا چسب غرس انتخاب می گردد. جهت آشنایی هرچه بیشتر با ورش اجرای این بخش می توانید به دستورالعمل غرس سیخ مراجعه نموده و روند اجرای غرس سیخ را مورد بررسی قرار دهید.

تصویر ۳. (اجرای غرس سیخ)

۲. چسب غرس سیخ

نوع چسب غرس سیخ معمولا با توجه به سیستم سوراخکاری، موقعیت نصب، اندازه بار مورد انتظار از سیخ غرسه شده، شرایط آب و هوایی منطقه و ... توسط متخصص با تجربه و بر اساس طراحی های صورت گرفته پیشنهاد می گردد.

این ماده (**چسب غرس سیخ**) محصولی است دو جزئی از خانواده پلی‌استر[۵] که در تیوپ‌های ۳۴۵ و۳۸۰ میلی لیتری به روش تزریق تهیه و عرضه می‌گردد. این محصول پس از ترکیب با ماده ترکیبی همراه مخصوص، طی مدت زمان کوتاه چسبندگی فوق‌العاده‌ای ایجاد می‌نماید که حتی در برابر حلال های قوی و محیط‌های اسیدی نیز مقاوم می‌باشد. از این محصول به منظور غرس سیخ و بولت و لایه رابط و پراستحکام برای پیوند دادن بافت قدیمی کانکریت با بافت جدید کانکریت نیز استفاده می گردد. (الف-ص.۷۷)

مراحل غرس سیخ در کانکریت

الف). سوراخ کاری به وسیله دستگاه گرد بر و یا دریل برقی، در محل معین، برابر قطر (معمولا قطر مته باید ۲ تا ۴ شماره بزرگ‌تر از قطر سیخ باشد)؛

[5] Polyester

ب). پاک سازی سوراخ حفر شده به وسیله سیستم های دمنده و سه مرتبه تکرار آن تا عاری از گرد و غبار شود

تزریق چسب و مسأله اتصال دهنده به اندازه دو سوم عمق سوراخ؛

ج). نصب سیخ و ورود آن به صورت چرخشی در محل سوراخ و نگهداری تا ۲۴ ساعت.

۳. عمق سوراخ برای غرس سیخ

از عوامل تأثیر گذار در غرس سیخ می‌توان به عمق سوراخ‌کاری اشاره نمود. این عمق باید در طرح ارائه شده به صورت دقیق مشخص شود. در صورتی که عمق در نظر گرفته شده، برای سوراخ‌کاری از حد مشخصی کم تر باشد، اتصال به درستی برقرار نشده و ظرفیت باربری در حالت حداکثری قرار نمی گیرد.

از طرفی در صورتی که عمق غرس بیش از حد مجاز در نظر گرفته شود، پس از جاری شدن سیخ، عمق غرس ما غیر قابل استفاده بوده و منجر به تحمیل هزینه های اضافی به پروژه شده و در نهایت طرح اتصال، غیر اقتصادی عنوان می گردد.

میزان سوراخ‌کاری جهت غرس سیخ عمدتا توسط دستورالعم های مربوطه و معیاری‌های ارائه شده توسط تولیدکنندگان انکرهای کیمیاوی تعیین می گردد، که این میزان، تعیین کننده کیفیت و عمل‌کرد مناسب سیخ غرسه شده می باشد (الف-ص.٦٥)

تصویر ۴. (نحوه تزریق مواد چسپاننده)

۴. نکات مهم تخنیکی در غرس سیخ

جبران نیروی کششی و فشاری کانکریت از طریق غرس این محصول و مقاوم سازی ساختمان اهمیت بسیار بالای دارد، از همین رو نکات مهم در غرس سیخ را به طور اختصار برای شما عزیزان آورده ایم:

۱. توجه به سالم بودن میله از لحاظ نداشتن زنگ زدگی؛
۲. عاری بودن از هرگونه آلودگی، روغن، چسب و غیره؛
۳. مرغوب بودن نوع چسب؛
۴. عاری بودن حفره از گرد، غبار و سنگ ریزه؛
۵. مرطوب نبودن حفره؛
٦. اندازه گیری دقیق سایز حفره سوراخ شده؛

۷. اندازه گیری دقیق عمق غرس؛
۸. آسیب ندیدن سیخ های داخل کار (ب-ص.۱۵۸)

تصویر ۵. (نحوه درست غرس سیخ برای ایجاد پایه)

۵. نتایج بدست آمده از مساله غرس سیخ

با روی کار آمدن روش **غرس سیخ**، دیگر روش های مقاوم سازی کم‌رنگ تر شده اند؛ زیرا غرس سیخ مزایای زیادی دارد، نتایج مثبت که در نتیجه غرس سیخ بوجود می آید می توان ذیلا اشاره کرد:

۱. ابعاد تهداب ها با استفاده از روش غرس سیخ، در جداره های داخلی و خارجی تهداب تغییر می کند.
۲. به کمک روش غرس سیخ تهداب های منفرد به فیته یی و فیته یی به فرشی تبدیل می شود.
۳. با کمک غرس سیخ می توان دیوارهای جدیدی بنا کرد و ساختمان را گسترش داد.
۴. در مجتمع های بزرگ تجارتی می توان غرس سیخ را انجام داد و تأسیسات میخانیکی را ثابت سازی کرد.
۵. به کمک روش غرس سیخ می توان اقدام به احداث تیر های جدید کرد و تیرهای کنسولی را توسعه داد.
۶. اگر ساختمانی بخواهیم تغییر باربری بدهیم، مثلا از حالت مسکونی به مجتمع اداری در بیاید، این کار با کمک غرس سیخ امکان پذیر است، زیرا این روش باعث افزایش تعداد طبقات ساختمان ها می شود.
۷. برای تقویت صفحه ستون ها می توان از غرس سیخ استفاده کرد. دیوارهای کانکریتی قدیمی یا نیمه ساخته شده با کمک غرس سیخ توسعه داده می شوند.

هم‌چنین از کاربردهای غیرساختمانی غرس سیخ در کانکریت می توان به نصب تجهیزات و آویزهای تأسیساتی به اعضای کانکریتی موجود نیز اشاره کرد.

۶. نتیجه گیری

در مسیر پیشرفت علم و تکنالوجی انسان ها با چالش ها و امتحانات جدیدی روبرو می شوند و نظر به نیاز و تقاضای زندگی انسان نیازمند چیز های جدیدی می شوند . روی هم رفته انسان باید با این چالش ها مبارزه کرده و راه حل برای بیرون رفت آن جستجو کند. یکی از مشکلات که در عرصه ساختمان سازی وجود داشت، عبارت از توسعه ساختمان های جدید و پیوند جز جدید به جز سابقه در

صورتی بود که در مرحله اولی دیزاین به آن پرداخته نشده بود و این نیاز بعد از تکمیل ساختمان بنا بر هر عاملی پیش آمده بود. خوشبختانه به غرس سیخ ما توانستیم که از این چالش موفق به در آییم و راه حل مناسب برای بیرون رفت ازین معضله پیدا کنیم.

با اجرای این آزمایش و روند کاری نه تنها ساختمان ها به مقاومت اولیه میرسند بلکه مقاومت بالاتر از حد اولیه رانیز کسب می نمایند.

غرس سیخ یکی از بهترین روش تقویه ساختمان ها است که با هزینه کمتر اهداف بزرگتر ساختمانی بدست می آید. بلآخره بعد از اتمام این تحقیق به این نتیجه می رسیم، که انجنیران جوان در عرصه ساختمان سازی باید با دست باز طرح ها و دیزاین های شان را به منصه اجرا بگذارند و در صورت بروز مشکلات هم‌چون ضعف ساختمان و یا تقویه ساختمان بعد از اعمار می توانند از پروسه غرس سیخ بهره ببرند و ساختمان شانرا تقویه نمایند. چون غرس سیخ بهترین نتیجه را بدست داده و آن چه توقع می رود با غرس سیخ در عناصر ساختمانی حصول شده می تواند.

۷. پیشنهادات

انتظار می رود که موضوع غرس سیخ در آینده یکی از موضوعات اساسی و مهم در عرصه ساخت و ساز ساختمان‌ها و تعمیرات باشد بنا بر آن برای همه اهل علم و پژوهش و مسئولین تحصیلات عالی افغانستان پیشنهادات ذیل را ارایه می نماییم:

۱. برای مسئولین وزارت تحصیلات عالی و متخصصین پوهنتون ها پیشنهاد ما این است که موضوع غرس سیخ را شامل نصاب درسی نموده، تا محصلین به این موضوع آشنایی پیدا کنند.
۲. برای محصلین پیشنها ما اینست تا در مورد غرس سیخ مطالعه ی موردی نمایند و پیشینه فعالیت و کار غرس سیخ را چی در افغانستان و یا هم خارج از افغانستان مطالعه نمایند.
۳. در مودر غرس سیخ تحقیقات بیشتر انجام داده و روی موارد جدید تر از جمله غرس سیخ در سلب ها و گادر ها و روش های جدید غرس سیخ در پایه و تهداب کار نمایند.
۴. از تکنالوجی جدید عصر خویش استفاده نموده و مواد جدید چسپاننده را به کار گیرند.
۵. روی ساخت چسپ غرس سیخ کار نمایند و با استفاده از ترکیبات کیمیاوی چسپ های با کیفیت بالا بسازند.

۸. منابع و مآخذ

الف). یزدیان، مهدی و حسن دریاباز، ۱۳۹۶، غرس میلگرد در بتن، اولین کنفرانس ملی پژوهش های نوین در عمران، معماری، محیط زیست و توسعه پایدار شهری، شیراز، موسسه عالی علوم و فناوری خوارزمی.

ب). علی پور، کیوان و نسرین علی احمدی، ۱۳۹۵، مفهوم توسعه و نظریه های توسعه شهری، دومین کنفرانس ملی مهندسی عمران، معماری و توسعه شهری، بابل، موسسه علمی تحقیقاتی کومه علم آوران دانش

ج).(https://www.civilica.com/Paper-UCONN01-UCONN01_021.html)

د پیسو په ارزښت کې بدلون اود پورونو په ادا کولوکې یې اغیزې

محمد آصف کوچی[۱]
asifkochai@gmail.com
سربلند حلیمی[۲]
Sarbelan2@gmail.com

لنډیز:
څرنګه چې په حاضر وخت کې په پیسوکې د ارزښت له پلوه بدلون زیات پېښیږي او اغیزې یې په افرادو او ټولنو نیغ په نیغه شته دی؛ لدې امله د اسلامي شریعت معاصرو علماوو ورته د یوې نازله په حیث، زیات اهتمام کړی دی، پدې هکله یې زیاتې لیکنې کړې اود پیسو نوعیت، ځانګړنې، چاپ او د چاپ کمیت یې، ټولې هغه مهمې چارې بللې دي، چې د حکومت صلاحیت او مسؤولیت دی اوحکومت باید د پیسو د ساتنې لپاره هر اړخیز تدابیر ولري.

له دې لیکنې څخه عمده هدف، په پیسوکې د ارزښت له اړخه د بدلون په صورت کې، د پور د ورکړې شرعي حکم بیانول دي، نوکه چیرې دین د سرو زرو دینارو یا د سپینو زرو درهمو وي، په اتفاق د علماوو، په هغوکې د ارزښت بدلون څه اعتبار نلري، بلکې پوروړی به هماغه کچه دین ورکوي چې مخکې یې په ذمه کې ؤ، اوکه چیرې دین د معدني سکو وي، د جمهورو فقهاوو په وړاندې حکم یې د دینارو اودراهمو په څیر په ارزښت کې بدلون اعتبار نلري، خود امام ابویوسف رحمه الله په وړاندې د معدني سکود ارزښت بدلون د دین په ورکړې کې معتبر دی، پدې معناچې د دین څښتن ته به پورد پیسو په ارزښت کې پېښ تفاوت محاسبې سره مل، ورکول کیږي، چې په حنفي مذهب کې د امام ابویوسف په قول فتوا ده.

اما د اوسنیوکاغذي پیسود دین د ورکړې د څرنګوالي په لړکې د معاصرو علماوو دوه عمده نظرونه دي، چې د لاندې محملونو په ټاکلو سره ورته اعتبار ورکړل شوی دی:

لومړی محمل عادی اوعام حالت:که دیوه هیواد پیسې له تورم څخه په امن وي اوپه ارزښت کې یې فاحش تفاوت نه وي راغلی، لږ تفاوت د دین په ادا کې اعتبار نه نلري؛ ځکه د نورو اجناسو قیمتونه هم دکال په اوږدوکې کښته او پورته کیږي، خو د دین په ادا کې یې دغه تفاوت ته اعتبار نه ورکول کیږي.

دویم محمل: استثنایي اوخاص حالت:که د یوه هیواد پیسې په لویه کچه د غیرعادي عواملو په وجه خپل ارزښت له لاسه ورکړي، په دې حالت کې فاحش غبن رامنځ ته کیږي، که چیرې داین ته دین دکمیت له مخې هماغه ټاکلی دین ورکړل شي، پدې صورت کې هغه خپل حق په بشپړه توګه نه

---

[۱]. دسلام پوهنتون د شرعیاتو د پوهنځي د علمي کدر غړی.
[۲]. دسلام پوهنتون د شرعیاتو د پوهنځي د علمي کدر غړی.

ترلاسه کوي؛ نودلته باید د اهل خبرو او مسلکي خلکوله خوا تفاوت د محاسبې له لارې، د داین ضرر جبران شي.

د یوه هیواد د پیسو د ناچله کیدو په حالت کې، د دین د ورکړې څرنګوالی، په دوو صورتو کې داسې بڼه بیان شوی:

۱. د پیسو د ناچله کیدو یو صورت دادی چې یوحکومت پخوانې پیسې لغوه او راکړه ورکړه پرې منعه اعلان کړي او پرځای یې نوی پیسې اعلان کړي، پرته لدې چې د لغوه شویو او اوسنیو پیسو ترمنځ په ارزښت کې څه تفاوت شتون ولري. د پیسو د بطلان د یاد صورت سبب بالعموم د نظامونو بدلون وي، په دې حالت کې معمولاحکومتونه خلکوته معین وخت ټاکي، څو پخوانې پیسې اړونده جهتونوته وسپاري او پرځای یې نوې پیسې ترلاسه کړي. د یادونې وړده چې په بانکي حسابونو کې شته پیسې په خپله بدلیږي. په دې صورت کې د حقونو خاوندان خپل حقوق د نویو پیسو په اخیستلو سره ترلاسه کوي او د پخوانیو پیسود مطالبې کوم دلیل شتون نلري.

۲. دویم صورت دا دی چې دحکومت له خوا پخوانې پیسې لغوه او پرځای یې نوې پیسې اعلان شي، خو د دواړو ترمنځ د ارزښت له اړخه تفاوت شتون ولري، لکه اوسنې افغانۍ چې د استاد رباني دحکومت د پخوانیو پیسو ځای ناستې شوی، پخوانې سل افغانۍ په یوې اوسنۍ افغانۍ معادلت شوې. په دویم صورت کې پخوانې پیسې اکثرا د تورم په سبب لغوه کیږي. دلته هم د لومړي صورت په څیر، دحقونو خاوندان مکلف دي، چې خپل حقونه په نویو پیسو ترلاسه کړي.

دپیل خبره:

الحمدلله وحده والصلاة والسلام علی من لا نبي بعده أما بعد:

د خلکو ترمنځ راکړه ورکړه د متبادلو اړتیاوو د پوره کولو مهمه او اغیزناکه وسیله ده، چې په اوسنۍ زمانه کې دغه تبادلات تر ډېره بریده د پیسو په ذریعه ترسره کیږي، د دې لپاره چې پیسې د تبادلاتو وسیط او د اشیاوو د ارزښت معلومولو مقیاس ګڼل کیږي، نو غوښتنه دا وه چې پیسې باید له ارزښت له اړخه ثبات څخه برخمنې وې، خو د اقتصاد په ډګرکې د اوسنۍ نړې لویه ستونزه د اسعارو په ارزښت کې بدلون او عدم ثبات ګڼل کیږي، چې د اقتصاد پوهانو په نظر ترشا یې مختلف عوامل شتون لري.

د پیسو بې ثباتي، نیغ په نیغه د خلکو په اقتصادي وضعیت ناوړه اغیزې لري، په ځانګړې ډول کله چې د یوه هیواد د پیسو په ارزښت کې منفي بدلون چټک وي او ورځ تربله یې پیسې ارزښت له لاسه ورکوي، په داسې حالت کې ډیرې اقتصادي او اجتماعي ستونزې را ولاړیږي، چې په پای کې یو ناوړه حالت او اقتصادي ناورین رامنځ ته کیږي.

په ځانګړې ډول په داسې وضعیت کې د راکړې ورکړې مسایل ډیرستونزمن شي، په دې حالت کې مقرض (قرض ورکونکی)او داین (پور ورکونکی) زیات زیان مومي، پرته لدې چې مدیون(پوروړی) له خوا کوم تقصیر رامنځ ته شوی وي؛ ځکه مدیون خو د تړون مطابق په ټاکلې موده کې د کمیت له اړخه

دین پوره ادا کوي، خو داین د اجناسو په وړاندې د پیسو د ارزښت د کموالي لامله متضرر کیږي. بلې خوا ته د یادونې وړده چې په نسیه (قرض) راکړه ورکړه چې د خلکو او په ځانګړې ډول د تجارو ترمنځ یو اړین او عام تعامل دی، نو په معاملاتو کې په تاخیر سره دحقوقو د ادا کولو قضیې زیاتې پیښیږي. د دې ستونزې جدیت اومنفي اغیزې په هغو هیوادونوکې زیاتی محسوسیږي، چې د پیسو ارزښت یې د اجناسو پر وړاندې ضعیف شي اوبالخصوص هغه هیوادونه چې د پولي واحد اعتماد یې تر ډیره بریده په ډالرو پورې تړلی وي، چې په تاسف سره په معاملاتو او تجارت کې زموږ د هیواد د کرنسی (افغانیو) هم، زیاته اتکاء یې په ډالرو ده؛ نوځکه له بې ثباتې سره مخ ده اوله زیات نړیوال اعتبار څخه هم برخمنه نه ده. یادې مقدمې پر بنسټ ویلو چې د اقتصاد په ډګرکې نړۍ په عامه توګه او زموږ هیوادوال په خاص ډول له څو لاندې واقیعتونو سره مخ دي:

۱. د خلکو د ژوند ډیرې اړتیاوې د تبادلاتو له لارې ترسره کیږي،

۲. اوسنۍ پیسې د تبادلاتو مهمه ذریعه ده،

۳. زیاته راکړه ورکړه په نسیه ترسره کیږي،

۴. پیسې ثبات نلري او د وخت په تیریدو سره د اجناسو پر وړاندې خپل ارزښت له لاسه ورکوي.

دپورته واقیعتونو ترڅنګ د اسلامي شریعت تاکید دا دی، چې معاملات باید په داسې ډاډمنه بڼه ترسره شي، څوعاقدان له ضرر څخه خوندي وي؛ پردې اساس د اسلامي فقهې لارښوونه ده، چې عقد باید په ټوله معنا مشخص اوټول جوانب یې معلوم وي، څو یو اړخ د جهالت له کبله زیان سره مخ نشي.

د نقودو(پیسو) اهمیت :

د نقودو(پیسو) موضوع د اسلامي شریعت له نظره ډیره حساسه او مهمه قضیه ده، لدې کبله د پیسو په هکله ټول صلاحیتونه او مسؤولیتونه د وخت حکومت په غاړه اچولي شوې دي، حکومت باید د پیسو په وړاندې د هر ډول منفي احتمال د مخنیوي تدابیر ولري، له تورم، جعل او کساد څخه یې ساتنه وکړي.[۱]

د پیسو موضوع اهمیت ته په پام، په هکله یې په پخوانیو اواوسینو متونو کې بحث شوی دی، خوځرنګه چې په حاضر وخت کې په پیسو کې د ارزښت له پلوه بدلون زیات پیښیږي او اغیزې یې په افرادو او ټولنو نیغ په نیغه شته دي؛ لدې امله د اسلامي شریعت معاصرو علماوو ورته زیات اهتمام کړی دی، پدې هکله یې زیاتې لیکنې کړي او ویلي دي چې: د پیسو نوعیت، ځانګړنې، چاپ او د چاپ

---

۱. النبراوي، تحريم الربا ومواجهة تحديات العصر، النهار للطباعة والنشر والتوزيع، ج، 2ص.

کمیت یې، ټولې هغه مهمې چارې دي، چې د حکومت صلاحیت او مسؤولیت دی چې باید د پیسو د ساتنې لپاره هر اړخیز تدابیر ولري.[۱]

فرضیه: د موضوع د ښه وضاحت لپاره لاندې فرضیه مطرح کیږي:

احمد خپل کور په محمود، د یوه میلون افغانیو په بدل کې وپلوره او د دواړو توافق داسې وشو، چې یاد ثمن به محمود احمد ته دوه کاله وروسته تسلیموي، دوه کاله وروسته په داسې حال کې د ثمن د تسلیمولو نیټه پوره شوه، چې د افغانیو ارزښت د عقد زمانې سره په پرتله ډیره ټيټ شوی دی، یعنی دوه کاله مخکې یې ارزښت د نور اسعارو او اجناسو په وړاندې لوړ ؤ او اوس هغه ارزښت نلري.

پوښتنې: په یاد صورت کې پوښنتې مطرح کیږی چې:

- څنګه کیدای شي داین (احمد) خپل حق پرته له ضرره ترلاسه کړي؟

- مدیون (محمود) څه څنګه کولی شی چې دین، داین ته په بشپړه توګه وسپاري او متضرر هم نشي؟

- څنګه کیدای شي چې دواړه اړخه د سود ورکولو او اخیستلو څخه هم وژرغول شي؟

- څه کول په کار دي تر څو معاملات په عادي ډول پرته له کوم مادي یا معنوي ضرره پرمخ لاړ شي؟

د تحقیق موخه:

پدې لنډه څیړنه کې هڅه کووڅو له معتبرو پخوانیو او اوسنیومنابعو څخه په استفادې، د پیسو ارزښت د بدلون په صورت کې د قرضونو د ورکړې شرعي حکم څرنګوالی بیان کړو، خو څرنګه چې یاده موضوع پراخه، حساسه او مغلقه ده؛ اړتیا ده چې ځینې جانبي عناوین او ضمني پوښتنې مطرح کړای شي، لکه د پیسو رامنځ ته کیدو تاریخ بیانول، د هغو بیلابیلو ادوار طی کولوپه هکله مختصر معلومات وړاندې کول او د پیسو د ارزښت د تغییر عوامل، دا ټول هغه جانبي عناوین دي چې د بحث په وضاحت کې مهم رول لري .

پورتنیو پوښتنو ته بشپړ او دقیق ځواب پیدا کول، تفصیل او تقسیم ته اړتیا لري؛ ځکه نقود په مختلفو زمانو کې له زیاتو بدلونونو سره مخ شوي دي، د دې پاره چې د پیسوحکم په وضاحت سره بیان شي، د هرې زمانې د پیسوحکم جلا او په منظم شکل وړاندې کوو:

---

[۱]. مجلة مجمع الفقه الإسلامي بجدة، الدورة الخامسة، العدد الخامس، الجزء الثالث، لسنة 1988م بحث الدكتور عجيل بن جاسم النشمي، ص162.

لومړی- د دینارو اودرهمو زمانه:

دینار اودرهم له اسلام څخه مخکې شتون درلود، چې د روم اوفارس له خوا له سرو او سپینو زروجوړې شوې پیسې، د هغه وخت معتبرې او عامې مروجې سکې بلل کیدې، او دجاهلیت په دورکې په عربوکې هم په راکړه ورکړه کې له اعتبار څخه برخمنې وې، د اسلام مقدس دین په راتګ سره هم، د تسامح له مخې ورته اعتبار ورکړل شو، دغه دینار او درهم د رسول الله صلی الله علیه وسلم او صحابه وو د ژوند په مختلفو چاروکې کارول کیدې، البته ارزښت یې له وزن سره ارتباط درلود، پدې معنا چې متفاوت وزن لرونکې درهم اودینار متفاوت قیمتونه لرل [١].

اسلام اسلام په لومړیو کې مالي حقوق او مکلفیتونه د ژوند په مختلفو چاروکې په دینارو اودرهمو سره تقییم او ادا کیدل، لکه د زکات نصاب معلومول او ورکړه یې، د جزیې مقدار، په شخصي احوالو کې د مهر اندازه او ادا یې، د عقوباتو په بحث کې د دیاتو او د هغه سارق چې غلا یې نصاب ته رسیدلی وي، د لاس قطعه کول یې او داسې نور[٢].

د دینارو اودرهمو د پور ادا کولو څرنګوالی:

ټول فقهاء په یوه نظر دي، چې که د چا په ذمه د سرو او سپینو زرو دینارو او یا درهمو دین وي، د وخت په تیریدو سره سره که په ارزښت کې یې تغییر هم راشي، مدیون به هماغه اندازه دینار یا درهم ورکوي چې په ذمه یې ؤ، په دې معنا چې د سرو زرو اویا د سپینو زرو په قیمت کې د تفاوت موضوع ته نه کتل کیږي؛ ځکه طلا اونقره په خپل ذات کې ارزښت لري او د اشیاوو د تبادلې ذریعه ده، نو په قیمت کې یې تفاوت د دین په ورکړه کې کوم اثر او ارتباط نلري.

د دینارو اودرهمو پرته د نورو پیسو شرعي حیثیت:

دینار او درهم چې له سرو زرو او سپینو جوړې شوې سکې دي او فقهاء ورته د نقدینو اصطلاح کاروي، چې اتفاقي شرعي (نقدین) پیسې ګڼل کیږي، خو داچې د دواړو نقدینو پرته نور څه کیدای شي د پیسو حیثیت خپل کړي ؟ پدې هکله علماء په دوو متفاوتو نظرونو ویشل شوي دي:

لومړی نظر:

دینار او درهم دوه هغه یوازینې شرعې پیسې دي، چې له هغو پرته نور څه دغه شرعي صفت نشي ترلاسه کولی اوکه څه نوي د تبادلاتو د ذریعې په حیث رامنځ کیږي، هغه به په بشپړ ډول په درهمو او دینارو پورې تړلې او تابع وي[٣]. د دې نظر پر اساس اوسنۍ کرنسي، په ټوله معنا نقود نه، بلکې له طلاوو او نقرې جوړو شویو دینارو او درهمو تابع پیسې ګڼل کیږي، چې له واقعیت څخه لری نظر دی.

---

١. ابن خلدون :المقدمة، ص261 السرطاوي، د.فؤاد :التمويل الإسلامي ودور القطاع الخاص، دار المسيرة، عمان، ط(1420، 1هـ1999-م(، ص17.

٢- القرضاوي، د.يوسف :فقه الزكاة، مؤسسة الرسالة– بيروت، ط، 4سنة1400هـ1980 -م ج، 1ص240.

٣. زعتري: النقود وظائفها الأساسية وأحكامها الشرعية، ص٣٦١-٣٧٣ بتصرف.

د دې نظر لرونکو، شرعي نقود په سرو او سپینو زروکې منحصرې بللي دي؛ په دې دلیل چې په قرآن کریم او په نبوي احادیثو کې یوازې سرو او سپینو زرو ته اعتبار ورکړل شوی دی، نو سپین اوسره زر خلقتا نقود دي، له هغو عدول جواز نلري[1].

دویم نظر:

شرعي نقود په سرو او سپینو زروکې منحصر او محدود نه دي، بلکې د خلکو له خوا د یو څه اتفاق او تعامل په نتیجه کیدای شي د شرعي نقودو حیثیت پیدا کړي، لکه پخوانې فلزي پیسې او اوس مهال کاغذي پیسې چې د تبادلاتو ذریعه ګڼل کیږي او مروجې پیسې بللې کیږي؛ په دې دلیل چې د دینار او درهم اعتبار د نقودو په حیث، په اسلامي شریعت کې د اسانتیا له مخې رامنځ ته شوی ؤ؛ ځکه چې دینار او درهم د وحې د نزول پر مهال په خلکو کې رواج وو؛ بناء د پیسو د اعتبار مساله عرف پورې تړلې ده، د وخت په تیریدو که خلک د سرو اوسپینو زرو څخه علاوه، په بل کوم شي اتفاق وکړي، د اسلامي شریعت له اړخه کومه ستونزه نلري، بلکې شرایطو ته په پام، مصلحت په دې کې دی چې اوسنۍ کاغذي پیسې شرعي نقود او د دینارو او درهمو بدیل وبلل شي؛ لدې وجهې د علماوو په وړاندې شرعي احکام، لکه د زکات وجوب او ادا یې، د سود حرمت او داسې نور مسایل په اوسنیو مروجو پیسو کې تصور کیږي. امام مالک رحمه الله په دې هکله داسې ویلي دي: که چیرې خلک په راکړه ورکړه کې د دینارو او درهمو پرځای نورڅه، لکه څرمن د پیسو په حیث غوره کړي، بیا ماته په دینارو او درهمو تعامل ښه نه ښکاري.[2]

اوسنۍ مروجې پیسې په خلکوکې پوره اعتبار لري، او خلک یې پانګه او د تبادلو یوازینې وسیله ګڼي. دویم نظر د معاصرو مشهورو علماوو نظر هم دی، لکه ډاکټر یوسف القرضاوي، ډاکټر وهبه الزحیلي، مفتي تقي عثماني.[3]

دویم: د فلوسو(معدني سکو) زمانه:

د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په زمانه کې متفاوتې وزن لرونکې دراهم خپاره شول، چې په ارزښت یې کې په طبیعي شکل تفاوت را منځ ته شو، خو د دې ترڅنګ یې یو ډول بې نظمي هم را منځ ته کړه، د دې بې نظمې له منځه وړو په موخه عمر رضی الله عنه د میسي سکو د ترویج امر وکړ؛ څوخلک فلزي پیسو ته اعتبار او پرې تعامل وکړي، چې دا د معدني پیسو د رامنځ ته کیدو لومړی پړاو ؤ او وروسته بیا په مختلفو دورو کې مختلف النوع سکې رامنځ ته شوې دي.[4]

د فلوسو(معدني سکو) د پور ادا کولو څرنګوالی:

---

۱. مخکیني مرجع

۲. الإمام مالك: المدونة، ج۳، ص۳۹٦

۳. قرضاوي: فقه الزکاة، ج۱، ص ۲۷۳ (شبیر: المعاملات المالیة المعاصرة، ص ۱۵۳)

٤. الشافعي،حسن محمود :العملة وتاریخها، ص85- بتصرف

د فلوسو یا معدني سکو د ارزښت د بدلون په صورت کې، د قرض ادا کولو د څرنګوالی په هکله فقهاء په دوو برخو ویشل شوي دي.

لومړی نظر: جمهور فقهاوو(مالکیه، شوافع، حنابله اوامام ابوحنیفه رحمهم الله) نظر دی، چې وایي:

د معدني سکو(پیسو) د ارزښت لوړوالی او ټیټوالی د دیونو او قرضونو په ادا باندې کوم اغیز نلري، په دې معنا، که د پیسو ارزښت لوړیږی یا ټیټیږي، په دواړو حالتونو کې، مدیون د دین په هماغه اندازه پیسو اداکولو باندې مکلف دی چې وړاندې د ده په ذمه کې دي. د بحث د اعتبار او وضاحت لپاره د پورته نظر د فقهاوو له منابعو څخه څو مثالونه راوړو:

۱. وفي منح الجليل عن المدونة:«إن أقرضته دراهم فلوسا، وهو يومئذ مائة فلس بدرهم، ثم صارت مائتي فلس بدرهم، فإنما يرد إليكم مثل ما أخذ لا غير ذلك».

معنی: که چا ته دې فلس (د وخت د سکې پیسې) قرض ورکړې، چې د قرض ورکړې په وخت ۱۰۰ فلس د یوه درهم معادل ؤ، خو وروسته د فلوسو ارزښت ټیټ شو او د ۲۰۰ فلسه د یوه درهم معادل وګرځیدل، نو پوروړی به تاسو ته هماغه اندازه پیسې چې اخیستې وې(۱۰۰) فلس درکوي .

۲. و في المغني: «وأما رخص السعر فلا يمنع سواء كان قليلا أو كثيرا؛ لأنه لم يحدث فيها شيء إنما تغير السعر. فأشبه الحنطة إذا رخصت أو غلت ... ».[1].

معنی: د پیسو د ارزښت ټیټوالی که لږ یا زیات وي، د دین په ورکړه کې مانع نشي واقع کیدای؛ ځکه په خپل ذات کې په پیسو کې بدلون نه دی راغلی، بلکې په ارزښت کې یې بدلون رامنځ ته شوی دی، نو حکم یې د قرض په ادا کې د غنمو په څیر دی، که د غنمو قیمت ټیټ یا لوړ شي، هماغه اندازه غنم ورکول کیږي، چې په قرض اخیستل شوي دي .

۳. وفي مجلة الأحكام مادة ۷۵۰:« وإذا كان القرض فلوسا أو دراهم مكسرة، أو أوراقا نقدية، فغلت أو رخصت أو كسدت، ولم تحرم المعاملة بها وجب رد مثلها»[2].

معنی: د مجله الاحکام په ۷۵۰ ماده کې داسې راغلي دي: که چیرې د قرض نقود، فلوس یا ماتې درهم او یا کاغذي پیسې وي، که د هغو پیسو ارزښت لوړ یا ټیټ او یا کوټه(ناچله) شي، خو تعامل پرې قانوني بنه ولري، نو هماغه اندازه پیسې ورکول کیږي، چې په قرض اخیستل شوي دي.

---

[1]. المغنی ۳۵۸/۴، مطالب أولي النهى ۲۴۱/۲.

[2]. مجلة الأحكام الشرعية مادة ۷۵۰.

دویم نظر: د امام ابویوسف رحمت الله علیه نظر دی، چې په حنفي مذهب کې د ده په نظر فتوی اوعمل کیږي. امام ابویوسف (رح) وایي: د پیسو د قیمت د لوړوالي اویا ټیټوالي په دواړو صورتونوکې که د چا په ذمه پور وي، د قرض اخیستلو د ورځې قیمت ته په پام، قرض ورکول کیږي او که د چا په ذمه د بیعې له کبله دین وي، نو د عقد د ورځې قیمت ته په پام کې نیولو سره، دین ادا کیږي.

- علامه ابن عابدین د امام ابویوسف نظر داسې نقل کړی دی:

«إذا غلت الفلوس قبل القبض، أو رخصت، قال أبو يوسف: .... عليه قيمتها من الدراهم، يوم وقع البيع أي في صورة البيع، ويوم وقع القرض، أي في صورة القبض. ثم قال ابن عابدين: ....وعليه الفتوى»[۱].

معنی: که د پیسو ارزښت له قبضه مخکې لوړ اویا ټیټ شو، د امام ابویوسف په نظر : په پوروړي د پیسو ارزښت ته په کتو، له درهمو هماغه تفاوت ورکول کیږي، یعنی د بیعې په صورت کې د پیسو ارزښت د بیعې له ورځې او د قرض په صورت کې د قرض د ورځې ارزښت حسابیږي او په مذهب کې د امام ابویوسف په قول فتوا ده.

- تمرتاشي په خپله رساله (بذل المجهود في مسألة تغير النقود) د امام ابویوسف نظر په لاندې توګه بیانوي:

« إذا غلت قيمة الفلوس أو انتقصت، فالبيع على حاله، ولا يتخير المشتري، ويطالب بالنقد بذلك العيار الذي كان وقت البيع.. كذا في فتح القدير، وفي البزازية : عليه قيمتها من الدراهم يوم البيع والقبض وعليه الفتوى، وهكذا في الذخيرة، والخلاصة عن المنتقى، ونقله في البحر وأقره. فحيث صرح بأن الفتوى عليه في كثير من المعتبرات، فيجب أن يعول عليه إفتاء، وقضاء، ولم أر من جعل الفتوى على قول الإمام، »[۲].

معنی: د پیسو د قیمت لوړوالي اویا کموالي په صورتونوکې، بیعه په خپل حال صحیح ده، مشتري ته د فسخې اختیار نشته، له هغه څخه به ثمن د بیعې د ورځې د پیسو د ارزښت په تناسب او تفاوت غوښتل کیږي، په فتح القدیر او بزازیه کې دا موضوع په همدې ښه راغلې ده: د عقد د ورځې د پیسو ارزښت ته په پام، په مدیون (قرض اخیستونکي) د هغو قیمت اوتفاوت ورکول لازم دي او په دې فتوا ده. همداراز په الذخیره او البحر کتابونو کې راغلی ده چې فتوا د امام ابو یوسف په قول ده. داسې څوک نشته چې دی په دې مسآله کې د امام ابوحنیفه رحمت الله علیه په نظر فتوا ورکړی وي.

---

۱. تنبيه الرقود، ص۵۸، وحاشية ابن عابدين ۲۴/۴.

۲. لعقود الدرية، ص۲۸۱، وتنبيه الرقود ص۵۸.]

دریم : اوسني بانکنوټونه (کاغذي پیسې)

اوسنۍ کاغذي پیسې په نړۍ کې مروجې او معتبرې پیسې دي، چې د تاریخ په اوږودو کې له مختلفو پړاونو اوبدلونونو څخه تیرې شوي دي او په پای کې یې دغه اوسنی حالت خپل کړی دی. د د ې بحث اصلي مطلب همدا د اوسنیو کاغذي پیسو(کرنسۍ) شرعي څرنګوالی دی، البته د اوسنیو مروجو پیسو د ارزښت له زاویې څخه. معاصرو علماوو دې موضوع ته زیات اهتمام کړی دی، په دې دلیل چې د پیسو د ارزښت قضیه عمومیت لري، په هکله یې خلکو ترمنځ زیاتې پوښتنې مطرح دي، له عمدو پوښتنو یې یوه داده چې د وخت په تیریدو سره، د زیاتو هیوادونو پیسې د اجناسو او نورو اسعارو په وړاندې خپل ارزښت له لاسه ورکوي؛ ځکه په پیسو کې بالعموم د ارزښت له اړخه تغییر په نزولي بڼه زیات واقع کیږي، کله کله د یوه خاص سیاست له مخې د ځینو هیوادونو د پیسو ارزښت پورته کیږي، نو کله چې د یوه هیواد په پیسوکې منفي بدلون رامنځ ته شي، پدې صورت کې دحقوقو خاوندان چې د نورو په ذموکې له اوږدې مودې راهیسې یې دیون وي، دوی ته خپل دیون د نوي قیمت له مخې ادا کول، په واقعیت کې دوی له زیان سره مخامخ کوي، نوڅنګه کیدای شي چې د دوې ضرر جبران شي؟ د سم او دقیق ځواب پیدا کولو په موخه لاندې تفاصیل وړاندې کول مهم ګڼم.

څرنګه چې اوسنۍ مروجې پیسې، د مبادلې ذریعه، د اجناسو د ارزښت مقیاس اود ټولو اشیاوود مالکیت ښکارندوی ده، پدې معنا چې که څوک نغدې پیسې ولري، هغه د داسې پانګې څښتن دی، چې هر نوعه مال پرې اخیستلی شي، آن تردې چې په مبادله کې د اوسنیوپیسو نقش، نسبت له سرو او سپینو زرو څخه زیات دی.

پورته ځانګړنو ته په کتو، اوسنۍ پیسې باید له بشپړ ثبات څخه برخمنې وای؛ ځکه پیسې د نورو اجناسو د قیمتونو د معلومولو ذریعه ده، خو د دې اصل په خلاف اوسنۍ مروجې پیسې د بیلابیلو عواملو له کبله بې ثباتې سره مخ دي، چې دلته یې په لنډه توګه یادونه کیږي:

داکثره هیوادنو په پیسوکې د ارزښت له اړخه بدلون نزولي وي، په ځانګړې توګه د پرمخ ودې هیوادنو کرنسې یاد مشکل سره زیات مخ کیږي، چې زیاتې اقتصادي او اجتماعي ستونزې زیږوي.

د اوسنیو پیسو په ارزښت کې د کمښت عمده اسباب :

څرنګه چې د مروجو پیسو ارزښت له اعتبار پورې تړلی دی، هر هیواد د خپلو پیسو د اعتبار ساتلو لپاره، ځانګړې پالیسي اوپولي سیاست غوره کوي، خو په ځینو وختونوکې حکومتونه د پیسو د ارزښت په ساتلوکې پاتې راځي، چې په اقتصادي وضعیت ډیرې بدې اغیزې لري.

په عامه توګه د پیسو د ارزښت کموالی، هغه مهال رامنځ ته کیږي، چې د عرضې او تقاضا ترمنځ تعادل مختل شي، په دې حالت کې د پیسو ارزښت د اجناسو په وړاندې کمزوری او اعتبار یې صدمه ویني، چې دې حالت ته د اقتصاد په اصطلاح کې تورم وایي او د تورم مختلف عوامل دي، چې لاندې ورته اشاره کیږي:

۱. د تورم یو عمده سبب سودي تعامل دی، په ځانګړي ډول د اسلامي هیوادونو د پیسو د بې ثباتۍ اود اقتصاد د ضعف لوی لامل په سود راکړه ورکړه ده، چې حکومتونه له مختلفوهیوادونو اوبنسټونو څخه په سود پورونه ترلاسه کوي اوله هغو پورونو څخه په پانګونې اود کار موندنې په برخوکې ګټه نه اخیستل کیږي، چې د وخت په تیریدو سره د سود ثقیل چارج له لامله، په ټاکلې موده کې یې بیرته د ادا توان نلري، په پایله کې مدیون هیواد له اقتصادي رکود سره مخ کیږي؛ ځکه سود یوازې د پیسو د ازدیاد باعث کیږي، نه د تولید یا د پانګونې، چې په نتیجه کې دپیسو ارزښت کم او قیمتي رامنځ شي.[۱]

۲. جنګ او سیاسي بې ثباتي، هم یوله هغو عمده عواملو څخه ګڼل کیږي، چې د یوه هیواد په اقتصاد اوپه ځانګړي ډول په کرنسۍ باندې یې منفی اغیزې لري، د مثال په توګه د سوریا، عراق، صومالیه هغه جنګ ځپلي هیوادونه دي، چې کرنسې یې ډیرې بې ارزښته شوي دي، همداراز اوس مهال د پاکستان روپۍ چې د سیاسي بې ثباتۍ ښکار شوی ده، چې قیمت یې د ډالر په وړاندې په بې ساری ډول کم شوی.[۲]

۳. د یوه هیواد د فوځ له حده زیات لګښتونه هم د پیسو د ارزښت د کمښت لامل کیږي، دا چې د یوه هیواد فوځ جنګ ته د تیارئ په موخه او یا په جنګ کې ښکیل کیدو له امله، د هیواد د بودیجې لویه برخه مصرفه وي، پرته لدې چې هیواد یې په هماغه کچه مالي توان ولري، بلکې فوځ له سیالۍ لپاره د هیواد په اوږو درووند بار اچوي او د یاد هیواد پیسې له تورم سره مخ کوي.

۴. د یوه هیواد د وارداتو زیاتوالی اود صادراتو کموالی هم د یوه هیواد د کرنسۍ په ارزښت باندې منفی اغیز لري؛ ځکه د یاد هیواد په پیسو راکړه ورکړه کمیږي، په بازار کې یې ډالر له کمښت سره مخ کیږي، چې دا په خپله نیغ په نیغه د هیواد کرنسۍ ته لوی ګوزار دی.[۳]

پورته شیان د پیسو د ارزښت د کمیدو عمده سببونه دي، چې متعدد نورعوامل زیږوي او په یوه هیواد کې اقتصادي ناورین رامنځ ته کوي

- د اوسنیو پیسو د ارزښت بدلون او د دین ورکړې څرنګوالی:

د اوسنۍ پیسو د نزولي بدلون په صورت کې د دین د ادا کولوکیفیت په هکله، د معاصرو علماوو نظرونه.

پدې هکله د معاصرو علماوو له اقوالو څخه درې مشهور نظرونه له دلایلو سره یو ځای راوړو:

لومړی نظر: د پیسو دارزښت تغییر معتبر دی اود دین په ورکړې کې د محاسبې وړ دی.

---

۱. مجلة مجمع الفقه الإسلامي بجدة، الدورة الخامسة، العدد الخامس، الجزء الثالث لسنة ۱۹۸۸م بحث الأستاذ الدکتور (۳)یوسف محمود قاسم، ص۱۷۰۷ -۱۷۰۸.

۲. عبد المهدي: التضخم المالي والتخلف الاقتصادي، ص٦٨

۳. مخکینی مرجع.

د پیسو د ارزښت د تغییر په صورت کې، د عقد د ورځې قیمت اعتبار لري، پدې معنا که د دین د ورکړې پرمهال د پیسو ارزښت د دین د لزوم وخت سره تفاوت ولري، یعنی اوس مهال یې قیمت ټیټ شوی وي، دحق دلازمیدو وخت ته په کتو، داین ته تفاوت محاسبه او ورکول کیږي. د دې نظر لرونکو له جملې څخه، دکتور محمد سلیمان الاشقر او دکتور علی محی الدین القره داغی دي، د دوی نظرد امام ابویوسف رحمت الله علیه له نظر څخه الهام اخلي، چې د فلوسو په مبحث کې تیر شو.[۱]

د دې نظر پربنسټ که چا یوه کس ته یوکال مخکې ۱۵۰۰۰ افغانۍ پور وکړی وي او اوس بیرته خپل پور ترلاسه کوي، د افغانیو یوکال مخکې ارزښت ته په پام باید ده ته دین له تفاوت سره مل ورکړل شي.

د دې نظر دلایل:

۱. د اوسنیو پیسو ارزښت اعتباري دی، خلکو د اتفاق په نتیجه کې ورته یې اعتبار ورکړی دی؛ ځکه دغه پیسې په خپل ذات کې ارزښت نلري او د کاغذ یوه ټوټه ده.

۲. اوس مهال دغه مروجه پیسې په سرو او سپینو زرو متکي نه دي او اعتبار یې د طلاوو او سپین زرو له زیرمو سره مستقیم تړاو نلري؛ بناء د دینارو اودرهمو حکم لاندې نه راځي؛ ځکه د اوسنوپیسو اود یادو قدیمو نقودو سره یې ورته والی لږ دی، نو ورته د طلاوو یا د سپینو زرو حکم نه ورکول کیږي.[۲]

۳. دا نظر د اسلامي شریعت له مهمو قواعدو سره مطابقت لري، لکه (الضرر یزال)، (الحاجة تنزل منزلة الضرورة عامة كانت أو خاصة) او(ورفع الحرج). د دې شرعي قاعدو پر اساس داین څخه باید هغه متحقق ضرر چې د دین په ترلاسه کولوکې ورسره مخ کیږي، دفعه شي، چې د پیسود قیمت د تفاوت د محاسبې له لارې شونی دی.

۴. څرنګه چې اسلام د سود قرض پدې اساس حرام ګڼلې دی؛ څو قرض اخیستونکی له ضرره څخه خوندي وساتي او ظلم پرې ونشي، په دې صورت کې قرض ورکونکی متضرر کېږي، نو اسلامي شریعت د دې اجازه نه ورکوي چې قرض ورکونکی متضرر شي، خو که چیرې داین ته د پیسو د ارزښت د تفاوت په صورت کې قیمت ورنه کړل شي، پرته له شکه ضررویني، بناء دا نظر د دې آیت مفهوم سره مطابقت لري (...وإن تبتم فلكم رؤوس أموالكم لا تظلمون ولا تظلمون).[۳]

دویم نظر: د پیسو د ارزښت تغییر د دین په ورکړه کې اعتبار نلري:

---

[۱]. المعاملات المالية المعاصرة في الفقه الإسلامي، دار النفائس، عمان- الأردن، ص١٩٦، ٢٠٠١م، ١٤٢٢هـ، ط ٤.
[۲]. القره داغي :بحوث في الاقتصاد الإسلامي، ص.
[۳]. سوره البقره آیت (۲۴۹)

د معاملاتو په پایله کې که د چا په ذمه د اوسنیو مروجو پیسو دین وي او د وخت په تیریدو سره د پیسو ارزښت لوړ او یا ټیټ شي، مدیون به هماغه اندازه دین داین ته ورکوي چې مخکې یې په ذمه کې ؤ او د پیسو د قیمت لوړوالي او ټیټوالي ته نه کتل کیږي. دغه نظر د دکتور یوسف القرضاوي او علی السالوس دی.

د دې نظر پر اساس په کال ۱۹۸۸ کې مجمع اسلامي، چې د ناستې ځای یې د کویت هیواد ؤ فیصله وکړه، چې مفهوم یې داسې دی: په ذمه کې د ثابتو دیونو ورکړه په بالمثل بڼه ده، نه په قیمت باندې؛ ځکه د دیونو ادا بالمثل تر سره کیږي، د پیسو د قیمت بدلون پکې رول نلري.[1]

د د ې نظر دلایل :

۱- اوسنۍ مروجې پیسې د طلا او سپینو زرو حکم لري؛ ځکه د طلاوو او سپینو زرو قایم دي، ټول وظایف یې ترسره کوي او ترڅنگ یې اوسنۍ پیسې له مثلي اموالو څخه گڼل کیږي، نو د دین ادا یې هم بالمثل ترسره کیږي.

۲- که چیرې د پیسو ارزښت ته اعتبار ورکړل شي، په عقودو کې جهالت را منځ ته کیږي، داین او مدیون دواړه نه پوهیږي چې دین به څومره وي، مدیون په کومه کچه تفاوت سره دین داین ته ورکوي او داین په څومره تفاوت سره د دین مطالبه کولی شي، چې په نتیجه کې د نزاع اواختلااف باعث کرځي.[2]

۳- لومړنی نظر جامع او شامل نظر نه دی، بلکې سطحي او د افرادو په ټیټه کچه کې دی، اوس مهال خو راکړه ورکړه د هیوادونو په کچه ترسره کیږي، دا په داسې حال کې چې د نړۍ په کچه دیون د هیوادونو ترمنځ بالمثل ادا کیږي، آن تردې چې غیر اسلامي هیوادونه هم په همدې بڼه تعامل کوي، دپیسو د ارزښت بدلون پکې هیڅ اعتبار نلري، نوڅنگه کیدای شي مسلمانان مغایر تعامل باندې مکلف کړو؟

۴- په بانکونو کې جاري حساب د قرض حکم لري، بانک د شخص د سرمایې ضامن او په خلاص لاس ترې گټه اخلي، خو د پیسو د ارزښت په صورت کې ټول معاصر علماء وایي چې بانک د حساب خاوند په هماغه اندازه پیسو بیرته ورکړه مکلف دی.

۵- که د دیونو په ادا کې د اسعارو قیمت دخیل شي، نو د پیسو ارزښت چې کله ټیټ شي، او تفاوت یې محاسبه اوپراساس یې داین ته ورکړل شي، دا پدې معنا شوه چې مدیون داین ته له دین څخه زیاتې پیسې ورکړې او دا د قرض د سود، عملي مصداق گرځي.[1]

---

۱. http://www.islampedia.com/MIE2/fatawa/zakat2.htm

۲. مجلة مجمع الفقه الإسلامي بجدة، بحث الدكتور علي أحمد السالوس.

دریم نظر: په پیسو کې فاحش تغییر اوتفاوت د دین په ادا کې معتبر دی:

د پیسو په ارزښت کې فاحش بدلون، د دین په ورکړه کې باید محاسبه شي، پدې معنا که د دین د لزوم وخت او د ورکړې د وخت سره تفاوت ولري او د داوړو وختونو د پیسو قیمت په پرتله کولو سره تفاوت زیات وي، هغه تفاوت ته په پام لرلو سره، باید داین ته خپل دین ورکړل شي اوکه د پیسو په ارزښت کې تفاوت لږ رامنځ ته شوی وي، دغه تفاوت ته د دین په ادا کې نه کتل کیږي، هماغه اندازه دین ورکول کیږي چې د مدیون په ذمه لازم شوی ؤ. پورته نظر د ځینو معاصرو علماوو نظر دی، لکه دکتور مضر نزار العانی.[۲]

د پورته آراوو دلایلو ته کتنه:

که په ټوله کې وګورو د لومړي نظر زیات تاکید پردې دی چې داین او مقرض له ضرره وژغوري، څو خلک نسیه معاملاتو ته مخه وکړي؛ ځکه په اوسنۍ زمانه کې د راکړې ورکړې لویه برخه په نسیه ترسره کیږي، نو

داخوف او اندیښنه باید نه وي، چې د دین د تاخیر په وجه داین اود حق خاوند متضرر کیږي، بلکې د احتمالي ضرر جبران د اسعارو قیمت ته په اعتبار ورکولو سره حل کیږي. نو ویلی شو چې لومړي نظر په مصلحت او د تعامل په واقعیتونو باندې بنا دی.

خو دې ته هم باید وکتل شي، چې له سودې معاملو څخه ځان ژغورل، مسلمانانو ته خورا مهمه موضوع ده اوترڅنګ یې په مطلق ډول د اسعارو ارزښت معیار ګرځول عاقدین له نزاع او مشکلاتو سره مخ کوي، نو ویلی شو چې دویم نظر په احتیاط بنا دی؛ د دې لپاره چې د سود مخه ونیول شي، د پیسو په ارزښت کې تفاوت ته یې هیڅ اعتبار نه ورکوي.

دریيم نظر په حقیقت کې د لومړینو دوونظرونو څخه اخیستل شوی دی، چې د لږ تفاوت په صورت کې یې دویم قول سره یو ځای کیږي، او فاحش تفاوت په صورت کې لومړي نظر ته اعتبار ورکوي.

د بحث پایله:

د پورته موضوع د څیړنې عمده هدف دا دی چې د خپل فهم او استعداد په کچه له مختلفو معتبرو شرعي منابعو څخه په استفادې، یاده موضوع په سمه توګه وړاندې کړم، د لیکنې د لوستلو پرمهال له بحث څخه نیتجه اخیستنه د هر لوستونکی خپل حق دی، خو زه هم د بحث د لیکونکي په حیث د

---

[۱]. مجلة مجمع الفقه الإسلامي بجدة، الدورة الخامسة، العدد الخامس، الجزء الثالث، بحث الشيخ عبد االله بن سليمان بـن منيع، ص 448.

[۲]. مخکینی مرجع.

يادې موضوع په هکله خپل نظر په لاندې مختصرو ټکوکې وړاندې کوم، په دې هيله چې د پام وړ مو ورگرځي:

څرنگه چې اوسنۍ کرنسي (کاغذي پيسې) د ارزښت اصلي منبع يې د خلکو لخوا اعتبار دی او اعتباري پيسې ورته ويل کيږي؛ ځکه دغه کاغذي پيسې په خپل ذات کې پدې کچه کوم ارزښت لرونکی جنس نه دی، بلکې د هر هيواد ښه او بد حالت يې په پيسو مستقيم اغيز لري، خو ترڅنگ يې له نقدينو (طلا، نقرې) سره يې هم څه ارتباط شته دی، د دينارو او دراهمو زيات وظايف پر مخ وړي، شرعي حقوق او مسؤوليتونه د دينارو او درهمو له ادرسه پرې ادا کيږي، بناء اوسنۍ پيسې په بشپړه توگه مستقل جنس نه گڼل کيږي؛ نو اوسنۍ پيسې له طلاوو څخه سل په سلو جلا هم نه دي اوهمدا راز زيات پرې متکي هم نه دي؛ پر دې اساس په کلي ډول يوه نظرته اعتبار وکول مناسب نه بولم، بلکې کولی شو چې د پورته دوه لومړنيو نظرونو ته په اعتبار ورکولو لاندې محملونه وټاکو:

لومړی محمل : عادي او عام حالت:

کله چې د يوه هيواد هر اړخيزه وضعيت عادي وي، په پولي سياست کې يې کوم بيړنی تغيير نه وي رامنځ ته شوی او پيسې يې له تورم څخه په امن وي، که د پيسو په ارزښت کې يې فاحش تفاوت نه وي راغلی، لږ تفاوت د پيسو په ارزښت کې د دين په ادا کولو کې ورته اعتبار نه ورکول کيږي؛ ځکه د نورو اجناسو قيمتونه هم د کال په اوږدو کې کښته او پورته کيږي، خو د دين په ادا کې يې دغه تفاوت ته اعتبار نه ورکول کيږي، نو بناء په دې حالت کې دويم نظر باندې عمل کول په کار دی.

دويم محمل: استثنايي او خاص حالت :

که چيرې د هيواد پيسې په غير عادي بڼه او په لويه کچه د غير عادي عواملو په وجه نزولي حالت غوره او خپل ارزښت له لاسه ورکړي، پرته له شکه په دې حالت کې فاحش غبن رامنځ ته کيږي، لکه د پاکستانۍ روپيې اوسني حالت، که چيرې داين ته دين د کميت له مخې هماغه ټاکلی دين ورکړل شي، ضرر واضح دی؛ ځکه پدې صورت کې هغه خپل حق په بشپړه توگه نه ترلاسه کوي؛ نوبناء دلته بايد د اهل خبره او مسلکي خلکو په محاسبه بايد د داين ضرر جبران شي، چې په دې صورت کې لومړي قول ته اعتبار ورکول کيږی او ور باندې عمل کول مناسب بولم.

د يادونې وړده، د افغانستان صرافانو د تعامل پر اساس، هغوی د تبادلاتو معيار امريکايي ډالر گرځولی دي، پدې معنا چې په صرافه مارکيټ کې د نورو کرنسيو تبادله او راکړه ورکړه، په اوتوماتيک ډول په ډالرو معادله کيږي، چې د اختلاف له منځه وړو او دحقوقو د ادا لپاره ښه عرف دی؛ ځکه د ډالرو په نرخ کې زيات تغيير نه پيښيږي.

د ضرر او نزاع له منځه وړلو په هدف، د صرافانو له عرف څخه په الهام اخيستلو، که چيرې، زمونږ په معاملاتو او د حقوقو په ورکړې کې، دا معيار معروف وگرځي، نو که د پيسو ارزښت د معاملې پرمهال په سرو زرو اويا په ډالرو، معادلت شي، د ډيرو ستونزو مخه نيسي.

د پیسو د ناچله کیدو په حالت کې د دین د ورکړې څرنګوالی:

د پیسو ناچله کیدو موضوع په حقیقت کې پراخه بحث دی، په هکله یې باید مستقله لیکنه وشي، خو د ځینو مهمو پوښتنو د ځواب ورکولو په هدف، دلته یې په لنډه توګه د مهمو ټکو یادونه کوم.

د یوه هیواد د پیسوکوټه (ناچله) کیدلو له امله زیاتې سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ستونزې را ولاړیږي، چې د حکومت د کمزوري کیدو سربیره د خلکو په ژوند باندې یې هم منفي اغیزې پریوځي، په ځانګړې توګه د حقونو خاوندان له جدي اندیښنو سره مخ کوي، چې څنګه به خپل حقوق ترلاسه کړای شي؟ د یادې اندیښنې دحل په موخه، د پیسو د ناچله کیدو په صورت کې د دین د ورکړې شرعي حکم په لنډه توګه بیانول ضروري دي.

د کساد او انقطاع مفهوم:

(ا)– کساد:کله چې د یوه هیواد پیسې په کلي ډول، له تعامله وغورځیږي او څوک پرې راکړه ورکړه ونکړي، دې حالت ته کساد (ناچله پیسې) ویل کیږي[1].

(ب)- انقطاع: انقطاع د پیسو هغه حالت ته وایې چې په عامه توګه له بازارونو ورکې او منقطع شي، ولو که له ځینو جهتونو سره شتون هم ولري [2].

له پورته تعریفونو څخه څرګندیږي، چې د کساد (نه چلښت) او انقطاع، په دواړو صورتونوکې، پیسې له تعامله غورځیږي؛ ځکه په لومړي صورت کې که پیسې شتون هم ولري، څوک پرې راکړه ورکړه نکوي او په دویم صورت کې، که خلک پرې تعامل ته تیار هم وي، خو لاس رسی ورته نلري؛ بناء انقطاع هم د پیسو د ناچله کیدو یوه حالت کیدای شي.

د پیسو د ناچله کیدو دوه مهم صورتونه:

۱. د پیسو د ناچله کیدو یو صورت دادی چې یو حکومت پخوانې پیسې لغوه او راکړه ورکړه پرې منعه اعلان کړي او پرځای یې نوی پیسې اعلان او ورته اعتبار وکړي، پرته لدې چې د لغوه شویو او اوسنیو پیسو ترمنځ په ارزښت کې څه تفاوت شتون ولري. د پیسو د بطلان د یاد صورت سبب بالعموم د نظامونو بدلون وي، لکه شاهي یا نظامي نظامونه په ولسي نظام بدلیدل. په دې حالت کې معمولا حکومتونه خلکو ته معین وخت ټاکي، څو پخوانې پیسې اړونده جهتونو ته وسپاري او پرځای یې نوې پیسې ترلاسه کړي.

---

[1]. المعجم الوسيط: ص ٧٨٦. تنبيه الرقود: ٦٠/٢

[2]. رسالة تنبيه الرقود على مسائل النقود ضمن رسائل ابن عابدين، ج ٢ ص٥٨؛ وحاشية رد المحتار له أيضا، ج ٤ ص١١٨.

د یادونې وړ ده چې په بانکي حسابونو کې شته پیسې په خپله بدلیږي. په دې صورت کې د حقونو خاوندان خپل حقوق د نویو پیسو په اخیستلو سره ترلاسه کوي او د پخوانیو پیسو د مطالبې کوم دلیل شتون نلري. [۱]

۲. دویم صورت دا دی چې د حکومت له خوا پخوانۍ پیسې لغوه او پرځای یې نوې پیسې اعلان شي، خو د دواړو ترمنځ د ارزښت له اړخه تفاوت شتون ولري، لکه اوسنۍ افغانۍ چې د استاد رباني د حکومت د پخوانیو پیسو قایم مقام شوې، پخوانۍ سل افغانۍ، د جمهور رییس کرزي په وخت کې په یوې افغانۍ معادله شوې. په دویم صورت کې پخوانۍ پیسې اکثرا د تورم په سبب لغوه کیږي. دلته هم د لومړي صورت په څیر، د حقونو خاوندان مکلف دي، چې خپل حقونه په نویو پیسو ترلاسه کړي؛ ځکه داین په دې صورت کې د نویو پیسو په اخیستلو، څه ضرر نهویني. [۲]

---

۱. مجلة مجمع الفقه الاسلامي ج ۱۹ ص۱۱۳۳

۲. مخکینی ماخذ.

ملخصات البحوث باللغة العربية

المقال الأول:

الأولويات المتعلقة بالعلاقات الخارجية الأفغانية في الظروف الراهنة

ملخص البحث:

حاولنا في هذا المقال المختصر أن نبحث في الأولويات المتعلقة بالسياسة الخارجية الأفغانية في الظروف الراهنة، و أن نقدم ذلك بشكل مقترح لأصحاب القرار في أفغانستان، الأولويات المتعلقة بالسياسة الخارجية عدة أنواع؛ الأولويات المتعلقة بأهداف العلاقات الخارجية، والأولويات المتعلقة بإيجاد تلك العلاقات، والأولويات المتعلقة بالمشاركة الفعالة للإمارة الإسلامية بالدول الأخرى.

تناولنا في بداية المقال الأولويات المتعلقة بالأهداف، وذلك لأنها من أهم الأولويات؛ لأنها تحدد وجهة السياسة الخارجية للإمارة الإسلامية، وتحدد لها الهدف الذي يجب أن تسير نحوها في مجال العلاقات الخارجية، و قد تم تحديد تلك الأولويات بصورة محددة و بشكل نقاط معينة، و نأمل أن تكون هذه النقاط نصب أعين الوزارة الخارجية والسفارات والجهات الممثلة لأفغانستان في دول العالم.

ثم تناولنا في الجزء الثاني من هذا المقال، الأولويات التي تساعد في إيجاد العلاقات الخارجية، وحددنا في هذا المجال خمس أولويات، فإذا أردنا أن نبني علاقات خارجية متينة يجب أن نراعي تلك الأولويات، وهي (وحدة الرأي بين قيادات الإمارة الإسلامية حول ضرورة العلاقات الخارجية) و (تحديد الأولويات بين العلاقات الخارجية والقرارات التي تدمر تلك العلاقات على أسس شرعية) و (والتأكيد على جلب ثقة الدول الأخرى بدل التأكيد على الاعتراف الشكلي بالإمارة الإسلامية) و(الحفاظ على مصداقية الإمارة الإسلامية عن طريق الوفاء بالوعود) و (اختيار السياسة الخارجية المتوازنة أو السياسة المحايدة الفعالة).

وفي الجزء الأخير من المقال نوقشت الأولويات المتعلقة بمشاركة الإمارة الإسلامية الإيجابية مع الدول الأخرى، وتمت الإشارة إلى أن أفغانستان تملك بيدها حاليا قضايا تهم دول العالم كما أنها تهم دول الجوار والمنطقة على حد سواء، وأكد المقال أنه يجب على الإمارة الإسلامية أن تطرح هذه القضايا لتقوية علاقاتها؛ فإنها و إن كانت من أهم ما تلفت نظر دول العالم واهتماها فهي في ذات الوقت من أولويات أفغانستان كذلك، وتلك الأولويات التي أشير إليها في هذا الصدد كما يلي: (التركيز على أن تكون أفغانستان نقط الوصل في المنطقة) و (المصالح الاقتصادية المتبادلة) و(القضايا المتعلقة بالمياه) و(القضايا المتعلقة بالمجموعات المسلحة الأجنبية والقضايا المتعلقة بأمن العالم واستقراره) و (أن الإمارة الإسلامية ليس لديها أجندة عالمية) و (النزاعات الحدودية مع دول الجوار) و (الهجرات غير الشرعية) وغيرها من القضايا التي وردت في المقال، فإذا طرحنا مثل هذه القضايا نستطيع أن نلفت نظر دول العالم ودول الجوار ونبني علاقات إيجابية مع دول العالم.

هذه الأولويات يجب رعايتها في كل المراحل، و برعايتها نستطيع أن نبني العلاقات الخارجية على أسس متينة، لكن إن لم نراع هذه الأولويات تبقى إيجاد العلاقات الخارجية الناجحة والمتينة مجرد خيال لا تمت إلى الواقع بصلة.

المقال الثاني

التفسير الراجح لقوله تعالى "وقرن في بيوتكن".

الملخص

هذه الدراسة المختصرة محاولة لتصحيح تصور خاطئ حول تفسير الآية الثالثة والثلاثين من سورة الأحزاب، يرى بعض من لا يرجع المتشابهات إلى المحكمات: أن الجملة الأولى في الآية المذكورة و هي قوله تعالى: "وقرن في بيوتكن" مستقلة عن الجملة الثانية فيها، وهي قوله تعالى: "ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى"، مع أن الجملة الثانية تفسير للجملة الأولى، و لأجل ذلك يقعون في الخطاء في تفسير الآية المذكورة.

حاولنا في هذه الدراسة المختصرة تصحيح هذا التصور الخاطئ، و ذلك بأننا أثبتنا أن عامة علماء الأمة يرون إباحة خروج المرأة من بيتها للأمر المباح إذا كانت محتشمة ومحجبة، وهذا ما تثبته أحاديث الرسول صلى الله عليه وسلم، و قد صرح بذلك الفقهاء وشراح الحديث، كل ذلك تدل على أن فصل الجملتين بعضها عن بعض، وفهم كل جلمة بصورة مستقلة يؤدي إلى خطأ في فهم الآية الكريمة الفهم الذي مضى عليه عام علماء الأمة.

و من ثم يكون التفسير الصحيح للآية المذكورة الذي اختاره كثير من المفسرين أن نجعل الجملة الثانية و هي قوله تعالى: { ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى} بيانا للجملة الأولى وهي قوله تعالى: {وقرن في بيوتكن }، ويكون التفسير الراجح للآية أن المرأة مأمورة بالبقاء في البيت وأن لا تخرج من بيتها إذا كانت متبرجة مثل تبرج الجاهلية الأولى، ويكون خروجها من البيت في غير هذه الحالة مباحا بناء على حجية مفهوم المخالفة عند الجمهور، وعند الحنفية الذين لا يرون مفهوم المخالفة حجة، يكون خروج المرأة في حالة التبرج ممنوعا، أما غير هذه الحالة فيكون مباحا بالإباحة الأصلية أو بناء على الأدلة الأخرى من الأحاديث وغيرها.

و قد أشارت الدراسة في النهاية إلى أنه لا يصح بناء على ذلك التفسير المرجوح أن يحرم نصف المجتمع من حقوقه المشروعة، نعم يجب أن نمنع من يتجاوز الآداب الشرعية عند الخروج من البيت.

المقال الثالث

المنافسة التجارية غير المشروعة ومستلزماتها القانونية

ملخص

المنافسة التجارية؛ سواء كانت قانونية أو غير قانونية، فهي واحدة من أهم القضايا القابلة للنقاش في القانون التجاري الذي تستفيد من مزاياه الفريدة المجتمعات الحديثة.

كانت البادرة الأولى لقانون المنافسة التجارية، هو القانون الذي عرف بـ "قانون شيرمان"، وكان تشريعه لتنظيم أمور "الصناديق الائتمانية" وكان ذلك قبل قرن ونصف من الزمان في الولايات المتحدة الأمريكية، و بعد إقرار "أصول نامه تجارت أفغانستان" الذي أقر في عهد الملك محمد ظاهر شاه عام ۱۳۳۶هـ ش الموافق ۱۹۵۷م كأول قانون تجاري في البلد، وكان مشتملا على بعض المواد حول المنافسة التجارية، و بعد موافقة "بن" الألمانية عام ۲۰۰۱م والموافقة على الدستور الجديد للبلد تمت الموافقة على "اقتصاد السوق".

و في نظام اقتصاد السوق، يسمح للحكومة أن تتدخل في السوق فقط من خلال وضع قوانين تمنع الاحتكار وأي نوع من الممارسات الاحتكارية البحتة من قبل موردي السلع والخدمات التي تضر بالمستهلكين والمجتمع.

في هذا البحث المختصر. نظرا لأهمية الموضوع. بذلنا جهدا في البحث عن الأمور المتعلقة بالموضوع، وبيان وتوضيح المفاهيم ذات الصلة بالموضوع، والحلول القانونية وغير القانونية، والأدلة على المنافسات غير القانونية.

المقال الرابع

تحليل ظاهرة الذكاء الاصطناعي:

الخرافات، الحقائق، والواقع المتغير للتطور التكنولوجي

ملخص

في سلسلة التطورات التكنولوجية، يعد الذكاء الاصطناعي أحد أهم التطورات التي ظهرت كظاهرة ثورية في الصناعات والحياة العامة على مستوى العالم. تلقي هذه الورقة البحثية الضوء على الجوانب المختلفة للذكاء الاصطناعي، مثل الخلفية التاريخية للذكاء الاصطناعي، وتأثيراته على الصناعة، وفوائده، والمخاوف من التهديدات التي يوجهها الذكاء الاصطناعي للبشرية، و كذلك يتحدث عن الخرافات والمفاهيم الخاطئة عنه لدى عامة الناس.

كما تسلط هذه الدراسة الضوء على نماذج مختلفة من لغة الذكاء الاصطناعي، وما يواجهها من القصور في الأداء.

وفي الختام يشير البحث أيضا إلى واقع التطورات التكنولوجية الحالية ومستقبلها. أرجو أن يستفيد القارئ الكريم من محتوى البحث من أجل الوصول إلى التناسق والتناغم مع العصر الديناميكي للتكنولوجيا.

كلمات البحث الأساسية: الذكاء الاصطناعي، مزايا البحث، عيوب البحث، النماذج اللغوية، التطورات التكنولوجية

المقال الخامس

إجراءات محاكم الإمارة الإسلامية في القضايا المدنية في ضوء المراسيم والمكاتيب الإرشادية

ملخص البحث

ضمان العدالة وإحقاق الحقوق بين المواطنين من خصائص النظام الإسلامي، وللقضاء مكانة وأهمية خاصة في الإسلام، وإن نجاح أي نظام في أن يكون له نظام قانوني وقضائي منظم ومحايد ومستقل، و أن تكون له قوانين مكتوبة ورسمية و أن تكون سهلة و ميسورة الفهم، وتكون قادرة على حل مشاكل المجتمع، وتعتقد الأنظمة الحاكمة في العصر الحديث أن من واجبها تعزيز مصداقيتها وشرعيتها عن طريق امتلاك نظام قضائي ناجز وقابل للتطبيق.

مما لا شك فيه أن المجتمع يتوقع من النظام الحاكم تطبيق العدل في المجتمع، كما أن أفراد المجتمع يتوقعون أن تعطى الحقوق لأصحابها، و أن يمنع أصحاب الجاه والمال والسلطان من التلاعب بأمن المجتمع والخروج على القانون، و أن يستتب الأمن والاستقرار في المجتمع.

على الرغم من أن إمارة أفغانستان الإسلامية قد أصدرت وثيقتين (أصول نامه اداري محاكم (الأصول واالضوابط الإدارية للمحاكم) و أصول نامه عدلي محاكم (الأصول والضوابط العدلية للمحاكم)) كما أصدرت مجموعة مراسيم لتنظيم الدعاوى القضائية، إلا أننا حاولنا في هذا المقال المختصر أن نتعرف على طريقة تعامل محاكم الإمارة الإسلامية مع القضايا المدنية في ضوء الفرامين الصادرة من أمير المؤمنين، والمكاتيب الإرشادية الصادرة عن المحكمة العليا للإمارة الإسلامية، و ذلك لأن عامة الناس ليسوا على اطلاع جيد بها، و أنها لم تصل إلى عامة الناس، وفي نهاية المقال قدمت مقترحات لتطوير النظام القضائي.

الكلمات المفتاحية: المكاتيب الاسترشادية، الفرامين، المحامي المعين من قبل المحكمة، تغيير المحاكم، الدعاوى المدنية

المقال السادس

دراسة حالة تلوث الهواء في مدينة كابول وعلاقتها بالتغير المناخي

ملخص البحث

إن تلوث الهواء لتؤثر على حياة الإنسان وجهازه التنفسي، وتأثيره على تغير المناخ أمر واضح ومؤكد. واعتبرت حالة الهواء في كابول في العقد الماضي، خاصة خلال فصل الشتاء، ملوثة للغاية، مما تسبب في وفاة الناس، وخاصة الأطفال وكبار السن، وبسببه تفاقمت حالة التغير المناخي.

ينجم تلوث الهواء في مدينة كابول عن انبعاث غازات التدفئة الناتجة عن الأنشطة الاستثنائية في فصل الشتاء. في هذه الدراسة تمت محاسبة حالة تلوث الهواء في مدينة كابول من حيث انبعاث غازات التدفئة مثل ثاني أكسيد الكربون وأكسيد النيتروز والميثان وثاني أكسيد الكربون في ثلاثة قطاعات: الطاقة والصناعة والزراعة والثروة الحيوانية في الأعوام ٢٠١٢ و٢٠١٣ و٢٠١٤ عن طريق المعايير التي وضعت من قبل الهيئة الحكومية الدولية المعنية بتغير المناخ وفق برمجياتها لعام ٢٠٠٦. وقد تم التأكد من أن انبعاث ثاني أكسيد الكبريت في فصل الشتاء كان أكثر من (0.164PPM) وأن كمية غاز ثاني أكسيد الكربون في الهواء كانت (٥٦٦٥٦،٢٢) جيجا جرام في عام ٢٠١٣م، مما يدل على أن كمية الغاز في الهواء زادت بسبب إنتاج الطاقة والاستفادة من الوقود الأحفوري (الفحم) للتدفئة في أيام الشتاء، وقد بلغت كمية الغبار والدخان في الهواء في فصل الشتاء إلى أكثر من ٣٥ ميكروغرام لكل متر مكعب من (٢،٥PM) وأكثر من (١٥٠) ميكروغرام لكل متر مكعب من (١٠PM) في فصل الصيف والربيع والخريف.

و من هنا فإن الحل تكمن في الحد من إنتاج غازات التدفئة وتقليل (٢،٥PM) و(١٠PM) و الازدياد في المساحات الخضراء داخل المدينة، والحظر على استيراد الوقود منخفضة الجودة إلى البلاد، وإدارة سليمة لتلوث الهواء، وتوعية الناس بالحفاظ على البيئة بكل جدية. وتشجيع الناس على التعاون مع الحكومة في مجال نظافة المدينة وتطهيرها مما يلوثها، والإدارة السليمة لحركة المرور وتنظيم القمامة.

وتظهر نتائج هذه الدراسة أن تغير المناخ في مدينة كابول كان ملحوظا منذ عقد من الزمن وهو آخذ في الازدياد. فإن المناخ يزداد حرارة بمرور الوقت، و هذا ناتج عن الازدياد في طلب واستهلاك الطاقة.

وتتطلب هذه النتائج مزيدا من الاهتمام من المسؤولين والمنظمات ذات الصلة فيما يتعلق بالخطة الشاملة للحد من تلوث الهواء في مدينة كابول و الحد من استعمال الوقود الأحفوري للتدفئة في فصل الشتاء، وهذه الدراسة تعتبر بمثابة إنذار جدي في هذا الصدد.

الكلمات المفتاحية: تلوث الهواء، PM٢،٥، PM١٠، المواد الأحفورية، الغازات الناتجة عن التدفئة

المقال السابع

المشروعية الفقهية للتأمين، والماهية القانونية له

خلاصة:

التأمين هو أداة مالية تستخدم للحماية من المخاطر المالية والاقتصادية. الغرض الرئيسي من التأمين هو التعويض عن الخسائر المالية وتغطية النفقات غير المتوقعة، والنفقات الناتجة عن الأحداث غير المتوقعة مثل حادث غير مترقب أو حريق أو غير ذلك.

ويشتمل نظام التأمين على ثلاثة أطراف: المؤمن له، والمؤمن، والمؤمن عليه. وتكون شركة التأمين أو شركة التأمين مسؤولة عن الوفاء بالتزاماتها المالية بالتعويض. المؤمن له أو حامل الوثيقة هو شخص طبيعي أو اعتباري التزم بدفع قسط التأمين مقابل التغطية وشراء وثيقة التأمين.

وفي أفغانستان، كغيرها من البلدان، يستخدم التأمين كأداة مالية للحماية من المخاطر المالية والاقتصادية. يتم تقديم أنواع مختلفة من التأمين في هذا البلد، بما في ذلك التأمين ضد الحريق، والتأمين الصحي، والتأمين التجاري.

تركز هذه الدراسة على الجوانب الفقهية والشرعية للتأمين كما أنها تتناول الماهية الفقهية للتأمين، لأن بعض العلماء يرون أن عقد التأمين غير شرعي وغير جائز. إن قلة وعي الناس بالتأمين في أفغانستان كان السبب الرئيسي لتراجع نموه في هذا البلد. كما تبحث هذه الدراسة في الطبيعة القانونية لعقد التأمين وتبحث في المخاوف المتعلقة به.

الكلمات المفتاحية: المؤمن، المؤمن له، المؤمن عليه، المشروعية الفقهية، الطبيعة القانونية للتأمين.

المقال الثامن

غرس السيخ في الخرسانة

ملخص:

هذا المقال الذي تتصفحه هو نتيجة بحث عن غرس السيخ في العناصر الخرسانية للمبنى (الأعمدة والأساس). حاول الباحث في هذا المقال أن يقدم النتائج المحصلة من البحث حول غرس السيخ بصورة علمية وتجريبية.

مشكلة غرس السيخ تمثل تحديا كبيرا في مدينة كابول، و من ثم فلها أهمية خاصة، و لذلك تستوجب أن تقدم حلول علمية لحلها، فإنه قد حدث في كثير من الأحيان أن مسؤولي البلدية قد قطعوا أسياخ الوصلات (التي توصل

طابقا سفليا بطابق علوي) بعد بناء طابق أو اثنين و في بعض الأحيان يتم قطع الوصلات بعد الصب وتنفيذ الأساس، ويكتشف موظفو البلدية بعد ذلك أن الإجراء الذي قاموا به كان خطأ، السؤال المطروح هو كيف يمكن إصلاح هذا الخطأ؟ حاولنا أن نقدم حلا مقترحا لهذه المشكلة.

بالإجمال قد تم اقتراح ثلاثة حلول لغرس السيخ، ويمكن الاستفادة من كل حل مقترح وفقا لما يراه مهندس البناء أو وفقا للإمكانات المتوفرة، بطبيعة الحال كل حل له خصائه.

المنهج المتبع الذي أمكننا الوصول من خلاله إلى المقصود . بعد المرور على البحوث السابقة حول الموضوع . عبارة عن التجارب المخبرية والاستفادة من معايير البناء المعتمدة والتجارب الميدانية.

تظهر نتائج التجارب التي تم إجراؤها بعد الاختبار في المختبرات أن عملية غرس السيخ في الخرسانات التي تصلبت لديها مقاومة مطلوبة وأنه يمكن أن تستجيب لجميع المتطلبات التقنية.

وقد توصل الباحث في خلاصة البحث أن أحد الحلول المقترحة هو أفضل الحلول، ثم قدم الباحث عدة نقاط يمكن أن تكون محل مناقشة و بحث من قبل المهندسين لإثراء البحث في هذا الموضوع، نرجو أن يكون هذا البحث المختصر وسيلة لنتائج إيجابية لمهندسي البناء والإنشاءات، وأن يكون له أثر إيجابي في ذلك.

الكلمات الرئيسية: غرس السيخ، الغراء الإيبوكسي، الوصلة الميكانيكية، المشبك الميكانيكي

المقال التاسع

التغيرات في قيمة العملات المالية و أثرها على سداد الديون

ملخص البحث

لا ينكر أحد وجود تغيير في قيمة العملات المالية في العصر الحاضر، ولها آثار مباشرة على الأفراد والمجتمعات، ولذلك اهتم علماء الشريعة الإسلامية المعاصرون بهذه القضية واعتبروها نازلة من النوازل الفقهية، وكتبوا عنها الشيء الكثير، واعتبروا نوعية العملات المالية وتعيين خصائصها، وحق طباعتها وصكها والكمية التي يجب أن تدور في السوق، اعتبروا كل ذلك من الأمور المهمة حول العملات المالية من مسؤولية الدولة وصلاحيتها، وقالوا بأن الدولة مسؤولة عن اتخاذ التدابير اللازمة للحفاظ على العملة المالية التابعة للدولة.

تهدف هذا المقال إلى بيان الحكم الشرعي في أداء الدين حالة تغير قيمة العملات المالية، فإذا كان الدين بدنانير الذهب أو دراهم الورق (الفضة) فإن العلماء قد اتفقوا على أنه لا اعتبار لتغيير قيمتها في أداء الدين، بل يجب أن يؤدي المديون إلى الدائن المقدار الذي أخذه منه، وإذا كان الدين بالعملات المعدنية الأخرى فيرى جمهور الفقهاء أن حكمها مثل حكم الدين بالدنانير الذهبية والدراهم الفضية، إلا أن الإمام أبا يوسف يجعل التغيير في قيمة العملة معتبرا في حق أداء الدين في هذه الحالة، بمعنى أن المدين يقضي دينه مراعيا الفرق الذي حصل في قيمة العملة من وقت أخذ الدين إلى وقت أدائه، والفتوى على مذهب أبي يوسف في المذهب الحنفي.

أما العملات الورقية الحالية فيرى العلماء المعاصرون أن أحوال هذه العملات لا تخرج من حالتين اثنتين، نبينها بصورة إجمالية كما يلي:

الحالة الأولى: هي الحالة العادية، والحالة العادية هي الحالة التي تكون عملة الدولة مستقرة ومصؤونة عن التضخم، بأن لا يحصل فارق كبير في قيمتها بمرور الوقت، والفرق القليل لا اعتبار لها في أداء الدين، فإن أسعار السلع الأخرى ترتفع وتنخفض خلال العام.

الحالة الثانية: هي الحالة الاستثنائية والخاصة، و هذه الحالة هي إذا فقدت العملة قيمتها بسبب أحوال غير عادية، في هذه الحالة إذا أعطي الدائن المبلغ الذي استدانه المديون يلحقه ضرر كبير بذلك، و لا يمكن أن يستوفي حقه، في هذه الحالة يجب أن يستوفى حق الدائن عن طريق محاسبة الفرق بين العملة من وقت أخذ الدين إلى وقت أدائه، ويجب أن يعطى الفرق للدائن حتى يتمكن من استيفاء حقه.

وفي حالة إلغاء عملة البلد من قبل الدولة أو الحكومة أو بسبب التغيير في السلطة فإن لمحاسبة الدين طريقتان:

– أحد أحول إلغاء العملة هو أن تلغي الدولة عملتها السابقة وتستبدلها بعملة جديدة من غير أن يكون في قيمة العملتين تفاوت يذكر، وغالبا يكون سبب استبدال العملة بالعملة الأخرى التغير في نظام الحكم، في هذه الحالة تعطي الحكومة للناس وقتا معينا ليستبدلوا ما عندهم من المبالغ على العملة السابقة بالعملة الجديدة، والمبالغ الموجودة في الحسابات البنكية تستبدل اتوماتيكيا، و أصحاب الحقوق يستوفون حقوقهم بالعملة الجديدة، من هنا لا يصح أن يطالب شخص دينه بالعملة السابقة.

الحالة الثانية أن تلغي الحكومة العملة السابقة و استبدلتها بعملة جديدة وبين العملتين تفاوت كبير في القيمة، مثل العملة الأفغانية في حكومة المجاهدين لما استبدلت بعملة جديدة في حكومة كرزاي، كانت روبية أفغانية واحدة جديدة تساوي مائة روبية سابقة، والسبب في استبدال العملة في الحالة الثانية هو التضخم المالي، في هذه الحالة الثانية يستوفي أصحاب الحقوق حقوقهم بالعملة الجديدة إذا تم تحديد قيمتها من قبل الحكومة.

However, Imam Abu Yusuf (RA) holds a distinct view. He posits that in both scenarios, whether there's an increase or decrease in the value of metal money, the debtor should repay the debt based on the prevailing price on the day the loan was initiated. This viewpoint aligns with the Hanafi school of thought.

Contemporary scholars offer two primary perspectives concerning the repayment of debts denominated in modern customary paper money, contingent upon specific circumstances:

1. Usual Situation: When a country's currency remains stable without significant inflation or drastic value fluctuations, minor variations are not considered in debt repayment. This is because prices of goods fluctuate naturally over time, but these changes are not factored into loan repayment calculations.
2. Exceptional and Special Situation: In cases where a country's currency rapidly loses value due to unusual circumstances, the term "ghabnfahish" or deceit comes into play. In such situations, if a debt is repaid in the same quantity as originally owed, the creditor may not receive their full entitlement. To address this, knowledgeable scholars should calculate the difference and ensure compensation for the loss.

Regarding currency demonetization by a government, there are two scenarios:

1. When a government demonetizes its old currency and replaces it with a new one without a significant change in value. In such cases, individuals typically have a specified period to exchange their old currency for the new one. Money in bank accounts is updated automatically, and creditors receive their due in the new currency, rendering the demand for the old currency unnecessary.
2. When a government demonetizes old currency and introduces new currency with a significant difference in value. For instance, when the current Afghani replaced the previous currency during Professor Rabani's government, and the new currency held a higher.

been correctly placed. Consequently, this article proposes a scientifically grounded approach to address this issue.

Three different solutions for embedding reinforcing steel into concrete are introduced; each of these methods could be adaptable based on engineer recommendations or available resources. Each of these methods possesses unique characteristics, and this research offers a comprehensive exploration of these approaches, both from a theoretical and practical perspective.

Our approach to achieving our research goal involves a thorough review of prior works, laboratory testing, compliance with established building codes, and on-site field testing. Laboratory results confirm that the process of embedding reinforcing steel into hardened concrete demonstrates strong resistance and complies with all technical requirements.

In conclusion, among the three proposed methods, one stands out as the most promising. The article concludes by presenting recommendations aimed at further enhancing this research and urges engineers to give due consideration to these suggestions when embedding reinforcing steel into concrete. It is our hope that this research will yield positive outcomes for our construction engineers and contribute to the improvement of the process of embedding reinforcing steel into concrete.

Keywords: embedding reinforcing steel, epoxy adhesive, mechanical connection, mechanical anchor.

Ninth Article:

Change of Currency value and its impact on debts repayment

Abstract

In the contemporary era, the fluctuation in the value of money is a significant concern that directly impacts individuals and communities. Islamic Sharia scholars have recognized this as a juridical emerging issue and have extensively addressed it. They assert that the nature of money, its characteristics, printing, and the quantity of issuance are matters within the purview of government authority to safeguard the currency's value.

The primary objective of this article is to elucidate the Sharia ruling regarding the repayment of debts in cases of changes in the value of money. If the debt is denominated in gold, dinars, silver, or dirhams, jurists unanimously contend that changes in value are not considered, and the debtor is obligated to repay the same amount originally owed. Similarly, when the debt is in the form of metal money, it is generally treated like gold and silver, with changes in value not being recognized.

Seventh Article:

Juridical Legitimacy of Insurance and Its Legal Nature

Abstract

Insurance is a contractual arrangement employed to safeguard one's property from financial and economic risks while providing the insurer protection against unexpected losses. The primary objective of insurance is to mitigate financial losses and cover unforeseen expenses resulting from events such as accidents or fires. This system involves three key parties: the insured, the insurer, and the subject of insurance. The insurer, or insurance company, bears the responsibility for fulfilling the financial obligations of compensation. The insured, also known as the policyholder, can be either a natural person or a legal entity who commits to making specified payments in exchange for the acquisition of an insurance policy.

In Afghanistan, insurance serves as a financial tool to shield against financial and economic risks, similar to its role in other countries. Various types of insurance are available in the country, including fire insurance, health insurance, and business insurance. Nevertheless, this study illustrates the legal aspects and the legal nature of insurance, as some religious scholars contend that insurance contracts are impermissible under Sharia law. The lack of awareness among the Afghan population about insurance has been a significant factor contributing to its limited growth. This study also delves into the legal framework surrounding insurance contracts and addresses associated concerns.

Keywords: insurer, insured, subject of insurance, juridical legitimacy, legal nature of insurance

Eightieth Article:

Planting Steel into Concrete: Scientific Methods and Practical Experiences

Abstract

This article presents the outcomes of research focused on the proper reinforcement of steel embedded in concrete elements of a building, including foundations, columns, and piers. The objective of this study is to provide a scientific and practical understanding of the results obtained from this process. Embedding reinforcing steel in concrete presents a significant challenge in Kabul city, emphasizing the need for a viable solution. Notably, there have been instances where municipal officials mistakenly severed overlapping steel connections in buildings, even after they had

Sixth Article:

A Study of Air Pollution in Kabul City and its Relationship with Climate Change

Abstract

Air pollution has severe consequences for human health, particularly on the respiratory system, and its impact on climate change is unmistakable. Over the past decade, the air quality in Kabul city, especially during winters, has deteriorated significantly. This has led to fatalities, particularly among children and the elderly, and has exacerbated climate change. The primary source of air pollution in Kabul city stems from the emission of greenhouse gases resulting from human activities.

This research focuses on quantifying air pollution in Kabul city, specifically in terms of greenhouse gas emissions such as sulfur dioxide (SO2), nitrous oxide (N2O), methane (CH4), and carbon dioxide (CO2) across three sectors: energy, industry, agriculture, and livestock, during the years 2012, 2013, and 2014. The calculations were performed using the IPCC-2006 software. The findings reveal that during the winter season, the emission of sulfur dioxide exceeded 0.164 parts per million (PPM), and carbon dioxide emissions reached 56,656.22 gigagrams in 2013, signifying an increase primarily attributed to the energy production sector and fossil fuel consumption. Additionally, the levels of particulate matter (PM2.5 and PM10) in the air exceeded 35 micrograms per cubic meter in summer, spring, and fall.

To mitigate its serious impacts, several measures are recommended, including promoting green spaces, restricting the import of low-quality fuel, implementing effective air pollution management, raising environmental awareness among the public, encouraging civic cooperation in maintaining the cleanliness of Kabul city, improving traffic management, and implementing proper waste disposal practices. The study's findings underscore the noticeable climate change trends in Kabul city over the past decade, driven by rising temperatures and increased energy demand. Consequently, it is imperative for authorities and relevant organizations to develop a comprehensive plan to combat air pollution, curb the consumption of fossil fuels, and heed the serious warning presented by these results.

Keywords: air pollution, PM2.5, PM10, fossil fuels, greenhouse gases

potential future trajectories. For those seeking a comprehensive understanding of the dynamic tech landscape, this paper provides essential insights.

Research Keywords: Artificial Intelligence, Advantages and Disadvantages, Language Models, Technological Progress.

Fifth Article:

How the Courts of the Islamic Emirate Handle Civil Cases in the Light of Decrees and General guidance

Abstract

The administration of justice and the safeguarding of citizens' rights are fundamental characteristics of an Islamic government, and the judiciary plays a central and esteemed role in preserving the principles of justice within the framework of Islam. The success of any government hinges on the establishment of a robust, impartial, and independent judicial system, complete with written laws and procedural guidelines. Moreover, the application of common sense is vital to address the diverse problems that society may encounter. In contemporary times, governments view it as their responsibility to fortify, sustain, and enhance public trust through the development of an efficient judicial system

It is indisputable that society expects the government to administer justice, grant rightful entitlements to individuals, curtail the influence of self-interest-driven individuals, prevent chaos, and foster a tranquil environment within society.

Despite the Islamic Emirate of Afghanistan having promulgated two sets of laws, namely administrative rules of the courts and judicial rules of the courts, along with issuing various decrees to regulate matters pertaining to legal disputes, there is a lack of public awareness about these rules and regulations. This research endeavors to examine how the courts within the Islamic Emirate handle civil cases in light of the decrees of the Amir ul Mumineen and the laws promulgated by the Supreme Court of the Islamic Emirate, particularly those that are not readily accessible to the public or are not widely known. As a conclusion of this study, I have suggested some recommendations to enhance and strengthen the judicial system. The endeavor to strengthen the judicial system is a critical component of nurturing a just and orderly society, aligning with the principles of Islamic governance, and ensuring that citizens' rights are upheld in accordance with the law.

Keywords: laws, decrees, attorneys, court proceedings, civil lawsuits.

Third Article:

Illegal Trade Competition and its Legal Consequences

Abstract

Business or trade competition, encompassing both its legal and illegal aspects, is considered one of the most crucial and contentious topics within commercial law, benefiting individuals and societies in the contemporary era. Although the origins of business competition laws can be traced back to the United States approximately one and a half centuries ago with the enactment of the first such law, known as the Sherman Anti-trust Act, aimed at curbing trusts, in our country, Afghanistan, commercial law, specifically the Principles of Trade, was formally enacted during the reign of King Mohammad Zahir Shah in 1957 and includes rules regarding business competition. After the Bonn Agreement and the ratification of the new Constitution, the concept of a market economy has been embraced.

In the framework of a market economy, governments possess the authority to intervene in the marketplace by enacting legislation designed to curb monopolistic practices and prevent any forms of anticompetitive behavior by suppliers of goods and services that may detrimentally impact consumers and society at large.

This article endeavors to shed light on the significance and objectives of business competition, aiming to enhance awareness regarding this vital subject. To this end, the article will elucidate key concepts of business competition, explore both legal and illegal remedies and solutions, and discuss the punishment of illicit competitive practices.

Fourth Article:

Analysis of the Phenomenon of Artificial Intelligence (AI)

Myths, Realities and Rapidly Changing Situation of Technological Developments

Abstract

Artificial Intelligence (AI) is a significant phenomenon in the realm of technology, having wrought transformative changes across global industries and our daily lives. This research paper delves into the multifaceted domain of AI, encompassing its historical evolution, its profound impact on industries, its merits, drawbacks, dispelling common misconceptions, and an exploration of various AI language models. Moreover, we scrutinize the inherent limitations of these models and offer insights into the evolving technological landscape, along with glimpses into the

other pertinent matters. By giving due attention to these priorities, we can cultivate constructive relationships with a multitude of nations worldwide.

It is imperative that these aforementioned priorities are rigorously observed throughout all stages of Afghanistan's foreign policy endeavors. Complying with these priorities promises to bring much-needed stability to Afghanistan's international relations in the current complex environment. Conversely, disregarding these priorities will likely consign any aspirations of successful foreign relations to mere wishful thinking and unattainable dreams.

Second Article:

The Preferred interpretation of the Verse {وَقَرنَ فِي بُيُوتِكُنَّ}

Abstract

This study endeavors to rectify a misconception regarding the interpretation of Surah al Ahzab verse (33). Some scholars, who may not fully grasp the nuances of non-explicit or allegorical verses—those verses with multiple meanings and interpretations—tend to separate the first and second parts of the aforementioned verse {وَقَرنَ فِي بُيُوتِكُنَّ}. In doing so, they often focus solely on the first part and overlook the explanatory nature of the second part, leading to a misinterpretation of this blessed verse.

This article aims to briefly address and correct this misunderstanding. The accurate interpretation is that Muslim women are permitted to leave their homes while adhering to the Sharia veil for lawful activities. This interpretation aligns with the consensus of jurists and Hadith scholars, reinforcing the notion that it is incorrect to separate and understand both sentences of the verse independently.

Therefore, the correct interpretation of the Quran is the one adopted by the majority of interpreters. The verse can be understood as follows: "O Muslim women! Stay at home, i.e., do not appear as the display of the former times of ignorance."

In essence, this verse signifies that Muslim women are not allowed to adopt the immodest practices of the past, but as long as they do not engage in such behaviors, they are permitted to leave their homes for lawful activities. Consequently, this research concludes that depriving a large segment of society of their rights based on an incorrect interpretation of this verse is unjust. However, women who do not observe Islamic etiquette when venturing outside should be advised accordingly.

Abstracts of Articles

First Article:

Priorities Related to Afghanistan's Foreign Relations in the Current Situation

Abstract

In this concise article, we undertake a comprehensive examination of Afghanistan's foreign policy priorities in the current geopolitical landscape. Additionally, we provide a succinct proposal for government officials, outlining key focal points for shaping an effective foreign policy agenda. Afghanistan's foreign policy priorities can be categorized into three main areas: those pertaining to foreign relations objectives, those centered around the establishment of foreign ties, and those concerning constructive engagement by the Islamic Emirate with the international community.

First and foremost, we delve into the priorities associated with foreign relations objectives. These priorities hold paramount significance as they set the course for Afghanistan's foreign policy, delineating the desired direction for these diplomatic relationships. In this article, we outline these priorities as specific points, emphasizing their importance for all political administrations within the country.

Subsequently, we address priorities related to the establishment of foreign relations. We identify five key priorities in this domain, which include: fostering unanimous coordination among Islamic Emirate leaders concerning foreign relations; maintaining a delicate balance between Sharia principles and foreign relations decisions; nurturing trust-based relationships rather than relying on mere symbolic gestures; upholding credibility in all diplomatic dealings; and pursuing a policy of balanced or neutral international engagement.

Lastly, we elaborate on priorities linked to positive engagement by the Islamic Emirate with other nations. We underscore the significance of the Islamic Emirate's multifaceted responsibilities in establishing relations and collaborations with other countries. To this end, we emphasize the importance of prioritizing key areas, such as regional connectivity, mutual economic benefits, water-related issues, addressing foreign armed jihadist groups and security concerns, preventing the imposition of international agendas, resolving border disputes, tackling illegal migrations, among

وَسُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنْتَ نَسْتَغْفِرُكَ وَنَتُوبُ إِلَيْكَ.

Glory be to You, O Allah, and all praise is due to You. We bear witness that there is no god but You. We seek Your forgiveness and turn to You in repentance.

Engineering Faculty of Salam University. This article investigates the factors contributing to higher air pollution in Kabul during winter compared to other seasons. It also discusses ways to control this issue and offers recommendations for relevant institutions to implement.

These articles cover diverse subjects essential for our society and provide valuable insights into various aspects of our community and nation.

The seventh article, titled "Juridical Legitimacy of Insurance and Its Legal Nature," is authored by Mr. Parvez Stanakzai, the Head of the Quality Assurance department of Salam University, and Mr. Inamullah Rahmani, a Lecturer of the Sharia Faculty at Salam University. This article addresses a significant subject that has differing opinions among jurists regarding the permissibility of insurance in Islam. Some consider it completely impermissible, while others find it unconditionally lawful or permissible in certain cases aligning with Islamic principles. The research delves into the legal status of insurance and the types of contracts it involves. Understanding the perspective of the Islamic Emirate on this matter is crucial, as insurance serves as an important source of income for the government.

The eighth article, titled "Planting Steel into Concrete: Scientific Methods and Practical Experiences," is authored by Mr. Engineer Mukhtar Ahmad Masoomi and Mr. Engineer Muhammad Haseeb Yousafzadeh, both Professors at the Engineering Faculty of Salam University. This research offers solutions to a practical issue faced by engineers when concrete has hardened, and steel elements left for connecting another floor need to be accommodated without compromising the construction's integrity. The article provides scientific insights that engineers can apply effectively.

The ninth article, titled "Changes in Currency Value and Its Impacts on Debt Repayment," is written by Mr. Mohammad Asif Kochi, a Lecturer of the Sharia Faculty at Salam University. This research explores a critical issue related to differences in currency value from the time a loan is taken to the time of repayment. It addresses how to handle such situations, ensuring fairness to both debtors and creditors. When the currency value difference is significant, the article suggests calculating and repaying the difference to the creditor along with the principal loan amount, without considering it as interest.

We present these research papers to our esteemed readers with the hope that they will stimulate academic discourse within our society. Encouraging a culture of critical analysis and scholarly discussion is essential for intellectual growth. We welcome your valuable comments and reviews in Salam Academic Journal.

with other countries constructively. It delves into the purposes and benefits of comprehensive international relations. Therefore, this article addresses a critical topic that is of immense importance to our society and country.

The second article, titled "The Preferred Exegesis of the Verse 'وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ'," is authored by Prof. Mohammad Naeem Jalili, an academic member of the Department of Islamic Studies at the Faculty of Sharia of Salam University, and Mr. Abdul Malik Saqib, the Dean of the Faculty of Sharia. This article delves into the preferred interpretation of the mentioned blessed verse. Some scholars' interpretations may imply that women should never leave their homes, which contradicts the general practice of allowing women to go out while observing Islamic Hijab. This article thoroughly examines the preferred interpretation of this verse to provide clarity on this important matter.

The third article, titled "Illegal Trade Competition and Their Legal Consequences," is written by Mr. Ahmed Samadi, the Dean of the Faculty of Law & Political Science at Salam University, and Mr. Abdul Hameed Rafat, the Head of the Department of Law. This research explores the legal consequences of engaging in illegal trade competition. Given that hoarding is prohibited in Sharia, competition in business should have a framework to prevent harm to competing companies and individuals. This study delves into the framework for competition, the responsibilities and penalties for violating it, and how the law safeguards investors' capital.

The fourth article, titled "Analysis of the Phenomenon of Artificial Intelligence: Myths, Realities, and Rapidly Changing Situation of Technological Developments," is authored by Mr. Abdullah Sadiq, the Dean of the Faculty of Economics, and Mr. Zarmash Gardiwal, the Dean of the Faculty of Computer Science. This research provides insights into artificial intelligence, addressing common concerns and highlighting linguistic models and software available in the market. The study explores the practical uses of these software programs, particularly in research and writing, and addresses their possible applications and limitations.

The fifth article, titled "How the Courts of the Islamic Emirate Handle Civil Cases in the Light of Decrees and General Guidance," is written by Mr. Faizur Rahman Nizami, a Lecturer at the Faculty of Law & Political Science, and Mr. Mohammad Tariq Siyar, an Assistant at the Salam Research Center. This research sheds light on the judicial process in the Islamic Emirate, particularly regarding civil cases. Given the absence of specialized laws and procedures, this article explores how civil cases are tried and the documents issued in this regard.

The sixth article, titled "A Study of Air Pollution in Kabul City and Its Relation with Climate Change," is authored by Mr. Muhammad Qasim Siddiqi, a Professor at the

Sector 5: Services

A significant portion of our country's capital is currently being expended on foreign services, particularly in the fields of health, education, printing, administrative facilities, internet access, transportation of goods, and many others. This situation not only prevents us from attracting capital from foreign countries in these areas but also hinders our ability to provide essential services to our citizens. This is a situation that no sovereign nation desires for itself.

Furthermore, other countries are sending skilled laborers abroad to provide services, and these workers send substantial remittances to their home countries to support their families. Regrettably, our countrymen working abroad often undertake arduous work due to their lack of professional skills. To address this, we must send skilled labor to other countries, necessitating the establishment of professional institutions where we can train skilled workers and subsequently create employment opportunities for them overseas. This approach would result in both increased employment for our citizens and a net inflow of capital into our country.

It is imperative to formulate a long-term strategy that not only allows us to provide necessary services to our citizens within a few years and repatriate a significant amount of capital currently leaving Afghanistan for this purpose but also enables us to offer high-quality services to foreign citizens, thereby becoming a potent driver of our country's economic empowerment.

There may be additional areas to include in our strategy for economic growth. By establishing a comprehensive, long-term strategy and engaging dedicated individuals who will meticulously implement it step by step, we can undoubtedly achieve rapid development. In contrast, proceeding without a clear plan or strategy would result in irregular progress, leaving us uncertain about our long-term goals and our current position. Such a situation is undesirable for any nation.

Second: The Articles of this Issue

In line with the nature of Salam Academic Journal, this issue covers a range of topics that are essential for our society. These topics encompass legal, exegesis, social, engineering, and political subjects.

The first article, titled "Priorities Related to Afghanistan's Foreign Relations in the Current Situation," is authored by Dr. Misbahullah Abdul Baqi, Chancellor of Salam University, and Prof. Naseer Ahmed Navidi, Head of Salam University's Research Center. This article has been presented as a plan to the leadership of the Islamic Emirate, outlining strategies for establishing positive foreign relations and engaging

technical personnel must be Afghan citizens. This long-term approach will allow Afghans to acquire technical expertise from foreign staff, ultimately enabling us to manage such companies independently.

3. We should avoid granting mining projects exclusively to one country, even if their contract appears more cost-effective. Instead, we should enter into mining project agreements with Muslim countries, particularly those Islamic nations with successful companies that neither share a border with Afghanistan nor have a history of colonial practices. This approach will shield us from potential negative influences of citizens from non-Muslim countries and help prevent falling into the trap of colonization or occupation.
4. Involving Afghan companies in mining projects should be contingent on them receiving adequate technical training from foreign companies within a specified timeframe.
5. Vigilance is necessary to prevent the emergence of mafia-like groups in this sector, as their involvement in mining contracts could lead to hoarding, a practice strictly prohibited by Sharia in the food supply chain.

Sector 4: Tourism

Afghanistan has a rich history and has made significant contributions to world civilization, producing numerous renowned scholars and famous regions and cities like Balkh, Faryab, Bost, Herat, and others. These names have featured prominently in historical, biographical, and scientific literature and have remained in the headlines of the media for the past 40 years. As a result, many people around the world are eager to visit Afghanistan.

We should seize this opportunity and promote tourism as a valuable source of income for the country's economy. Tourism can bring substantial capital to Afghanistan, but it also poses certain cultural challenges. Therefore, by harnessing the positive aspects of tourism and mitigating its negative effects, we can transform it into a magnificent source of revenue for the country. To fully leverage the potential of tourism, we must develop a well-defined strategy and provide essential infrastructure such as hotels and paved roads leading to tourist attractions and historic sites. Furthermore, restoring forests and preserving the natural beauty of environmentally clean areas in the country, coupled with maintaining a high level of peace and security, will further attract tourists. With these measures in place, we can realize significant economic and cultural benefits from tourism.

attention, and necessary measures should be taken to ensure the safe transportation of goods through Afghanistan. It's worth noting that transit isn't limited to the movement of goods via vehicles; it also encompasses the passage of electricity, gas, and other pipelines through Afghanistan. Several essential steps must be taken to achieve this objective, and without these actions, the development of this sector is unattainable.

1. Maintaining positive relations with all countries, especially neighboring ones.
2. Implementing laws that facilitate the transit of goods and offer convenience to traders.
3. Establishing and maintaining infrastructure in accordance with regional and international standards, including roads, airports, railways, and more.
4. Ensuring long-term security and stability throughout the country to eliminate concerns for those transporting goods.

Sector 3: Industry and Extraction of Mines

This is another sector that should be an integral part of Afghanistan's national economic development strategy. This sector holds immense importance as the world's attention is focused on Afghanistan, and every country is interested in investing here. Afghanistan's natural resources are an asset, but if not managed properly, they could pose a significant threat, potentially leading to instability. Therefore, it is imperative for officials to carefully consider this matter and formulate a comprehensive and permanent strategy. This strategy should thoroughly address all issues related to the management of natural resources.

The primary objective of this strategy should revolve around the development of the mining industry and attracting foreign companies to invest in Afghanistan's industrial development. Foreign investment will undoubtedly create job opportunities, but it's crucial to consider the following initial steps:

1. We should categorize mines into different types. For instance, some mines can only be used as fuel and cannot be processed into raw materials for other purposes. On the other hand, there are mines that can be processed into versatile raw materials for various purposes. Consequently, we need distinct policies for these two types of mines.
2. Mines that serve as raw material sources for other industries may have one price when unrefined and a different price when refined. The ultimate goal for these mines should be outlined within a long-term plan: Afghanistan's industrial development through the effective utilization of these mines. In essence, we should invite foreign refining companies to process these raw materials within Afghanistan and export the manufactured products abroad. A prerequisite should be that all non-

costs. For example, grapes and apples are sold at low prices during the harvest season, but we end up importing them at inflated prices. The same situation applies to tomatoes, onions, carrots, and other produce. For instance, our village is known for onions, the best quality of it was sold at a price of 15 to 20 Afg. For per 7kg. this year, the same will be imported later by nearly 200 Afg. For per 7kg. Lacking proper cold storage facilities, we resort to imports, incurring substantial additional expenses. Constructing cold storage rooms to preserve surplus fruits and vegetables will lead to substantial savings.

In addition to the eastern border and corridor, we must explore alternative transportation routes for our goods. Ensuring access to international markets will greatly benefit farmers and improve our trade balance. As a landlocked country like Afghanistan, we need alternative transit routes, given the limited timeframe for exporting agricultural products. Delay in exporting can result in the loss of entire crops and food products.

For surplus agricultural products that cannot be exported and exceed domestic market demand, we should establish small and large food processing factories. These facilities can employ scientific techniques to dry and transform fresh fruits into products such as fruit juice, jams, sweets, and dried fruits, extending their shelf life. These processed products can satisfy domestic demand and be exported. For example, if we standardize the drying process for melons, figs, peaches, apricots, carrots, and other fruits, properly package them, and introduce them to the international market, Afghan fruits will undoubtedly gain a significant presence. Similarly, producing watermelon and peach juice, along with making jams from various fruits, will allow us to fully utilize our agricultural products. Furthermore, we should explore opportunities to create wheat-based products, such as noodles and pasta, to diversify our offerings.

If we take these measures, we will connect agriculture with industry, and they will support each other. Traders will also purchase the farmers' products in advance. Thus, the farmers will passionately continue their work without concerns about the fate of their products or where to sell them. In fact, when farmers feel confident and content, agricultural productivity will increase, leading to a prosperous society.

Sector 2: Transport of Goods through Afghanistan (Transit)

Another major source of income for the people and government of Afghanistan is the transportation of foreign and domestic essential trade goods through the country's borders. A national strategy should be formulated, and transit should be an integral part of it. The significance of transit is evident to everyone, so it should receive serious

Basic Sectors of Economic Strategy

There are many sectors that can enhance the economies of countries and make them self-reliant. In Afghanistan, if we concentrate on the following sectors and incorporate them into the economic strategy, we can achieve sustainable economic growth. The sectors that should be included in the economic strategy are as follows:

Sector 1: Agriculture and Livestock

Agriculture has been a major part of Afghanistan's economy for a long time. At one point, 75% of Afghanistan's economy depended on agriculture and livestock. Therefore, our first goal should be to achieve self-sufficiency in food production within a specific timeframe. Additionally, we should plan to export crops to other countries. Unfortunately, we currently produce basic crops in insufficient quantities to meet the needs of our population. For instance, during favorable climates, we only achieve 50 to 55 percent of our wheat production, and this percentage drops further during droughts. Furthermore, while rice is widely consumed, we produce very little domestically. Other crops such as lentils, peas, beans, and more are almost entirely imported. Sugar, another staple, is imported, resulting in significant foreign currency expenditure. This situation is untenable, given the potential for agriculture to address these shortages.

To achieve self-sufficiency in agriculture and livestock, we must modernize our agricultural and livestock practices, promote mechanized agriculture on a larger scale, transition from small-scale to large-scale cultivation, utilize machinery for harvesting and processing, and prioritize natural fertilizers over chemical ones.

Efficient water management is crucial. Afghanistan is blessed with significant water resources from various sources, including snow and rain. The Afghan government must retain rivers and stream water that flows into neighboring countries, storing it for our agriculture, livestock, electricity generation, and other essential needs. Projects like the Qosh Tepa canal are commendable, and similar initiatives should be implemented to secure water resources for Afghanistan.

It is worth mentioning that, in addition to using modified seeds, we should preserve our traditional seeds. One of Afghanistan's agricultural distinctions is the natural quality of its agricultural products and fruits, with limited use of modified seeds.

To address the issue of surplus fruits and vegetables during peak seasons, we must establish cold storage facilities. Currently, farmers are compelled to sell their surplus produce at very low prices, only to later import the same items at significantly higher

Needed steps for a successful economic strategy

First, a roadmap should be set so that Afghanistan becomes economically self-sufficient within a specific period and no longer requires financial support from any other country for its regular and developmental budgets.

Second, the implementation of large economic projects should not only aim to boost the country's economy; it should also create job opportunities and support individuals and small businesses. This is a fundamental way to drive the country's economic growth and benefit its citizens significantly.

Third, before creating and implementing the economic strategy, laws should be enacted to balance the interests of both investors and beneficiaries. These laws should not be designed solely to protect either the investors' or beneficiaries' interests, as this could discourage investors. Therefore, the enacted laws must strike a balance, and developing such balanced laws requires specialized and coordinated efforts. It's worth noting that the experiences of other countries should also be considered when creating and enacting such comprehensive and balanced laws.

Fourth, in this strategy, the rights of future generations should not be ignored when using the mines, as the future generations of the country also have a stake in these resources. Allah Almighty commands justice and fairness, and justice entails giving each rightful person their due.

Fifth, building infrastructure for economic development is a fundamental requirement of a successful strategy. Without proper infrastructure, all plans and strategies will remain on paper and yield no results. Economic infrastructure includes providing essential and basic necessities for development in every economic sector. Among the most crucial needs are energy sources such as electricity and gas. Additionally, authorities should prioritize building adequate roads, establishing factories and processing facilities, constructing hotels for tourism, and providing travel facilities, among other necessities essential for economic growth. Fortunately, the previous government paid considerable attention to road construction, but any roads in need of repair should be maintained properly. Moreover, it is of utmost importance to develop the agricultural irrigation system, as well as invest in wind power and solar power projects. In summary, economic development is unattainable without access to reliable sources of electricity.

بسم الله الرحمن الرحيم

Preface

By: Editor In Chief

All praise is due to Allah, the Lord of the worlds, and peace and salutations upon our beloved Prophet and his family and companions.

This issue of the Salam Academic Journal is presented to our esteemed readers at a time when Afghanistan is undergoing diverse experiences in various government offices. Every official strives to fulfill their duties to the best of their ability. Some officials achieve greater success in their careers, marked by notable achievements. Conversely, others work diligently to maintain the functionality of their assigned departments, while some struggle to keep their offices operational.

Mr. Mullah Abdul Ghani Baradar, the Deputy Prime Minister for Economic Affairs, is one of those personalities making commendable efforts to launch important and vital new projects for the economic growth of Afghanistan or complete some other essential incomplete projects left from the previous government. In fact, he envisions Afghanistan standing on its own feet economically, gaining economic freedom, achieving self-sufficiency, and not depending on anyone for its basic needs. Additionally, his aim is to provide sources of income for the country's budget that will make Afghanistan economically independent, eliminating the need for external support for its normal and development budget. This represents a strategic and positive prospect.

In order to meet the urgent needs of Afghanistan and the government, the current core focus is on selling and leasing mines. At the end of August 2023, the Ministry of Mining and Petroleum signed several contracts for this purpose, with the total value of these contracts in the mining sector being nearly seven billion dollars.

First: Need of an economic strategy

Indeed, signing such contracts in the mining sector is a constructive step to address the urgent economic problems of the country, but it is not a long-lasting solution that can permanently resolve our country's economic crisis.

Thus, the fundamental solution to our country's economic problems requires officials to formulate a national strategy for sustainable economic development and enact a long-term written plan. In light of this plan, the ministries related to the economic sector can develop their own strategies and incorporate the strategic goals into their annual plans. They should strive to accomplish a portion of these goals each year.

CONTENTS

Article Title	PAGE
Preface	1
Abstracts	**PAGE**
Priorities Related to Afghanistan's Foreign Relations in the Current Situation	11
The Preferred Interpretation of the Verse [وَقَرنَ فِي بُيُوتِكُنَّ]	12
Illegal Trade Competition and their Legal Consequences	13
Analysis of the Phenomenon of Artificial Intelligence (AI)	13
How the Courts of the Islamic Emirate Handle Civil Cases in the Light of Decrees and General guidances	14
A Study of Air Pollution in Kabul City and its Relation with Climate Change	15
Juridical Legitimacy of Insurance and Its Legal Nature	16
Planting Steel into Concrete: Scientific Methods and Practical Experiences	16
Change of Currency Value and its Impact on Debts Repayment	17

بسم الله الرحمن الرحيم

SALAM JOURNAL

EDITORIAL BOARD

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Misbahullah Abdul Baqi
Chancellor,Salam University

EDITOR

Dr Fasiullah Abdulbaqi
Associate Prof. Salam University

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

- **Abubakar Modaqiq**
- Vice-Chancellor (Academics), Salam University
- **Prof. Dr. Ismael Labib Balkhi,**
  Faculty of Shariah, Salam University
- **Naseer Ahmad Nawidy**
- Director, Salam University Research Center
- **Dr. Rafiullah Atta**
  Chancellor Afghan International University, Kabul Afghanistan
- **Dr. Najibullah Saleh,**
  Associate Prof. Nangarhar University
- **Dr Abdul Khabir Aleem,**
  Engineering Faculty, Salam University
- **Aminullah Mutasim**
  Associate. Al-Biruni University
- **Mr, Abdullah Sadiq**
  Dean Faculty of Economics, Salam University

SALAM
JOURNAL

SEMI ANNUAL ACADEMIC RESEARCH JOURNAL

8TH YEAR, SECOND ROUND, ISSUE NO.3

Salam, a research journal registered and recognized by the Afghan Ministry of Higher Education, Reg. No. (RCTD-PNJR-00+9-21) concerned with publishing research papers from all fields of knowledge after evaluation, issued by Salam University, Kabul,Afghanistan.

Address:
All correspondence should be addressed to the editor.
Salam University,Gul-e-Sorkh (Bost) square,
Kolola poshta, Kabul - Afghanistan

Contact:
(0) 20 22 30 664
+93 (0) 778 150 150

Email:
salamjournal@salam.edu.af

Website:
www.salam.edu.af

SALAM JOURNAL

SEMI ANNUAL ACADEMIC RESEARCH JOURNAL

8TH YEAR, SECOND ROUND, ISSUE NO.3. SPRING 2023

سلام پوهنتون
SALAM UNIVERSITY

in this Issue:

- Preface
- priorities Related to Afghanistan's Foreign Relations in the Current Situation
- The Preferred Interpretation of the Verse [وَقَرنَ فِي بُيُوتِكُنَّ]
- Illegal Trade Competition and their Legal Consequences
- Analysis of the Phenomenon of Artificial Intelligence (AI)
- How the Courts of the Islamic Emirate Handles Civil Cases in the Light of Decrees and General guidances
- A Study of Air Pollution in Kabul City and its Relation with Climate Change
- Juridical Legitimacy of Insurance and Its Legal Nature
- Planting Steel into Concrete: Scientific Methods and Practical Experiences
- Change of Currency Value and its Impact on Debts Repayment

SALAM UNIVERSITY JOURNAL
GUL-E-SORKH (BOST) SQUARE,
KOLOLA POSHTA,
KABUL - AFGHANISTAN